

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ - СКОПЈЕ

ИНСТИТУТ ЗА ПЕДАГОГИЈА

Докторска дисертација

Тема:

Креативната настава – симбиоза на иновации

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
Институт за педагогија
Инв.бр. 14291
12.11.2012 год.
СКОПЈЕ

Ментор :

Проф. Д-р Снежана Адамческа

Кандидат :

М-р Лулзиме Лутвиу- Кадриу

Скопје, 2012

ИНСТИТУТ ЗА ПЕДАГОГИЈА

Содржина:

Вовед.....	8
Прв дел: Теоретски основи на проблемот на истражувањето.....	10
1. Теоретски пристап кон проблемот.....	11
1.1. Значење и оправданост на истражувањето.....	11
1.2. Поимни определувања.....	14
1.2.1. Иновации.....	14
1.2.2. Педагошки иновации.....	16
1.2.3. Творештво.....	17
1.2.4. Надареност.....	18
1.2.5. Креативна интелигенција.....	19
1.2.6. Дефинирање на изведените поими.....	23
2. Историски аспект на проблемот.....	25
2.1. Услови за развој на креативноста.....	25
2.2. Развој на идеата за креативна настава.....	29
2.3. Преминот од традиционално- ригидна во креативна настава.....	34
3. Иновациите во воспитанието и образованието како претпоставка за развивање на креативна настава во основното образование.....	39
4. Креативноста како феномен.....	44
4.1. Видови на креативност.....	47
4.2. Значење на креативноста.....	47
4.3. Основни детерминанти на креативноста.....	49
5. Категории на креативност.....	51

5.1. Творечки процес.....	53
5.2. Творечка личност.....	60
5.2.1. Својства на творечката личност.....	62
5.4. Творечки продукт – производ.....	63
6. Фактори на креативната настава.....	65
6.1. Креативна работа во училиштето.....	65
6.1.1. Креативната настава и субјективната позиција на учениците.....	69
6.1.2. Развојот на креативноста преку слободните активности на учениците.....	72
6.2. Наставникот во креативната настава.....	74
6.2.1. Наставникот и неговите можности за идентификување и развивање на креативноста кај учениците во наставата.....	80
6.2.2. Влијанието на наставникот врз мотивацијата на учениците за креативно однесување	83
6.2.3. Моделирање на креативното однесување на наставникот.....	90
6.2.4. Творечката личност на наставникот и влијанието врз ученикот.....	92
6.3. Креативноста на ученикот.....	96
6.3.1. Гносеолошки и педагошки претпоставки за креативноста на учениците.....	96
6.3.2. Особините на личноста на учениците кои влијаат врз нивната креативност.....	98
6.3.3. Поттикнување и манифестирање на креативноста кај учениците.....	102
6.3.4. Креативниот ученик и креативната настава	105
6.3.5. Настава насочена кон ученикот.....	107
6.3.6. Како може да се учи на активен и творечки начин.....	110
6.3.7. Учењето во функција на творештвото.....	114

6.4. Надареноста како феномен.....	118
6.4.1. Препознавање на степенот на надареност и особини на надарените ученици	122
6.4.2. Генијалност- највисок степен на надареност.....	127
7. Футуролошки размислувања за проблемот.....	129
Втор дел: Методологија на истражувањето.....	131
1. Предмет на истражување.....	132
2. Цел на истражувањето.....	132
3. Задачи на истражувањето.....	133
4. Хипотези на истражувањето.....	135
5. Варијабли на истражувањето.....	136
6. Карактер на истражувањето.....	136
7. Методи ,техники и инструменти на истражувањето.....	136
7.1. Методи.....	136
7.2. Техники.....	136
7.3. Инструменти.....	138
8. Примерок на истражувањето.....	138
8.1. Структура на истражувачкиот примерок.....	138
8.2. Избор на истражувачкиот примерок-училишта.....	139
8.3. Избор на истражувачкиот примерок- паралелки.....	140
8.4. Примерок- ученици.....	142
8.5. Примерок- директори и стручни соработници.....	143
9. Обработка на податоците.....	143
Трет дел: Анализа и интерпретација на податоците од истражувањето.....	144
1. Анализа и интерпретација на резултатите од анкетаирањето на наставниците.....	145
1.1. Реализацијата на креативната настава по успехот на учениците и работното искуство на наставникот.....	146

1.2. Видови на креативна работа на наставникот и работното искуство на наставникот.....	149
1.3. Стремежите на ученикот и работното искуство на наставникот.....	152
1.4. Доминантниот мотив за креативна настава и работното искуство на наставникот.....	154
1.5. Компетенциите во креативните иновации и работното искуство на наставникот.....	157
1.6. Влијанието на субјективните фактори во ограничувањето на креативната настава.....	160
1.7. Објективни фактори кои ја ограничуваат креативната настава.....	162
1.8. Видови на способности во поттикнување на креативноста на ученикот.....	164
1.9. Формите на работа во креативната настава и работното искуство на наставникот.....	166
1.10. Имплементација на современите методи на работа и работното искуство на наставникот.....	169
1.11. Формите(моделите) на професионално усовршување и работното искуство на наставникот	172
1.12. Примена на современи наставни техники во креативната настава....	175
1.13. Видови на креативни активности реализирани од наставниците.....	177
1.14. Факторите за креативност на наставникот.....	178
1.15. Наставниците за креативноста на учениците.....	179
1.16. Наставни предмети во кои се имплементира креативната активност на учениците.....	181
1.17. Наставниците за причините на неможност за поттикнување успех во креативното учење.....	182
1.18. Наставниците за придонесот на пофалбите во успехот на креативната активност на учениците.....	184
1.19. Способноста на наставникот за креативност.....	185
1.20. Најефективниот пат до креативна работа.....	187

2. Анализа и интерпретација на резултатите од скалата на проценка на наставниците за креативната настава	190
3. Анализа и интерпретација на резултатите од истражувањето спроведено со учениците.....	202
3.1. Влијанието на наставникот врз креативноста на ученикот и успехот и полот на ученикот.....	202
3.2. Поттикнувачи за активност на часовите и успехот и полот на ученикот.....	206
3.3. Место за совладување на наставните содржини и успехот и полот на ученикот.....	210
3.4. Креативни способности на учениците поттикнати од наставникот и полот и успехот на учениците.....	214
3.5. Фактори за спречување на креативноста на учениците и полот и успехот на учениците.....	218
3.6. Слободните активности како поттикнувачи на креативноста и полот и успехот на учениците.....	223
3.7. Со кого учи ученикот.....	227
3.8. Чувствата предизвикани кај креативните учениците од пофалбите на наставникот во креативната настава.....	230
3.9. Прошетки екскурзии во креативноста на наставата во природа..	233
3.10. Афинитет кон креативно учење и пол и успех на учениците ..	237
3.11. Сфаќања на учениците за поимот креативност и полот и успехот на ученикот.....	241
3.12. Видови на поттикнувања во креативната настава врз рзвојот на креативната способност на учениците и полот и успехот на ученикот.....	245
3.13. Вештини кај учениците поттикнати од креативната настава и полот и успехот на ученикот.....	249
3.14. Поттикнување способности за учење во креативната настава.....	253
3.15. Способности за концентрација кај учениците во процесот на креативната настава.....	255

3.16. Субјекти поттикнувачи на креативната настава.....	257
4. Анализа на резултатите од интервјуто со фокус групите....	259
Четврт дел:.....	275
1. Заклучок	276
2. Прилози.....	283
1. Анкетен лист за наставници.....	285
2. Скала на проценка на наставниците за креативната настава....	293
3. Анкетен лист за ученици.....	297
4. Протокол за интервју на фокус – група директори и стручни работници во училиштето.	303
3. Користена литература.	306

Вовед

Појавите на осовременување на воспитно – образовната дејност и на образованието на сите степени на образование претставува континуиран и долгорочен процес како тенденција и како практика. Овој процес е присутен и во системите кои обично ги именуваме како развиени или оние во развој кои ги бараат патиштата што водат кон ефикасно, ефективно и целисходно образование на сите генерации ученици.

Речиси не постои држава во која не се бараат патишта за надминување на постојната ситуација и создавање нови услови за учење и поучување кое ќе води кон стекнување компетенции, стручни и професионални и кои ќе бидат конкурентни и ценети на пазарот на трудот. Станува збор и за уште еден аспект на овој проблем кој се однесува на глобален план, а тоа е пружање можности за побарувачка и понуда на професионални компетенции кои се речиси идентични за сите земји, независно од нивниот степен на развој. Образованието постепено и постапно станува значаен фактор на интегрирање и глобализација на компетенциите. Поради тоа и се говори за светски пазар на трудот кој ги диктира и идентификува професионалните компетенции како квалификатив на сите профили.

Врз основа на тоа се актуелизира прашањето за понуда на универзални обележја на професионалните компетенции кај младите кои се условени од технолошката развиеност, од примената на современата техника во процесот на образование, како и потребата од поттикнување на креативни идеи, постапки и активности кои развиваат и негуваат оригиналност, автентичност и се со обележје на личен белег. Од тој аспект се повеќе се рedefинира и улогата на образованието како битен фактор за развој на креативноста. Наставата се повеќе се идентификува како средина, можност и процес за развивање на индивидуалните потенцијали на поединецот.

Проблемот на проучување во овој труд се однесува на моделите на наставно - образовната работа со учениците за развој на нивните креативни способности.

Бројните проекти кои во изминатиот период се реализираа во образованието во Република Македонија, најчесто се однесува на имплементација на одредени димензии на изведба на наставата преку примена на разни техники, стратегии и методи на учење и поучување. Нивната бројност и фокусирање на различни сегменти од дејноста на училиштето доведе до тоа во системот на воспитување и образование да се почувствува релативизирање на различните аспекти и компоненти на наставата. Тие и доведоа до ситуација секое училиште во кое се реализира одреден проект да негува сопствен стил на реализација на наставата, а воспитно- образовниот процес во системот во целина доби нагласено мозаичен карактер.

Во тек на последните неколку години глобалната стратегија на менаџирање на иновациите почнува да се менува и се идентификува нов пристап кон промените во целина. Се повеќе е нагласена тенденцијата за интегрирање и создавање креативна симбиоза на сите промени кои во воспитно - образовниот систем ќе создадат конзистентност во реализацијата на наставата. Еден од тие проекти кој има системско обележје е Креативната настава во која се искористени сите досегашни искуства од реализираните проекти во Република Македонија и која успешно ги имплементира сите промени на ниво на сите степени на образование.

Ученикот, детето, младиот и возрасен човек секогаш треба да работат, да учат и живеат во мобилни, креативни и творечки ситуации. Времето кое наидува бара активност, отвореност, свртеност кон животот, прашањата и проблемите на секојдневното работење, не само за денес, туку и за утрешнината.

ПРВ ДЕЛ

Теоретски основи на проблемот на истражување

1. Теоретски пристап кон проблемот

1.1. Значење и оправданост на истражувањето

Нашето истражување на тема „Креативната настава – симбиоза на иновации“ произлезе пред се од современите потреби од ваков вид проучување. Нашите размислувања не поведоа од неминовниот факт на современоста насочено кон постојани промени, во сите сфери на човековото живеење.

Стихијата на промени во општеството, во работата и во животот на современиот човек, како императив ја наметнува потребата од промени и во воспитанието и образиванието. Таквите промени го зафаќаат воспитно-образовниот систем, во целина, вклучително и целокупната наставна и воннаставна дејност во современото училиште.

Научниците истакнуваат дека денес за помалку од пет години застаруваат скоро сите знаења на човекот. Тоа многу директно се однесува и на работата во училиштето. Денес се поставува сериозно прашањето дали таквите молијевити промени во наставата ги задоволува потребите на учениците. Учениците кои денес се во училишните клупи и го живеат животот на сегашноста, ќе станат возрасни луѓе во утртешнината која сигурно ќе биде променета. Во овој контекст сериозно е прашањето дали со наставата ги задоволуваме потребите на учениците ако ги образуваме само за светот во кој живеат т.е. сегашноста. Сосема е сигурно дека во денешната наставна и друга работа во училиштето треба и мора нешто многу да се менува. Во таа смисла денес се зборува за училиште во промени. Давањето на готови знаења, во периодот пред сто и повеќе години му користеле на човекот во текот на целиот негов живот. Денес, е надмината ситуацијата на давање готови знаења на учениците. Во центарот на современите барања е оспособувањето на учениците да доаѓаат до знаења во текот на целиот живот, тие знаења да умеат да ги користат во својата работа и животот и самите да доаѓаат до нови сознанија, до нови изуми кои ќе им го олеснат животот.

Во склопот на сите иновации кои треба да ги претрпи воспитанието и образованието, барањето за создавање на креативни способности кај учениците влегува во центарот на интересирањето.

Креативноста претставува еден од клучните зборови во проекциите на човековото битисување во третиот милениум и во препораките за развој на образованието кои ги даваат сите релевантни меѓународни институции. Во дваесет и првиот век креативноста се смета за општествена, но и лична потреба на новиот човек.

Во оваа смисла како императив на современото воспитание и образование се наметнува потребата од поинаков пристап во наставните и другите активности во училиштето.

Нашиот труд „Креативната настава како симбиоза на иновации“ има за цел да укаже не само на потребата од иновации, ниту само на потребата од креативноста кај учениците, туку представува обид токму овие категории да се разгледуваат во нивната взаемност. Тоа значи дека вкупноста на современите иновации во наставата придонесуваат во остварувањето на креативната настава.

Токму затоа акцентот ќе биде ставен не само на креативноста, туку како таа се остварува во контекстот на современите иновации, кои не се ни нови, ни само наши, туку се сеопшт процес на внесување на промени во современото воспитание и образование.

Во оваа смисла пред се се нагласува потребата од надминување на традиционалната ригидна настава, чија суштина е во давањето на учениците на готови знаења и барањето тие да умеат тие знаења да ги репродуцираат.

Се повеќе се истакнува потребата на младите во секоја ситуација и прилика да им се овозможи простор за откривање и експериментирање. Но можеби потребно е да се истакне дека желбата, но и неопходноста, за развој на фантазија и креативност би требала да резултира со поголема важност на културата па на комуникацијата, како и вреднувањето не само на оние знаења кои се дел од искуството на возрасните, но и на младите до кои самите ќе доаѓаат по различни патишта.

Во современот свет токму пронаоѓачите се привилегираните поединци, а творечкиот начин на живот станува единствен и нормален пат на секој човек.

Со законот за основното образование во Република Македонија се определени клучните сегменти во системот на ова образование, во сообразност со промените на економскиот и политичкиот систем, нашето искуство и традициите, како и од современите тенденции во образованието во другите земји.

Во основното училиште се реализира нов наставен план во кој е дефинирана функцијата на: задолжителните, изборните и факултативните предмети, дополнителната, додатната настава и слободните ученички активности. Се истакнуваат промени и во наставниот процес, а пред се во насока на изработката на наставните програми, учебници, прирачници и др. литература, како и промени во системот на следење и оценување на успехот на учениците, промени во вреднувањето на квалитетот на наставниот кадар, како и во стручното и педагошкото усовршување на наставниците и другите стручни работници.

Во фокусот на новите барања во наставниот процес посебно место завзема и развивањето на креативните способности на младите луѓе во функција на унапредувањето на економскиот и стопанскиот развој на земјата, воопшто.

Поаѓајќи од таквите потреби нашето истражување „Креативната настава – симбиоза на иновации,, во основа има за цел да проучи како и колку во основното училиште се реализира креативноста во наставата. Креативната настава се реализира како сегмент на современите иновации во современиот наставен процес. Во оваа смисла нагласуваме дека иновациите во наставата не се нови и само наши барања. Напротив, наставата претставува динамичен процес кој од почетокот на организираното образование до денес доживува постојани промени, од кои, повеќето можат да се означат како иновации, поточно како нешто што е ново и поинакво од работата во претходната настава. Меѓутоа, проблемот на иновациите во наставата станува императив на современата настава. Ако се стремиме кон целосен напредок на општеството, тогаш е сосема оправдано да применуваме се понови и понови пристапи во наставата, кои ќе соодветствуваат кои ќе бидат во функција на развојот на младата личност и развојот на општеството во целина.

Во нашиот труд ја проучуваме креативната настава, како симбиоза на иновации при што развојот на креативните способности кај децата и младите, синтетизира бројни иновативни пристапи во наставниот процес.

Проблемот на креативноста во докторската дисертација го проучивме преку:

- имплементација на креативна настава во основните училишта;
- оспособување на наставниците за креативни пристапи во наставата; и
- развивање на креативните способности кај учениците.

Поаѓајќи од современата актуелност и научната поставеност на проблемот кој планираме да го истражime пред се за развојот на капацитетите на учениците за наставната работа и за општеството во целина, сметаме дека овој труд поседува соодветна оправданост и примена во унапредувањето на воспитно- образовниот процес.

1.2 Поимни определувања

1.2.1. Иновации

Терминот иновација е од латинско потекло (in = u+novus = nov) што означува обнова, принова, промена. (Klaic, 1966.,str.540)

Милан Вујаклија го толкува зборот иновација (L.innovatio) како новина, новотарење, менување а терминот иновира (L.innovatio) како воведува нешто ново. (Vuĵaklija, M. 19546god.str.355).

Во најновото издание на Општа енциклопедија, Загреб (1977) иновацијата се означува како новина, обнова, новитет, пронаоѓање, достигнување. Иновацијата како поим најчесто се однесува на воведување и примена на нови методи, постапки, средства, нови концепции и реализација на учебничката литература, нови наставни содржини или наставни програми, нови наставни мерки и др. Како поим, иновацијата во целина се вклучува во поимот модернизација или осовременување на воспитно- образовната работа. (Pedagoski recnik,1,1967godine,стр.373,574.).

Иновација- лат. Она што е воведено како ново, новина, обнова, подобрување на квалитетот на нешто, усовршување, модернизација.

Иновира-лат. Воведува нешто ново, подобрува, модернизира, освежува. (Лубо Микуновиќ,1990, стр245,544.)

Според Е.Роџерс иновацијата е некоја идеја, пракса која поединецот ја сфаќа како нешто ново при тоа не е битно однесувањето на примателот.Значајна новина е сваќањето на субјективността, новост за примателот. Ако идејата на некој поединец му изгледа нова, тогаш тоа веќе е иновација истакнува Роџерс. (Evert Rogers, 1983,Diffusion of innovations, Превземено од Jovan Dorgevič,1986, str.41).

Милан Баковљев смета дека под поимот иновација не треба да се подразбира само новина во буквална смисла на зборот, туку и она што во некои земји веќе станало вообичаено, но за нас е ново па дури и достигнувања кои ни кај нас не се повеќе сосема нови, но уште доволно не сме ги запознале и вклучиле во масовна школска пракса. (Milan Bakovlijev,str.179.).

Иновацијата како поим различно се употребува, различно се сваќа,па тешко е да се ограничи и прецизира бидејќи тоа е непрекинат процес на јавување на нови облици, методи, медиуми, внесување на нови содржини што го прави дијалектички променлив и на тој начин допринесува за збогатување на педагошката теорија и пракса. Овој поим често е содржан или приближно еднаков на поимот на „современата настава” или „модерната техника” или „образовната технологија”, па многу од авторите се служат со нив како синоними. (Miljevič, S. 1993,стр.27,28). A.M.Huberman,1973.

Овој автор понатаму наведува дека новацијата е „усовршување кое е мерливо, промислено, трајно и различно”. Иновацијата е креативна селекција, организација и искористување на човечки и материјални извори за нови и единствени норми кои ќе резултираат во постигнување на повисоко ниво на придонес кон одредени цели и објекти.

Во контекст на објаснување на поимот иновација Миљевиќ наведува дека ново не мора да биде она или само она што настанало во поново време или што во поново време е доведено во контакт со нас туку ново е и она што е

различно од постојното, иако и старото може (ако е доведено во нова функција) да биде ново. Ново е и она што е различно од постојното и познатото. (Miljevič, S. 1993, стр.28,29)

Расправајќи за иновациите др. Јован Ѓорѓевиќ нагласува дека тоа се појави на творечки немир, промени на творечките активности, потици и инспирации кои се јавуваат како резултат на самостојно остварување на идеи или некои надворешни инспирации.

1.2.2. Педагошки иновации

Во педагошката наука постои широк дијапазон во дефинирањето на поимот иновации. Ако внимателно се анализираат тие дефиниции, можат да се издвојат следниве карактеристики, што претставуваат заеднички именител речиси кај сите: дека иновацијата е свесна, намерна промена, со цел да се подобри, унапреди, да се направи поефикасна воспитно-образовната работа. Од суштинско значење во дефинирањето на поимот иновација е сфаќањето на елементот новина, промена.

Иновациите најчесто се однесуваат на воведување (примена) на нови методи, постапки, средства, нови концепции и реализација на учебничка литература, на нови наставни содржини (наставни програми) и др. (Ветероска, С. 1994, стр.40).

Иновација во наставата означува новина која се внесува во педагошката стварност. Цел на новината е да ја унапреди дејноста во која се воведува.

Затоа, во општата содржина на поимот иновација се наоѓа и поимот унапредување, осовременување, модернизација, развој. Иновацијата според својот квалитет секогаш е прогресивна, развојна промена. Новината која се внесува во одредена стварност не мора да има обележје на ново научно откритие или пронајдок. Тоа е новина во однос на постоечката состојба во одредена средина и дејност, во која се внесува. (Вилотијевиќ, М. Вилотијевиќ, Н.2008, стр. 8).

Под педагошки иновации се подразбира група на свесно насочени промени кои имаат за цел модификација на постојната состојба во согласност со општествените и педагошките барања и потреби. Изразот иновација се употребува во смисла на дејство и планска операција за менување на одредени сегменти од воспитно образовната реалност, тоа е постоење и промислено подобрување кое се јавува често<< (Đorđević, J. 1986,str.40)

Јан Пруха, еден од авторот на познатата „Дидактичка прогноза“ под поимот педагошка иновација подразбира „тенденции кои произлегуваат од истражувачките основи (теорија, експеримент, прогноза) и се насочени на промена во образовната практика.

В. Окопј (W.Окоп, 1984) ги сваќа педагошките иновации како,, промени во целината на структурата на школскиот систем(воспитен и дидактички) или на неговите значајни составни делови, со цел за подобрувања кои можат да се мерат“.(Миќуновиќ, Љ.1990, стр.384,)

1.2.3. Творештво

Зборовите творење и творештво поседуваат пошироко и потесно знаење. Во поширока смисла поимот творештво означува работа или некоја интерпретација на индивидуален начин, т.е се она што не е научено па повторено, се она што човекот сам за себе ќе го измисли и создаде, па макар тоа на некое друго лице да му е веќе одамна познато.(Стевановиќ,Б. 1961,стр.18).

Во потесно значење овој поим имплицира новина, оригиналност или откритие, и под творештво најчесто се подразбира „дејноста која дава нови, оригинални производи од висока општествена вредност“како што се создавање на уметнички дела, научни пронајдоци и сл. (Карнилов,М.Н. Смирнов, А.А, Теплов, Б.М, (1948), стр.387).

Често се среќава и сваќање кое творештвото го врзува исклучиво за уметничката дејност и го третира како чувствителен и емоционален начин на изразување, наспроти објективниот, логички и научен начин на изразување. Значи, творењето се смета за особина на уметноста, и во таа

смисла Н. Matisse вели;>„каде нема творење нема ни уметност“ (Н.Matisse, 1953, str.21.). Ова сваќање изгледа дека најмногу продрело во воспитната практика со обзир дека творештвото во совршеното воспитание најмногу а понекогаш и единствено, се негува на подрачјето на ликовното воспитание. Меѓутоа, во вистинско и полно значење творештвото опфаќа разни човечки активности, не само уметнички ниту пак само научни, туку и низа други многу разновидни практични дејности во кои се манифестира индивидуалност со елементи на оригиналност. Оваа концепција ги проширува границите на творештво, а со самото тоа и педагошката дејност на тоа подрачје. (Митровиќ, Д. 1963,.стр.154).

1.2.4. Надареност

Надареноста е општ поим кој се одредува како својство на личноста и тоа како специфичен склоп на карактеристики меѓу кои најважни се; високите интелектуални способности, креативноста, поволното мислење за себе, поседувањето на висока мотивираност и посветеност на одредена област од човековата дејност, како однесување - активност чиј краен продукт е исклучително, еминентно постигнување и како постигнување - производ кој е значаен за својот творец и неговата околина. (Maksič, S.2006, str.13).

Во најголем број студии, зборот и поимот „надареност“ бил синоним за висок IQ: Детето кое немало висок IQ без обзир како се манифестирало во други аспекти, не е сметано за надарено.

За разлика од предходното мислење Терман, М.Л. смета дека надарено е она дете кое покажува значајни постигнувања во некоја активност. Покрај интелектуално надарените деца, Терман ги вклучува и оние кои ветуваат во музиката, во графичките уметности, во драмските уметности, во механичките вештини, во спортот, во творечко пишување. (:Đorđević, B.2005, стр.19,40).

Пол Вити го дефинирал надарениот поединец како оној чии постигнувања се константно значајни во било која потенцијална област на човечката активност. Оваа дефиниција ја прифатиле и разработиле многу психолози. (Witty.P.A.(Ed) 1951)

1.2.5. Креативна интелигенција

Поимот креативна интелигенција е во тесна врска со поимите општа и емоционална интелигенција. Во оваа смисла ќе направиме обид да ги определеме овие поими и да ја согледаме нивната меѓузависност и поврзаност.

Според Alan: „креативноста е одраз на креативната интелигенција“. Од друга страна, креативната интелигенција објаснува како го набљудуваме и доживуваме светот, нашите основни верувања и самите себе. Креативната интелигенција се разликува од она што се смета за општа интелигенција. Креативноста се концентрира на тоа како размислуваме и на нашата силна желба да направиме нешто ново или поинаку.

Во оваа смисла истакнуваме дека креативната интелигенција се однесува на тоа како поединците го користат својот креативен потенцијал. Креативната интелигенција ги објаснува оние аспекти на личноста кои го поттикнуваат човекот да постигнуваме посебни резултати во својата работа. Од друга страна креативната интелигенција одредува како личноста го гледа и доживува светот околу себе, како ги прифаќа вредностите и во таа смисла што е правилно а што неправилно, што е добро, а што е лошо.

Од друга страна креативната интелигенција е експанзивна, иновативна, спонтанa, смела, незадржлива, сонувачка, имажинативна, непредвидлива, револуционерна и со слободен дух и насочува личноста да ризикува во одредени ситуации.

Меѓутоа, нагласуваме дека, според авторите кои го проучуваат проблемот на интелигенцијата воопшто и општата интелигенција подразбираат некои типови на креативност.

Општата интелигенција, која обично се искажува со коефициент на интелигенција (IQ), карактеристична е по тоа што е фокусирана, дисциплинирана, логична, ограничена, приземна, реалистичка, практична, трезвена, сигурна и конзервативна.

Двата наведени типови на интелигенција се пристапи и одредуваат како луѓето го доживуваат светот, како реагираат на разни потреби и предизвици и дали се спремни да ризикуваат. (Alan, R. 2008, str.12,13).

Креативната интелигенција вклучува и флексибилност и способност за сеопфатно разбирање на проблемите кои треба да се решаваат.

Креативните умови имаат фантазија и благодарейќи на „очите на умот“, гледаат слики, луѓе и други нешта кои не се реално присутни и настани кои дури и не се вистински. Имагинацијата не се задржува на довикување во секавањето на вистинските настани и луѓе, таа опфаќа хипотетички, фантастични и необични можности кои ги произведува умот. Многу пронаоѓачи благодарейќи токму на тие можности ги измислиле работите кои денес ги користиме. (Alan, R. 2008, str.22-25,26)

Да се постави некој проблем, да се почне со ново прашање, да се гледа на старите прашања од нов агол потребна е креативната интелигенција. Оттука можеме да заклучиме дека креативната интелигенција е суштина на секое креативно мислење..

Од друга страна креативната интелигенција е одраз на внатрешниот нагон на човекот кој влијае на способноста да ги постигне саканите цели. Луѓето по природа се љубопитни и непрестано трагаат по одговори. Тие сакаат да знаат како функционира некоја машина, но повеќе од тоа, луѓето постојано се во потрага по новото, неоткриеното, посовршеното.

Креативниот процес во својата општост зависи од знаењата и искуствата кои водат до нови знаења. Меѓутоа, знаењето е само средство за постигнување на целта. Во оваа смисла Алан вели дека знаењето понекогаш може да биде лудачка кошула која не дозволува да се истражува во она што е веќе познато. (Alan, R. 2008, str.40,41,42).

Оттука, за работата во училиштето значајно е да се обезбеди клима, атмосфера во која кај децата се негуваат и подржуваат; спонтаност, радозналност, слобода за манифестирање на различни креативни потенцијали, поддршка во трагањето за поинаков правец и различни нови приоди во барањето на решенија. Тоа подразбира право во таквите барања и манифестирањето на идеите да биде различно од идеите на другите.

Таквиот пристап бара креативни поединци кои ќе бидат уверени дека се прифатени и ценети од својата околина (врсници, наставници, родители и

др.). Тоа претпоставува и поинаква наставна работа и поинакво гледање на знаењата на училиштето, знаења кои отстапуваат од стереотипите и уникатноста. На младите мора да им се даде можност да изградат такви интелектуални вештини какви што се: алтруизам, емпатија и човечко разбирање, да развиваат самопочитување и способност да сакаат, да се оспособат да планираат однапред и да предвидуваат консеквенци на своите одлуки и акции. (Knežević-Florič, O. 2006, Str. 206).

Кога зборуваме за категориите интелигенција неможеме да ја занемариме и емоционалната интелигенција.

Така кинескиот автор Зуслун (Zushun- Hu, 2002) наведува дека денес многу поголемо внимание се посветува на учењето и култивирањето на личности со висок QI. Меѓутоа, се дошло до сознание дека EQ. (емоционалниот Q) е поважен од IQ. Во оваа смисла тој наведува дека за успех во кариерата потребни се 20% IQ а 80% емоционална интелигенција. (Đorđević, B. 2005, стр.143).

Меѓутоа, општата и емоционалната интелигенција се во соодветна меѓузависност. Така манифестирањето на креативната интелигенција не е можно без соодветно манифестирање на општата интелигенција, т.е. интелигенцијата е претпоставка за креативноста, но не ја покрива (тие не се истоветни). (Марчева, П. 2007, стр.55).

Емоционалната интелигенција представува префинетост во познавањето на емоциите. Емоционалната писменост е вештина што ја вклучува емоционалната интелигенција, како и способноста на најдобар начин да ги искористиме нашите емоции за зголемување на етичката, на личната и на општествената моќ за наше добро и за доброто на другите. (Стојаноска, Г. Зборник, стр.270).

Емоциите се биохемиски базирани физиолошки состојби кои го мотивираат нашето однесување и влијаат врз него. Кога станува збор за важноста на емоциите во човековиот живот, потребно е да се истакне дека не е важна само когнитивната сфера. Нашиот однос кон сопствените и туѓите емоции го дава коефициентот на емоционална интелигенција која ја поседуваме.

Емоционалната интелигенција е префинетост во познавањето на емоциите. Станува збор за разбирање на сопствените емоции и емоциите на другите луѓе.

Емоционалната писменост е вештина што ја вклучува емоционалната интелигенција, како и способноста на најдобар начин да ги искористиме нашите емоции за зголемување на етиката, на личната и на општествената моќ за наше добро и за доброто на другите.

Високиот степен на интелектуална интелигенција (IQ), автоматски не значи и висок степен на емоционална интелигенција (EQ). А високиот степен на емоционална интелигенција дава можност да се подобри односот меѓу луѓето, полесно да се решаваат проблемите, го развива чувството за заедништво и воопшто ако една личност поседува емоционална интелигенција станува збор за личност која, најкратко кажано, го поседува она значајно чувство кое го означуваме како љубов.

Љубовта како емоција му е потребна на секое живо човечко суштество, но кога станува збор за децата таа е неопходност која го движи нивниот развој. Се смета дека надарените деца најчесто се хиперсензитивни и покажуваат висок степен на емоционална писменост. И уште повеќе, тие деца можат да манифестираат емоционална зрелост на возрасен човек и емоционално да се загрижат околу проблем кој тешко би го забележал некој нивни просечен врсник.

Не е реткост, на пример, надарено дете да се загрижи заради уништувањето на некој животински вид. Таа загриженост не зборува за постоење на емоционални проблеми, напротив, тоа е дел од неговата личност.(www.dijete.com)

На крајот заклучуваме дека сите видови интелигенција се значајни за развојот на детето и човекот воопшто и за нивното манифестирање. Наставната работа која го респектира проблемот на креативната интелигенција е настава која е насочена кон сеопштиот развој на детето. Денес креативната настава го завзема местото на посебно значајна иновација која го осовременува и го прави многу по ефикасен проблемот на учењето, наставата и воспитно-образовната работа.

1.2.6. Дефинирање на изведените поими

Дамјаноски креативната активност ја претставува како,, неопходен услов за среден живот на човекот. Нејзиното развивање е едно од вредносните средства во создавањето на погодна животна атмосфера, ментално здравје и способност за совладување на дневните напнатости и проблеми. (А.Дамјановски,1970).

- Креативност- лат. творештво, творечка способност; работна енергија
- Креатор- лат. -творец; измислувач; пронаоѓа; основач
- Креација-лат. – создавање нешто ново, пронајдок; изум, оригинално дело; - совршено остварување на некоја актерска улога.
- Креативен лат. – творечки надарен да создава нешто ново.(Миќиновиќ, Лубо. 1990, стр.318).

Поимот креативност во психолошката енциклопедија на Ајзенк, Арнолд и Мејли е дефиниран како “способност да се согледуваат нови односи, да се продуцираат необични идеи и да се отстапува од традиционалниот модел на мислење“.(Enciklopedija of. psychology ,1972, str. 228)

Креативноста е посебна способност која може да биде изразена како стил на животот (Маслов) начинот на мислењето или изработка на некои предмети (Hallman). Меѓутоа таа способност најчесто се отсликува во креативниот процес и креативниот продукт. Затоа креативната способност, процес и продукт ги посматруваме како единствена појава. (Stevanovic,M. 2003, str.19)

Alisa Majli - креативноста ја дефинира како процес,, на поврзување на порано неповрзани работи. Тоа е во стварност, замислен процес на создавање на нови комбинации или моделирање на (grade), движењето, зборот, симболите или идеите и овозможување производот да биде на некој начин достапен на другите визуелно или на друг начин “.

Покрај различните дефиниции за креативноста посебно е издвоена теоретската основа на дефиницијата на Ј.В.Гетзел. Според него креативноста е сознајна дејност која резултира во нова, односно таа е мисловна активност која е насочена кон она што може да настане, а не кон она што е. (Дедић Ђуро, Станимировић Бора, 1998, str.52).

Озимец под креативност подразбира творештво со кое се создава нешто ново кое вклучува решавање на проблеми на свој начин и откривање на непознатото. Креативноста според истиот автор се заснова на досетливост, проникливост, творечка фантазија, дивергентно и флексибилно мислење, а плодовите на креативниот процес се оригиналните дела, рационализацијата, творечките дела. Со оглед на фактот што многу надарени поединци ги имаат наведените особини кои се значајни за креативноста, понекогаш поимите надареност и креативност се поистоветуваат што се разбира не треба да се свати во буквална смисла. (Озимец, С. 1987).

Во својот "Психолошки речник", Анри Пиерон креативноста ја дефинира како: „инвентивна функција на креативната фантазија одделена од интелигенцијата која со коефициентот на интелигенција има само слаби врски”.

Во лингвистиката терминот креативност го вовеле Чомски, дефинирајќи го како "способност да се продуцира и разбере неограничен број нови искази" една многу широка формулација стриктно ограничена на вербалното изразување, што никогаш на вербалното изразување, никого не го задоволи. Гренмас се обиде тука да помогне тврдејќи дека: „Креативноста подеднакво може да се сфати и како резултат на засмното дејство на јазикот(социјалниот) и зборот (индивидуалниот): натрупани или распрснати, се чини, можат да ги објаснат модификациите на ниво на јазикот”. (Ковзан Тадеуш, 1988, стр 132).

Со поимот креативност во училиштето подразбираме збир на педагошко-психолошки организациски и дидактичко - методички мерки со кои се постигнуваат прогресивни промени во планирањето, организацијата, реализацијата, елаборацијата и апликацијата на воспитно-образовната работа во творечките интеракциски односи на наставникот и ученикот и активната партиципација на наставните содржини и поврзувањето на училиштето и општеството. (Stevanovic, M. 2003, стр.145)

Филиповиќ за креативната настава истакнува: „Творечката настава е универзален култиватор на животот и работата, средствата и организационите форми во разработување на креативните потенцијали кај учениците и наставниците. Креативноста во наставно-воспитната работа не

може да се гледа одделно на една страна на учениците а на друга страна на наставниците.” (Филиповиќ, Н.1969).

Креативен процес: -за Cattela „Суштината на креативниот процес ја сочинуваат: флуидноста и кристализираната интелигенција, општата флуентност, флексибилноста, особините на темпераментот и другите особини на личноста”.(Kvašček, R. 1974, str.55).

Творечки процес е самиот тек на создавачко - творечката активност. Некогаш тоа ќе биде, создавачко мислење, друг пат идеја која бара пат до реализација, а многу често и готов производ, како создавачки чин. Создавачкиот процес има своја динамика а тоа значи почеток на средината и крајот на завршетококот.

Креативно учење е највисок облик на учење. Тоа е учење на творештвото за творештво.

Креативен став е крајно умерените личности да бидат креативни. Такви личности треба не само да создаваат влијателни дела туку и да ги подржуваат и другите поединци кои се наклонети кон креативноста. Отворени се и се одушевуваат со креативните идеи и постигнувања. (Stevanović, M. 2000, str.60,62,116).

2. Историски аспект на проблемот

2.1. Услови за развој на креативноста

„Секој ум е зграда исполнета со старомоден мебел. исчисти еден агол од својот ум, и креативноста веднаш ќе го исполни.“ (Ди Хок)

Поимот „креативност“ малку позабележано почнува во педагошката и психолошката литература да се употребува кон крајот на дваесетите и во почетокот на триесетите години од XX век. Пред тоа доминирале мислења дека творештвото е можно само кај исклучително мал број на поединци. (Stefanović, M.1977, str.36) Како што тоа со право го истакнуваат бројни современи автори-творештвото денес повеќе не е никаква непознатост и тоа според тоа може да се научи.(David, B. 1982. Превземено од:Poljak V.1987.str.7).Сржта на сознавањето е во мислењето како креативна функција на умот. (Илић, С. 2009, стр. 152).

До креативност најефектно се доаѓа со самостојна, партнерска и тимска работа. Современото општество ќе може побрзо да ја прифати модерната технологија доколку располага со инвентивни и креативни кадри. (Stefanovic, M. 1977, str. 365).

За да се изградат позитивни ставови спрема творештвото потребно е да се осигура доживување на наставниот процес како пријатен. Учениците треба да чувствуваат задоволство и желба за креативни активности. (Stefanovic, M. Papotnik, A. Gumzej, G. 2002, стр.97).

Во современото живеење ставот спрема творештвото битно се променил. Традиционално сватено, творештвото претставува активност на истакнати и талентирани поединци. Значајните, трајни уметнички дела се сваќале како нивни плодови. Се чинело очигледно дека творештвото е категорија на уметноста и атрибут, можеби вредност на гении.

Првично одвојување од таа концепција било прифаќањето на научната работа во царството на творештвото. Употребата на зборот „творештво“ е поврзана со активен, а не пасивен став спрема општествениот живот и култура. Креативниот став спрема стварноста изразува посебен облик на предавање и иновациска активност. Денес со културната политика настојваме да ги отклониме границите помеѓу „творецот“ и „примателот“.

Творештвото всушност е индивидуална активност . Дури и кога е длабоко вкоренето во некоја заедница, тоа не е колективна активност. (Suchodolski, B. 1988, str.67,69). Творечката активност се засновува на комплекс од творечки способности, како што се радозналост, оригиналност, флексибилност, флуентност на идеи, фантазија, толеранција спрема неодредената отвореност на духот и т.н. (Маринковиќ, С. 2003, стр.83).

Кои се условите за развој на творештво? Тоа несомнено е едно од првите прашања кое се поставува во педагошката теорија и пракса. Во толкувањето на факторите, условите и можностите за развој на творештвото постојат различни и често многу погрешни гледишта. (Митровиќ, Д. 1963, стр.154).

Постои гледиште дека творештвото е дар од природата и вродена генијалност. Термановите испитувања на децата со многу висока интелигенција доведуваат до хипотеза дека творештвото е знак за повисока интелигенција.

G.Marphy смета дека желбата за творење е универзална и дека секој човек има во извесни мера оригиналност и способност за создавање.(G.Morphy, 1937, стр.453. Превземено од: Митровиќ Д.1963, стр.154).

Како субјективни фактори за творечката активност се наведуваат: реагирањето на сензибилен начин, лесно изразување, еластичност на мислење, способност за трансформација, анализа и синтеза и смисла за ритам и организација. (V.Lovenfeld, 1958. Превземено од:Митровиќ, Д. 1963, str.155).

Творештвото се објаснува со способности кои често се припишуваат на наследството и вродената генијалност. Оттука објективните фактори како што се средината и воспитанието или сосема се игнорираат или пак нивното влијание се сведува на потпомагање на наследните способности. (Митровиќ Д. 1963,str.155).

За да ја развива креативноста личноста мора да биде уверена во вредноста и оправданоста на она што сака да го работи. (Alan,R. 2008, стр.103).

Креативност може да развие само училиште во кое се негува критичко мислење, расудување, истражување, дијалог и училиште на рамноправни соработнички односи, т.е такво училиште кое овозможува целосно воспитание и образование на детето. (Stefanovic, M. Papotnik, A. Gumzej,G. 2002, стр.96).

Постојат три основни услови кои треба во педагошката пракса да се остварат со цел за поттикнување и развој на творечки способности на децата и младите.

Прв и еден од најзначајните услови е на секој ученик да се дадат еднакви можности за стекнување на широко образование и многустрано интересирање, бидејќи само на тој начин можат склоностите да се манифестираат и понатаму да се развиваат.

Втор услов во процесот на образование претставува активното учество на ученикот, т.е. традиционалните методи кои делувале на механичкото помнење на знаењето кое го излагал наставникот и соопштувал во готов вид, да се заменат со активни методи, методи на активно учествување на учениците.

Трет значаен услов во развојот на творечката активност е следење на учениковото напредување, познавање на склоностите и интересирањата на секој ученик. Познавањето на интелектуалните склоности на учениците во училишта со општо образование треба да биде основна претпоставка при решавањето на проблеми од нивната професионална ориентација, т.е. избор на соодветен вид на средно училиште. (Митровиќ, Д. 1963, стр.166).

Значаен услов за развивање на творештвото исто така претставува доброто познавање на учениците и наставниот план и програма. Од овој општествен документ точно ќе се предвидат содржините кои учениците сами ќе ги креираат со заедничка, соработничка работа и на кои начини ќе се презентираат стекнатите искуства. Сето тоа треба да се програмира во годишните(макро) месечните (оперативни), неделни и дневни (микро) планови. Ова прва и најважна активност во творечката настава се изведува тимски, колективно, заедно со учениците.

Материјалот од учебниците треба да се разгледа критички и креативно, да се пронаоѓаат нови техники на изложување, поинаков пристап на дадените податоци и сл. Но, за да се постигне ова, неопходно е пред се да се осигура (обезбеди) оптимална мотивација на наставниците и учениците. (Stevanović, M. 2003, стр.203).

Како посебно значајни активности за развој на творештвото, учителите ги наведуваат драмските, литературните, ликовно-консултативните игри, интердисциплинарниот тематски пристап на наставата и делумно истражувачката работа на учениците. (Шефер, Ј. 2008,стр.186).

Развојот на творечките способности кај младите генерации ја наметнува потребата претходно „во подробност да се загосподари со материјалот, да се анализираат разновидни форми на развој и да се изнајде нивен внатрешен спој“ (Marks), а тоа значи да се запознае феноменот творештво. За запознавање потребно е многу време, понекогаш години и години интензивно проучување. Затоа би се сложиле со изјавата на францускиот историчар на уметност Reinach кој вели: „за да се создава еден ден, потребни се година дена запознавање“ (Renak, S.1960,Превземено од Poljak Vladimir (1987) str.33,41). Во нашите училишта постојат наставници

фанатици , ентузијастички, со немирна душа во трагање за ново, наставнички-творци на творечката работа во училиштето.

Во светлоста на научното проучување на проблемот се дошло до заклучок дека творештвото не е резултат на наследени способности, т.е. не е преодредено исклучиво од внатрешни фактори, туку е резултат од комбинација на природни диспозиции, влијанија на средината, воспитанието и активноста на индивидуата. Секој човек е потенцијален творец бидејќи творечките способности како внатрешни услови за негов развој се формираат под влијание на надворешните, во процесот на активност. Бидејќи творештвото е условено со творечките способности, кои се развиваат во одреден вид на дејност, проблемот за творештво е врзан со прашањето за развој во кој значајна улога има воспитувањето. Затоа потребно е во современото воспитание да се даде место за разновидни видови на творечка активност, т.е. не само ликовна, литературна и драмска туку и работно-техничка, научна и организаторска творечка активност .(Митровиќ Д.1963,стр.175)

2.2. Развој на идеата за креативна настава

„Нема лоши мисли, освен една: одбивањето да се размислува.“ (Ејн Ренд)

Идеата за развојот на креативноста и воведувањето на креативната настава има своја генеза. Со векови, од воведувањето на организираното образование се негувал ставот дека наставата треба да обезбеди учење на дадениот материјал и негово успешно репродуцирање. Учениците учеле „напамет“ некогаш и без да го разбираат она што го учат.

Мислата за развивање на креативното мислење на учениците произлегла од сваќањата дека креативноста е „ дејност која дава нови оригинални производи со висока општествена вредност“, (Корнилов, С. 1950, стр. 360)

На почетокот се афирмирало сваќањето дека креативноста е својствена само на мал број талентирани луѓе. Денес преовладува сваќањето според кое, креативноста е „промислен процес на создавање на нови

комбинации“ (Алис Мајл, 1968,стр.6.Превземено од: Маринковић Симеон (2003), стр.14,15.) или „успешен чекор направен во непознато, слегување од стаза, разбивање на клупи, одговореност спрема искуството.

Креативноста се согледува и во мали и во поголеми нешта и таа е својствена во помала или поголема мера на секое човечко суштество. Во оваа смисла Џон Дјуј вели: “Тригодишно дете кое открива што може да се направи со парчиња дрво или шестгодишно дете кое пронаоѓа што може да се направи додавајќи пет или десет пари, навистина е пронаоѓач, иако тоа веќе секој го зна”.(Џон Дјуј (1934)Превземено од: Маринковић Симеон ,2003,стр.15).

Психологот Карл Родерс вели:„Дејноста на детето кога пронаоѓа нова игра со другарите, Ајнштајн кога ја формулирал теоријата за релативитетот, домаќинката која прави нов сос за месо, млад автор кој го пишува своето прво дело... се се тоа творечки чинови.”(Цитирано според Дураковиќ, М. (1985), Стр.27. превземено од: Маринковић, С. 2003, стр.15).

Во овој век бројни студии се посветени на проучувањето на идејата за креативна настава, меѓу кои го истакнуваме Л.Гурлит, кој во делото „За творечко воспитание“ (1911) трага за подобри решенија во организацијата на наставата во училиштето.

К. Дункер, во делото „Психологија на творечкото мислење“(1935) укажува на можности и правци за откривање на проблемот, посебно во наставниот процес.

Советскиот педагог И. Родак, истакнува дека творештвото во наставата е „едно од фундаменталните прашања„. (Родак,И.(1959), Превземено од: Маринковић С., 2003, стр.15).и докажува како творештво на учениците и наставниците може да се негува во сите подрачја на наставата.

Посебно значајни се мислењата на Лав Виготски кој во делото „Мислење и говор„ (Виготски Л.,1977), се залага за ослободување и богатење на мислењата и говорат на ученикот, во што ја гледа основната задача на училиштето и општеството.

Пораките на Жан Пијаже: дека „децата треба да се оспособат за свое сопствено експериментирање и сопствено истражување. За да разбере детето нешто, мора да го конструира само, повторно да го измисли”.

Во САД 1961г. е објавено делото „ Креативноста во наставата”, од Алис Мајл и група автори, во која на креативноста и се пристапува како реагирање кое е достапно на сите човечки суштества и „каков начин за одвојување на наставата од монотонија”, „ начин кој ќе ја направи возбудлив и успешен потфат.”

На нашите јазични простори за творечката настава значајно е делото на Владимир Спасиќ, во расправата „ За уметничко и творечко воспитание во училиштето”, за улогата на наставникот вели:„тој својата цел најдобро ќе ја постигне ако успее да започне и да се надоврзе на творечката сила, кои дремат во секое дете, и да ги ослободи, да ги развива и усоврши”. (Маринковић, С. 2003, стр.15,16).

Слободан Поповиќ, во студијата „Психологија на младоста и методика на средношколската настава”(1936) истакнува дека „ битна ознака на традиционалната педагогика и методика е недостатокот на творечка динамика на воспитниот процес” /Београд, 1936 стр.1./

Р.Квашчев меѓу првите проучувачи на овој проблем со својот експеримент и бројни дела, меѓу кои посебно е значајна:„Психологија на творештвото” /Београд, Издавачко информативен центар на студентите, 1976). ќе ги прикаже можностите и начините за развивање на критичко и творешко мислење кај учениците и ќе изврши големо влијание на размислувањето за креативна настава.

Освен наведените, за концептот на креативната настава значајни се делата на Милан Буковљев(„За активна и креативна настава”1970); и Мехмед Дураковиќ,(1985), кој укажал на успешното влијание на проблемската и креативната настава по мајчин јазик, на развојот на вербално креативните способности, и укажал на нужноста од „ посмело и поконкретно вклучување на творештвото во вредносниот систем на училиштето”.

Во своето дело Марко Стевановиќ, истакнува дека „ креативната настава е императив на времето во кое живееме”.(стр.159-160./” Креативноста на наставникот и ученикот во наставата”1986).

Никола Филиповиќ (1988)“ во своето дело,, Можности и домени на творештвото на учениците и наставниците ’’, зборува за креативната настава, која,, денес и во иднина е агенс на прогрес и како таква нема алтернатива .“/ стр.205.

Креативноста е основна форма на животот и човековото постоење. Креативноста допринесува за човековата слобода и среќа и креативноста е она својство на личноста кое е подложено на воспитување и развој.

(Маринковић, С. 2003, стр.16)

Креативната настава е таква настава која за свое клучно одредување ја зема афирмацијата на творештвото на учениците и наставниците во воспитно образовниот процес. Креативната настава не трпи шаблони и исклучоци, туку е разновидна, флексибилна и отворена за ново, посебно за оние форми, методи и средства со кои се поттикнува развој на творечките способности кај учениците и креативната улога на наставникот. Креативната настава подразбира богато интелектуално доживување т.е. бројни мисловни активности: самостојно, слободно и темелно согледување на појавите и предметите, воочување на нивните битни одлики, откривање на скриени значења, нови идеи, факти и правци за решавање, замислување и измислување на ново и необично, споредување, предвидување, заклучување и др.

- Креативната настава ја карактеризираат односите на доверба и соработка на наставниците и учениците, при што учениците се храбрат за посмели интелектуални потфати, се поттикнуваат на истражување, љубопитност, иницијатива, творечко набљудување, размислување и фантазија, и да учествуваат активно во сите фази на наставата од некои форми на планирање и припремање преку реализација, до вреднување.

(Маринковић, С. 2003, стр.17,18)

- Психологот Парнес во своето истражување(Parnes, 1967) докажува дека креативноста е функција на знаењето, имагинацијата и евалуацијата. Во таа смисла развивањето на креативноста во наставата ќе биде поефикасно ако наставниците се придржуваат и кон овие принципи:

- Развивање на осетливост за проблеми, флексибилност и флуентност на идеите,
- Составување на листи од идеи за можно решавање на проблемот,
- Развивање на многострана стратегија за решавање на проблемот,
- Користење на различни принципи на креативното мислење и решавање на проблеми (аналогија, сличност, парадокси, метафори),
- Програмирање на материјалот со помош на кој ќе се развие креативното однесување на учениците, така што да се влијае на развојот на операциите на трансформација на дадените податоци и на развој на имагинацијата. (Стефановиќ, М.2003/04, стр.25-26).
- Креативната активност е една од ретките активности што се наградуваат. Да бидеш креативен е слично како да бидеш вљубен вели Буди Флауерс.

Порано многу се истакнувало “ учењето низ практика“ или „учење низ игра“. Денес тоа се заменува со изразот: “ Да се учи низ креативност“. Креативноста во наставата овозможува потполно чувство за сопствената личност. За училишната едукација значајно е што тоа овозможува полесен начин на учење и стекнување на знаења.

Значи, очигледно , е дека проучувањето на креативноста има големо значење. Креативната настава придонесува за поцелосен развој на ученичката личност.

- Според Јовановска и Петрова креативната настава претставува исполнување на одредени претпоставки:
- слобода за индивидуално изразување;
- содржинска (разновидна) едукација;
- храброст
- интегритет и сочувствување на учителите;
- нагласок на човечките односи;
- Единствено однесување и разновидност на улоги и сл.

(Jovanovska - Petrova , M. Petrov, N. Stevanović, M.2004, str.82).

2.3. Преминот од традиционално - ригидна во креативна настава

„Сите ние, вашите деца, соседите и нивните деца, сме гении во секојдневието, иако тој факт не го забележуваат и не го паметат сите. Веројатно затоа што училиштето не не поттикнало да го согледаме она што скриено дреме во нас, чекајќи да се искаже во вистинското опкружување.“
(Петар Клајн)

Традиционалниот, затворен систем на образование во кој стандардизацијата представувала норма и во кој истиот материјал се предавал на ист начин со години, мора да отстапи место на еден навистина отворен систем и се што подразбира тој. Како што D. Dickinson сугерира: „Ние мора да бидеме способни не само да ги трансформираме нашите институции, одговарајќи на промената на ситуацијата и барањата кои ги поставува таа, туку мора да основаме и развиваме институции кои ќе бидат „системи за учење“. т.е системи способни да изведуваат сопствена, перманентна трансформација“. (Dickinson,D.2000, str.61.). Традиционалната настава е ригидна, репресивна, статична и немотивиращка. Таа е ориентирана на презентација на некритичко знаење, преработени податоци, готов материјал, вербални факти и книжно меморирање, а не доживувања, реакции и проучување на учениците. Повеќе е насочена на минатите, а многу малку на идните настани, доминира теоријата на сметка на праксата. Ученичките знаења се стекнуваат на репродуктивен начин, а не со истражување, со поставување на хипотези и решавање на проблеми.
(Jovanovska Petrova, M. Petrov,N. Stevanović,M.,2004,str166).

Додека традиционалната педагогија барала правци за надворешно делување на детето, современата педагогија оди обратно, дава прилика самото дете да се манифестира по пат на различни активности. По пат на творештво може да се развијат низа најдрагоцени особини на младата личност. (Stefanovic, M.1977, str. 361).

Наставникот во традиционалната настава извршува само една дејност, а тоа е да предава, што денес се означува како најлош степен на организација на оваа сложена интеракциска творечка комуникација.

Наставникот во современи услови има потреба од истражувачките можности на учениците. Знаења не можат да се даваат во готов облик туку со истражување, творечка комуникација и со разгледување на проблеми. (Stefanovic, M.1977,str.5). Во училиштето имаме пасивно образование, бидејќи учениците користат туѓи (од наставникот) податоци. Сосема е разбирливо што во такви услови на наставна организација учениците не покажуваат доволен интерес за секојдневните предавања и “излагања”. Наставникот мора да го доведеме во позиција работејќи да учи и учејќи да работи. Ние не можеме од ученикот да бараме творештво,ако не им овозможиме таква можност за изразување. На овие субјекти постојано им нудиме ист репертоар на однесување.(учење во класично значење), а тоа не е доволно за ширење на нови творечки потенцијали.Таквата работа е монотона, здодевна и повеќе никого не го интересира.Повеќе одбива отколку што привлекува, повеќе разорува отколку што создава, младата личност повеќе ја редуцира отколку продуцира. Забележено е дека учениците во текот на образованието не се оспособуваат во потребна мера за самостојна и континуирана интелектуална и творечка работа.

Повеќето наставници се стремат часовите да ги исполнат максимално со свој говор, мисли и отцени, верувајќи дека со тоа го решава проблемот. Се заборава на фактот дека учениците само со својот говор, со пишување, мислење и создавање можат да научат да говорат, пишуваат, мислат и создаваат. (Маринковић, С. 2003, стр.11).

Во традиционалната настава ученикот не учествува во одлучувањето за тоа кои предмети ќе ги изучува, ниту кои содржини, ниту кој наставник ќе му предава ниту како ќе изгледа неговиот учебник, кои наставни средства, облици и методи ќе се користат за неговото образование, а често не одлучува ни каде и со кога ќе седи, како ќе се облекува, какви одговори ќе дава а тоа значи ни за тоа како ќе мисли и чувствува, бидејќи и тоа често му се диктира и му се наметнува на други начини. Се што е наметнато по природа на нештата ја гуши слободата, предизвикува непријатни чувства и ја притиска вољата. Во таквата ситуација се учи најчесто од страв, за што говорат учениците дека им е страв на часот наставникот да не ги прозведе,дека нема да знаат,да не ги исмее наставникот, да не ги потценат другарите и т.н. Од другата страна, наставникот кој раководи со овој процес на тој начин што ја

наметнува само својата воља, доживува пријатно чувство на моќ, но и непријатно чувство на отуѓување. Тој нема соработници во она со кое раководи, па е принуден на напорна и исцрпувачка работа. Се што е присила, раѓа и отпори, и учениците и наставниците во голема мера се наоѓаат во улога на взаемни противници. Таквото училиште е полно со напнатост која ги блокира мислите и општата активност, и во него нема задоволство ни за едната ни за другата страна.

Наставните програми во традиционалното училиште се преоптеретени, по ширина и по бројот на факти, што нужно води кон површност, пасивно усвојување на содржините и запоставување на развојот на творечки способности кој учениците. Во традиционалната настава го нема оној предизвик за човечка мисла, оној елан кој возбужда, кој мобилизира и засилува како пред непознато море или неосвоен планински врв. Наместо тоа, пресовладува напорно злопатење низ утврден колосек со се поголем терет за меморија. (Маринковић, С. 2003, стр.12).

Објаснувајќи ги недостатоците на традиционалната настава Руди Супек вели: „ Детето во споредба со возрасниот човек покажува такво богатство на инвенции и ако го споредиме со нашиот живот, редовно се чувствуваме како губитници на едно богатство кое некогаш сме го носеле во себе.. Ние навистина често ја слушаме изреката дека сите деца до шест години се генијални, а со петнаесет стануваат сосема просечени ,скоро медиокритети. Можеме да речеме дека одговорноста за ваквата еволуција лежи во нашите традиционални методи на воспитание.”

Улогата на училиштето и наставниците во развивањето на креативни особини кај учениците е исклучително голема. Основен проблем кој се поставува е, не само како да се овозможи остварување на креативен развој на учениците во училиштето туку како да се спречи негативното влијание на институционалното образование на развојот на детската креативност. (Stefanović, M.Papotnik, A. Gumzej,G. 2002, str.80).

Тука го нема ни за учениците ни за наставниците она драгоценост чувство на сигурност и самодоверба, да си свој на своето, да умееш и да можеш, она чувство на достоинство, и самопочитување на творец, туку понижувачко сваќање дека твој најголем домет е ако го запомниш и

повториш она што е веќе речено, напишано и ако си добар штраф на еден голем механизам.

Училиштето може да помогне во развивањето на творечки диспозиции, а може и да ги задуши. R.Supak наведува дека „Постои одреден антагонизам помеѓу школувањето и креативното изразување на детето, како што постои антагонизам помеѓу играта и работата. Тој антагонизам не може да се избегне, бидејќи тие дејности почиваат долго време на функциите кои се противречни, кои во многу се исклучуваат и служат за различни цели. Улогата на модерната педагогија е тој антагонизам да го преовладее, односно да знае како треба да се постапи со противречни тенденции во развитокот на детето. Најголемиот недостаток на традиционалното школување би бил токму во тоа што тежиштето се ставало на учење со помош на надворешни предлози и потполно се занемарувале внатрешните механизми на детското изразување кои се предуслов за креативно однесување. (Supak,R.1987, стр.63.)

Денес во светот и кај нас, во оваа смисла, постојат бројни критики. Училиштето наместо да развива творечки потенцијали и тоа на сите ученици, со своите ригидни мерки ги редуцира, со исклучок кога се во прашање надарени ученици во некое наставно подрачје, па им се дава шанса своите диспозиции да ги претворат во способности. На училиштето често му се упатуваат критики, и тоа со право, дека е една од најконзервативните институции.

Љубопитноста во традиционалното училиште не се цени многу, па во повеќето случаи ученикот презема ризик секој пат кога поставува необични прашања или дава необични идеи. Креативните деца често имаат репутација на оние кои имаат „диви,, или „ смешни,, идеи, нивната работа ја карактеризира продукција на идеи кои се вон загрозените патеки, вон рамките. Некои потенцијално креативни ученици развиваат многу нереалистичен став за себе заради неправилни процени на околината. Креативните ученици посебно оние кои се присилени да ја пригушуваат својата креативност, можат да имаат озбилни тешкотии во учењето. Тие понекогаш имаат проблеми и во однесувањето. Училиштето не успева да им даде истражувачки задачи, па нивното однесување е реакција на здодевни и непродуктивни налози кои им се даваат во училиштето. Улогата на

училиштето и наставниците во развивањето на креативни особини кај учениците заслужува посебно внимание.

За да се поттикне креативен развој, според наодите од професор Квашчев, треба да се исполнат следниве услови: насочување на учениците да не се приклучуваат на она што е веќе вообичаено, да се ослободуваат од утврдените навики, стереотипи и шаблони во текот на решавањето на сите видови на задачи, да се ослободат од мисловната крутост и да развиват способност за импровизација.

Основните слабости на традиционалната настава се однесуваат на барањето за стекнување на енциклопедиско знаење без негување на критичко мислење и можност за практична примена. Наставникот најголем дел од времето го троши во вербално презентирање на пропишаните содржини, а помалку во партнерско творештво и креативно учење на своите ученици. Не се забележува диференцијација на творечката и класично – рутинската работа. Не се изградени критериуми за вреднување на творечката педагошка работа кои ќе обезбедат повратна информација за тоа колку се спроведува, а колку неактивност од подрачјето на творештвото. Доминантно е учењето за оцена, а не за знаење. Содржините и начините на учење не се припрема за подоцнежнo решавање на животни проблеми. Не се утврдуваат потребите за творештво на ученикот, изворите на знаења се скоро редуцирани на наставничково излагање и учебникот. Нема проблемско, хеуристичко и откривачко учење, не е афирмирано самостојно учење и истражување. Тука има ригидност и стереотипност во организацијата и изведувањето на наставниот процес, предоминантна улога на наставникот, повратната информација за ефектите на наставната работа најчесто се добиваат врз основа на усмени проверување на наставникот, а многу ретко со примена на објективни испитни постапки. Така повеќе се говори за активности на наставникот, а помалку на ученикот иако би требало да биде обратно.

Затоа се потребни нови улоги на наставникот и нови функции на наставата. Секако дека од тоа произлегува нова обврска на училиштето и наставата, нова матрица на педагошкиот процес, каде покрај пренесување, запознавање и предвидување се појавува откривање, истражување, иновирање, креирање.

Футуролошките расмислувања подразбираат битни квантитативно - квалитативни промени во системот на воспитание и образование, посебно во подсистем каков што е наставата со своите субјекти.

(Stefanović, M.1977,стр.362,240,242).

Сето ова ново не може да се оствари без афирмација на креативноста на учениците и тоа преку т.н. креативна настава , но и преку целината на активности во училиштето кои ќе ги развиваат креативните способности на учениците. Затоа и велíme дека во контекстот на сите иновации кои се воведуваат во современото училиште императивно барање е она кое се однесува на развојот на креативноста на современите ученици.

3. Иновациите во воспитанието и образованието, претпоставка за развивање на креативна настава во основното образование

Нагласивме дека во нашиот труд креативноста ја проучуваме во симбиоза со иновациите во воспитно-образовниот процес. Оттука уште на почетокот се стремиме да објасниме што се тоа иновации, каква улога имаат за современата настава и се разбира, пред се за развојот на креативната настава.

Иновациите во контекст на промените претставуваат составен дел од функционирањето на воспитно-образовниот систем. Тие претставуваат израз на неговата отвореност, флексибилност и развојност како својства од кои произлегува неговата актуелна динамика. Меѓутоа, нивното внесување во образованието мора да се заснова на претходни проучувања и согледувања на реалните состојби и можности.

Ќе почнеме со констатацијата која ја даваат некои автори дека во некои западно европски земји, од проучувањето и истражувањето на состојбите во образованието, па се до внесувањето на некоја иновација, или пак примена,на одреден реформски зафат, поминуваат најмалку десетина години. (Дамовска А. Лена. 1998 , стр. 181).

Меѓутоа, во современото време не може да се замисли преобразба на воспитанието и образованието без внесување на различни иновации, било тие да се од систематски или практично методички карактер. Скоро целиот свет, а посебно развиените земји, денес издвојуваат огромни средства, луѓе и напори за истражување на новото, за барање на неоткриеното и непронајденото.

Треба да не го нагласиме фактот дека иновациите се таква категорија која го окупира светот на секојдневните разговори и случувања, па се до настојувања да се формира посебна наука наречена иноватика.

По својта суштина иноватиката е интердисциплинарна наука чиј предмет на проучување се иновациите. Таа станува приоритет за сите земји и претставува „влечна сила“ на долгорочните проекции на развој.

Кај нас многу се пишува за иновациите; објавени се многу вредни прилози, студии и расправи во што многу не заостануваме зад другите, но по нивната примена во наставната практика видно заостануваме. Се добива впечаток (како што за тоа убаво вели Милјевиќ) како да се чека тоа некој друг да го направи. (Miljevič, S. 1993,стр.9,19)

Иновациите се услов училиштето да не заостане зад општествените и технолошките промени во реалноста која секој ден интензивно се менува.

Трансформирањето и иновирањето на системот на воспитанието и образованието во Република Македонија е резултат на сеопштите промени во сите сфери на секојдневното живеење и работење, односно како одраз на предизвиците на времето, на барањата, на потребите и на едукациските процеси.

УНЕСКО како меѓународна организација која го следи, вреднува и валоризира образованието на сите нивоа - степени, вклучително и оспособувањето на образовните кадри, има значајни постигања во насочувањето, иновирањето, усовршувањето и унапредувањето на образованието и едукациските процеси во земјата кои се негови членки.

Република Македонија е активна членка на оваа асоцијација. Оттука таа ги прифаќа новите предизвици и современи тенденции за иновирање и реформирање на образованието.(Петров, Н. 2006.стр. 115,157-158).

Не може да се негира фактот дека повеќегодишното присуство на бројни и разновидни иновативни зафати овозможи да се стекнат бројни и разновидни искуства. Многу кадри (наставници, училишни педагози и психолози, директори на училишта, инспектори, советници и др.) се здобија со многу нови сознанија и идеи. Се поголем број училишни колективи полека како да се оттргнуваат од стегите на традицијата и од професионалниот конзервативизам и постепено ги преиспитуваат сопствените имплицитни и понекогаш, стереотипни сфаќања и убедувања за образованието воопшто, за сопствената улога во него, за сопственото практично однесување и за начинот на кој, се уште, работат. (Попоски, К. 2010, стр. 89, 92).

Основното образование кое е поставено како основа на натамошното образование, оспособување и воведување во животот и работата ја чувствува потребата од постојани промени и иновативни зафати. (Петров, Н. 1992, стр. 4, 5).

Треба да се нагласи дека на промените во образованието не смее да се гледа како на еднократни интервенции во системот кои обично имаат кус здив. Тие треба да претставуваат континуиран процес на внесување одбрани иновации кои ќе ги менуваат суштинските сегменти на образованието (цели, содржина на работа, третман на субјектите во процесите на настава, целесходна еквивалентност на сертификатната потврда и оспособеност за висок професионализам во работата, образовни стандарди и сл). (Адамческа, С. 1998, стр. 146). што наидуваат.

Образованието има незаменлив и единствен потенцијал во градењето на погледите и ставовите на младите генерации; потенцијална сила во промена на начинот на мислење и во промена на филозофијата на животот. И надворешните рефлексии од промените на политичкиот и економскиот систем; промените во материјалното производство, во културата и на прогресивниот слој на општеството, предизвикуваат силно влијание во промената на структурата, на содржината, на мисијата и на духот на образованието, во насока на промени и во општеството. Тоа е особено можно во едно општество кое има разјаснет концепт кон перспективните визии на демократските принципи. (Зајаз, Т. 2000, стр. 24)

Воспитувањето на особини на креативност на личноста како нужност и задача ја наметнува потребата од редефинирање на системот на воспитанието и образованието, посебно секој еден подсистем, целите и задачите, структурираноста на наставните планови и програми и третманот на индивидуата на ученикот.

Образованието не бара иновации за да опстане, како што е тоа случај со индустријата. Напротив, образованието повеќе и почесто се спротивставуваат на иновациите, а освен тоа, тие во него имаат и поголем ризик. Значајно е предупредувањето на некои теоретичари дека модели на иновации треба да се бараат во доменот на просветата, образованието, наставата, не за да го изолираме училиштето од општествената и економската средина туку за повеќе да се води сметка за специфичниот карактер на образованието и наставата.

Значењето на иновациите во образованието се повеќекратни. Под влијание на иновациите се менува не само стилот на работа туку, во голема мера и квалитетот на знаењата кои се поблиски на современите потреби и барања.

Без воведување на иновации не е можно да се создаде училиште кое би било револуционарен фактор за промени во општеството. Присуството на иновации во училиштето е неминовност и општествена условеност. Поточно, иновациите во воспитно - образовната дејност се синхронизиран систем на педагошки, општествени, организациски и економски мерки (цврсто засновани на педагошката и другите науки), кои се насочени на подигнување на нивото и квалитетот на воспитно-образовната работа со рационално, користење на кадрите, времето и креативноста на наставникот и ученикот.

Основна претпоставка за успех на педагошката иновација е наставниците да ја прифаќаат, т.е. да ја сметаат за вредност која доведува до позитивни промени.

Истражувањата во светот и кај нас покажуваат дека, главно, носители на иновациите се поединци и ентузијастички. Авторите кои се занимаваат со овој проблем истакнуваат дека иновациите треба да се проучуваат во научно - истражувачки центри.

Посистематичното внесување на иновациите во образовниот и наставниот процес потребно е и заради тоа што училиштето, под притисок на техниката, технологијата и комуникацијата се повеќе го губи монополот во пренесувањето на готови знаења и поучувањето на учениците.(Miljevič S.1993,стр12).

Со тоа сакаме да нагласиме дека промените во воспитанието и образованието кои ги означуваме како иновации не се нешто што се случува стихично и непланирано, туку, напротив тоа се промен кои се добро обмислени и за кои е потребно време на истражување и проверување за да станат дел на воспитно-образовниот систем и воспитно-образовната работа.

Новиот свет на промени и развој претпоставува и нови знаења кои ќе бидат во функција на формирање на нова, современа, пред се, целосна личност, личност која ќе го поведе интензивниот развој на науката, техниката, културата и општеството во целина. Тоа не може да се направи со стариот ригиден систем на настава каде ученикот е објект на влијанија кој слуша и репродуцира, напротив потребни се промени кои ќе го стават во центарот на сите случувања во наставата и училиштето воопшто. Двигатели на таквите настојувања се бројните иновации кои ќе го направат ученикот субјект кој сам ќе истражува, ќе открива нови знаења, ученик со развиени креативни способности.

Денес приматот го имаат интернетот, сретствата за комуникација, телевизијата и сл.

Давајќи му толкав простор на иновациите во воспитно-образовната, а посебно наставната работа се потпираме на констатацијата на Адамс дека креативноста и промената се две страни на иста паричка: „Креативноста е потребна за да одговори успешно на промените, а за возврат, самата резултира во промена“ (Адамс, Ц.Л)

4. Креативноста како феномен

Во однос на креативноста како феномен се согласуваме со погледите на Фишер по кој: „Да бидеш доследно креативен, значи да бидеш проникнат со сила. Ништо вистински не може да ти обезбеди подобра иднина, како способноста за креативност, способност за решавање на проблемите и развивање на нови идеи, секогаш кога тоа е потребно.“ (Марш Фишер)

Во центарот на прашањата кои се поставуваат во однос на креативноста како феномен се оние кои се однесуваат на поимите креативност, што треба да подразбираме под креативност и сл. Одговорот на овие прашања е суптилен и доста сложен.

Во одговорот на овие прашања, најпрво ќе истакнеме дека креативноста е спротивна од нудењето на готово решенија. Таа пред сè се ослонува на истражување и барање нови и поинакви одговори. Во оваа смисла готово сите автори кои ја проучуваат оваа проблематика, посебно со развојот на креативните способности на учениците во училиштето, наведуваат дека креативноста бара поставување на учениците во улога на , извесен вид, на „трагачи на вистината“. Во функција на тоа потребно е учениците да ги научиме постојано да си ги поставуваат прашањата: зошто, како, од каде.

Суштинско прашање кое се поставува секогаш кога станува збор за креативноста е она дали таа се наследува или се учи. Различни автори даваат разновидни одговори на овие прашања, меѓутоа, преовладува одговорот дека креативноста е нешто што се учи. Во оваа смисла познатиот автор кој се занимава со проблемот на креативноста и се застапува за втората група на одговори Едвард де Боно објаснува: „Креативното мислење потсетува на возење на автомобил, жонглирање, готвење, скијање, пикадо или плетење. Почнува со желба, потоа доаѓа вниманието, вежбањето и на крајот уживањето. На почетокот се јавува одреден степен на непријатност и се изгледа сосема непотребно и неприродно. Кога ќе навикнете, креативното мислење станува природен процес, како што е возењето на велосипед или пливањето. Доволно е често да го вежбате

креативното мислење, па да станете креативна личност.“ (Ју Кам Кеонг, 2010, стр. 88).

Современите истражувања за креативноста и процесот на креативно творештво се сложуваат со ставот дека феноменот на креативноста е природно, општочовечко, универзално својство. Вака сфатената теза за креативноста упатува на оптимистичкото уверување дека секој поединец има креативен потенцијал што му е даден со наследство. Но, во колкав степен и како тој ќе се оствари зависи од конкретните услови, од мобилноста, активноста и од процесот на едукацијата. Во таа смисла треба да се каже дека денешното современо училиште, посебно основното како базично образование, треба да се насочи, иновира и трансформира кон развивање и воспитување на слободата на мислата и творештвото, за што одреден број на научници од областа на образованието укажуваат на разновидни форми на наставната работа од педагошко- дидактички и психолошки аспект. (Петрова, Јовановска, М. 1999, стр.43-44).

Разгледувањето на бројните сваќања за креативноста упатуваат на еден заеднички белег на сите современи сфаќања а тоа е нејзиниот третман на; природно, општочовечко и универзално својство. Всушност, тоа претставува едно, оптимистичко верување дека секој поединец поседува одреден помал или поголем креативен потенцијал што му е даден со наследството, но во колкав степен и како тој ќе се реализира зависи од срединските услови и вежбањето. Меѓутоа, се смета дека еден помал број луѓе ја поседуваат во извонредно висок степен, а кај помал број луѓе е развиена на многу низок степен. (Галевска-Ангеловска, Н. 1995, стр. 25).

Треба да се истакне дека креативноста не е ни нов проблем, ни само наш проблем и има различни размислувања за тоа што е и како се развива. Но она во што сите се сложуваат е дека креативното мислење е највисока ментална функција и дека креативната продукција е врв на човековото постигнување. Таа е способност да се создаваат нови идеи, нови согледувања и сл.. Постарите размислувања ја третираат креативноста како редок и мистичен феномен кој се јавува кај мал број исклучителни луѓе кои творат во областа на уметноста и науката. Современите сваќања се во насока на проширување на поимањето на овој феномен до такви сваќања кои тврдат дека креативноста ја поседуваат сите, но во различни степени.

Денес сите проучувања на креативноста можат да се сведат на интеракција на четири феномени: Проблем – Личност - Процес- Продукт. (Mooney, R. 1963, стр.331-340.Превземено од :Maksič, S.2006,str.35).

Во своите проучувањето на креативноста Квашчев наведува повеќе својства на креативноста и тоа: оригиналност, флексибилност, творечка фантазија, толеранција на неодреденоста, отворени искуства, креативна генерализација, флуентност на идеи, откривање и решавање на проблеми, мотивациони и конативни особености на творечкото мислење. (Kvaščev,R.1981).

Во делата со понов датум, креативноста се набљудува и опишува како; креативна надареност, креативен талент, креативна продукција, креативен допринос и креативна активност. Според мислењето на Босилка Ѓорѓевиќ „креативноста како драгоценост својство на човековата природа е феномен кој е сложен и специфичен.“

За оние кои работат со ученици главни прашања се како да се препознаат креативните поединци и како да се подржи и понатаму да се развива ова драгоценост човеково својство. Ова станува посебно сложено барање ако се има во предвид дека креативните способности можат да се препознаат во различни подрачја: вербални, ликовни, музички, физички, литературни и на полето на социјалните вештини, во менаџерството и сл.

Џокиќ пишува дека креативноста се раѓа и опстојува преку наоѓањето можности за нови идентификации, влегување во нови форми и цртање нови содржини. Ова ги брише старите граници овозможувајќи проток на енергија и нејзино ново прераспределување, ослободување на енергијата од дотогаш затворените резервоари и поттикнување на нивните делови на личноста. (Џокиќ, З. 2009, стр.61).

Развојот на креативноста бара напорна работа која завршува со големо возбудување. Во оваа смисла Ајнштајн вели дека креативноста е најосновното и најубавото искуство што човек може да го доживее и не може во целост да се опише со зборови и со слика. Може да се почувствува само во еден момент. “ Еурека!“. (Ју Кам Кеонг, 2010, стр. 38,62).

4.1. Видови на креативност

Отсега натаму богатството на овој свет ќе се трупа со продажбата на мисли место на предмети.(Џорџ Гилдер).

Маслов (1959) ја проучува примарната и секундарната креативност. Примарната креативност е врзана за играта, способност за генерирање на идеи, додека секундарната креативност е организирана, контролирана и дисциплинирана активност. Под изразот примарна креативност се подразбира способност за генерирање на идеи (под изразот идеја овде се мисли на било која и било каква мисловна творба, нешто што како некој вид модел излегува од внатрешноста на човекот; тоа може да биде решение на некој тековен, секојдневен проблем, или некое научно откритие, некое уметничко дело, или некоја игра, и тн.)

Примарната креативност е поголема колку е поголем бројот на генерирани идеи и колку се тие поразновидни, а тоа мора во добар дел да се поклопува со она што Ј.П. Гилфорд и другите го подразбираат под дивергентно мислење, или кај Ројерс со способност на човекот да “игра“ со елементите, поимите, боите, облиците, хипотезите.

Под секундарна креативност се подразбира примарна креативност дополнета со селективен и критички механизам, чија работа е, од мноштвото идеи што се генерализирани во фаза на примарната креативност да ги издвојува оние кои се за понатамошниот тек на работите интересни, кои се релевантни за решавање на проблемот, за некое научно откритие, за некое уметничко дело, за некоја игра и тн. (Stevanović, M. 2003, стр. 31-38).

4.2. Значење на креативноста

За креативноста можеме да кажеме дека поседува општо општествено значење, но и значење кое го детерминира развојот на човекот како поединец.

Општественото значење на креативноста подразбира решавање на општествени барања во поглед на реализирање на целото воспитување - изградување на целосна хуманистичка личност. Се мисли и на самостојна,

истражувачки насочена и критички расположена личност. Таквата личност е во функција на општите општествени барања, пред се на развојот на техниката, уметноста, музиката книжевноста и сл.

Значењето за развојот на индивидуата го инкорпорира развојот на креативните својства кои ја чинат целината на една креативно развиена личност. Таквите својства се и барања на современото развиено општество во сите негови сфери; техничка, културна и сл. Во оваа смисла го истакнуваме: естетското значење, интелектуалното значење, културното значење.

Естетско значење - се согледува во развојот на естетските креативни способности во нивната целосност; уметнички, музички, ликовни својства кои се однесуваат на убавото обликување на околината, на убавото облекување, движење и сл. Сите овие способности ја ставаат креативноста и во рамките на значењето за развојот на општеството, но и во рамките на развојот на личноста на поединецот.

Интелектуалното значење на креативноста е во директна врска со стекнувањето на знаењата. Креативните способности на учениците ги поседува личност ослободена од стереотипите, од голото запонување и репродуцирање на знаења и го прават личност која се сомнева, која истражува, која доаѓа до нови знаења и тоа по нови патишта и т.н.

Од друга страна ваквата личност е креативна и творечка. Во подрачја на дејност со кои се занимава во животот, станува иноватор во разните области на животот, пронаоѓа нови изуми и го чини животот на современиот човек побогат и полесен.

Културолошкото значење на креативноста е во директна функција со развојот на човековата култура. Денес културата е во функција на развојот и збогатувањето на елементите на современиот човек. Станува збор за манифестации кои го збогатуваат човековиот дух и го менуваат животот на секојдневниот човек и животот на оние индивидуи кои се директно вклучени во културните дејности на современоста.

Е. Fromm, 1959, стр. 44-45, зборувајќи за значењето на креативноста наведува два аспекта на креативноста: за креативноста како создавање на нешто ново (на пр. сликарски, уметнички и книжевни дела) и за креативноста како карактерна особина или став. Двата аспекта имаат

посебно значење за човекот. Кога станува збор за создавање на нешто ново, се работи за збогатување на човековиот живот, додека пак, вториот аспект претпоставува развој на поинаков човек кој го менува животот, работата на човекот и општественото битисување во целост.

За развојот на креативните способности на учениците во наставната и другата работа во училиштето своја улога имаат и наставниците и учениците. Современото барање за развој на креативноста во училиштето значи барање за училница која прераснува во работилница на знаења, во која сите членови подеднакво се одговорни за резултатите од работата. (Stevanović, M. 2003, стр.30,195)

4.3. Основни детерминанти на креативноста

Креативноста лежи во нашата способност за отфрлање на автоматските реакции, кои ни се наменети со секојдневните потреби.

Никола Алберто де Карло

Креативноста, како што со право констатира R.Suprek зависи од она што човекот го носи во своите гени и од надворешните влијанија. Тоа значи дека секој поединец објективно е во ситуација да може да ги изрази своите внатрешни побуди, но се тоа ќе зависи од „среќата“ (V.Prelog) од склоп на низа околности кои и се припишуваат на средината. Ако „кочењето“ на општествената средина е помало, или ако воопшто не постои, тогаш постои најголема можност потенцијалните диспозиции да се развиваат во креативни ставови или творечки производи.

Од друга страна надворешните влијанија можат да ги попречуваат, редуцираат, кочат и блокираат творешките способности.

Успехот во развојот на креативноста и творештвото посебно е условен од тоа дали дадената личност ќе ја избере дејноста за која поседува диспозиции или не. На пример, некој може да се роди со високи диспозиции за музика, но ако во животот нема можност да се сретне со музиката, ако неговата средина во која живее не овозможува таков контакт, тој никогаш нема да стане музучар. Се вели дека Моцарт и Бетовен станале она што биле

најмногу заради тоа што се родиле во погодна средина каде се негувала музиката.

Во врска со ова R. Suprek зборува за: актуелна и потенцијална креативност.

Актуелната креативност е можност за манифестирање на креативни и творечки диспозиции во однос на вкупните услови (субјективни и објективни, средински) со кои одредена личност е опкружена.

Потенцијална креативност означува личност со творечки диспозиции, но која не е во можност да ги развива и усовршува. (Stefanović, M. 1977, str.42,43)

Кога станува збор за развој на интелектуалното творештво тогаш тоа е условено од:

- Познавање на методи и техники за интелектуална работа;
- Методологија на истражувањето и посебни техники за работа; и
- Организација и развивање на навики за креативност.

Во однос на аспектот на афективните способности се одредени од:

- Мотивираноста;
- Трпеливоста;
- Радоста, среќата, задоволството;
- Вербата во себе и резултатите од својата работа;
- Концентрацијата; и
- Самоконтролата и проверката на резултатите. (Stefanović, M. Papotnik, A. Gumzej, 2002, стр.110-111).

Афективните способности се движечки сили во развој на креативноста. Сите наведени аспекти се значајни но не е потребно да бидат застапени до еднаков обем.

Сепак креативноста лесно се занемарува и оневозможува пред се ако:

- Се дава слобода без фокус - прешироко и непрецизно поставени барања или без барања воопшто. Добрата лекција обезбедува специфични образовни цели, практични насоки и др. Ученикот треба да има шанса и простор со вклучување на иновација и решавање на проблеми да создаде ново.

- Реализацијата на наставен час не создава фокус кој бара модификација на стандардниот изглед и оддалечување од навиките на мислење и работење (учениците се задоволуваат со претставување на начин кој е испробан и вообичаен)
- Наставникот дава предлози и одговори наместо да прашува отворени прашања; на пример на прашањето дали е одредена форма доволно голема претставена или не, наставникот поставува прашање:што мислиш за односот меѓу овие две форми, како мислиш дека тие се поставени во просторот, кој дел од едната форма е поблизу до другата, и тн. Со цел учениците да го видат она што тие сметаат дека е важно.
- Наставникот им дозволува на учениците да копираат наместо да учат да го користат моделот креативно наместо да цртаат тоа што гледаат, многу ученици често прават копија на готови уметнички дела. Ваквиот начин на реализација е добродојден кога се учи одредена техника, кога се анализира композиција, начин на користење на боја или просторни планови, но е потполно погрешен кога учениците користат готово дело како копија и го претставуваат како сопствена креација.
- Давањето на слобода на интерпретација на визуелната претстава овозможува развој на потенцијалите на учениците, кои се директно поврзани со стекнување на способности за активна перцепција и вештини на креативно решавање на проблеми.

Како што предупредува Микеланцело Бунаороти:“најголемата опасност не е ако целите високо и промашиме, туку ако целите прениско и го достигнеме тоа”.(Кирков Рауник, М. 2007, стр.102-103).

5. Категории на креативноста

„Умот не е сад што треба да се наполни, туку оган што треба да се запали.“ (Плутарх)

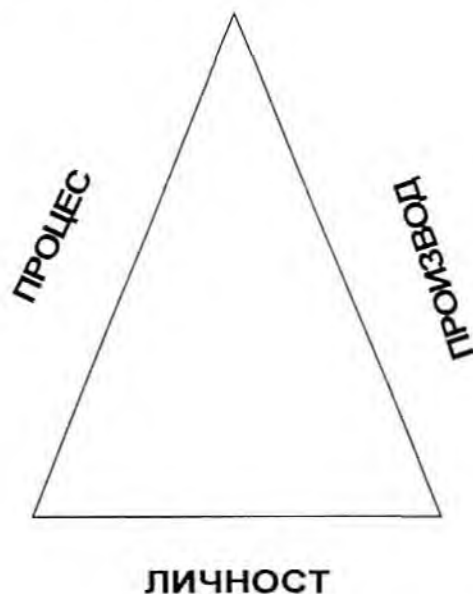
Творештвото, како што е кажано, е сложен поим затоа што се манифестира на повеќе нивоа (ниво на продукт, како последица од творењето, ниво на процесот на творење и нивото на личноста која

твори). Творечкиот потенцијал на личноста ја зафаќа и когнитивната и конативната сфера, кои токму обединети во творечка секција или процес можат да даваат творечки ефекти. (Šefer, P. Jasmina, 1992, стр37).

Психолозите, педагозите и филозофите кои го проучуваат проблемот на категориите на креативноста, разликуваат главно три основни категории во творештвото:

- творечки процес;
- творечки производи (продукти); и
- творечка личност.

Творечкото дело, личноста и процесот означуваат единствен и неразвоен систем на човековата егзистенција. Творечката личност е главен двигател за наставникот на некое дело. Творечкиот процес е централно прашање на творештвото. Тој ги поврзува личноста и делото. Делото е финален ефект на личноста и процесот.

Три димензии на творечкото дело

Слика.бр. 1.

Слика.бр. 2. Меѓузависност на влијанието на факторите во творештвото

Творечката личност условува творечки процес, но процесот повратно делува на поединецот. Процесот доведува до производ, но и производот (делото) влијае на процесот.

Не само дека личноста делува на производот туку и производот на многу различни начини влијае на поединецот било во општествен, материјал, културен и научен поглед. (Stevanović, M. 2003, стр.251).

5.1. Творечки процес

Творечкиот процес е категорија која се учи како и секој друг процес. Таквиот процес е сложена когнитивно - афективна и психомоторичка активност. Знаењата за творештво се битна претпоставка дека ќе се успее и под услов стрпливо да се работи. Знаењето помага да се осмисли процесот на творештво во сите негови димензии. За успех во творештвото, активноста на личноста доаѓа на прво место, а не надареноста како што се мисли понекогаш. Наследните особини се важни само за воспоставување на почетна мотивација. За развојот на било кој талент во почетокот е важна подршката и охрабрувањето од околината.

Значајна компонента во творечкиот процес е психолошката слобода. Поединецот има слобода да мисли, чувствува, да биде она што е најдлабоко во себе. Таа ја забрзува отвореноста и спонтаното комбинирање на

забележувањата, замислите и значењата што е дел од творештвото. (Stefanović, M. 2003, стр.119).

За тоа како тече творечкиот процес постајат релативно различни и независни мислења. Некои автори истакнуваат дека идеите се јавуваат веднаш сами по себе и дека нема никаков „процес“ претходно.

Други истакнуваат дека творецот не е свесен за настанувањето на идеата.

Трета група автори говорат за само една активност во смисла да се почувствува потреба нешто да се изрази (направи).

Сепак, се издиференцирале прилично јасни ставови за ова прашање. Утврдени се фази, кои не се цврсто одделени една од друга, ниту пак, мора сите фази да бидат застапени. Различна е и должината на нивното траење кај одделни творци.

Како прва фаза обично се наведува перцепцијата. Тоа е припрема, откривање на идеи, увидување на проблемот, истакнување на задачи. Постои општ план што би требало да се направи (истражи), кој понатаму се дели на делови (потесни проблеми), се врши декомпонирање на главниот проблем. После тоа се бара модел за трагање. Ако е во прашање книжевност, тогаш во оваа фаза се согледуваат ликовите, местото и времето на дејството, основната (можна) структура на делото и сл.

Инкубација е размислување за проблемот и ако понекогаш ни самиот творец не е свесен за тоа. Тоа е несвесна работа. Од подсвеста, која сега е вклучена во актуелноста на решавањето на проблеми, треба да се очекуваат поволни решенија. Тоа е фаза, наизглед само на мирување, но во неа се одигруваат бурни реакции. Идеите се генерираат, се средуваат, созреваат, отфрлаат, трансформираат, селектираат и создаваат т.н. несвесни процеси кои имаат одлучувачка улога во творештвото. Тие претставуваат најбитна подлога на она што ќе дојде подоцна, а тоа е појавата на решение.

Илуминација е осветлување на проблемот. Благодарейќи на делувањето на подсвеста и правењето на многу комбинации, се дошло до спасоносно решение, „аха-доживување“. Решавањето изгледа како да дошло неочекувано, од надеж. Личноста на творецот е проникната со воодушевување. Нејзиниот труд сега е награден, решение е пронајдено: „Еурека“. Откриените решенија треба да се проверат. Тоа е фаза на проверување или верификација. Сега се проверува замислената хипотеза, се

врши ревизија на идеите. Со ова заокружен е творечкиот процес. Се тргнало од формирање и развивање на проблемот и креативно перцепирање на стварноста, со изработка на модели за трагање, конструкција и измислување, до откритие и проверка на вредноста на она што е создадено. Понекогаш резултатите не може веднаш да се проверат, но тоа творецот не го попречува во неговите понатамошни творечки напори. (Stefanović, M.1977, str.47)

Кога пишува за творечкиот процес Артур Фошеј наведува четири главни елементи:

- Отвореност спрема сопственото доживување;
- Ставање во фокус;
- Дисциплина и
- Крај

Отвореноста означува спремност, отвореност за прифаќање на нови податоци (искуства). На податоците треба да се гледа отворено неструктурирано, со што ќе се избегнат вообичајните просудувања и стандарди толкувања и вреднувања, тоа се нови, дефиниции на познатото. „Да се биде отворен значи да се биде способен за поврзување на целото битие со се она што не е наше битие но во рамките на сопственото гледиште. Затоа потребно е слабеење на вообичаените одбрани и напуштања за извесно време, на вообичаените дефиниции“ - наведува Фошеј. Отвореноста овозможува неструктурирано набљудување на податоците и прифаќање на ризик како одлика на творештвото. (Miel, A. 1968, стр.21-39).

Според Стевановиќ отвореноста овозможува поголеми комуникациски врски и создавање многубројни перцепции, чувства и мисли. Таа е битна карактеристика на творечка личност. (Stevanović, M. 2003, стр.227).

Фокус е ставање во центарот на вниманието на она за кое се сака повеќе да се сознае. Она што се става во фокусот е искуството, интересот и желбата на поединецот посебно да се насочи на некој предмет, појава или случка. Наставниците треба да ги научат учениците на кој начин своите искуства да ги стават во фокус, а не да се даваат само информации што не води до развивање творечки интереси и способности кај учениците. (Džokić, Zvonko (2007), стр.27).

Фокусот, е посредник помеѓу старото и новото искуство, па може да се свати како разликување, како структура, како начин на средување на искуствата, како начин на постапување спрема целовитоста и како што е посебно истакнато, како вид на творечки процес. Со доведување на нештата во фокус, ние им даваме облик. Тоа е план на размислување, делување и создавање. Тоа е она што се наоѓа во центарот на нашето внимание.

Фокусот е внатрешна, субјективна работа. „ Она што навистина се става во фокус тоа е човековото лично искуство”, вели Фошеј. Искуството за одредени предмети, факти, на луѓето не им е преработено-- „Да се стави во фокус нешто што на друг начин не може да се разликува, значи да се доведе тоа во ред. Тоа често се постигнува со барање на сличност помеѓу новите податоци и она што веќе се знае: со барање на антологии, метафори, “ основи во теоријата, и сл. (Stevanović, M. 2003, стр.228,229).

Дисциплината исто така е важен структурален елемент на креативноста. Без дисциплина нема успех, без оглед за каква дејност се работи. Дисциплината овозможува она што е во фокусот и да се реализира. Тоа е средено создавање, кое обезбедува мир кој води до остварување на производот. Таа е спојка помеѓу фокусот и крајот. Има неколку функции: како одговорност, вид творечки процес, во однос на фокусот и во однос на потребите и интересите на поединецот. Најочигледен пример на однесувањето на ученикот е свесната дисциплина. Човекот создава нешто, имајќи го предвид крајот кој е невозможно да се оствари без дисциплина, или уште подобро, без самодисциплина.

Дисциплината всушност претставува реализација на замисленото што е дадено во фокусот. Таа претставува прифаќање на самоодговорност, нешто да се доведе до крај. Во колку изостане оваа одговорност, творештвото се доведува во прашање. (Петров, Н. Стевановиќ, М. Вениќ, С. 2006, стр.34-35)

Крајот е битен елемент на творечкиот процес и на она што се започнало. Тоа, практично, е лична одлука. Тоа значи дека човекот треба сам себе да си постави прашање: Дали сум задоволен со ова што го направив? Оцената која човекот ја дава сам во оваа работа има посебна вредност. Таа е најдобра оценка како што наведува Рецерс. Дисциплината ја сваќаме како одговорност и како посредник помеѓу фокусот и крајот на производот.

Крајот означува чин на самооткривање и како вид на творечки процес. Секој крај е воедно и нов почеток. (Stefanović, M. 1977, str.49)

Креативниот процес може да се започне, а никаде да не се заврши. Субстанција на творештвото е смислата, а највисок израз е работата која ќе се приведе до крај. Многу е битно една креативна работа да се доведе до крај „бидејќи творечкиот однос е набљудување како чин на самооткритие.“ (Фошеј). (Stevanović, M. 2003, стр.231)

Творечкиот процес со векови, скоро на магиски начин, привлекувал внимание и интерес на луѓе со различни духовни и образовни насоки, побудувал желба за конечно расветлување, останувајќи при тоа непотолкуван. Зависно од цивилизациските развојни нивоа, а ништо помалку и од одделни идеолошки струења, придавани му се најразлични значења и се толкувале одделни детали во творечкиот мозанк. (Džokič, Z. 2007, стр.27).

Творечкиот процес ги ангажира сите сфери на личноста на поединецот (сознајна, емоционална и социјална), претставува услов и цел на развојот на личноста. Тој навлегува во сите воспитно-образовни подрачја (интелектуално, естетско, работно, етичко, рекреативно и т.н), што значи дека во себе вклучува и многу други воспитно образовни цели, дури и оние кои во ова дело експлицитно не се спомнуваат. Творецот најчесто е мотивиран, своите нестереотипни и нови идеи да ги вгради во културното богатство на општеството во кое живее.

Покрај природната потреба на единката да придонесе за општеството и да се афирмира себе си пред другите, творечкиот процес и овозможува да се самоактуелизира согласно со своите внатрешни автономни потенцијали, потреби и интересирања. (Šefer, P. Jasmina, 1992, стр16, 17).

Во сите етапи и компоненти на творечкиот процес централно значење добива начинот на дејствувањето, кој се одликува со оригиналност и иновативност. (Дамјановски, А. 1989, стр.118).

Оригиналност (Cat. Origo-почеток, зачеток) означува генерирање (создавање, произведување) на идеи кои статистички се ретки, на кои, колку што е познато, никој порано не можел да се сети. Според повеќето автори елементи на оригиналноста се овие: пронаоѓање на нешто ново и необичено,

пронаоѓање на далечни решенија кои се резултат на креативна генерализација, способност за антиципирање на нови идеи, откривање на нови значења на поимите, изведување на нови креативни идеи, творечка фантазија, отвореност на искуства, флексибилност на мислења, флуентност, чувствителност за проблеми, развивање на проблеми и елаборација. (Квашчев, Р. 1977. стр. 9-39.). Развивањето на оригинални идеи е поврзано со создавањето на нови научни и уметнички дела. Тука се вбројува и создавањето на нови зборови, поетски украси и стил на пишување.

Оригиналноста, односно иновативноста во творечката дејност на ученикот, меѓутоа, се изразува не толку во создавање на нови начини на решавање на проблеми, колку во свосвидната комбинација на веќе познати начини на дејствување, или во откривање на непознати начини во познатите комбинации што ученикот ги користи. Според тоа, актот на творештвото на учениците се состои во соодветно комбинирање, воопштување на аналогни веќе познати постапки и дејствија, како и нивно самостојно пренесување во наполно нови услови за решавање на нови проблеми. (Дамјановски, А. 1989, стр. 118, 119).

Крајот е еден од најзначајните видови на творечкиот процес. Значајно прашање е кога се завршува со творечкиот процес. Во истражувачкиот проект нема ништо што на истражувачот би му говорел дека завршил; секогаш постои уште едно прашање кое треба да се постави во врска со податоците, една импликација повеќе која треба да се истражи. Дури и во пишувањето на извештај се јавува чувство дека текстот ако уште еднаш се прегледа ќе биде подотеран, подостоен за почит.

Творците застануваат во моментот кога се задоволени нивните критериуми. Со самото тоа што се творци, нивните критериуми се лични, а не имитаторски. Интересно е дека голем дел од сите критериуми се со естетска природа. Лесно е да се сфати дека сликарот или писателот употребуваат критериуми како што се симетрија, економичност во истражувањето, елеганција, хармонија или спротивни на нив. Поголемо изненадување, можеби, претставува објаснувањето на физичарот според кое неговата теорија е точна затоа што е “елегантна“.

Сите четири основни елементи во творечкиот процес се наоѓаат во дијалектичко единство, произлегуваат една во друга со стремеж да се достигне критериум и задоволителни и подтикнувачки резултати.

Слика.бр. 3. Елементи на творечкиот процес

Творечкиот процес завршува со реализација на идејата како крајна цел на творечката работа. Во таа завршна фаза идејата се екстериоризира, односно материјализира. Таа станува видлива, чујна, опиплива како творечко дело. Токму со материјализацијата, идејата по својата димензија на иновација добива општествено значење и општествена вредност. (Poljak, V. 1987, str.52).,,Општата шема на креативниот процес може да ја има следнава содржина:

1. Когнитивни способности: откривање, препознавање, сфаќање разбирање. Активности кои се засновуваат на овие процеси се : општа љубопитност, барање за сфаќање на причините, припрема за повторно откривање.
2. Конвергентно мислење: едукација за нови идеи и релации, различни способности за резонирање, редефиниција, трансформација, откривање на

најдобри или конвенционални решенија и импровизација. (Stevanović, M. 2003, стр.223,224).

5.2. Творечка личност

„На генијалниот човек му се воодушевуваат, на богатиот му завидуваат, од моќниот се плашат, но единствено на човекот со личност луѓето му веруваат.”(Fridman)

Креативната личност е секогаш “немирна” личност. Таа никогаш не чека готови решенија, има перманентен “интелектуален немир”. (Петрова-Јовановска, М. 2001, стр.39). Креативноста е егзистенцијална потреба. Човекот се потврдува во творештвото и работата. Тоа е способност да се најдат нови и оригинални решенија. Тоа е оригинална инвентивност. Креацијата е иманентна функција на современиот човек.

Човекот во својот филогенетски развој поминал низ неколку фази и тоа како :

- homo sapiens (свесен);
- homo faber (се служи со алат); и
- homo creator(творец,креатор)

(Stefanović, M. Rapotnik, A. Gumzej, G. 2002,стр.122,121).

Може да се каже дека креативните личности се интровертни, понекогаш порадикални,повеќе сами себе доволни. Креативните ученици, посебно оние кои се уметнички надарени,емоционално се почувствителни, покажуваат индивидуализам во однесувањето. Покажуваат изолираност од социјалната околина.

Креативните личности обично се слабо заинтересирани за практични и конкретни аспекти од животот,ситни детали и факти,а ги интересираат значењата, импликациите и симболите на нештата и иденте. Вербално се повешти,се стремат за комуникација, и се отворени спрема новото искуство.

Креативната личност не може да престане да работи, бидејќи не може да престане да мисли. За неа нема поголемо задоволство од работата во која може да ги употреби своите креативни сили. Креативноста бара

чувствителност и независност. Во нашата култура чувствителноста се смета за женска особина додека независноста е машка особина. Можеме да очекуваме креативно момче да има нешто од особините со кои обично се одликуваат девојчињата, а високо креативно девојче да има нешто машко во себе, но факт е дека многу деца ја жртвуваат креативноста за да бидат “вистински” машки или девојчиња. (Stefanović, M. Papotnik, A. Gumzej, G. 2002, стр.78,79,81).

Креативната личност е секогаш “немирна” личност таа никогаш не чека готови решенија и има перманентен „интелектуален немир“. (Петрова, Ј. М.1999, стр.48)

Креативните личности можат потполно да ја разберат ситуацијата и спремни се да разгледаат нови можности. Нивните убедувања се смели и тие се спремни да доживеат неуспех, долго да чекаат пред да бидат наградени за своите достигнувања. Ги краси упорност и спремност долго да работат без обзир на препреки и отпор.

За креативност не се доволни само талент, способност и знаење. Креативноста многу наликува на жив организам. За да достигне полн потенцијал потребно е да се храни и негува. Креативните луѓе имаат жешка страст која ги тера да го остваруваат неостварливото. Мораме да сватиме дека скоро секоја славна личност поминала часови и часови проучувајќи одредено поле. Со изразот „величината претставува резултат од посветеноста и знаењето, може да се опише скоро секој креативен човек.

Креативни можат да бидат сите луѓе, без обзир на професијата. Не признавајќи ја можноста дека сите луѓе се креативни, доаѓаме во опасност да изгубиме драгоцен, а во некои случаи и спасоносен талент. Општа интелигенција наспроти креативната интелигенција. Односот помеѓу општата интелигенција и креативноста и понатаму е контраверзен. Креативноста зависи од тоа како го доживуваме светот, од тоа колку познаваме одредена област и од нашата лубопитност. (Alan Dz. R. 2008, стр.17-61). Креативните личности непрестано трагаат за стимулација и возбудување. Креативните луѓе не се секогаш објективни. За да ги тестираат своите идеи, креативните луѓе често мораат да го остават настрана своето его и да се консултираат со колегите. Освен тоа, креативните луѓе имаат силна мотивација, нагон и изразени духовни потреби. Креативните настојувања

даваат внатрешно задоволство, сатисфакција и предизвик. Ако сме способни да го препознаеме креативниот потенцијал на некој човек и сме спремни да го подржаме, од него би можеле да очекуваме врвни достигнувања. Организациите пречесто наметнуваат ограничувања кои ја попречуваат личноста да пронајде решение за сложените проблеми, да измисли нов производ, да истражува или создава уметнички и музички дела. Ограничувањата се вградени и во образовните системи кои се држат до традиционалните принципи на учење и не ја земаат во обзир нашата креативна интелигенција. За среќа креативните поединци сами извлекуваат заклучоци од податоците кои ги проучуваат. Тоа им помага да ги разберат сложените процеси и правилно да просудат како да продолжат со истражување. (Alan Dz. R.2008, str. 33,36,37).

Креативните луѓе според Дорти им пристапуваат на нештата на нов начин. Креативност не е она што го работат тие, таа е начинот на кој го работат тоа. (Einon Dorthy, 2005,стр.8)

5.2.1. Својства на творечката личност

Како основни својства на творечката личност авторите ги наведуваат:

- Успешна личност;
- Мотивирана од потребата за работа;
- Љубопитна;
- Доминантна;
- Отфрла притисоци, незначително инхибирана, помалку формална, помалку конвенционална;
- Упорна, сака работа, самодисциплинирана;
- Независна и автономна;
- Критички конструктивна;
- Широко информирана;
- Отворена за чувства и емоции;
- Естетична во лични судови (проценки);
- Може да се прилагоди на примерените вредности на своето опкружување;

- Може да изрзи женски (машки) интересирања без чувство на вина;
- Има потреба да се ангажира во социјални интеракции;
- Ангажирана во самонсполнување и самореализација. (Đorđević, B. 2005, стр.56).

Во 21-от век, во условите на пазарна економија, на сите полиња на животот е потребно да се даде соодветен простор за креативните личности, кои имаат неконвенционален приод и богата имагинација, добро развиени способности да истражуваат, да создаваат, меѓусебно да си конкурираат, да решаваат специфични проблеми со изнаоѓање на оптимални варијанти, да придонесуваат за прогресот во економски, технички, социјален и духовен однос. (Тодорина, Л. Д. 2002, стр.48)

5.3. Творечки продукт - производ

„Колку идеи лебдат разлеани во мојата глава, а кога многу од нив би успеале да се здружат, би се создале блескави откритија.“ (Георг Кристофер Лихтенберг)

Со творештвото човекот се покажува и докажува. Внатрешната мотивација овозможува потполност на личноста, личното задоволство, среќа, ширина на погледот, верба во сопствените можности, со што се создаваат услови за изградување на креативни ставови и создавање на творечки производи.

Во наставната работа тешко е да се одреди и дефинира творечкиот производ. Тој не се содржи во отцената која ученикот ја добива за своето знаење, туку се наоѓа во методичкото творештво на наставникот. Тоа се огледува во реалната неповторливост на наставниот процес и доведување на ученикот во позиција на субјект и тоа во сите етапи на наставната работа. Тоа е учење со истражување, со откривање и со решавање на проблемите по пат на индивидуални, партнерски и групни активности.

Значителен број креатолози го дефинираат творештвото како изработка на оригинален производ кој има одредена пазарна вредност и општествено признание. Тоа , значи мора да биде “ новина во рамки на

општеството,, со можност за примена “ како што наведува Ханс Сели (H.Selye).

Меѓутоа Стевановиќ смета дека творештвото не мора секогаш да се огледува во нов производ, колку што е битно поединецот да поврзува дотогаш неповрзани работи, да постигнува нешто изненадувачко и неочекувано (а толку едноставно), работата да е промислена и за поединецот да претставува радост и задоволство. Во сето тоа битно е чувството на задоволство од создавањето. Тој производ може да има ментална или материјална вредност. (Stevanović, M. 2003стр.245).

До творечки производ доаѓаме:

- Со бирање, со, селекција, со издвојување, со нагласување;
- Со дисциплина, со насочување;
- Со обиди да се произведе битно, да се дојде до чувство и „еурека“-откривање.

Создавањето се одвива на две нивоа:

- Глобално макро, општо, генерално; и
- Прецизност, избрусеност, едноставност.

Слика.бр. 4. Функции на творечкиот производ

(Stevanović, M. 2003,стр.247).

Личноста на творецот живее за делото кое го креира. Таа се предава со целото свое битие за она што го создава. Оттаму е разбирливо што творештвото исцрпува, што бара цела личност, многу лични одрекувања, непреспиени ноќи, голема волја, енергија и упорност. Креативноста се остварува само врз основа на сопствено залагање. Никој не може за друг да учи и да креира. (Stefanovic, M. Papotnik, A. Gumzej, G. 2002, стр.98).

6. Фактори на креативната настава

„Креативноста како вештина бара вежбање и може да се зголеми со учење.“ (Пол Торенс)

Креативноста во воспитно- образовниот процес интегрира неколку основни фактори. Тоа пред се се следниве: наставници, ученици, околина, институции за образование на наставници, наставни планови и програми, образовна технологија, степен на развој на педагошки, андрагошки, психолошки и останати дисциплини кои го следат развитокот на образованието и воспитанието на детето, материјалната основа за творештво и т.н.

Во нашиот труд акцентот ќе го ставиме на наставникот и неговата работа, наставата и ученикот.

6.1. Креативна работа во училиштето

Ние сме интелигентни суштества и сосема јасно дека употребата на интелигенцијата ни дава задоволство. Во тој поглед, мозокот е како мускул. Кога го користиме се чувствуваме многу добро (Карл Саган).

Настојувањата за развој на креативните способности на учениците не треба да се ограничат само на работата во наставата. Креативноста ќе стане дел од личноста на учениците ако се применува во рамките на целокупната работа во училиштето. Во таа смисла се истакнува потребата

таа да стане принцип на целокупната работа во училиштето, како наставна така и воннаставна.

Во таа насока најпрво треба да се тргне од годишно планирање на творечки активности на ниво на целото училиште, а потоа да се премине на планирање на креативноста по одделенија и на крај за секој наставник и ученик, посебно. Потребно е да се разработат и мерки за следење, координирање, информирање, контрола и вреднување. Исто така отвореноста на училиштето и неговите наставници кон средината е битна одредница за постигнување на резултати во креативна работа.

Сепак треба да се нагласи значајната улога на наставниците, како основни двигатели на овој процес.

Во нашите училишта, уверени сме, има многу наставници ентузијастички кои во себе носат оригинални идеи, кои своите идеи веќе ги оствариле во школска и вон школска работа, и кои затоа со полно право, би можеле да ги наречеме - творци. Тоа би можеле да го аргументираме во бројни средби со просветните работници.

Ќе преставам пример како тоа една наставничка го изложува. „Имам во класот еден ученик чии родители се на работа во странство. Додека уште живееше заедно со родителите беше многу весел, жив, комуникативен. После заминувањето на родителите во странство почна да се повлекува во самотија, изолираност, да паѓа во психичка депресија и сл. Тоа негово повлекување го искористија останатите деца со својата палавост со постојано задирање, навлекување, па и со физичка агресивност да ја манифестираат својата надмоќ над послабот. Во таквите ситуации често ги предупредував учениците да не го прават тоа, но за жал, тоа не помага многу. Затоа, верувајте ми, дење и ноќе размислував како да му помогнам на тој ученик. Имам и свои деца, емоционално сум поврзана за своите деца и своите ученици. Ми беше жал за тоа дете и сакав да му помогнам. Во своето размислување дојдов до констатација дека кај тоа дете, заради недостаток на родителите, се работи за определен емоционален дефицит. Решението беше: да се надокнади тој емоционален дефицит условен од недостатокот на родителите. Но како? И понатаму размислувам. Од целото пребарување дознав дека треба да се промени неповолната ситуација и да се создаде ситуација која емоционално динамогено ќе делува. Во тоа време во

наставата по мајчин јазик го обработувал Кочиќевинот „Јазовец пред суд“. Во драмската група предвидов одбрани ученици да ја научат улогата на Давид Штрбец како монодрама за училишна приредба. Ми се јави идеја за тоа да го ангажирам повлечениот ученик на кој сакав да му помогнам. Тој таа улога добро ја научи и на приредбата извонредно ја одигра. Неколку пати гостуваше и во соседните места. По тој успех беше во средиштето на вниманието на целото училиште, па и пошироко. Со тоа го збогати своето емоционално доживување и со самото тоа го надокнади својот емоционален дефицит.

Треба да се има на ум дека токму творците се драгоцен капитал на општеството, бидејќи нивните дела, токму по тоа што се творечки, имаат извонредна општествена вредност и даваат непосредна корист.

Творештвото на наставниците и учениците треба да биде една од битните одредби на сегашната реформа на училиштето. (Poljak, V.1987, str.74-76)

Всушност, творечката работа се одвива во изменување на грч и лубопитност, промашување и успех, падови и успони, разочарувања и одушевувања, столченост и еуфорија, слабење и јакнење, опаѓање и оживување, напуштање и враќање со тоа што сепак во крајна линија, сите напори да завршат со среќа за човекот.

За човековата среќа Zuko Dzumbur вели: „За мене човековата среќа е еден напор. Мрзливите луѓе не можат да бидат дури ни среќни. Човекот мора да ја бара, да открива и кога ќе ја најде долго и внимателно да ја чува и негува својата среќа. Ако ништо друго, ќе му треба како спомен, како најубав сувенир од животот во кој има и премногу болести, солзи и пот.“ (Zuko, D.1985, str.6.)

Барањето за развој на човекот воопшто, и развојот на креативноста е во тесна врска со барањето за индивидуализација на наставната и другите активности во училиштето.

Ако не се организира индивидуализирана настава, учениците можат да бидат оштетени во својот напредок. А можат да се случат и комични ситуации за што пишува др. Владимир Стругар: „Госпоѓо учителке, сакам да се запишам во прво одделени- восхитено рече девојче кое како останатите првоодделенци не дошло во училиште првиот ден.

А што знаеш ти?-прашува учителката. – Колку е еден плус еден? – прашува?

Два. Па тоа е лесно- одговара учителката.

А колку ќе бидат еден плус еден утре?

Исто два!

Но, добро,добро.А буквите? – Ги познаваш ли буквите?

Всушност, - заклучи учителката.- До Божиќ ќе ги научиме и буквите.

Тогаш госпоѓе учителке, довидување до Божиќ-весела и задоволно девојчето истрча од одделението.” Овој пример покажува дека се работи за недостаток на креативна работа во училиштето. (Stevanović, M.2003, стр.144,145).

Наставата, во својата суштинска смисла, е длабоко хумана работа, благороден, но, истовремено,и исклучително тежок потфат за развивање на човечноста и кај оние што поучуваат и кај оние што учат. Негувајќи го заедништвото во име на знаењето и образованието, односно на светлината и слободата, наставата овозможува не само да станеме поумни, поспособни и посилни, туку и подобри личности кои постојано ги преиспитуваат своите ставови,вредности ,постапки и однесување и на тој начин ќе го хуманизираат светот во кој живеат. Клучна улога во тој процес на континуирано стремење кон човечноста има наставникот, бидејќи тој е оној кој повикува на размислување и промена,кој го иницира и, во голема мера, го одговара експлицитниот и имплицитниот повик на ученикот *Научи ме да бидам човек*. Тоа го прави со реализацијата на наставните содржини, со методската организација на наставната работа, но, и со директно воспитно делување преку моделирање на морални обрасци на однесување. (Миовска-Спасева, С.2009, ,стр.39).

Секој ученик е поединец со свои способности и ограничености.Само ако така настапува наставникот во својата работа ќе има успех во неа. Таквото барање е во суштината на настојувањето за развој на креативните способности кај учениците.

Кога зборуваме за креативноста како принцип во работата во училиштето нагласуваме дека во секоја активност наставникот треба да го насочува ученикот кон истражување, експерименирање и барање на нешто што е ново, можеби само за него. Креативната активност поттикната од наставникот во голема мера му помага да ги надмине личните проблеми и да се вклопи во училишната дејност.

6.1.1. Креативната настава и субјективната позиција на учениците

Субјективната позиција на учениците во училишната работа, воопшто а пред се во креативната настава е значаен сегмент. Во барањата на традиционалната настава основни биле: „Учењето низ практика“ или „Учењето низ игра“. Денес во основата на барањата е: „Да се учи низ креативнос“.

Креативноста во наставата на учениците им овозможува градење потполна исполнетост на сопствената личност. Во однос на училишната едукација значајно е тоа што овозможува попристапен начин на учење и стекнување на знаења. Во услови на се побрз развој на современата наука и техника ученикот треба да е подготвен да стекнува знаење и нови сознанија со што помалку напор, но потемелни и притоа на што побрз начин. Креативната настава допринесува за поцелосен развој на личноста на ученикот. (Stevanović, M. 2003, стр. 47).

Во креативна настава учениците треба да се вклучат во одлучувањето за содржината, да се поттикнат сами да го создаваат материјалот од одредена тема, едни на други да ги презентираат резултатите од своите истражувања.

При тоа од голема корист е применета на разновидни стратегии кои се согледуваат во различни можности на презентација и поттикнување: дедуктивно, конкретно, апстрактно, глобално, линеарно, визуелно-аудитивно, кинетичко, музичко, моторичко, лингвистичко (хумор, рима, итрини), и др. Учениците треба да се оспособаат да учат да решаваат проблеми, односно да учат со творештво за творештво. (Jovanovska-Petrova, M. Petrov, N. Stevanović, M. 2004 str. 28). Она што посебно сметаме да го истакнеме во улогата на креативната настава е почитувањето на субјективната позиција на учениците во наставната работа. Таквото настојување е едно од централните иновативни барања на современата настава. Токму ова барање претставува основа во нашата теза за креативната настава како симбиоза на иновации. Субјективната позиција на ученикот истовремено е интериоризација и екстериоризација т.е. двократна улога: од една страна му овозможува на ученикот користење на постојните знаења и создавање на нови, а од друга, учениковата изменета и збогатена личност активно се вклучува во промените на светот околу себе.

Денес, организирањето и изведувањето на творечка настава подразбира симултан процес на размислување заедно со учениците, идентификација и развивање на креативен сензибилитет за вредноста. Ученикот, се става во улога наставата и наставниот материјал да ги сфаќа како запознавање на нешто ново и како извор на вистински информации.

Во својата творечка ориентација ученикот станува носител на сознанијата истражува, истовремено креативно делувајќи на себе и на околината во која се наоѓа. Барајќи одговор на прашањето: Што? (содржина) и Зошто? (цел). Покрај овие прашања симултано се одговара и на прашањата како што се: Како? (метода), Со што? (средство) и Каде? (околина). За да може да создава човекот, мора се да му биде јасно: од целта до средствата. Креативната личност секогаш ќе прави разлика помеѓу зададеното и постигнатото. (Stefanovic, M. Papotnik, A. Gumzej, G. 2002, Str.124,125).

Симбиозата на иновациите ставени во начините, методите и сретствата за работа, претставува значаен придонес во унапредувањето на новите пристапи во наставната работа.

Постојано негувајќи го творечкиот дух и употребувајќи најразновидни методски средства наставникот треба да го одржува буден креативниот дух, како кај самиот себе, така и кај самите ученици. (Кречова, И. 1984, стр.139)

Сосема извесно е дека личностите со побогати идеи ќе имаат поголеми креативни можности. Во процесот на наставата можат да се спроведуваат многу практични вежби на овој план. Така наставникот може да ја истакне целта на часот, а потоа да бара од учениците да наведат идеи кои може да бидат обработени во новиот материјал.

Учениците, исто така, можат да се поттикнат да продуцираат идеи во врска со понатамошниот тек на некоја приказна, за тоа како врз основа на одреден алгоритам (упатство) можат да формулираат нови задачи и тн.

Психологот Квашчев (1978,301-302) истакнува многу хетерогени содржини на креативната настава: „креативната настава покрај останатото ја има и следната содржина”: респектирање на потребите на учениците; инхибирање на наставниковата улога за сензори и овозможување на појава на креативни одговори кај учениците, овозможување програмите да бидат

различни за различни ученици; развивање на креативни идеи кај учениците; охрабрување на иницијативни проекти; давање помош на испитаниците да дадат отпор на конформистички притисок; развивање на фантазија; стимулирање на учениците да поставуваат што поголем број на прашања и т.н.“ Како императив се истакнува неопходноста од индивидуализација на инструкциите во рамките на креативната настава. Да се учи креативно доаѓа од свеста, а да се знае креативно доаѓа од потсвеста. Поврзувањето на свесното и потсвесното допринесува за вистинско творештво. (Stevanović, M. 2003, стр.184).

Педагошката цел на наставата се однесува не само на развој на интелектуалните и креативните способности (дивергентно, логичко и критичко мислење), знаењата и вештините во одделни домени, туку и на развој на личноста во целина, вклучувајќи ја емоционалната, мотивационата и сферата на социјалните и моралните вредности. (Шефер, J. 2005, стр.23)

Сите наведени својства на креативната настава ја изградуваат и позицијата на ученикот во креативната настава. Суштинско прашање кое треба да го истакнеме и да дадеме одговор како креативната настава допринесува за промена на позицијата на ученикот во наставата?

Согледувањето на придобивките во креативната настава, покажува што е она што ученикот го става во поинаква позиција од онаа во традиционалната настава. Како и основно се надминува ситуацијата во која ученикот слуша и добива готови знаења, кои треба да ги репродуцира без подлабоко навлегување во нивната суштина. Во таквата настава ученикот се наоѓа во пасивна позиција, во позиција на објект кој е изложен на влијанија.

Во креативната настава ученикот не добива готови знаења, туку тој бара, експериментира и доаѓа до знаењата. Тој претставува субјект кој сам доаѓа до сознанија, на самостоен и активен начин.

Таквата позиција на ученикот е барана позиција во многу иновации. Затоа можеме да констатираме дека креативната настава во заедницата со другите современи иновации ја менува и хуманизира позицијата на ученикот во наставата.

6.1.2. Развојот на креативноста преку слободните активности на учениците

„Подобро е да доживееш неуспех во оригиналноста отколку да успееш во имитацијата.“ (Херман Мелвил)

Слободните активности претставуваат форми на работа кои училиштето ги организира во слободното време на учениците, со цел да овозможи откривање, задоволување и развивање на нивните интереси, диспозиции и способности за одделни подрачја од животот и работата.

Слободните активности претставуваат значајна воспитно-образовна форма за развој на креативноста на сите ученици, за проширување на нивните знаења и интереси, можност за развој на креативните потенцијали на секој ученик до оптимално ниво.

Значењето на учеството на учениците во бројните форми на слободни активности во училиштето е во тоа што учениците слободно ја одбираат активноста во која ќе учествуваат водени од сопствените диспозиции и интереси. Исто така учениците учествуваат во изборот, реализацијата на активностите и евалуацијата на резултатите постигнати во нив.

Активностите на слободното време за кое се определуваат учениците им даваат можности да бараат, да истражуваат, да грешат, но и да доаѓаат до нешто ново, што е основа за развој на нивните креативни способности.

Слободните активности на учениците претставуваат значајно подрачје на образовно - воспитната структура и дејност на основното училиште и се тесно поврзани скоро со сите други подрачја, влијаат на нивното целосно реализирање и од нив потекнуваат. Слободните активности силно влијаат врз развивањето на детските интереси, способности и творештво со што, всушност, практично се надминуваат ограничувањата на наставата базирана врз задолжителна програма.

Училиштето поседува посебен начин на структурирање, планирање и реализирање на слободни активности. Скоро сите слободни активности се врзуваат со одредени наставни предмети кои обично ги водат соодветните предметни наставници. За одделни предмети може да има и повеќе слободни

активности. Така на пример, во наставата по мајчин јазик најчесто се формираат: драмска, литературна, рецитаторска, новинарска и лингвистичка секција. Од предметот математика или физика најчесто се формираат секции на „млади математичари“ или „млади физичари“. Работата на секциите се регулира со годишен план на работа. Иако, како што веќе нагласивме, учениците доброволно се определуваат за некоја од понудените секции, спрема својата желба и интерес, по донесувањето на одлуката тие се обврзани да ја посетуваат избраната секција на слободни активности. Секоја секција брои обично до десет членови. Во работата на секоја секција се води евиденција која обично содржи:

- Список на ученици;
- План и место на одржување на состаноците; и
- Програма за работа на секцијата.

Авторот Петрова-Јовановска спроведувајќи истражување за креативноста на учениците по пат на слободните активности во основно училиште дошла до значајни податоци. Пред се таа истакнува дека слободните активности се интегрален дел од наставата по ликовно, музичко воспитание и сл. Авторот критикува дека заради примената на традиционалната организација на процесот на работа кој во многу наликува на наставниот, слободните активности уште немаат третман кој им припаѓа со обзир на нивната вредност.

Незаборавно и богато е емоционалното доживување и креативното искуство што учениците ќе го вкусат со учество и работа во некоја секција, независно дали станува збор за навлегување во тајните на уметноста, на говорењето, рецитирањето, сценската и филмска уметност или пак, зачекорувањето во литературното творештво преку првите творечко-литературни обиди.

Еднаш запалената искра во детското срце, со поттикнување и јакнење на внатрешната мотивација, љубопитство, желба за творештво и хранење на чувството на сопствената вредност, може да стане и засекогаш запален оган за професионално ориентирање и реализирање на личноста. За тоа

придонеле, неспорно, силната подпора, храбрењето и будното око на креативниот наставник. (Петковска, Б. 2008, стр.171-172).

6.2. Наставникот во креативната настава

„Најбедното суштество на светот е личност слепа покрај здрави очи.“
(Хелен Келер)

Значаен предуслов и услов за креативното изразување е степенот, структурата на воспитниот, односно наставничкиот кадар, кој согласно квалификациите, педагошко-методската едуцираност и партнерскиот однос, ќе им овозможат на учениците како партнери да ги изразат своите креативно-творечки афинитети, способности во конкретното дејствување и изразување на содржините и активностите. (Петров, Н. Михајловски, В.1994, стр. 14)

Наставата бара од современиот наставник познавање на широка лепеза на образовни содржини и транспарентни знаења, а освен познавање на својата струка и критички и творечки пристап на поими, факти, осмислување на животот на современи основи и континуирано изградување на креативни ставови.

Наставникот е оној кој може по творечки пат да ги упатува своите ученици кон слободни размислувања и сопствено видување на животот кој ги чека. Наставникот е основен двигател на креативноста на своите ученици, а тоа може да го постигне единствено со добро организирана настава.

Во овој контекст наставникот треба да претставува креативен субјект и стратег. Една од одликите на креативниот наставник е неговата мултипликативна и мултифункционална наставно - научно, истражувачка и апликативна дејност.

Само со еден пластичен пример, од мноштвото такви, ова ќе го поткрепиме со мислата на В. Гласер, кој пишува: “Кога учениците велат дека го мразат училиштето, тоа всушност, значи дека тие мразат кога од нив се бара да работат нешто што не ги задоволува нивните потреби.” Оваа мисла значи барање училиштето да дејствува привлечно, а не одбивно.

Наставниците се тие, креативци и творци, кои треба да создаваат квалитетно ново и привлечно училиште за децата со цел тоа да ги задоволува нивните потреби и околности.

Она што е основа за делувањето на наставниците е барањето дека тие треба да го имаат во предвид фактот дека учениците ги изразуваат своите креативни способности на посложен начин кога го работат она што го сакаат. Токму во таквата констатација се состои и сето она што училиштето го прави современо и модерно.

Современото училиште кое учениците го прифаќаат со љубов ја надминува ситуацијата на училиште кое во центар ги реализираат оние активностите кои бараат само еден точен одговор. Потребно е да се воведат и користат задачи кои ќе ги поттикнат учениците да бидат оригинални, колку што е тоа можно, во своите одговори.

Тоа пак значи дека е потребно наставниците да ги вреднуваат оригиналните идеи на своите ученици. Од друга страна, наставниците се оние кои треба да се ревидираат да ги дотераат оригиналните одговори на учениците, зошто, во не мал број случаи таквите идеи можат да бидат екстремни и неприфатливи. Во тој контекст како пример го наведувам едно предавање на еден семинар за креативноста, на која се сетивме каде еден од предавачите им сугерираше на присутните дека за да бидат креативни треба да бидат „откачени“. На таквиот став од предавачот еден од учесниците на семинарот „откаченоста“ ја спореди со појава некој наставник кој сака да биде креативен да се појави на наставнички совет во бикини. Тоа предизвика громогласно смеење кај учесниците, што значеше корегирање на барањето за „откаченост“. Сосема е сигурно дека покрај оригиналноста во општеството постојат и норми и правила на однесување кои луѓето си ги поставиле за да можат да жевеат заедно и да не си ги повредуваат своите чувства. Во оваа смисла наставникот ќе ја прифати оригиналната идеја на ученикот ако е во согласност со поставените општествени норми и правила.

Основа во напорот за развивање на креативност кај учениците е пред сè, развивањето на нивната љубопитност. И во оваа насока наставникот има сериозни барања. Наставниците треба да ја познаваат техниката на поставување на предизвикувачки прашања кои учениците ќе ги мотивираат да размислуваат, да доаѓаат до нови идеи, но и можности да

можат да се спротивставуваат на некое гледиште кое го застапува наставникот.

Наставниците треба да користат разновидни наставни методи, да создадат средина во која се почитуваат и прифаќаат идеите на учениците, така што учениците развиваат доверба во своите компетенции и капацитети. Во оваа смисла се нагласува конструктивната критика која ја дава наставникот за она што го прави ученикот. Посебно е значајно наставникот да знае и да може да го заштити ученикот кој ќе понуди нешто ново од деструктивната критика и исмевањето од страна на другите ученици.

Наспроти тоа треба да ја истакнуваме потребата од наставник кој ќе умее да го ослободи ученикот од стравот дека ќе биде исмеан, ако предложи нешто неконвенционално и што отстапува од традиционалното третирање на учениците.

Исто така креативниот наставник никогаш не е задоволен со своето знаење. Тој постојано трага по нови информации, корегирајќи ја својата работа и развивајќи ги творечките способности кај учениците. Во примената на методските и другите иновации внесува нови елементи кои самостојно ги избира.

Наставникот-креатор својата работа ја сфаќа, пред се, како творештво кое континуирано се менува и усовршува. Тој ги оспособува учениците, знаењата да ги стекнат решавајќи проблеми и со експериментирање. Наставникот како творец е теоретски и технички широко образована личност, професионално и идејно определена, интелектуално јака, има поддршка од средината во која делува, константно ги следи сите движења во училиштето. Тој не е само во чекор со времето туку и пред него, кога е во прашање училишната организација. Континуирано стручно се усовршува, секогаш примерно делува врз учениците и своите соработници. Многу е стрплив, динамичен, манифестира голема љубов спрема наставата и децата, развива другарски односи меѓу учениците, не сака фразеологија и стереотипност во работата. Дидактички добро е подготвен и располага со педагошки такт. Основна ориентација му е во својата работа и работата на учениците да внесе иновации и постојано е во проучување на тековите на современата наставна технологија. Манифестира критичен однос кон наставната проблематика. Ги поттикнува учениците на самостојна и

творечка работа и во барањата на разни патишта во стекнувањето на знаењата. Многу е близок со учениците и нивните творечки идеи. Го сака својот позив.(Зороски.Н.1995.стр.91,92).

Креативниот наставник верува во себе, се натпреварува и соработува со другите наставници од активот на одделенските и предметните наставници и со педагошко – психолошката служба. Секогаш е во потрага по нови сознанија, тенденции кои се присутни во теоријата и бараат оживотворување во практиката. Креативниот наставник е и критичен и самокритичен. Неговата критика треба да биде конструктивна, стручна, аргументирана, со предлози и идеи за постигнување на ефектите и посакуваните резултати. (Strugar, V. 1992, str.35. Превземено од Петрова, J. M. 1999, стр.83).

Наставникот кој рефлектира преку творештво да ги едуцира учениците за творечко делување треба да ја развие сопствената способност за „размислување во делувањето“. Тоа претставува способност на рефлексираниот професионалец која се состои во препознавање на учениковите намери, можности, познавањето на когнитивните, афективните и физиолошките стилови и создавање на вкупно поттикнувачко опкружување за творечко делување на ученикот. Со тоа се создаваат поволни услови ученикот ненаметливо да се вклучи во творечкиот процес и така претежно со самостојни напори да дојде до творечки производ (резултат).

Како заклучок, за овој дел од нашиот труд, ја истакнуваме мислата на Alice Miel (1968) според која креативниот наставник е личност која поседува примарна слика (модел) која го води неговото мислење и делување, како личност која се прифаќа самата себе цврсто, точно и реалистички, и го користи својот полн потенцијал, личност која е свесна за другите луѓе, чувствителна спрема нив и реагира на луѓето, идеите и настаните, како личност која поседува чувства на сигурност во неизвесноста, која толерира двосмисленост, и личност која постојано учи. Наставникот- творец има постојана потреба за континуирано трагање за нови податоци и непрекинато учење на нешто ново. Наставниците би требало многу да знаат за творештвото бидејќи творечката настава е и вештина и уметност.

Посебно ги истакнуваме својствата на креативниот наставник, (иако во досегашниот текст и се осврнавме на нив) само за да ја потенцираме нивната значајност во формирањето на креативноста кај учениците.

Авторите кои го проучувале овој проблем ги истакнуваат следниве карактеристики:

- Тие ја прифаќаат иницијативата и самостојноста на учениците. Самостојноста и иницијативата се мотивирачки фактори во индивидуалното поврзување на идеите и искуствата. Учениците кои поставуваат прашања и потоа се трудат самите да одговорат на нив, земаат учество во нивното сопствено учење и умеат самите да решаваат проблеми;
- Тие обезбедуваат различни дидактички, потрошни и неструктурирани материјали кои учениците можат самите да ги соберат;
- Им нудат на учениците различни извори на знаење, а во процесот на учење ја користат и непосредната околина;
- Ги следат интересите на децата. Кога учениците сугерираат да направат нешто, создаваат тематски лекции и учат заедно со учениците;
- Го започнуваат истражувањето за темата и во исто време дознаваат што разбрале учениците од темата. Поставуваат прашања за да видат што учениците знаат, што би сакале да знаат и што би сакале да научат;
- Ги поттикнуваат учениците да поставуваат прашања, да учествуваат во дискусии и да ги истражуваат своите одговори. Тие ги поддржуваат учениците во нивните размислувања и покажуваат почит кон учениците, со тоа што им даваат доволно време за одговор.

Овие карактеристики можат да им помогнат на наставниците да дознаат што значи да се работи со ученици на начин кој е соодветен на нивниот развој. Исто така, многу е важно наставниците целосно да ја сфатат својата улога на модел за позитивно однесување, одговорност и љубезност.

Наставниците имаат обврска:

- Да го почитуваат секој ученик;
- Да веруваат дека секој ученик може да успее;

- Да бидат чесни и да умеат да ги признаат грешките;
- Да умеат да слушаат и да бидат доверливи;
- Да бидат фер;
- Да се стремат кон високи дострели;
- Да ги вреднуваат индивидуалните напори; и
- Да создадат стимулативен простор за учење.

Должност на наставниците е да запомнат дека освен што е важно “што предаваат”, уште поважно е и “како тоа го предаваат”. Во училишната, учениците учат од тоа како наставниците се однесуваат кон нив и кон другите. Љубезното однесување, чесноста, душевниот став и смирениот тон на наставникот, се суптилни начини преку кои учениците учат како треба да се однесуваат со другите.

Според Маргарет Линдсеј (1968;171) креативниот наставник е:

- Личност која поседува примарна слика (модел) која го води неговото мислење и делување;
- Личност која се прифаќа самата себе си цврсто, точно и реалистички, и го искористува својот полн потенцијал;
- Личност која е свесна за другите луѓе, чувствителна е спрема нив и реагира на луѓето, идеите и настаните;
- Личност која поседува чувство и сигурност во неизвесноста, која толерира двосмисленост;
- Личност која е ученик.

Креативниот наставник- творец е близок со учениците и со нивните творечки идеи. Тоа е личност која себеси се прифаќа реално, го користи својот полн потенцијал и своите творечки умеења секојдневно ги пренесува на учениците. (Stefanovic, M., Papotnik, A. Gumzej, G. 2002., Str.90).

Работата во наставата, работата со учениците, пред се е предодредена од работата на наставникот. Во оваа смисла кога говориме за развојот на креативноста кај учениците, најпрво треба да определиме каков наставник и е потребен на наставата која ја означуваме како современа, а пред се, креативна настава.

Во функција на прифаќањето на оригиналните идеи на учениците е потребно наставниците да ги познаваат своите ученици како индивидуи. Таквото познавање значи и познавање на секој ученик што може да прави и тоа да се поддржува ако е прифатливо и позитивно. Ова од наставникот бара настојување во смисла на запознавање на учениците, но и познавање на барањата на наставата и воспитно-образовната работа на училиштето во целина.

6.2.1. Наставникот и неговите можности за идентификување и развивање на креативноста кај учениците во наставата

„Сите деца се родени генијалци, а ние во првите шест години од нивниот живот, се трудиме да им го одземеме тоа.“ (Букмајнстер Филер)

Училиштето е место каде креативниот талент би требало да се открие и негува. За училиштето да биде место каде, покрај стекнување на знаења, се негува и подржува креативноста во светот постојат и многу програми за поттикнување на креативноста, како составен дел од образованието на учениците. (Đorđević, B. 2005, стр.65)

Креативноста и иницијативноста се основни одлики на учителскиот позив. Тоа се знаења кои се стекнуваат со практично делување засновано на современи теориски сознанија. Со перманентна лична и тимска едукација знаењата преминуваат во стил на практично делување и прераснуваат во креативни способности и професионални компетенции на учителот. Само учител со такви квалитети може кај ученикот да развие смисла, да предизвика и да ја задоволува потребата за творечки видови на истражување.

Наставниковите можности за креативно делување се големи. Тој се впушта во творечкиот процес ако свесно прифаќа алтернативни решенија и одбива рутински, вообичаени реагирања. Наставникот мора да знае дека креативноста бара пермисивна атмосфера во која детето не смее да чувствува страв, туку мора да биде охрабрено да истражува, експериментира, да мисли и да се интересира. Слободата и спонтаноста се клучеви на

креативноста. Наставниковата улога е потребна, но сепак треба да биде ненаметлив. Тој мора да помогне креативноста на дете да остане на својот пат. Должност на наставникот е да им помогне на креативните ученици да се препознаат себе си, да им помогне да се прилагодат на своите пријатели, а при тоа да не ја жртвуваат својата креативност, да ги совладат своите анксиозности, тешкотии и неуспех. (Stefanović, M., Papotnik, A. Gumzej, G. 2002, str.87,89).

Суштината на едукативното делување е творечко влијание врз децата (учениците). Креативниот едукатор во творечката настава и воспитните активности може разновидно да пристапува и тоа:

- Самостојно да планира и да донесува одлуки;
- Да изложува проблем и да бара да се поставуваат прашања;
- Да дава предлози за расправање;
- Да изложува проблем и да бара сугестии;
- Да дефинира ограничувања и да бара учениците да одлучуваат; и
- Да дозволува учениците сами да донесуваат одлуки.

Стратегиската улога на наставникот зависи од согледувањето на потребите на учениците, зголемувањето на поттикнувачките мерки за остварување на задачи, намалување на можни фрустрации и зголемување на можноста за лична пропаганда. Наставникот најпрво се појавува како творечка личност во разновидните наставни ситуации. Од позиција на креативни сознанија, наставните содржини (материјалот) ги користи како инструменти со кој учениците се едуцираат за креативно делување. Наставното делување се подигнува на повисоко ниво на едукативскиот процес кое се изразува со синтагмата учење со творештво за творештво.

(Jovanovska - Petrova, M. Petrov, N. Stevanović, M. 2004, str.78).

Бројни се можностите за развивање на креативноста во наставата. Креативните наставници се главни двигатели кои во различни наставни предмети пронаоѓаат погодни содржини за креативната работа. Креативноста во наставата може да се поттикнува и на други начини.

На прво место треба да се истакне спремноста на наставникот со високо почитување да се однесува спрема ученичките необични прашања и идеи. Наставникот укажува на вредноста на прашањата и необичните идеи.

На второ место може да се истакне потребата за одржување и постојано развивање на љубопитност на учениците. Потоа би дошле следниве мерки: поттикнување на иницијатива, разновидни приоди и решенија, ослободување од страв од грешки. Покрај ова важни се и други околности, како што се:

- Организација на наставата;
- Актуелност; и
- Рационализација. (Stefanović, M., Papotnik, A. Gumzej, G. 2002, Str90).

Секој наставник треба да биде оспособен да ги идентификува креативните ученици, со цел поуспешно да се овозможат творечките импулси. Постојат повеќе индикатори спрема кои можат да се препознаат креативните поединци:

- решава задачи на необичен начин;
- замислува необични и изненадувачки решенија;
- прв дава идеи;
- предлага решеније за спорни ситуации;
- сака да објаснува со цртеж,
- вешто комуницира со текст, знаци и цртеж;
- потполно се оживува во креативно решавање на задачите;
- при решавање на задачите вклучува аналогичност и заклучоци;
- сака да соработува на проектни задачи;
- покажува иницијативност и се одушевува на задачите;
- може долго да се концентрира на проблемот
- предлага идеи и алтернативни решенија;
- поставува прашања и предлага алтернативни одговори;
- покажува отвореност за истражување и експериментирање;
- покажува способност за апстрахирање и оперирање со апстракции;
- способност за заклучување врз основа на интуиција;
- способност за генерализирање и наоѓање на сличности во различното;
- способност за пронаоѓање на оригинални решенија;

- учествуваат на натпревари и тн.

Креативните ученици се забележуваат и по високите интелектуални способности, емоционалната стабилност, имагинативност, асоцирање на идеи на необични начини и покажуваат неконвенционални процеси на мислење. Креативните деца/ученици/ не можеме да ги одредиме само врз основа на интелектуалните способности, туку и врз основа на други нивни особини, како што се: предност во работата, црти на темпераментот, интереси, погледи на училиштето и животот, силата на егото и емоционалната стабилност, степенот на контрола на импулсите, наклоност кон апстрактно мислење, самозадоволност и самонасоченост, развиеност на креативни ставови, насоченост спрема спонтано креативно решавање на проблемите и отвореност спрема ново искуство, смелост во истражувањето, независност во судењето и мислењето, интуитивност и сл.

Наставникот треба да ги следи современите трендови во теоријата и практиката за работа со надарените ученици, со што би ја зголемил сопствената ефикасност, а со тоа би создал идеална состојба да определи дали некој од учениците покажува способности за креативност или таленти. (Кеверески, Љ. Зборник, стр.69).

6.2.2. Влијанието на наставникот врз мотивацијата на учениците за креативно однесување

Составен и неопходен фактор на било која, а посебно на креативната продукција е мотивацијата за создавање, која не е само посредник или поддршка за остварување на педагошките цели во училиштето туку сама по себе е и важна педагошка цел. Мотивацијата најчесто се манифестира како сплет на мотиви со динамичка, регулативна и интегративна функција. (Крстиќ, 1988)

Мотивацијата го движи однесувањето и подразбира намера, намена и цел. Тоа овозможува:

- Акција: учење или било кој друг вид на продукција – динамичка функција;

- Достигнување на целта кон која се стреми – регулативна функција и
- Истовремено активирање и соработка на различни особини на личноста и способности во правец на реализација на целта во одредени околности. (Шефер, Ј.2005, стр.54)

Бројни истражувања покажуваат дека наставниците може да влијаат врз мотивацијата на учениците. Сепак тие треба да ги познаваат бројните причини за тоа зошто учениците стануваат помалку заинтересирани за учењето како што растат, вклучувајќи ги влијанијата од надвор и во самото училиште. Значајни се согледувањата на Лумстед (1994), по кој најраните влијанија врз мотивацијата за учење кај учениците доаѓаат од родителите и другите во семејството. Кога учениците започнуваат да одат на училиште, нивното ниво на интерес и желба да се вклучат во учењето, исто така, зависи од влијанието на наставниците, училишната средина и од нивните соученици. Иако понекогаш се чини дека наставниците немаат голема контрола врз ставот за учење кај учениците, научниците сметаат дека тие ја поседуваат таа моќ.

Стипек (1994) истакнува дека „учениците учат до оној степен до кој наставникот очекува од нив да учат“. Развојните фактори и ученичките перцепции за нивните сопствени способности, исто така, поседуваат голема улога врз степенот на нивниот ангажман во учењето. Како што растат, учениците преземаат помали ризици за целосно ангажирање во активности за кои не се сигурни дека ќе успеат да ги реализираат.

Општо, мотивацијата на учениците „се однесува на спремноста, потребата, желбата и обврската на ученикот да учествува и да биде успешен во процесот на учењето“. Скипер и Белмонт ја развиваат оваа теорија со забелешката дека учениците кои се мотивирани за учење „ги селектираат задачите на одредено ниво според нивните можности, иницираат акција кога им се дава можност за тоа и покажуваат голем труд и концентрација во примената на научените задачи; генерално покажуваат позитивни емоции во текот на наставата, вклучувајќи го и оптимизмот, ентузијазмот, љубопитноста и интересот. Помалку мотивираните и неангажираните ученици, од друга страна, се пасивни, не се трудат многу и лесно се

откажуваат пред предизвиците”. Мотивацијата на учениците е често поделена во две категории:

- Надворешна мотивација: Еден ученик може да биде опишан како надворешно мотивиран кога тој учи „само за да добие награда или, пак, за да одбегне некоја казна”. Училишната практика што надворешно ги мотивира учениците ги вклучува јавното истакнување на успешните ученици (давајќи им бонбони и други награди) и одземањето на привилегиите (забрана за користење на одморот меѓу часовите) врз основа на нивното академско ангажирање; и
- Внатрешна мотивација: еден ученик може да се опише како внатрешно мотивиран кога тој е мотивиран однатре: Внатрешно мотивираните ученици активно се ангажираат во учењето поради љубопитност, интерес, уживање или, пак, за да постигнат своја лична и интелектуална цел. Според Дев (1997) „ученикот што е внатрешно мотивиран нема потреба од награда за да ја иницира или заврши задачата. Таквите ученици најчесто ја завршуваат задачата и се возбудени од предизвикот на одредена активност”.

Иако каква било мотивација е подобра од непостоење на никаква, постојат докази дека учениците кои се внатрешно мотивирани покажуваат подобро знаење од оние кои се надворешно мотивирани. Всушност, истражувањата покажуваат дека користењето на надворешни мотиватори за да се ангажираат децата во учењето, го намалува нивото на успешноста и негативно влијае врз мотивацијата на ученикот.

Учениците кои се мотивирани да ја завршат задачата само за да одбегнат одредени последици или, пак, да добијат одредена оценка, често не вложуваат повеќе од потребниот напор за да ја завршат задачата. Кога учениците повеќе се фокусирани кон споредување со своите соученици отколку да ја совладаат материјата врз основа на своите можности, тогаш тие лесно се обесхрабруваат и може да се намали нивната внатрешна мотивација за учење. Брукс (1998) смета дека надворешните награди ја одржуваат продуктивноста, но „го намалуваат интересот за задачата, а со тоа се намалува можноста дека следниот пат задачата ќе биде завршена”.

Развојот на стратегии и програми за т.н. внатрешна мотивација на учениците нагласено ги истакнува вредностите на современото образование кое се повеќе станува потреба, а помалку принуда. Значењето на фактите се повеќе се поистовестува со создавање и негување култура на избор, а тоа индиректно значи култура на лична одговорност кон сопствените потреби и прифаќање на последиците како одговор на погрешен или несоодветен избор. (Адамческа, С. 2005)

Американскиот психолог Cattell (Кател, 1973) утврдил четири мотивациони фактори поврзани со факторот за постигнување. Тоа се љубопитност, самопотврдување, суперего и конструктивност. Најважни мотиви за учење на творештво можат да се сведат во неколку основни групи:

- Потреба за постигнувања;
- Желба за различност и нови одговори; и
- Потреба за љубопитност и независно мислење.

Познавањето на мотивите овозможува поттикнување на ученикот за учење.

Многу истражувања покажале дека мотивационите фактори означуваат битна компонента на творечките способности на личноста. Кога поединецот подолго проучува нешто, велиме дека за тоа има изразен интерес. Носител на мотивацијата е наставникот, ученикот е носител на учењето.

Најуспешно се учи кога ученикот ќе почувствува внатрешна потреба или нагон за учење. Него никој не го присилува, туку самостојно одлучил да учи подобро.

Тоа самостојно одлучување е резултат на внатрешна потреба. Потребите можат да бидат многу различни, на пример:

- Стремеж во одделението да се биде признат како вреден и добар ученик;
- Желба за самоповторување;
- Жед за знаење и понатамошно успешно школување;
- Љубопитност и доживување на успех;

- Стремеж да се совлада некоја препрека, борба да се совладаат проблемите во училиштето, т.е. потреба да се решат сите барани (поставени) задачи;
- Натпреварување и борба за повисока отцена;
- Свест за должност, потоа пофалби и награди;
- Желба за повисоки оценки или страв од слаби оценки;
- Настојување да се задоволат барањата на родителите и наставниците и т.н.

Според тоа, постојат многу мотиви кои го насочуваат ученикот на постојано и делотворно учење. Наставникот треба да истражи мотиви за секој ученик и на нив да ги гради вкупните наставни резултати.

Статон го наведува и следново: паметниот наставник ќе увиди дека за секоја мотивација се битни два момента:

1. Јасно и отворено да каже што треба да научи ученикот и зашто тоа треба да го учи; и
2. Во ученикот да создаде чувство за потреба да владее со вештини и знаење кое ќе му го даде програмата во образованието. (Stefanović, M.1977, str.126)

Учењето го дефинираме како личен интелектуален, физички и творечки напор со кој се стекнуваат знаења, навики и способности. Со учење се постигнува промена во однесувањето на личноста. Имено не постои некоја општа дефиниција, односно секоја дефиниција се изведува. Овој интелектуален (ментален) процес различно го дефинираат психолозите и педагозите поставувајќи разновидни дефиниции за учењето како што на пример се:

- Педагошка- учењето е процес на стекнување на знаења;
- Психолошка- учењето е сложена и најважна психичка активност на учениците;
- Социолошка- учењето е пренесување на општо, производно-работно искуство од старите на младите, учењето е општествена комуникација; и

- Креатологиска-учењето е процес на создавање и рedefинирање. (Stevanović, M., Amanda, P. Gumazej, G. 2002, стр.6).

Носител на мотивацијата е наставникот. Таа ќе биде посилен ако на оној кој учи му е познато:

- Целта на учењето, зошто учи;
- Што учи; и
- Какво е значењето- користа од тоа учење.

Стефанович истакнува дека е потребно да постои потреба за учење која буди љубопитност. Таа потреба е задачата, односно проблемот кој треба да се реши. Проблемот ќе предизвика психички тензија (напнатост), интелектуална љубопитност, спремност за реакција и желба да се научи.

Желбата за учење е најбитен услов за делотворно учење. Вистинското учење почнува со поставување на прашања и барање на одговори. Носител на учењето е ученикот. Мотивот значи двигател. Тој е стремеж за нешто, за некоја цел, ситуација или предмет. Ако тежнението е свесно, тогаш говориме за желба.

Најчесто се истакнуваат следните особини на личноста на ученикот кои доаѓаат до израз при учењето:

- Мотивација-зошто се учи;
- Способност- колку може да се учи;
- Навики- како се учи.

Поважни мотиви за учење се :

- Самопотврдување;
- Интерес; и
- Познавање на резултатот. (Stefanović, M. 1977,стр.127)

Способностите за учење се поврзани со когницијата (откривање, сфаќање, разбирање, примена и вреднување на информации). Тие се конвергентни и дивергентни продукции (информации на веќе познати или продуцирање на информации на непознати податоци), со евалуација (вреднување).

Целта на учењето не смее да биде стихиски препуштена на самиот ученик. Средината (училиштето и родителите) мора да биде заинтересирана за целите на учењето и не може кон нив да биде рамнодушна. Како крајна

цел учењето треба да биде темел на секое уживање, разбирање, сфаќање и откривање. (Stevanović, M. Papotnik, A. Gumazej, G. 2002, стр.13,14).

На надарените ученици во наставниот процес треба да им се поставуваат повисоки барања бидејќи постигнувањето успех на потешки задачи за нив е многу поатрактивно отколку успехот на тривијални или лесни задачи. За нив самото чувство на компетенција и самодетерминација има самонаградувачки ефект, а произлегува од потребата за ефикасно дејствување врз средината и зголемување на автономијата на личноста преку усвојување на компетенција. (Арнаудова, В. Ачкова Лешковска, Е. 1992, стр.114,115).

Доволно мотивираната активност е битна претпоставка за ефективно творештво. Организмот е во готовност за извршување на одредена активност. Се наоѓа во состојба на напнатост (тензија) и со насока (дирекција) на креативно делување.

Мотивираноста може да биде намалувана или засилена, зависно од крајните резултати и первната структура на секоја личност. На некој поединец поразите влијаат обесхрабрувачки и само признанијата го подвижуваат на акција. Меѓутоа, поразите и успехите се две страни на ист творечки процес и треба да се земат како реалност која е редовен придружник на секоја активност. Самиот човек е сложено суштество со променливи особини, емоции и планови. Ако на тоа уште додадеме дека не е изолирано туку високо организирано социјално битие, тогаш јасно е на какви се можни промени е изложено неговото его и супер-его. Во сето тоа најбитно е личноста да се задоволи со творештвото како специфичен и личен начин на изразување.

Креативниот процес се однесува на откривањето и развивањето на нови производи. Најсилна мотивација за творечката работа е тенденцијата за актуелизација на сопствените потенцијали. Срце, ум, тело, душа, вештина = творештво (Stevanović, M. 2003, стр.41,42).

Овие сознанија претставуваат драгоцен вредност која треба да најде соодветна примена во реализацијата на воспитно- образовната дејност во училиштето.

6.2.3. Моделирање на креативното однесување на наставникот

„Најдобрите идеи често доаѓаат со прескокнување на дозволените граници и со сиркање во други подрачја, во потрагата по нови идеи и прашања.“ (Родер Фон Ек)

Наставникот е главна движечка сила во творештвото на своите ученици. Оттаму оспособувањето на учителите за креативна работа со ученици е од посебна важност.

Освен учителите потребно е вкупната училишна организација да се постави во креативен дух. Основна активност на учителите би требало да биде откривањето на творечките потенцијали на своите ученици.

Креативниот наставник ги поттикнува и ги респектира ученичките креативни чувства, секогаш дава можност творечки да се искажуваат, внимателно ги следи и ги проучува креативните можности на своите ученици, создава можности за креативна работа, кај учениците развива самодоверба за самостојна истражувачка работа.

Во успешната реализација на воспитна работа во негување на творештвото, треба да се придржуваме и на следниве начела:

- Да се известува секој ученик за резултатите од креативните активности;
- Однапред де се најавуваат содржините на работата;
- Да се искористи на најдобар начин способноста на секој ученик; и
- Искрено и одмерено, да се даваат пофалби.

На наставникот секогаш треба да му биде јасно ШТО, КАКО и ЗОШТО треба да работи креативниот наставник. Така учителот ќе знае (ШТО): да организира, насочува, координира, мотивира, да предлага содржини, ќе има јасен систем на работа, ќе покаже (КАКО): одмереност, трпение, постапност, мотивација, ќе има јасна цел, ќе изговори (ЗОШТО): за да се дојде до ново знаење, производ, при што се манифестира сигурност, воодушевување.

Рационалната и творечката настава треба претходно да исполни одредени психолошки услови кои подразбираат:

- умереност;
- мобилност;
- мотивираност;
- трансформираност; и
- реагирање.

Умереноста е првиот услов. Тоа е трајна ориентација која овозможува создавање на услови за делување во креативен дух. Со својот став наставникот треба да делува во правец на подигнување на нивото на мотивација за творечка работа на своите ученици. Тој своите ученици непрекинато ќе ги оспособува да сфатат дека вистински творец не е оној кој измислува, туку оној кој открива.

Мобилност - подразбира активирање на целиот психофизички организам на личноста. Творечкиот процес вклучува цел човек, неговата психичка и физичка сила. Човекот му се предава со целото свое битие. Личноста творејќи егзистира, егзистирајќи создава. Човекот создава нешто ново, но и тоа новото создава нов човек. Човекот се радува на новиот производ и изум. Тоа го оплеменува и го поттикнува на творечки потфати.

Мотивираноста е значаен психички филтер во творештвото. Мотивираноста произлегува од внатрешниот нагон да се сака да се биде секогаш нов, неповторлив, оригинален, духовит, да се бараат неочекувани одговори, да се создава нешто ново.

Трансформираност- означува промени врз основа на поврзаноста на теоријата и праксата во процесот на творештво. Знаењето има голема моќ во креативната работа, но тоа само по себе не е одлучувачко. Талентот е битен фактор, но во основата на се е работа, залагање, упорност, желба да се истрае и нешто да се создаде.

Реагирањето- во процесот на творештво е индивидуален чин и доживување. Во тоа е предноста на творечкиот процес и ефект: личноста непрекинато планира, комбинира, истражува, менува и проценува. Постојано е во движење, во акција. Таа сфаќа што значи да се биде нов,

неповторлив, оригинален и духовит. Во процесот на творечка работа поголем успех ќе имаат оние кои ќе знаат:

- Да ги прецизираат и одредат творечките цели кои се сака да се постигнат;
- Да се дефинираат саканите резултати;
- Да се ускладат сите објективни и субјективни можности;
- Да се дефинираат целите кои треба да се постигнат;
- Што побрзо да се премине на акција на творење; и
- Се има граница – освен творештвото

(Stevanović, M. 2003, стр.68,69)

6.2.4. Творечката личност на наставникот и неговото влијание врз ученикот

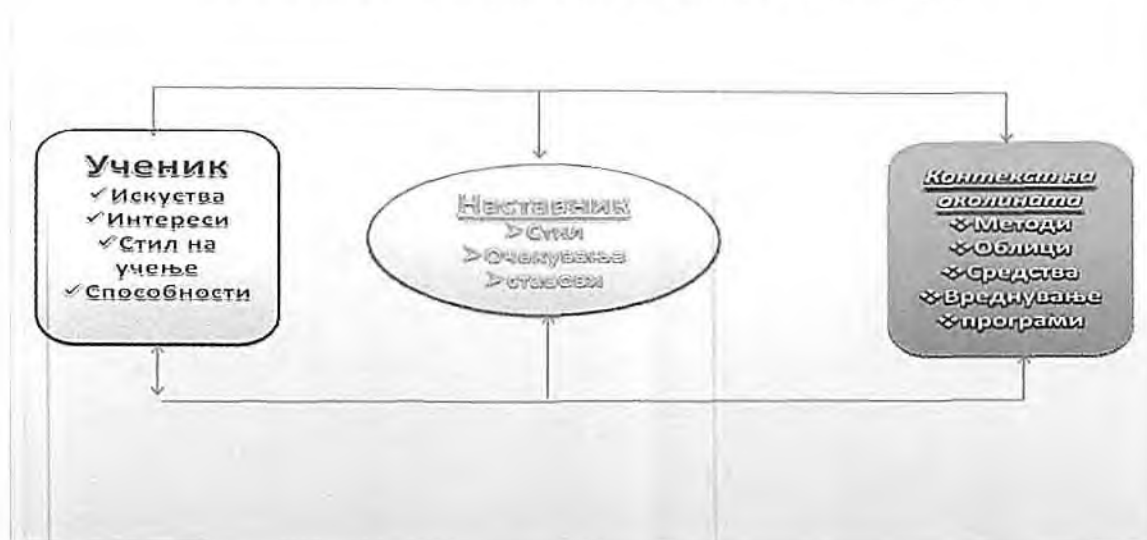
„Креативноста е зараза: пренесете ја!“ Алберт Ајнштајн

Креативноста е нова парадигма во наставата. Не може да се говори само за наставник или само за ученик како творечки личности бидејќи овие субјекти меѓусебно се условуваат. На процесот на учење повеќе не се гледа како на процес на усвојување на објективни знаења, вештини и навики, туку на пронаоѓање на смисла- контекст.

Знаењето исто така помалку се сфаќа како релативно затворен и непроменлив збир на објективно утврдени факти и теории, а повеќе како отворен, динамичен систем, како резултат од активната конструкција на секој поединец, интеракција помеѓу постојните поими и концепции и новите искуства, систем кој подоцна може да се употреби во различни контексти во праксата.

Слика бр.4 Творечки фактори

Контекст ученик-наставник-околина

Ученикот и наставникот се во цврста когнитивно афективна врска по пат на своите особини, когнитивни и творечки способности., „Она што го мислите за ученикот влијае на неговите шанси за успех“ истакнува Јансен (Јенсен, 2003 стр122)

Јенсен со право наведува дека не постојат неуспеси во училницата, меѓутоа, често постојат падови кои не се препознаени.

Ученикот и учителот не можат да се раздвојуваат. Учениците ќе бидат мотивирани да даваат повеќе од себе ако можат да го согледаат своето место во контекст на резултатите кои ги поставуваат. За наставникот важно е да има:

- Способност во согледување што треба да направи; и
- Способност да влијае на учениците тоа успешно да го направат.

Затоа наставникот треба да разработи постапки за заедничко планирање со учениците, да има изградени инструменти за предвидување и внатрешна сила која е потребна за осмислување и реализација на сложени оперативни организациски и контролни механизми. Накратко речено, потребни се: заедничко планирање- енергија - мотивација. (Jovanovska Petrova, M.Petrov, N.Stevanović, M.2004, str.82).

Творечката личност на ученикот и наставникот е нова парадигма во наставата. Не може да се зборува само за наставникот или само за ученикот

како за творечка личност бидејќи овие субјекти меѓусебно се условуваат. Овде станува збор за нова еманципаторско - творечка концепција. (Stevanović, M. 2003).

На процесот на учење не се гледа веќе како на процес на усвојување на објективни знаења, вештини и навики, туку на пронаоѓање на смисла и контекст односно, активна и творечка конструкција.

Повеќе пати нагласивме дека наставникот не е повеќе посредник, „предавач“ на готови знаења, туку помошник во процесот на конструкција на знаењата.

Ученикот треба да знае ШТО се учи (структурата на практично употребливите знаења), ЗОШТО се учи (интринзична мотивација) и во каков КОНТЕКСТ (социјален и институционален) се учи, т.е. како контекстот го поттикнува или го попречува учењето. (Сох, 1991),

Основни творечки фактори:

Ученикот е појдовен субјект во едукативно - творечките процеси. Усвојувањето на новите знаења не е само адиција (квантитативно додавање на новото на постојното, туку барање на СМИСЛА и КОНТЕКСТ. Ученикот го стекнува новото знаење врз основа на своите искуства, интереси, способности и стилови на учење, а не онака како што би сакал наставникот.

КОНТЕКСТОТ НА УЧЕЊЕ се однесува на перцепцијата на личното поимање на сопствената улога во процесите на стекнување на знаења и изградените ставови за потребите и постапките на учење.

НАСОЧЕНОСТА може да биде спрема различните степени на постигнување: оригиналност, репродукција или тежнеење кон високи оценки кои немаат реално покритие во знаењето. Станува збор за длабинско или површинско учење, целовито (холистичко) и флексибилно со можност за практична примена на стекнатите знаења.

РЕЗУЛТАТИТЕ НА УЧЕНИКОТ зависат од неговите психофизички карактеристики, личниот контекст, позитивниот став и квалитетот на насоченоста. Површинската насоченост е учење на материјалот без разбирање, што се одразува и на нивото на репродукција кога ученикот ги запаметува формулите и дефинициите, но не знае да ги изведе, ниту да ги објасни. Решавањето на проблеми е највисокиот облик на творечкото учење, посебно кога се базира на примерите од праксата. Наставата се сфаќа како процес на истражување, поставување загонетки и одгонетувања и (ре)конструкција, додека знаењата се сваќаат како синтеза на субјективното и објективното. Ваквото учење се планира како самостојна или групна (тимска) работа. Основната метода е решавањето на проблеми, искусственото учење и работата во групи. Таквото интерактивно и интерперсонално повеќенасочно комуницирање на сите учесници (учениците и наставниците) е творечко и ја вклучува компонентата евалуација (внатрешна и надворешна). Со ваквите постапки учениците директно се оспособуваат за креативна работа и перманентно образование.

За креативноста на учениците и наставниците многу е пишувано. Во литературата среќаваме и разновидни препораки како таа да се развива во непосредната наставна практика.

Нагласивме дека наставникот треба да биде чувствителен на секоја оригинална идеја, да умее да полемизира, да го стимулира позитивното мислење, а и самиот да биде пример за тоа, да создава топла атмосфера во одделението и со тоа да им влева сигурност на учениците. Тој треба секое ново и поинакво однесување кое е нестандартно да го забележува како позитивно и да го наградува, да ги поттикнува учениците на креативно

размислување. Со други зборови, да дозволи учениците да бидат дел од процесот на донесување одлуки, односно и тој да учи од учениците.

Ученикот, од своја страна, треба да е активен соработник во наставниот процес. Активен е на час ако разговара со наставникот, ако работи и истражува, ако чита повеќе книги и ако забележува се што ќе прочита, сака да знае повеќе, љубопитен е, сака да учи, проверува што научил, не заборава.

Во таква атмосфера, каде што учењето не е присилно и наметнато, туку секогаш е во склад со способностите и интересите на ученикот, знаењето е потрајно. Во проблемската настава се развиваат интелектуалните способности на учениците, ја поттикнуваат мотивацијата, ги развива позитивните квалитети на личноста, се развива учениковата креативност и вон од училиштето, во секојдневниот живот и работа. (Диздаревик - Делчева Ј. 1997, стр.175).

6.3. Креативноста на ученикот

6.3.1. Гносеолошки и педагошки претпоставки за креативноста на учениците

„Децата што играле на улица, решиле некои од монте големи проблеми во физиката, затоа што имаат форми на сензорски перцепции, кои јас одамна сум ги изгубил.“ (Џ.Роберт Опенхајмер)

Барањето за развиток на креативните способности кај современиот ученик претставува центар на целосноста на истражувањето кое е предмет на овој труд. Истакнувајќи ја потребата од воведување на креативна настава, потребата од креативен наставник, дојдовме до тоа, како до креативен ученик.

Во процесот на креативна работа на учениците им се овозможува да доаѓаат до нови знаења. Сознавањето на објективната стварност оди преку чувството за откривање на дијалектички противречности и суштината на предметите и појавите, а се по пат на непосредна практична работа. Ученикот со творење доаѓа до нови податоци, открива врски меѓу нив и

односи, барајќи нови начини за решавање на проблемите, стекнува нови знања и открива појави и законitosti.

Ученикот работејќи твори, а творејќи по пат на своите сетила организира мисловна активност која доведува до нови откритија, изуми, создавање на уметничко дело или оригинално решение на задачата во конкретна проблемска ситуација. Ученикот се наоѓа во таква социјална средина која му нуди оптимални услови за креативна работа. Со добро обучен и креативен учител ученикот во своето творештво функционално ги поврзува димензиите на минатото, сегашноста и иднината и така активно се ориентира во својата работа. Творештвото е битна карактеристика на добра организирана педагошка работа на учениците, посебно на наставниот час.

Нагласивме дека наставникот е тој кој предвидува најефикасни услови за остварување на саканите резултати. Тој е оној кој ја следи работата на учениците, кој насочува, координира, соработува, ја буди детската фантазија и овозможува изразување на учениците по пат на нивната творечка активност.

Креативниот ученик треба да ги истакнува оригиналноста и креативноста на своите мисли и идеи, самостојноста, критичкиот однос спрема материјалот и другите податоци, ја истакнува снаодливоста во нови ситуации, ги решава проблемите на нов начин, го покажува својот истражувачки дух, се одвојува од другите ученици со инвентивност, одважност, храброст, истрајност, самостојна работа и развива конструкциски, технички, литературни и други решенија.

За да ја развие креативноста кај учениците наставникот со креативна работа елиминира многу грешки од создајниот процес, како што се: неодреденост, едностраност, формализам, недоследност, догматизам.

Современите ученици кои креативно се развиваат не само што користат вербални информации, туку најголем дел од времето го трошат на експериментирање и проверување. Учениците се воспитуваат така да не се задржуваат на вообичаените норми. Креативниот ученик активно ја менува својата околина.

Во насока на постигнување на бараните креативни способности, нагласивме дека пресудна е работата на наставниците кои му помагаат на детето со својата научна и творечка работа.

Значи, нагласуваме дека за развојот на креативните способности кај учениците најпрво ни е потребна креативна настава во која работат креативни наставници.

Креативноста е способност која не е дадена со раѓањето. Со раѓањето само се дадени диспозициите. Нивниот развој во способности зависи од влијанието на средината и активноста на индивидуата. Тоа значи дека некое дете може да се роди со генијални диспозиции за некоја област, меѓутоа, тие диспозиции нема да се развијат во готови способности ако не постои соодветна средина во кој тие способности се негуваат и развиваат и ако индивидуата не ја вежба таа активност.

Оттука пред училиштето се поставува барањето тоа да биде средина која ќе ја стимулира креативноста кај учениците и ќе ги насочува учениците да ги вежбаат таквите способности.

Тоа значи барање за училиштето во кое учениците ќе се насочуваат да бараат и наоѓаат нешто ново, ќе истражуваат и ќе експериментираат. Таквите барања се императив за училиште за да може да ги развива креативните способности кај учениците.

6.3.2. Особини на личноста на учениците кои влијаат врз нивната креативност

Учењето без размислување е залуден труд. (Конфуције)

За да бидете креативни, делумно останете дете, со креативност и инвентивност, што ги обележуваат децата пред да ги расипат возрасните. (Жан Пијаже)

Факторите за особините на учениците кои ја стимулираат нивната креативност се бројни и разновидни. Меѓутоа во основата на сето тоа се истакнуваат:

- Диспозициите;
- Навиките, вештините и знаењата; и
- Склоностите, интересите и ставовите,

Независно од особините на личноста, се вбројуваат и нејзините способности. Тие ја чинат основата за развиток на креативноста. Во тој контекст најчесто се истакнуваат:

- Когнитивните;
- Конативните и ефективните; и
- Психомоторичките.

Тоа значи дека развојот на креативноста бара цела личност со вкупноста на нејзините способности.

Запознавањето на особините на свеста на ученикот и функционалните промени на таа свест е можно преку комуникацијата со детето, а најчесто и преку изразените форми на неговото творештво: говорно, музичко, ликовно и сл.

Креативноста претставува стил или филозофија на живеење, не рецепт или задолжителна програма. Креативноста се раѓа и развива во посебна творечка клима и поволни услови при што личниот пример на наставникот е мошне важен. Испитувањата покажуваат дека постои позитивна корелација меѓу креативноста на наставникот и онаа на неговите ученици, секако заради феноменот на позитивната идентификација. Креативниот наставник го повикува на предизвик, пред се креативниот ученик, а по него се активираат и другите ученици во одделението. Најголеми можности имаат наставниците по уметност, по ликовно и музичко воспитание, по танц и игра, заради фактот што самото средство на комуникација – уметноста поседува потенцијално високо креативни особености: неопределеност, лично обележје, разновидност, варијабилност, дивергентност, флуидност, флексибилност, оригиналност и тн. (Тодорова – Цвијиќ, И. 1992, стр.163).

Според Ерих Фром, претерано заштитничкиот однос на родителите може да претставува “златен кафез”. Децата со тоа ја кријат креативноста и слободата. Во тој “златен кафез” детето добива се, под услов да не посака да излезе од него. Секако дека таквата заштитничка улога и функција го води ученикот кон сопствено акционо дејствување и манифестирање на својата

самостојност и творечки иницијативи и секогаш очекува некој друг да ја води неговата активност и соработничка улога во групата, колективот и сл. (Ерих, Ф.1969, стр.23).

Во оваа смисла на ученикот треба да му се овозможи слободно и сигурно да се бара себе си и своето место во светот. Треба да му се влее доверба во светот и желба за откривање и создавање на ново и непознато. Тоа е творечка работа на наставникот во процесот на креативно делување на ученикот како реципиент на едукативни содржини.

Креативниот ученик има широко интересирање бидејќи:

- Ужива во разновидни творечки активности;
- Забележува повеќе подробности во читањето и стекнувањето на знаења;
- Го привлекуваат задачи кои содржат елементи на ново;
- Склон е да бара дополнителни објаснувања;
- Самостојно составува проблемски задачи;
- Усвоените знаења ги применува на нови примери;
- Се служи со разновидни извори на знаења;
- Максимално е самостоен во мислите и работата. (Stevanović, M.2003, стр. 23,88-92).

Кај креативните ученици развиена е креативна перцепција која се огледува во пронаоѓање на скриени значења на податоците, откивање на нови детали помеѓу податоците во проблемската ситуација, откривање на нови карактеристики на податоците и сл. (Jovanovska, Petrova, M. Petrov, N. Stevanović, M.2004, str.23).

Креативните ученици се забележуваат и по високите интелектуални способности, емоционалната стабилност, имагинативноста, асоцирањето на необични идеи и покажуваат неконвенцијални процеси на мислењето.

Креативните ученици не можеме да ги одредиме само спрема интелектуалните способности, туку и врз основа на други нивни особини, како што се: посветеност на работата, цртите на темпераментот, интересите, погледите на училиштето и животот, силата на егото и емоционалната стабилност, степенот на контрола на импулсите, склоност кон апстрактното мислење, самодоволност и самонасоченост, развиеност на креативни

ставови, насоченост кон истражување, независност во судовите и мислењето, интуитивност и интровертираност. Кај таквите ученици развиена е креативната перцепција која се согледува во пронаоѓањето на скриените знаења на податоците, откривањето на нови детали меѓу податоците во проблемската ситуација, откривање на нови карактеристики на податоците и сл.

Авторите кои ја проучуваат креативноста кај учениците истакнуваат дека креативно надареното дете не може и не мора да биде исклучително во одделението, каде се бара конформизам, или каде се истакнува акцелерација. Наставниците треба да создадат услови кое на учениците ќе им дозволи да ги изнесат своите креативни идеи.

На креативните учениците им се потребни поинакви знаења од оние кои се реализираат во официјалната настава. Пред се тоа се т.н. творечки знаења, кои се значајни за продукција на творечки идеи.

Во таа смисла се истакнува дека учениците треба првенствено да знаат како да учат, да имаат цел, да учат од различни извори, да знаат како ефикасно да бараат информации за да го решат проблемот. Меѓутоа, најпрво, треба да се научат како да мислат. Се разбира тука повторно е значајна работата на наставниците, кои треба да се насочат на разновидност и квалитет на својата работа за да ги оспособат учениците да создаваат знаење и истовремено да бидат негови корисници.

Од суштинско значење е сознанието за тоа кои својства на личноста на ученикот претставуваат творечки способности. Повеќето автори се сложуваат во мислењата дека тоа се; отвореност за нови искуства, решавање на проблеми, неконформизам, концентрација, спонтаност, толеранција на двосмисленост, потреба за самоактуализација, независно мислење, постојан стремеж спрема ново и непознато.

Истражувањата на поголем број теоретичари истакнуваат за континуитетот на особините на личноста кај креативните ученици. Во тој контекст тие брзо и лесно совладуваат одредени наставни содржини, како и спонтано и без потешкотии прифаќаат решавање на одредени задачи и активности. Исто така тоа може да се потврди и со фактот кога учениците на слободните активности прават интересни збирки, помагала, албуми, имаат разни хобија и изведуваат повеќе мисловни игри и активности.

Во споредба со просечната популација, креативно надарените ученици имаат повисок степен на емоционална сигурност и стабилност. Тие не се склони на фалење, афирмирање и не ги преценуваат своите вредности. Напротив, тие се социјабилни, сигурни и отпорни на искушенијата, а изразуваат смисла за хумор, оптимизам и добра меморија.

Според психологот Торенс, постојат три главни карактеристики според кои се разликуваат креативните и надарените ученици од основно училишната возраст во споредба со останатите ученици. Тој укажува дека креативните ученици често ги изразуваат невообичаени содржини и задачи, задачите и проблемите ги решаваат на свој сопствен начин, активноста ја изразуваат преку забава, радост, хумор и слично. (Torrance Paul (1975). Превземено од Петрова, Ј. Мариета, 1999, стр.78).

Психологот Мира Чудина-Обрадовиќ, истакнува дека креативните деца- ученици имаат повеќе особини што се јавуваат по одреден ред. Во таа насока, кај детето уште од најраната возраст треба да се јави чувство на сигурност и доверба во околината, отсуството на страв води до способност и слободно изразување, врз чија основа потоа се јавуваат и љубопитноста, самодовербата и градењето на позитивната слика за себе. (Čudina-Obradović M.1987, str.134-136)

6.3.3. Поттикнување и манифестирање на креативноста кај учениците

„Фокусот во сите настојувања за развој на креативноста кај учениците современите автори го гледаат во поттикнувањето на креативноста кај сите деца. Тоа не значи барање крајна цел да биде од сите ученици да се направат иноватори, туку да се развиваат идни генерации оспособени критички да мислат.“

Фарак Муса

Креативноста во училиштето може да се зголеми со создавање на одредени услови, како и со примена на одредени методи и техники за манифестирање, развој и поттикнување на креативност. Училиштето треба

да обезбеди и да даде поддршка за развој на детските интересирања, способности и талент.

Веќе нагласивме дека пресудна улога имаат средината и активноста на индивидуата.

Развојот на креативноста кај учениците, пред се , бара поинаква поставеност на воспитанието и образованието. Во таа смисла потребно е во училиштата да се негуваат посебни програми за поттикнување на креативност. Тие се развиваат и се реализираат во рамките на редовната настава, воннаставните активности и воншколските активности. Резултатите од примената на програмата за креативност наведуваат на заклучок дека улогата на училиштето во поттикнувањето и развојот на креативност кај младите може да биде остварена во потполност, доколку задолжителната програма и редовната настава станат место за манифестирање на креативност на учениците. Главна цел на образованието треба да биде оспособување на младите да продолжат да учат и креативно да мислат и кога ќе излезат од образовниот систем.

Второ прашање значајно за училиштето е што се случува со децата кои се водени како креативни во училиштето, оние чија креативност се манифестира низ школските содржини, активности и сл.

Денес преовладува уверување дека треба да се обезбедат услови за манифестирање на креативност во училиштето и образовни можности за специфичен развој на надарените ученици во редовната настава која е наменета за сите деца. Поддршката најчесто се гледа во индивидуализација на учењето кое се одвива во одделението.

Условите за манифестирање и развој на креативноста нераскинливо се поврзани со методите и техниките за постигнување на креативноста. Методите за образование на креативноста се однесуваат на активности за формирање на дивергентно мислење, креативно решавање на проблеми, и „мозочна бура.“

Програмите и курсевите за вежбање на креативноста главно се фокусираат на развој на општи способности, како што се; интелектуални операции кои се вклучени во креативното мислење, апстрактно мислење, изведување на асоцијации, дедуктивно резонирање, индуктивно резонирање, метафоричко мислење и трансформација. (Montgomery, D.1997,стр.79-94).

Еден од условите за поттикнување и манифестирање на креативност е поддржувањето на детската фантазија која е многу важна за менталното растење и креативното создавање. Во фантазијата детето наоѓа живо средство за исполнување на својот емоционален живот.

Фантазијата како основа за секоја творечка дејност се јавува и во сите области на културниот живот. Во таа смисла се што не опкружува и што го создал човекот, целиот свет на културата, за разлика од светот на природата е производ на човековата фантазија и творештвото засновано на таа фантазија. (Vigotski, S. Lav, 2005, str. 14,19.)

Колку искуството на човекот е побогато, толку има повеќе материјал со кој располага неговата фантазија. Тоа што кај децата фантазијата е посиромашна отколку кај возрасните, се објаснува со сиромаштвото на неговото искуство. После периодот на собирање на искуство, почнува – тврди Ribo-:, период на созревање или таложење. (исто.стр.25).

Фантазијата е битна одредба на креативната личност. Таа означува слобода на изразувањето која е поинаква од реалноста.

Творечката фантазија тргнува од тријадниот облик:

- Перцепција- она што мора да се перципира;
- Изолација- некои поединости се одвиваат од други за добро да се набљудуваат;
- Асоцијација- издвоените факти треба да се поврзат со останатите со експлицитни и имплицитни податоци со кои досега не биле асоцирани и тоа на нови реални, вистински или привидно неможни релации.

Еден од условите за поттикнување на креативност, е стекнување и акумулирање на знаења од одредени области. Не може да се создава од ништо. Нов чекор напред претставува потпирање на предходните знаења (сознанија) и навики, постигнатите резултати или решенија. Заради тоа, кај учениците треба да се развие свест за тоа стекнувањето на знаења да претставува вредност за себе и услов за секое понатамошно, а посебно креативно однесување. Учењето да се мисли, да се решаваат проблеми, да се користи и применува стекнатото знаење, би требало да стане дел од вкупното школско искуство, а не само начин на работа и однесување на креативните ученици. Исто така, значајно е вклучувањето на поединецот и групата (во

одделението) во решавање на одредена задача. Што претставува дел од социјалниот контекст на креативноста кој е многу, потребен. Дијалогот, соработката, размената на идеи и сл. допринесува за збогатување и на поединецот и на групата во која делува. (Đorđević, B.2005, стр.65).

Очигледно е дека поттикнувањето на творештво кај учениците во најголем дел зависи од методите кои се применуваат во воспитанието. Конзерватизмот инертноста и недостатокот на педагошка култура најчесто се една од причините за заоставување на ова подрачје од педагошката дејност. Од друга страна, за поттикнување на креативноста не се доволни постоечките методи туку потребно е да се воведуваат специјални методи кои ќе овозможат мислата, емоциите, фантазијата и акцијата да се најдат во една синтеза. (Митровиќ, Д. 1963, стр.171).

6.3.4. Креативниот ученик и креативната настава

Човек со фантазија, а без знаење – има крилја, но не и нозе.

(Жозеф Жубер)

Во суштината на барањето за развој на креативноста кај учениците е и прашањето кои процеси водат кон развој на креативност кај учениците. Повеќе автори ги наведуваат: перцептивните, мотивационите и емоционалните процеси. Тоа значи дека најпрво е потребна способност за забележување на нештата, потоа, потребна е мотивираност нешто да се направи и најпосле емоционална прифатеност на она што се прави.

Меѓутоа, во сите овие барања свое централно значење имаат оние кои се однесуваат на потребата учениците да се наоѓаат во улога на "истражувачи", "инжиниери", "конструктори" и сл.

Активноста на учениците во текот на наставниот процес, а пред сè ангажирањето во развој на творечките способности, имаат позитивно влијание во втемелувањето на педагошките барања за креативност во наставата.

Меѓутоа, во теорискиот концепт на диференцијација на наставата Л.Милер ги отфрла педоцентристичките и биологистичките заблуди за слободен развој на детето и немешањето на наставникот во темпото на

индивидуалниот развој, како и пренагласувањето на функционалните задачи во наставата, запоставувајќи го образовното напредување на ученикот, за да се обезбеди ученикот да научи да мисли, твори, истражува. (Исто стр.86).

Училиштата повеќе не ги припремаат учениците за само една работа или професија. Позната е ситуацијата дека во современите услови на развој на науката, техниката и технологијата денес одредени професии едноставно брзо изумираат. Учениците треба да научат како да учат, а не што да учат. Многу ученици мора да веруваат дека голем дел од она што го учат веќе застарело и нивните знаења не се знаења потребни на современиот пазар. (Jensen, E.2003).

Во оваа смисла во процесот на образованието денес во изменети услови на живот и работа потребно е да се подигне свеста на учениците на повисоко ниво, за тие да развијат интуиција за актуелни сознанија кои ќе се користат во својот живот.

Особини на личноста на учениците кои влијаат на нивното творештво се:

- Диспозиција, способност, и стилови;
- Навики, вештини, знаења; и
- Склоности, интереси и ставови. (Stefanovic, M. Papotnik, A. Gumzej, G. 2002)

Меѓутоа, денешните барања ја истакнуваат и потребата од емоционален однос кон учениците. Се наведува дека ученикот треба да биде сакан, да се чувствува сигурен и понекогаш да доминира.

Потребата за современи знаења е се поприсутна. Имено, значителен број на ученици тежнеат да стекнат знаења и способности повеќе одколку што се овозможува во училиштето, па и таа потреба треба да ја задоволат. Понекогаш нема да биде доволна дополнителна настава, ниту работа во секции. Тоа треба да се проучи индивидуално кај секој ученик и врз основа на добиените сознанија да се насочи со цел да ја задоволи таквата потреба. Творечките потреби (потребни за творештво) имаат посебна вредност. Бројни автори наведуваат, а тоа веќе го истакнавме дека детето по природа е творечко суштество и потребно е само да му се овозможи да ги реализира творечките потенцијали.(Stevanović, M.1977,str.256).

Креативната настава треба да ги поттикне учениците и наставниците да преминат од рутинското и вообичаеното кон новото, оригиналното, необичното, автентичното, свежото и креативното, зашто творечкото и постојано менливото се најголемиот дар и моќ што ги дава говорот, што се иманентни на неговата природа. (Петковска, Б.2008, стр.102).

Творечката личност на ученикот најпотполно доаѓа до израз во отворени, критички и дивергентни наставни процеси. Тие се рефлектираат во модерни форми и методи на наставна работа, кои се реализираат во партнерски, групни и индивидуализирани форми и методи на рецепција, проблемско излагање и хеуристички разговор. Станува збор за следење и поттикнување на учениковиот развој, откривање и афирмирање на неговите творечки диспозиции во подрачјата во кои има генетски кодови и за кои покажува најголем интерес.

Во таа насока се определувме за проучување на „Креативната настава – симбиоза на иновации. Проучувајќи ја креативноста сама и изолирана од целината на наставниот процес. Уште повеќе, што развојот на креативните способности кај учениците не се производ на изолорани постапки, туку на целината што се бара и треба да го реализира современата настава, како вкупност на иновации, кои денес треба да се составен дел од наставната и другата воспитно-образовна дејност.

Овој пристап ги проучува настојувањата за развој на креативните способности на учениците како неразделна компонента на бројноста на барањата на современата настава, во функција на изградување на човек на новото општество и новите услови за работа.

6.3.5. Настава насочена кон ученикот

Ако сите мислат исто, тогаш никој не размислува. (Џорџ С.Патон)

Во основата на современите иновации во воспитанието и образованието е барањето за настава насочена кон ученикот, или попрецизно ставање на ученикот во центарот на сите настајувања во наставната и воннаставната дејност во училиштето.

Во контекстот на многу нагласуваното барање за испреплетеност на иновациите, ја истакнуваме наставната насоченост кон творечката личност на ученикот како нова наставна стратегија која во себе го вклучува учењето со творештво за творештво.

Наставата насочена кон ученикот бара повеќе и од ученикот, и од наставникот. Ученикот мора да стане поактивен истражувач, а улогата на наставникот е да го насочува ученикот, наместо да му пренесува готови информации. Разликите помеѓу традиционалната настава и наставата насочена кон ученикот можат да се видат во табелата подолу.

Настава насочена кон наставникот	Настава насочена кон ученикот
Фокусот е на наставникот.	Фокусот е и на учениците и на наставникот
Фокусот е на наставните содржини (кои се знаењата на наставниците за содржината на предметот).	Фокусот е на примената на стекнатите знаења во секојдневни ситуации (како ученикот ќе ги примени знаењата).
Наставникот зборува, учениците слушаат.	Наставникот насочува; учениците се во интеракција со наставникот и еден со друг
Учениците работат сами.	Учениците работат во парови, во групи или самостојно во зависност од целта на активноста.
Наставникот ги следи учениците и ги поправа нивните одговори.	Учениците разговараат и работат без постојано да бидат проверувани од страна на наставникот, наставникот им дава повратни информации кога е потребно
Наставникот одговара на прашањата од учениците кои се однесуваат на содржината.	Учениците одговараат на меѓусебните прашања користејќи го наставникот како извор на информации и знаење
Наставникот избира теми.	Учениците имаат можности да ги избираат темите.
Наставникот го оценува учењето на ученикот.	Учениците го оценуваат сопственото учење, а наставникот, исто така, ги оценува учениците
Училиницата е тивка.	Училиницата често пати е бучна и владее работна атмосфера.

6.3.6. Како може да се учи на активен и творечки начин

Некои луѓе учат цел живот, а на умирање сфаќаат дека научиле се, освен да размислуваат. (Домерж)

Творечката активност на учениците во наставата се состои од комплекс на способности, особености, и начини на постапување во остварувањето на воспитно - образовните задачи. Овој вид активност е претпоставка и резултат на современата настава. Творечката активност на учениците во наставата по својата суштина не е статична туку динамична, каде дијапазонот на таквата дејност постојано се шири. (Дамјановски, А. 1989, стр.115,117).

Креативноста на учениците се изразува во техниките на учење што ги користат во совладување на наставните содржини. Современата настава треба да ги оспособи учениците за ефикасно и креативно учење, да ја интернализира мотивацијата во " учење за учење", да им овозможи активно учење и креативно мислење, да го направи учењето забавно, интересно, и да ги активира сите можни ментални ресурси за учење.

Според англискиот психолог Тони Бузан и соработниците, мозочните хемисфери се задолжени за одреден тип на податоци за помнење - левата за математика, физика, јазици, а десната за музичка, цртање, физичко. Досегашното образование повеќе ја активира левата хемисфера затоа што тие предмети се сметаат за важни за понатамошното образование. Но, мозокот сака пријатни доживувања, негативните го дестимулираат учењето. Појдовни основи во третманот на ученикот во активната настава се заложбите за неговиот активен творечки однос кон содржината (интеракција ученик - програма). Се повеќе се актуализира мислата на Фром дека суштината на работата во училиштето не е во тоа ученикот само да има (знаења), туку да биде (субјект,личност). Себедоживувањето како личност обезбедува квалитетни знаења, но имањето знаења не секогаш означува почитување на личноста. (Адамческа, С. 1996, стр.47).

Активното учење е појмовна синтагма која често се поистоветува со интерактивно учење. Тоа поистоветување, меѓутоа, не е оправдано најмалку од две причини:

1. Активното учење може да биде индивидуално;
2. Активното учење може да биде еднонасочно- од субјект кон предмет, медиум или друг субјект, но не и обратно.

Ако би го поистоветиле интерактивното и активното учење, би дошле во ситуација со интеракција да се третира и ситуацијата во која една страна е пасивна, што може да одговара на поимот за активно учење, но не и интерактивно. Активното учење ги поттикнува луѓето да преземат одговорност на начин на кој се однесуваат спрема реалноста (Knežević-Florič, O. 2006, str. 122).

Анализирајќи го традиционалното во однос спрема модерното училиште, Доналд Хирш истакнува дека реформаторите настојувале да создадат претпоставки за активно учење во училиште., Реформистите се уште ги повикуваат училиштата да креираат активна околина, околина за учење во која децата ефикасно да преземаат грижа за своето сопствено учење наспроти пасивното примање во кое возрасните ги форсираат”(Hirsch, 1996 str.53). Кај Хирш се воочува нагласокот на активната вклученост на учениците во процесот на школско учење, при што се подразбира и извесно ниво на креирање на условите под кои се учи.

Наставникот треба добро да ги познава правилата за активно учење за да ги запознае со нив и своите ученици. Тој секое правило ќе го објасни на конкретни примери. Учениците треба да се упатат:

- ✦ Како ќе го слушат наставниковото излагање,
- ✦ Како во учебникот и во други извори на знаења ќе ги побарат потребните податоци.
- ✦ Како ќе водат белешки од часовите,
- ✦ На кои начини ќе учат одделни текстови.

Ученикот полесно и поуспешно ќе учи ако се држи до одредени правила. Да ги наведеме оние за кои мисламе дека на секого можат да му помогнат.

Тоа се :

- Претходно запознавање со целиот материјал(читање на цела лекција),

- Бележење на слушаното, односно прочитаното,
- Разјаснување на нејасното,
- Планирање на учењето со утврдена ситница,
- Брзо преминување на учење,
- Употреба на методи и техники за делотворно учење.

Потоа:

- Правилна организација на повторувањето(после учење на нова лекција може брзо да ја заборават па се потребни почести повторувања),
- Користење на графички прилози(шеми, табелограми, картограми, дијаграми, графикони,слики,фотографии, цртежи и сл).
- Учење во исто време,
- Учење на исто место (корисно е ученикот дома да има свој агол за учење, односно посебна просторија).

(Stevanović, M.2003, стр.38-40).

Што се однесува на креативното учење психологот Torranse (1962) развил посебен систем за креативно учење. Тој се состои во следново:

1. Да се направат децата чувствителни спрема надворешните стимулации,
2. Да се поттикнува манипулација со објектите и идеите(манипулирање и истражување на објектите е основа за љубопитност и инвентивност).
3. Оспособување на ученикот систематски да ја испитува секоја идеја,
4. Развивање на толеранција спрема новите идеи,
5. Развивање на креативна атмосфера во одделението,
6. Да се прераснат вообичаените начини на учење и решавање на задачите,
7. Да се поттикнуваат испитаниците креативно да учат по пат на водење и давање на инструкции,
8. Развивање на различни облици на самоучење и т.н.

(Квашчев, Р.1976, стр. 325.Превземено од Stefanović,M. 1977,str.195)

Целта е ученикот што повеќе да се оспособи за самостојно творечко учење и на тој начин да доаѓа до потребните инструментални знаења. Ученикот со тоа ги активира своите интелектуални, физички и творечки потенцијали што ќе му помогне да оствари индивидуален максимум. Тој на тој начин ќе се споредува самиот со себе, а не со некој друг. (Stefanovic, M. 2003,str.14,15)

За творечко учење важни се следните способности:

- ✧ Чувствителност на проблеми,
- ✧ Подвижност на мислења
- ✧ Можност за творечка преработка на материјалот
- ✧ Склоност кон прифаќање на нови идеи,
- ✧ Смила за експериментирање,
- ✧ Критичност и независност на мислења,
- ✧ Отвореност спрема нови искуства и стремеж за оригинално мислење.

- Креативното учење ќе се постигне на следниве начини:

Кај ученикот да се развива отвореност, ширина на погледи и чувствителност спрема надворешните влијанија,

- ✧ Со поттикнување на продуцирање на што поголем број на идеи за решавање на иста проблемска ситуација, развивање на дивергентно мислење и манипулација со идеите,
- ✧ Со пронаоѓање на алтернативни решенија и со подигнување на прагот на толеранција и чувствителност за двосмисленост,
- ✧ Со афирмација на креативна клима за време на решавањето на проектно-истражувачките задачи,
- ✧ Со критично-неконформистички начин на самостојно стекнување на знаења во границите на детските ментални потенцијали на одреден степен на нивниот психички развој,
- ✧ Со креативна примена на информациите кои се наоѓаат во дадените податоци,
- ✧ Со хипотетично учење, со проценување на хипотези,
- ✧ Со овладување на експерименталните процедури,
- ✧ Со навикнување на ученикот на отвореност на искуства и спонтано играње со елементи, идеи, облици, бои,
- ✧ Со преуредување на фактите спрема новооткриените и оддалечени реалации. (Stefanović, M. 2003, str.22) .

6.3.7. Учењето во функција на творештвото

Творечката фантазија е многу поважна од знаењето. (Ајнштајн)

Учењето е интелектуална активност која се однесува на секој кој учи. Тоа значи дека никој за никого не може да учи, ниту знаењето може на некој да му се влее во глава. Секој мора да вложи напор. Треба да се има во предвид и фактот дека учењето треба да биде привлечно.

Потребата за учење е една од битните потреби на современиот човек предизвикана од модерната култура и високиот степен на развиеност на општествената организација. Учењето како процес на комуникација можеме сосема оправдано да го сметаме за една од неколкуте основни човечки потреби и творечки активности. Оттаму е и постојаниот стремеж тој процес да се усоврши, осовремени, да се направи поинтензивен и поефикасен. Учењето во прв ред зависи од секој поединец: од неговите способности за учење, хронолошката возраст, упорноста, тежината на задачата, мотивацијата и условите во околината во која се наоѓа.

Учењето е вистинска мала мајсторија. Оттука и се вели дека основна задача на училиштето е да се научи учењето. Да се присетиме на познатата јапонска поговорка: „Ако на сиромавиот му дадеме риба сме го нараниле само еден ден, ако го научиме да рибари сме го нараниле за цел живот.“ (Сенцански, Т.1998, стр.24).

Како што порачува декларацијата на Париската конференција за образованието, правото на учење денес не треба да се земе само како право да се чита и пишува (собира, одзема, да се учи физика) туку и право да се:

- прашува и анализира;
- да се замислува и создава;
- да се толкува својот сопствен свет и да се пишува историја;
- да се пристапува на изворите за образование; и
- да се развиваат индивидуални и колективни способности.

За да се остварат ваквите цели во училиштето би требало да се менуваат методите на работа со учениците, облиците на работа, наставните средства, простор итн. (Симеон, М. 2003, стр10).

Развојот на креативноста е цел на учењето, а за да биде учењето успешно, тоа треба да биде креативно. Најдобро е она учење каде учениците учествуваат во процесот на доаѓање до знаење, така што го контролираат. Во училиштето децата треба да научат да бидат релаксирани, активни, мотивирани и позитивни. За да се постигне оваа, потребни се услови, а тоа пред сè е интересна и богата околина. (Maksič, S. 2006, str.217)

Како што наведува Квашчев (1976) Rogers (1962) „битни компоненти на творечкото учење се:

- Мотивирање на испитаниците за креативно учење;
- Развивање на внатрешни услови за творечко учење(отвореност на духот, отвореност и проширување на искуства). Отвореноста на искуства значи отсуство на ригидност и поврзаност на поимите, перцепција и хипотеза; толеранција спрема тоа каде постои двосмисленост, откривање на конфликти помеѓу информациите, ориентација спрема творечкото искуство; и
- Развивање на способности за играње со идеи, бои, облици, односи на елементите кои можат да се врзат.

Учењето подразбира три компоненти и тоа:

- Знаење кое ќе помогне нешто да може да се направи (реши);
- Став - определување, емоционално реагирање на одредена задача во смисла дали се сака да се избриши или не; и
- Способности – изведување на комплексни дејства, лесно брзо и вешто, благодареејќи на извешбаноста и способности за координирање на интелектот и телото.

Овие три компоненти се цврсто поврзани. Тие претставуваат основа за едукација за творештво. Одредени видови на учење врзани се за левата, односно десната хемисфера на мозокот. Левата хемисфера првенствено е задолжена за логичко, линеарно и секвенцијално мислење, анализа, научно, математика, јазик, музика, додека во десната хемисфера се сместени имагинацијата, креативноста, фантазијата, спонтаноста, видувањето на облици и односи, интуицијата, логистичкото проценување и интеграцијата.

Денес сеуште академските знаења даваат предност на учениците, при што доминира користење на левата хемисфера од мозокот, додека оние кај кои е поактивна десната хемисфера воглавно се неуспешни во училиштето. Училишното учење и знаење се презентирани и насочени аудио и визуелно, така што кинетички активните ученици не можат да ја искористат предноста на својот канал за прием и соопштување на информации. Испитувањето на децата кои се означени како деца кои учат споро, покажува дека нивниот проблем е последица од тоа што повеќе им одговара учење по пат на допир и движење, бидејќи кај повеќето преовладува кинетички стил на мислење и учење. (Maksič, S. 2006, str.218).

За творечко учење значајно е да се изградуваат современи гледишта. Креативно гледиште е обид ученикот да се носочи на творечко учење. Ученикот со такво гледиште секогаш ќе покажува нови и оригинални идеи, да биде отворен и да се воодушевува со креативни постигнувања. (Stevanovic, M.2003, ,стр.66)

Учењето во функција на творештвото треба да се набљудува како стил на учење.

Со оглед на тоа дека креативноста може да се искаже во различни видови (како способност, процес и продукт) така секој наставник а преку него и ученикот, има отворена можност својата активност да ја носи во една насока или повеќе.

Креативното знаење овозможува создавање на нешто ново и непознато и реструктурирање на дадените податоци спрема нови релации. Во врска со ова е творечкото знаење. Тоа е самостоен начин на стекнување на знаења со кои се доаѓа до нови податоци.

Двигатели на учењето се: желба, воља, намера, сакање, мотив. На наставникот на располагање му се бројни двигатели на интереси и желби на учениците и тоа:

- Да побуди интерес за наставниот предмет или предметот за учење на часот ;
- Да побуди желба кај учениците да се истакнат, потврдат, докажат;
- Да побуди желба за знаење и т.н.

Но на наставникот му е на располагање цел регистар на средства за поттикнување: пофалби, награди, признанија.

Училиштето на сите воспитно– образовни нивоа, треба да ги оспособи учениците низ процесот на наставата, за учење по пат на експериментирање, на лабораториски и практични работи, на образование по пат на самообразование, на учење по пат на самоучење, или како што ќе рече познатиот полски педагог Академикот Б. Суходолски: „Не учиме за да живееме, туку живееме за да учиме.“ Значи да се развива критичкото , творечкото, креативното мислење кај субјектите.

Го подржуваме и ставот на Е.Кант кој нагласува: „Имај храброст да се сложиш со сопствениот разум“, или како ќе рече А. Дистерверг. „Учителот е душа на училиштето.“ Што значи дека , тоа не е лесна и едноставна задача.

Илустративно во врска со тоа, Р.Тагоре истакнува: “Сонував дека животот треба да преставува радост, се разбудив и сфатив дека животот е напорен, работен и видов дека во напрегањето е радоста“. Значи учениците треба да се оспособуваат да ги совладаат моделите и техниките на интелектуалната работа, односно да научат како поуспешно да учат, како да ги заработуваат и “спечалуваат“ знаењата со пот, труд и мака.

Теоретскиот дел од трудот го заклучуваме со констатацијата (која многу пати ја истакнавме) дека современиот живот и работа бараат нов човек. Тој човек, меѓу другото, треба да располага со развиени креативни способности кои ќе му овозможат нови успеси во науката, техниката, технологијата, но и во културата и развојот на општеството во целина.

6.4. Надареноста како феномен

Креативноста најчесто се поврзува со личните карактеристики на индивидуата како надареност и талент. (Рауник Кирков Маја)

За феноменот надареност постојат бројни сваќања и дефиниции. Постарите дефиниции претежно се насочени само на високите интелектуални, ментални-способности со кои се објаснува надареноста и која најчесто се изедначува со високите постигнувања. Во сегашно време, на надареноста се гледа од многу пошироко појмовно ниво. Современите дефиниции се покомплексни од оние од пред 30-40 години. Надареноста во сегашно време се прикажува и објаснува со дефиниции кои опфаќаат и квалитативни и квантитативни аспекти во различна пропорција, зависно од теоријата и сваќањето за општите интелектуални способности. (Terman, M.L, 1964)

Денес надареноста и креативноста се сфаќаат во едно дијалектичко единство и во меѓусебна поврзаност, едната компонента е во заедница со другата и чинат една единствена дијалектичка целина. Не е можно одвојување на едната целина од другата, туку во еден дијалектички и аналитичко - синтетички контекст треба да се сфаќаат и разгледуваат. Тоа го правиме од причини што не може да се сфати и замисли креативноста без надареноста а и обратно. И двете компоненти се согледуваат во перманентна и непрекината активност на системското работење, вежбање и навикнување на една системност, постапност и задлабочување на есенцијалните, битните и фундаменталните активности на една дејност. Надареноста всушност претставува општа способност или пак специфична способност на надворешно манифестирање на она што е битно, суштинско, носечко и творечко - креативно во смисла на создавање на нови идеи, размислување, имажинации и творештво. (Петрова –Јовановска, М. 2001, стр.36-37).

Феноменот надареност е сложен и повеќеслоен. Надарените поединци се разликуваат помеѓу себе како што се разликуваат и оние кои не се надарени. Заради тоа и начините на работа со нив треба да бидат разновидни.

Сепак, постојат некои општи (заеднички) барања во поглед на работата со нив. Овде ќе бидат спомнати оние кои, според Босилка Ѓорѓевиќ се основни.

Првото барање се однесува на можноста за избор во поглед на содржината, предметите и видовите на активност. Следното се однесува на начинот на нивна работа (проучување, создавање): индивидуална, во парови, во мали групи и сл. Многу е важно барањето во поглед на флексибилното користење на времето во одделението и вон него, посебно за постарите ученици. Значајна е и можноста за користење на библиотеката во училиштето и вон него, како што се кабинетите во училиштето (посебно за постарите ученици). За посфикасна работа, важна улога можат да имаат менторите за одделни области или прашања, кои можат да бидат вон училиштето (некои од родителите или стручњаци од блиската социјална средина), а кои се спремни да работат со младите.

Основни претпоставки за современото сваќање на надареноста е дека надареноста настанува, и се развива, дека се повеќекратни влијанијата на наставникот и развојот на надареноста, дека развојот на надареноста е долготраен процес и започнува во раната фаза на општиот развој како изразита, интензивна интеракција со околината, која произлегува од забележувањата на неговиот висок потенцијал (способност) и понатаму минува низ трансформации во текот на кои од многу способно дете ќе стане возрасен творец.

За објаснување на креативноста и надареноста, францускиот психолог Морис Дебес употребил многу интересен поим и термин „будење“ а наставните дисциплини ги нарекол „дисциплини за будење“. (наведено во Ѓorđević, B. 2005, стр.25)

Поттикнувањето на надареноста се состои во грижливо и систематско будење на љубопитноста, активноста, експресија и критичко мислење. Тоа означува, како ученичка експресија, така и активности на иновација, инвенција во различни правци. Колку возраста на децата е пониска, ова „будење“ е позначајно. Кога се зборува за поттикнување на надареноста тогаш се мисли на акт на содавање и негов резултат. Притоа посебно се

нагласува процесот на создавање. Акцентот се става на настојувањето да се создаде нешто ново, без обзир на неговата скромност.

Надареноста како природна човечка можност, често е инхибирана, како заради емоционални и општествени пречки и препреки, така и од некои условени процеси кои се зацврстиле во текот на животот. Не се ретки оние ситуации кога се потценуваат фантазијата и имагинацијата, а се промовира однесување кое ограничува експериментирање и ризик. Развојот на надареноста е спротивен на она настојување кои го занемарува создавањето на клима на доверба кое ги подржува, ригидните норми, слабиот или лош систем на меѓусебна комуникација, отсуството на препознавање и поттикнување на нови идеи. Надареноста може да се култивира така што ќе се утврдуваат, внесуваат одредени цели и вредности и ќе се развиваат одредени својства на личноста кои му овозможуваат на поединецот да биде поотворен за сопствените идеи и да мисли на флексибилен, независен и имагинативен начин. Поттикнувањето на надареноста е исклучително и значајна задача на родителите, училиштето и воопшто, општеството.

Се задржуваме на објаснување на поимот надареност за да ја откриеме неговата врска со креативноста што е предмет на нашето истражување.

Креативно надарените ученици ги одликува: голема љубопитност, спремност работите да ги прават на свој начин, преферираат индивидуална работа, склони се на експериментирање на се што им е при рака, имаат афективна фантазија, способни се на повеќе начини да приоѓаат на проблемот, или по различни начини да дојдат до целта, покажуваат тенденција да даваат неочекувани, необични и мудри одговори, да создаваат оригинални идеи, да изразуваат неконформистичко мислење, склони се на авантури и ризик, имаат исклучителна смисла за хумор, чувствителни се на убаво, покажуваат отсуство на конформизам и интересирање за детали, не се заинтересирани за социјална прифатеност покажуваат тенденција кон отфрлања на познатото (она што се знае, она што е познато), инсистираат на работа, пронаоѓање за себе, даваат отпор на притисоците за конформирање, ги фрустрираат однадвор наметнатите граници и рокови, манифестираат бунтовничко однесување. (Maksič, S. 2006, str.93)

Почитувајќи ги таквите способности кај учениците наставната и другата работа во училиштето треба да формира услови кои ќе го

поттикнуваат развојот на таквите способности и настојувања на учениците. Токму таквата настава ќе обезбеди развој на надареноста на учениците и тоа преку развојот на нивните креативни способности.

На Светската конференција за надарени и талентирани во 2003 год. се сугерира дека кај учениците треба да се негуваат и воспитуваат психолошките особини и доблести, како што се честитост, дух на толеранција, силна волја, самодвижечки дух, и да се учат да ја ценат културата, книжевноста и уметноста.

Непочитувањето на условите за развој на креативноста кај надарените ученици често придонесува нивна повлеченост, незаинтересираност за ригидниот систем на учење, што резултира со нивен неуспех во учењето. Надарените креативните ученици кои во училиште се неуспешни не се во состојба сами да го надминат својот проблем, туку им е потребна помош, пред се од родителите и наставникот. Заради поправање на успехот можат да се употребат следниве стратегии : поттикнување на ученикот за поставување на низа цели, одредување на редослед на реалистички очекувања и комуникација, изградување на самодоверба, реорганизирање на навиките за учење и подобрување на вештините за учење, учество на натпревари. (Đorđević, B. 2003)

Во текот на раниот XX век во дискусиите за надареноста се среќава ситуацијата таа да се поврзувала со високата интелигенција. Долга низа години мерило за надареност бил високиот коефициент на интелигенција, кој кај различни автори е различен. Според Терман надарени деца се оние чиј коефициент на интелигенција е 140 и повеќе, според Галгер оние со коефициент над 150, Бејкер и Холингворт сметаат дека тоа е коефициент 130 и повеќе, Даниелсон 125, Норис и Бертлиј 110 и повеќе... Сепак најголем број психолози прифатиле QI 140 и над тој.(Ѓорѓевиќ,1995). Меѓутоа, после многу истражувања кои следеле подоцна се дошло до заклучок дека високиот коефициент на интелигенција е услов за надареност но не и за вкупната надареност.

Така се пристапува кон испитување на креативноста за развојот на надареноста. Денес се дошло до сознанието дека човекот - детето треба да е надарено за да може да креира, но и обратно. Креативноста е резултат на

ангажираноста на личноста на детето и барање на одредени модулари решенија.

Во тој контекст би потсетиле дека креативноста е во тесна и меѓусебна поврзаност со надареноста. Таа не се наследува како готова еднаш дадена способност. Појавата и развојот на креативноста детерминирана е од т.н. реализациони фактори, меѓу кои покрај наслетството значајна улога имаат средината и активната на индивидуата.

Надарените ученици и деца имаат позабележителни успеси и поуспешно ги решаваат од другите деца проблемските ситуации во наставата и учењето, а и во секојдневната дејност, работа и комуникации. (Петрова- Јовановска, М.2001, стр. 38-39)

6.4.1. Препознавање на степенот на надареноста и особини на надарените ученици

Не се трудете да ги надминете своите современици и претходници. Обидете се да се надминете себе си. (Вилијем Фокнер)

Препознавањето му претходи на процесот на идентификација.Препознавање значи да се воочи надареното дете, а идентификација да се утврдува видот и степенот на неговата надареност.Родителите ,воспитувачите,наставниците и врсниците можат да го препознаат надарениот поединец, но во идентификацијата треба да се вклучат посебно обучени стручњаци,како што се на пример:педагог,психолог. Наставникот како еден од најважните фактори во наставата воопшто, претставува и многу важен фактор во препознавањето на надареноста а потоа и во работата со надарените ученици.

Од неговата процена зависи дали и кога некој ученик ќе биде идентификуван како надарен, што е многу битно заради понатамошното организирање на работата. Голем број на психолози сметаат дека за идентификација на надарени оптимална возраст е да е 12 год.

Меѓутоа, се покажало, не ретко, дека може да дојде до погрешни процени, кои можат да бидат погубни за развојот на детето. Имено, наставниците можат да бидат лесно заведени од изгледот на детето, неговото изразување а често и со

неговите лични својства, учтивост, вредност, послушност и др. Понатаму можат да излажат и децата кои имаат привилегија да живеат во добри семејни услови кој резултира со богат речник и голема информираност, бидејќи навистина понекогаш е тешко да се разликуваат спонтаните способности од совладаните.

Спротивно на тоа постојат деца кои се исклучително интелигентни, а потценети, бидејќи се повлечени, немаат развиени работни навики, не постигнуваат одговарачки успех во училиштето и немаат адекватна соработка со врсниците. Ајнштајн на пример бил исфрлен од училиште како лош ученик, а посебно „не му одела математиката“. Колку има наши потенцијални Ајнштајни кои никогаш не ги забележале само затоа што средината не ги препознала? (Prtljaga Snezana, стр.156-158).

Во 60-те години на минатиот век и теоретичарите и практичарите поинтензивно започнуваат да се интересираат за различните видови на надареност и формите низ кои таа се појавува (уметничка надареност, академска надареност). Веќе во 80-те оваа концепција се проширува и на полето на емоционалноста, мултипла интелигенцијата и развивањето на талентот.

За период од околу еден век истражувачите успеале да откријат дека надарените ученици во принцип можат да се појават и да го развијат талентот само во образовна средина погодна за нивните уникатни способности. Значи, нема дилема дека училиштата имаат посебна одговорност во препознавањето и развојот на надарените ученици. Во тој контекст сериозноста на нивната намера да создадат поттикнувачка средина за надарените ученици потребно е да ја изразат во нивната визија. Традиционално, надареноста се постоветува со висок IQ резултат.(Петровска,С.стр.182-188).

Според психологот Shirley Kokot, високиот коефициент на интелигенција, не е нужно и показател на надареност. Посебноста и различноста од другите деца, решавањето на проблемите на оригинален начин, креативноста во уметноста, покажување на лидерски способности, совладувањето на спортовите без тешкотии – се најчесто сигнали за надареност. Не е само интелектуалноста сигнал за надареност. Овие деца, според горенаведената авторка, лесно се препознаваат по своето долготрајно

внимание, сконцентрирано набљудување, високо ниво на активност, помала потреба за сон, екстремна љубопитност, одлична меморија, чувствителност, перфекционизам, апстрактно резонирање и заклучување и способност за брзо учење. (Стојаноска, Г.стр.271).

Задачата за препознавање на надарени ученици стана се поголема грижа за образовните системи. Би било многу полесно ако воспитувачите едноставно би застанале во училницата и речат „Ќе станат ли надарените ученици?“ Се разбира, препознавањето на децата со исклучителни создајни способности е многу посложена. Всушност, кога ова прашање би се поставило на денешната младина, многумина од навистина надарените ученици би останале да седат во сенката на оние кои постигнуваат повеќе од очекуваното, било дали се исплашени да бидат издвоени или се несвесни за нивните таленти. Со години нашето општество ја пресудува интелигенцијата преку белешки за работа и ги изедначи високите оценки со високиот интелект, наоѓа многу воспитувачи и истражувачи одамна сфатија дека многу од најпааметните ученици всушност не се тие кои добиваат петки. (Miladinović-Cirkovic, Ivana - стр.393).

Учениците кои се идентификувани како надарени и талентирани имаат широки општи знаења, учат брзо, даваат брзи одговори, комуницираат добро со возрасните можеби и подобро отколку со своите врстници, имаат широк спектар на интереси, се интересираат за теми кои се карактеристични за поголемите деца, вербално се многу способни и се добри читатели, имаат добро помнење и умеат да ги разработуваат информациите во својата глава многу брзо, имаат цврсти погледи и ставови, се истакнуваат во спортот, се музикални или уметнички настроени, лесно се адаптираат во нова средина, покажуваат способност за лидери, имаат жива и оригинална фантазија и чувство за хумор, чувствителни се, лесно им досадуваат рутинските задачи, се случува да не се однесуваат добро со другите и да се однесуваат арогантно.

Надарените и талентирани ученици можат да имаат мала самопочит, да манипулираат со средината со цел подобро да се чувствуваат, да бидат збунети во однос на својот напредок да бараат недостатоци во другите, со цел да се оправдаат себеси.

Во основното училиште талентираниите и надарените ученици можат да се препознаат како ученици кои уживаат во динамика, се справуваат со

апстрактни задачи, напредуваат преку индивидуално учење, потребни им се помалку вежби, решаваат креативни задачи, сакаат да ризикуваат. Важно е училиштата и факултетите да им излезат во пресрет на потребите на надарените и талентирани ученици на начин кој е најсоодветен за таа возраст, како и за социјалното и емотивното ниво на ученикот. (Ристевска Марија, стр.194-195).

Најчесто наставниците оценуваат меморирање на дефиниции, формули и прераскажување на цели делови од лекции. На овој начин е невозможно да се откријат надарените и талентирани ученици и нивното откривање би било сосема случајно. (Оливер Зајков и Боце Митревски, стр.410).

„Искусствата и истражувањата покажуваат дека на талентираниите и надарени ученици им одговараат следните облици на работа: учење по пат на истражување, решавање на проблеми, сложени форми на програмирано учење, моделирање на процесот на учење кој бара поголем степен на творечко учење, посебни програми во форма на додатна настава и сл. (Стојановска В. Зборник, стр.190,191).

Надареноста, односно талентираноста, е иманентна способност во одредени области да се излезе од рамката на шаблонот за да се постигне највисок можен идејно естетски и научен идеал. Надареноста може да биде: манифестирана, прекриена, може да биде откриена и развивана или да остане да тлее како неостварена желба за своевиден креативен чин, особено кај интровертните личности. (Петровска, Д. стр.364).

Американскиот психолог Џозеф Ренцули (Joseph Renzulli) укажува дека надареното однесување е рефлексивна интеракција помеѓу три базични групи на човечките особини: надпросечна способност, мотивација, и високо ниво на креативност. Согласно со Renzulli, надарени и талентирани се оние кои поседуваат или се способни да ги развијат овие особини и да ги стави нив на потенцијално вредните нивоа на човечките перформанси. Особености на надарените ученици:

- имаат позитивна слика за себе;
- високо ниво на аспирација;
- учат акцелеративно и лесно;
- креативно се однесуваат, применувајќи ги креативните вештини:
 - оригиналност,

- флексибилност,
 - редефинирање,
 - елаборација,
 - креативна генерализација и др;
- ги надминуваат перцептивните и емоционалните блокади на мислењето;
 - однапред ги планираат своите активности;
 - поставуваат и решаваат разни видови и степени на сложеност на проблемските задачи преку изразувањето на својата методолошка оригиналност;
 - емпатички се однесуваат и сл. (Радевска Н.1995, стр. 58).

Професорката по логопедија, Јадранка Лаѓаревиќ вели: Ако ја замислиме пирамидата на детската интелигенција, на нејзиниот врв би се наоѓале две групи, генијалците и креативците. Генијалноста е невозможно да се утврди со тестови, но таа може да се установи во праксата. Децата генијалци читаат и сметаат со три години, еднакво како што малиот Моцарт свирел со пет. Креативците поседуваат специфична врста на интелигенција, обично силно насочена кон едно подрачје. Надарените не се ни едното, ни другото. Тие можат да се сместат на скалило под генијалците, со напомена дека и тие поседуваат изразена креативност.

Надареноста може да се утврди со специфични тестови. Тие деца брзо ментално созреваат и имаат силна внатрешна мотивација. Читаат многу повеќе од своите врсници и тоа литература која е над разбирањето карактеристично за нивната хронолошка возраст. Страсно се заинтересирани за одредени теми.

Од друга страна, на училиште им е досадно. Тоа резултира со потфрлање во училишниот резултат. Можат да покажат знаци на пореметување на однесувањето и отежната социјализација. Не толерираат авторитарен пристап, ни на училиште, ни дома. Најдобро реагираат ако се третираат како рамноправни – како помошници или партнери.

<http://www.mojedijete.com/darovito-dijete-kako-ga-razumjeti-i-odgajati.html>

Со поттикнување на надарените се почнуваат процеси на третман на сите, бидејќи за педагошка работа со надарените деца индивидуализацијата е врвно начело на наставата. Од Надарените во иднина најповеќе се очекува. Наставата, која опфаќа ефикасен педагошки третман на надарените, има

шанси да стане современа, затоа што творештвото и инвентивноста денес се најбарани во светот. (Дедић Ѓуро, Бора Станимировиќ, 1998, стр.55).

6.4.2. Генијалност- највисок степен на надареност

„Сите деца се родени како гении, а ние ги трошиме првите шест години од нивниот живот -за да ја уништиме таа генијалност.“(G. Dryden, J.Vos)

Појавата на висок степен на развиеност на некоја способност ја нарекуваме надареност.

Надареноста често се поврзува со високиот степен на развиток на интелигенција (општа способност која ги опфаќа и презентира скоро сите интелектуални способности, а коефициентот на интелигенција го означува нивото на развиток). Талент- висок степен на надареност, односно развиеност на способности. Го карактеризира оригиналност. Талентот опфаќа цела низа на способности на пр. талентот на научниот истражувач се манифестира во високо ниво на творечки мисли во длабочината и ширината на воопштување, во добро забележување критичко и творечко мислење. (Stefanović, M. Papotnik, A.Gumzej, 2002, str.41).

Генијалноста може да се научи затоа што, всушност, генијалноста е исто толку честа колку што се и старите чевли. Сите ја имаат, иако некои можеби во поголема, а некои во помала мера; меѓутоа тоа нема којзнае какво значење, зашто никој не може да се надева дека ќе успее да употреби повеќе од значително малите количини на својата природна дарба. Секоја ноќна мачнина (а ја имаат и животните) укажува на тајните резерви на имагинарната моќ на човечкиот ум.

Генијот целиот свој живот ги одржува живоста и интензитетот на интересирањето кои ги чувствува едно чувствително дете во својот свет кој се шири. Многумина од нас тоа го одржуваат до доцната доба на адолесценцијата; малкумина возрасни мажи и жени ја имаат таа среќа да го одржат тоа во својот рутински живот.

Коренот на генијата се наоѓа во несвесното, а не во свесниот ум. Не се раѓа прекрасно уметничко дело со одмереност, балансирање и проширување со

помош на свесното внимание. Тоа го добива својот облик и исчезнува од доменот на свесниот интелект. Има многу работи кои може да ги направи свесното, но тоа не може да ви подари гениј, ниту пак талент кој е сроден со генијалното. (Бренд Доротеа, 2009, стр.11,170,132).

Генијалноста како највисок степен на надареност се изразува во творештво кое има историско значење во животот на општеството. Гениј е човек со необична душевна сила, интелектуални способности, голем творец. Го карактеризира извонредна работна способност и преовладување на застарени норми и традиции, изработување на нови вредности на подрачјето на науката, техниката и уметноста. Накратко, гениј е личност со највисоки духовни способности, а генијалноста е творечка духовна сила и највисок степен на умна надареност. (Stefanović, M. Papotnik, A. Gumzej, G. 2002, str.41). Миленко Стојник за генијот ќе рече: “Уште пред да стапи на сцена генијот е осуден на неуспех. Зошто? Институциите се крути калапи, а општествената свест е инертна. Интелектот по природа е немирен и креативен, бунтовен кон шематизмот но сепак ги губи битките. Откако ќе дојде до бунт постои институционална причина колективот да стапи на сцена, а кога тоа ќе се случи неговиот „страшен суд „ ќе биде шематски. Убивајќи го генијот, колективот си го легализира правото да постои на основа на инертната маса”. Тоа што можеш да го направиш или сонуваш дека можеш да го направиш, започни го. Смелоста во себе носи генијалност, сила и волшебства. (Ју Кам Кеонг ,2010, стр. 88). Затоа што со смелост и напорна работа се добива гениј т.е гениј е 1% инспирација и 99% потење истакнал Tomas A. Edison.

7. Футуролошки размислувања за проблемот

Суштината која го обележува животот и збиднувањата на иднината, според футурологијата се промените во животот и работата на човекот кон она што доаѓа. Таквите промени футуролозите ги гледаат, пред се, во интензивните промени во науката, техниката и технологијата на работата. Сосема е сигурно дека овој развој на науката, техниката и технологијата води кон еден нов свет, во кој човекот и задоволувањето на неговите потреби се во центарот на се што ќе се случува.

Во контекстот на таквите општи предвидувања е прашањето за тоа како треба да го воспитуваме и образуваме денешниот ученик, кој токму својот живот ќе го живее во таа иднина.

Општ одговор на поставеното прашање е потребата за воспитание и образование за промени. Тоа пред се значи потреба од надминување на традиционалната и ригидна наставна работа која се заснива на давање на готови знаења на учениците и барање од нив тие знаења да ги запамтат и да ги репродуцираат.

Образованието засновано на знаењата го намалува своето значење од повеќе причини.

Најпрво, современите знаења се толку обемни, што практично, ни еден човек не може да ги поседува во целост. Денес никој не може да биде Микеланџело со знаења од сите области. Современиот човек не е во состојба да ги поседува ниту сите знаења од професијата во која работи.

Меѓутоа, таквата ситуација не е хендикеп, денес кога скоро сите знаења од сите области можат да се најдат во банките на податоци, на интернет, за многу кратко време.

Токму затоа се поставува и прашањето какви промени треба да се направат во воспитанието и образованието за современиот ученик.

Она што станува императив за современото воспитание и образование е барањето за поставување на ученикот во центарот на воспитно-образовната работа и насочување на работата во училиштето во правец на формирање на целосен и хуман човек.

Тука одново ќе го истакнеме она што повеќе пати го кажавме, дека современите иновации се сплет на бројни поврзани барања и промени во образованието и воспитанието.

Во контекстот на овие барања и нашиот труд го насловивме: „Креативноста како симбиоза на иновациите“. Повеќе пати ја истакнуваме оправданоста на таквата поставеност на ова истражување. Сепак, одново ја нагласуваме таквата оправданост, сакајќи да укажеме на потребата од формирање на креативни способности кај учениците, како е производ и функција на сите промени кои се воведуваат и треба да се воведат во воспитанието и образованието.

Меѓутоа, како уште позначајно го поставуваме прашањето од каде произлегува потребата за воведување на креативност во наставната и другата работа во училиштето и потребата за развој на креативните способности кај учениците.

Ако очекуваме време на енормен развој на науката, техниката и технологијата, се разбира дека таквиот развој е производ на човекот на иднината. Ако таквиот човек повеќе нема да биде енциклопедија на готови знаења, човек кој неможе да биде во функција на предвидувањата за енормен развој, тогаш го поставуваме прашањето каков човек и е потребен на иднината.

Одговорот на поставеното прашање се потрудивме да го презентираме низ согледувањата кои ги наведовме во теоретскиот дел од трудот, составен постулат во трудот е дека човекот на иднината треба да биде иноватор и творец на новото. Таквиот човек е токму оној со развиена креативност кој ќе истражува и експериментира и постојано ќе открива нови сознанија во науката, техниката и технологијата на работата.

Во оваа смисла промената на воспитанието и образованието во насока на постојано барање на нешто што е ново, што е покорисно и по економично е императивна потреба за новото воспитание и образование. Таквото барање на новото е особина на креативниот ученик.

Оттука ученикот на иднината, пред се, треба да биде креативен. Таквот ученик треба да се создава, да се гради, и треба да претставува потреба на современото воспитание и образование. Таквиот ученик треба да развие во иден истражувач и пронаоѓач, во човек на иднината.

ВТОР ДЕЛ

Методологија на истражувањето

Методологија на истражувањето

1. Предмет на истражување

Сознанија за да се определиме за предмет на ова истражување се досегашните проектни практики и искуства кои се стекнати и имплементирани во секојдневната настава и претставуваат стратегиска основа за нејзино ефектуирање,¹ реализирани за унапредување на воспитно - образовниот процес во основното образование.

Предмет на ова истражување е проучување на креативноста на наставниците како иновација на современата настава, во функција на развивање на креативната способност на учениците.

Креативната настава се проучува како предизвик и цел на современото образование во кои наставниците, учениците, директорите и стручните работници како основни носители на овој процес имаат значајна улога.

2. Цел и задачи на истражувањето

Врз основа на вака дефинираниот предмет на истражувањето ја определуваме целта на истражувањето.

Цел на оваа истражување е стекнување сознанија за поставеноста на креативната настава, креативноста на наставниците и креативноста кај учениците.

Целта на истражувањето е конкретизирана преку следните задачи:

¹ Во трудот се анализира бројни наставни ситуации кои се резултат на практиката и искуствата од следните реализирани проекти: *Чекор по чекор, Училиште по мерка на детето; Со читање и пишување до критичко мислење; Приоди кон визуелно размислување.*

3. Задачи на истражувањето

1. Да се проучи влијанието на креативната настава врз успехот на учениците.
2. Да се проучи видот на креативни постапки на наставникот.
3. Да се проучат стремежите на учениците во креативната настава од аспект на наставниците.
4. Да се проучат мотивите на наставникот кои влијаат на креативната наставна работа.
5. Да се проучат компетенциите на наставникот поттикнати или изградени од реализираните обуки.
6. Да се проучи влијанието на субјективните фактори во ограничувањето на креативната настава.
7. Да се проучат објективните фактори кои влијаат врз ограничување на креативната настава.
8. Да се проучат способностите за креативност на наставниците во креативна наставна работа.
9. Да се проучат формите на работа во креативната настава.
10. Да се проучи имплементацијата на современите методи во креативната настава.
11. Да се проучат формите на професионално усовршување на наставниците.
12. Да се проучат доминантните техники во креативната настава
13. Да се проучи поттикнувањето на креативните активности во одделението.
14. Да се проучат факторите за креативност на наставникот
15. Да се проучи креативноста на учениците од страна на наставниците.
16. Да се проучи нивото на апликација на креативните активности во наставните предмети.
17. Да се проучат пречките за непостигнување ефект во способноста за креативност на ученикот.

18. Да се проучи придонесот на пофалбата од наставникот во успехот на креативните активности на учениците.
19. Да се проучи способноста на наставникот за креативност.
20. Да се проучи нивото на ефективниот пат за реализација на креативната настава.
21. Да се проучи влијанието на наставникот врз креативноста на ученикот.
22. Да се проучат поттикнувачите за активност во креативната настава.
23. Да се проучи местото на совладување на наставните содржини во креативната настава.
24. Да се проучи развојот на креативните способности на учениците во креативната настава.
25. Да се проучат факторите за спречување креативност кај учениците.
26. Да се проучат слободните активности како поттикнувачи на креативноста кај учениците.
27. Да се проучат субјектите со кого учи ученикот.
28. Да се проучи влијанието на пофалбите (на наставникот) во креативната настава.
29. Да се проучи влијанието на прошетките и екскурзиите во креативноста на учениците.
30. Да се проучи афинитетот кон креативното учење.
31. Да се поучи сфаќањето на ученикот за поимот креативноста.
32. Да се проучат видовите на поттикнувања во креативната настава.
33. Да се проучи влијанието на изградувањето на креативни вештини кај учениците поттикнати од креативната настава.
34. Да се проучат поттикнувачите за способност за учење
35. Да се проучи способноста за концентрација на учениците во креативната настава.
36. Да се проучат субјектите поттикнувачи во креативната настава.

4.Хипотези на истражувањето

1. Наставниците сметаат дека реализацијата на креативната настава зависи од успехот на учениците.
2. Наставниците сметат дека видот на креативна работа влијае на креативната настава.
3. Стремежите на учениците влијаат на креативната настава.
4. Наставниците сметаат дека мотивите влијаат на креативната наставна работа.
5. Компетенциите на наставникот влијаат врз креативноста во наставата.
6. Наставниците сметаат дека субјективните фактори влијаат на ограничувања на креативната настава.
7. Во ставовите на наставниците објективните фактори влијаат на ограничувања во креативната настава.
8. Способностите на наставникот за креативност влијае врз креативноста на ученикот.
9. Во мислењата на наставниците формите на наставна работа влијаат врз креативноста на наставата .
10. Имплементацијата на современите методи влијае на креативната настава.
11. Формите за професионално усовршување влијаат на креативноста на наставата.
12. Во мислењата на наставниците примената на современите наставни техники влијае на креативноста на наставата.
13. Работно искуство на наставникот влијае на поттикнувањето на креативните активности во одделението.
14. Креативноста на наставата е зависна од факторите за развој на личноста.
15. Наставниците влијаат во поттикнувањето на креативноста на учениците.
16. Нивото на апликација на творечките активности во наставните предмети зависат од работниот стаж на наставниците.
17. Причините за непостигнување на успех влијаат врз креативноста на ученикот.

18. Пофалбата од наставникот влијае на креативните активности на учениците.
19. Способноста на наставникот влијае врз креативноста на наставата.
20. Ефективниот пат влијае врз реализацијата на креативната настава.
21. Учениците сметаат дека наставникот влијае на креативноста на учениците.
22. Поттикнувачите за активност на учениците на час влијаат на креативноста на учениците.
23. Местото на совладување на наставните содржини влијае на креативноста на часот.
24. Креативната настава влијае на поттикнувањето развој на креативните способности на учениците.
25. Факторите за спречување на креативноста влијаат на квалитетот на креативните способности на учениците.
26. Слободните активности во училиштето влијаат на креативноста на учениците.
27. Субјектитет со кого учи ученикот влијаат на креативноста на часот.
28. Чувствата предизвикани кај креативните ученици од пофалбите на наставникот влијаат на креативната настава.
29. Прошетките и екскурзиите влијаат на креативноста на учениците во наставата.
30. Афинитетот кон креативното учење влијае на креативноста на ученикот.
31. Сфаќања на учениците за поимот креативноста.
32. Видовите на поттикнувања на креативната настава влијаат врз развојот на креативните способности .
33. Пристапот кон изградување на креативни вештини на учениците влијае во поттикнувањата во креативната настава.
34. Поттикнувањето на способностите за учење влијае на креативноста во наставата.
35. Способноста за концентрација на учениците влијае на квалитетот на креативноста на учениците.
36. Субјектите поттикнувачи во креативната настава влијае на креативноста на учениците.

5. Варијабли на истражувањето

Во нашето истражување, врз основа на обемните инструменти (прашалници) проучуваме голем број варијабли. Сепак ќе ги истакнеме како зависни варијабли во истражувањето: креативноста на ученикот, креативната работа на наставникот, мотивација за креативна работа, вештини кај учениците, способност за концентрација кај учениците, афинитет кон креативно учење, модели на професионално усовршување, способности во поттикнување на креативноста, и др.

Независни варијабли се: возраста, пол, успех, одделение, работно искуство.

6. Карактер на истражувањето

Истражувањето има дескриптивно - аналитички карактер како во теоретскиот дел така и во истражувањето. Сепак, истражувањето е емпириско бидејќи се реализираше со индивидуални пристапи на давателите на информациите. Врз основа на нивните изјави добивме сознанија за карактерот на состојбите во креативноста на учениците.

7. Методи ,техники и инструменти на истражувањето

7.1. Методи

Во ова истражување беше користена дескриптивно аналитичката метода со следните варијанти:

- Аналитичко -дескриптивна
- Аналитичко - компаративна
- Аналитичко - експликативна

7.2. Техники

Во истражувањето се применети следниве техники :

- Анкетирање
- интервјуирање
- скалирање

7.3. Инструменти

Анкетен лист - скалер на прашања од затворен тип за идентификација на креативноста кај учениците по изјавите на наставниците.(види прилог бр.1)

- Анкетен лист –скалер со прашања од затворен тип за мислењата и ставовите на наставниците за креативноста во училиштето.(види прилог бр.2)

- Анкетен лист –скалер со прашања од затворен тип за учениците. (види прилог бр.3)

- Структуриран протокол на интервју за директорите и стручните работници на училиштето. (види прилог бр.4)

8. Примерок на истражувањето

Карактерот на истражувањето ја наложува потребата од идентификување на сложен и комплексен примерок кој е компониран од неколку субпримероци:

8.1. Структура на истражувачкиот примерок

- Првиот примерок се однесува на спроведувањето на техниките анкетирање и интервјуирање за училишта во кои се реализира креативна настава. Овој субпримерок е составен од основни училишта кои креативната настава ја реализираат:

a) Во урбана средина

b) Во рурална средина

Втор субпримерок е за наставници кои реализираат креативна настава во одделенска настава

- Вториот примерок се наставници вклучени во истражувањето избрани во согласност со состојбата најдена на теренот од кои 80% се жени и 20% мажи по должина на работно искуство во образованието
- Третиот примерок се директори и стручни работници во основните училишта во кои се реализира креативна настава.

- Четврт примерок се ученици кои се вклучени во креативна настава, анкетирани според половата припадност и општиот успех во учењето.

8.2. Избор на истражувачкиот примерок - училишта

Истражувачкиот примерок на училишта, стручни работници, директори, наставници и ученици се однесува на регионот Скопје, Тетово, Гостивар и Кичево. Примерокот на основни училишта е намерен бидејќи посечкиот критериум за избор е реализација на креативната настава, односно изборот се однесува на училишта кои претставуваат проектни локации на реализација на проектните активности.

Во истражувањето се опфатени 12 училишта сместени во 4 општини:

Табела бр.1. Избор на истражувачкиот примерок- училишта

бр.	ОСНОВНО УЧИЛИШТЕ	МЕСТО	ОПШТИНА
1	Живко Брајковски	Скопје	Бутел
2	Владимир Полежиноски	Кичево	Кичево
3	Исмаил Кемали	Гостивар	Гостивар
4	Мустафа Кемал Ататурк	Гостивар	Гостивар
5	Владо Тасевски	Скопје	Карпош
6	Кирил и Методиј	Скопје	Центар
7	7 Март	Скопје	Чаир
8	Санде Штерјоски	Кичево	Кичево
9	Гоце Делчев	Скопје	Центар
10	Братсво Миџени	Тетово	Тетово-Дреновец
11	Гоце Делчев	Тетово	Тетово
12	Сабедин Бајрами	Тетово	Боговиње Камењане

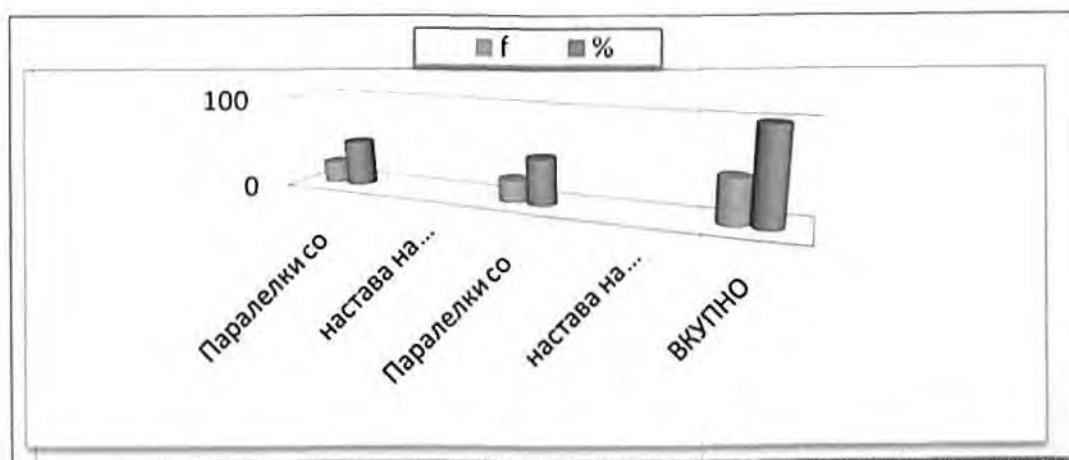
8.3. Избор на истражувачкиот примерок – паралелки

Во истражувањето опфатени и анкетирани се ученици кои сочинуваат 48 паралелки и тоа 24 со настава на албански и 24 со настава на македонски јазик.

Табела бр.2. Паралелки по јазична компетенција

ПАРАЛЕЛКИ ПО ЈАЗИЧНА КОМПЕТЕНЦИЈА	Број на паралелки	
	f	%
Паралелки со настава на македонски јазик	24	50
Паралелки со настава на албански јазик	24	50
ВКУПНО	48	100

Графикон бр.1. Паралелки по јазична компетенција

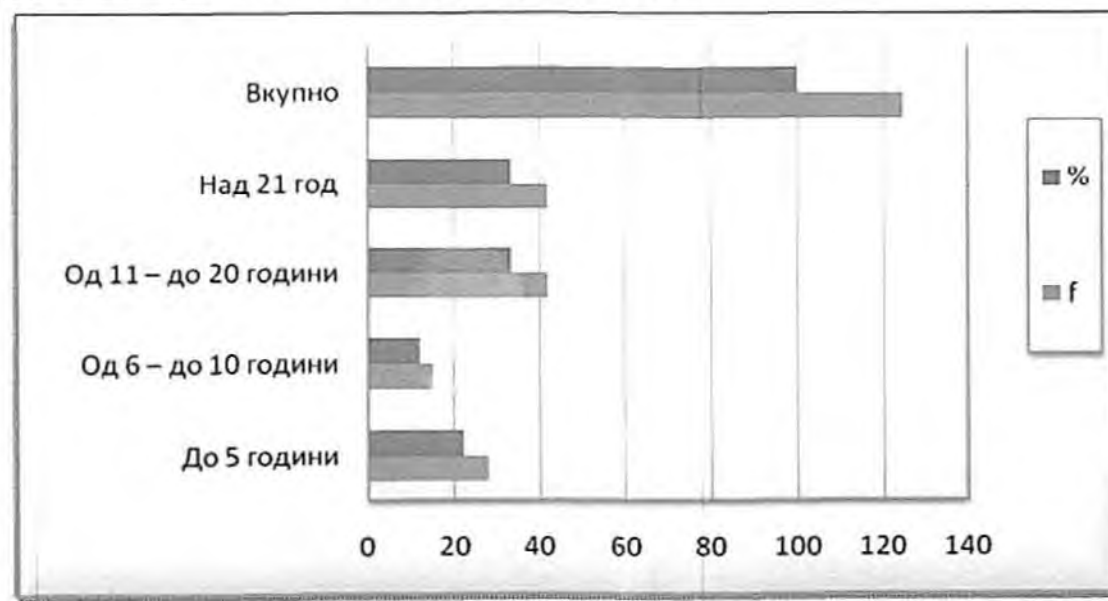

Овој примерок е намерен и се избрани наставници во улога на проектни реализатори на проектните активности во рамките на креативната настава.

Табела бр.3. Наставници по работно искуство

Примерок на наставници по работно искуство	f	%
До 5 години	28	22,4
Од 6 – до 10 години	15	12
Од 11 – до 20 години	42	33,6
Над 21 год	42	33,6
Вкупно	125	100

Графикон бр.2 Наставници по работно искуство

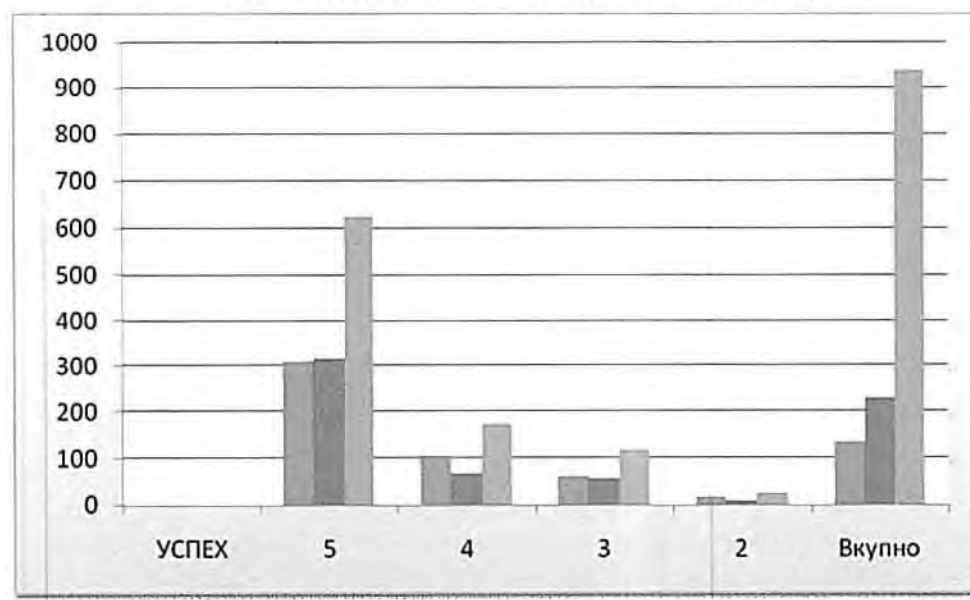
8.4. Примерок- ученици

Овој примерок е случаен и се состои од ученици од V –то одделение

Табела бр.4. Пол и успех на учениците

ПОЛ И УСПЕХ НА УЧЕНИЦИТЕ			
УСПЕХ	М	Ж	ВКУПНО
<u>5</u>	<u>309</u>	<u>315</u>	<u>624</u>
<u>4</u>	<u>107</u>	<u>67</u>	<u>174</u>
<u>3</u>	<u>62</u>	<u>56</u>	<u>118</u>
<u>2</u>	<u>17</u>	<u>7</u>	<u>24</u>
Вкупно	135	228	940

Графикон бр.3 Пол и успех на учениците

8.5. Примерок - директори и стручни работници

Табела бр.5. Примерок на директори и стручни соработници

Примерок на директори и стручни соработници		
<u>Директори</u>	<u>Стручни работници</u>	
	<u>Педагози</u>	<u>Психолози</u>
<u>12</u>	<u>11</u>	<u>7</u>
<u>Вкупно</u>	<u>12</u>	<u>18</u>

9.Обработка на податоците

Добиените податоци од истражувањето се обработуваат квалитативно и квантитативно.

Најпрво податоците се собираат, групираат, табелираат во бројки и проценти.

Статистичката значајност на разликите во ставовите на наставниците за креативноста на учениците како и за нивните ставови и мислења воопшто за креативноста се утврдува со χ^2 тестот.

Податоците добиени од структурираното интервју со стручните работници и директорите се прибирани и бележани рачно.

ТРЕТ ДЕЛ

Анализа и интерпретација на податоците од истражувањето

Анализа и интерпретација на резултатите од истражувањето на наставниците

Креативната настава како перспективен и иновациски пристап претставува предизвик не само за наставниците туку и за учениците.

Традиционалната настава со доминантност на вербалниот пристап и меморирањето на наставниот материјал се заменува со сосема други активности и во процесот на следењето на наставата и во процесот на учењето на материјалот. Затоа креативната настава претставува пристап во чија реализација е потребна не само подготовка туку и повеќегодишно искуство на наставниците. Во овој процес секако не треба да се занемари водечката улога на наставникот. За да ја проучиме реализацијата на ова иновација во нашето истражување податоците ги добивме со анкетен лист во кои беа сублимирани 21 прашања за наставниците и 16 прашања за учениците со понудени одговори.

1. Анализа и интерпретација на резултатите од анкетаирањето на наставниците

1.1. Реализацијата на креативната настава по успехот на учениците и работното искуство на наставникот

Табела бр.6. Реализација на креативната настава по успехот на учениците и работното искуство на наставникот.

		Реализација на креативната настава по успехот на учениците									
		Одличен успех		Среден успех		Слаб успех		Со сите ученици		Вкупно	
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Работното искуство на наставникот	до-5 год	14	22,58	8	24,24	4	25	2	14,29	28	22,4
			50,00		28,57		14,29		7,14		100
	Од 6-10 год	9	14,52	3	9,09	1	6,25	2	14,29	15	12,00
			60,00		20,00		6,67		13,33		100
	Од 11-20год	19	30,65	9	27,27	5	31,25	7	50,00	40	32,00
			47,5		22,5		12,5		17,5		100
	Над 21год	20	32,26	13	39,40	6	37,5	3	21,42	42	33,60
			47,62		30,96		14,29		7,14		100
	Вкупно	62	100	33	100	16	100	14	100	125	100

$$X^2=4,313 \quad df=9 \quad p >0,05$$

Работното искуство на наставникот е презентирано во четири временски категории : до 5 год; од 6-10 год; 11-20 год и над 20 год. Основниот критериум на поделба на категории не се реализираше на еднакви временски распони

бидејќи сметавме дека првите 10 год. е повидлива разликата во работното искуство отколку периодот од другите две категории.

Првите две категории се посензитивни од последните две.

Успехот на учениците се дели на 3 категории и тоа ученици со одличен успех ,со многу добар и добар успех (среден успех) и ученици со слаб успех (доволен).

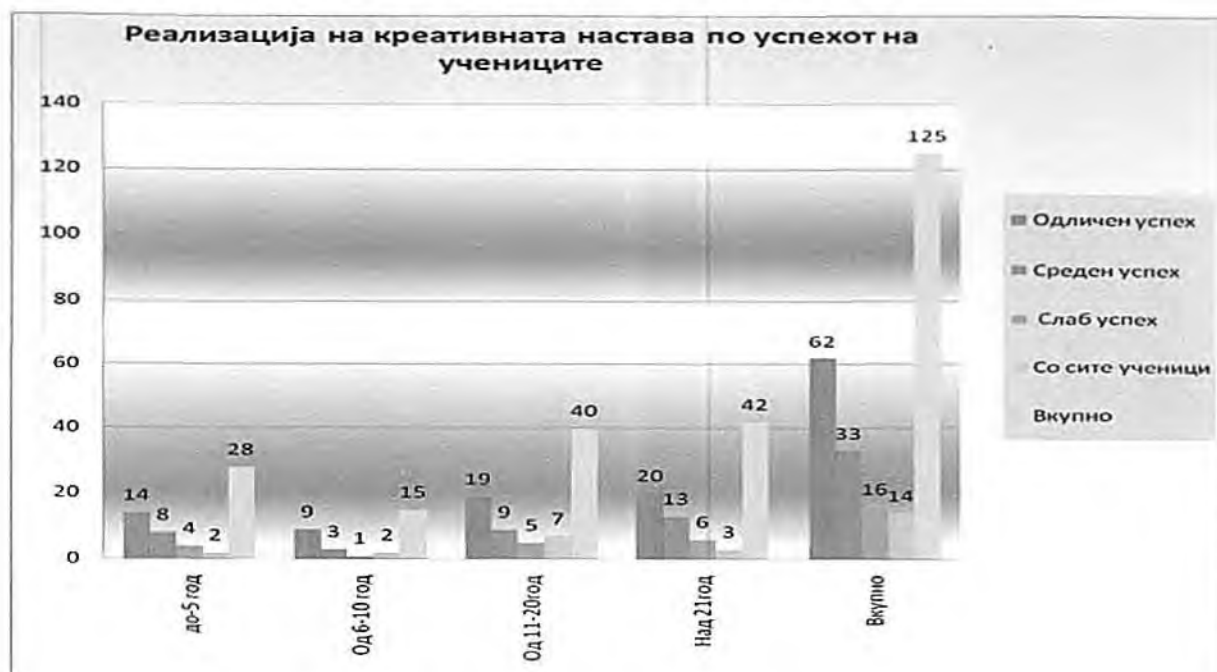
Во истражувањето на табела број 1 се презентирани добиените резултати во бројки и проценти.

Хипотезата не постои значајна разлика во креативните способности на учениците по однос на работното искуство ја тестиравме преку следните категории: ученици со одличен успех, ученици со среден успех, ученици со слаб успех, со сите ученици.

За категоријата ученици со одличен успех се определија 62 наставници од кои 14 (22,58%) и тоа до 5 години работно искуство; 9 (14,52%) со 6-10 год. работно искуство; 19 (30,65%) од 11-20 години работно искуство и 20 (32,26%) наставници со над 21 години работно искуство се определиле за оваа категорија. За категоријата ученици со среден успех вкупно се определиле 33 наставника од кои 8 (24,24%) се со 5 години работно искуство, 3 или (9,09%) од 6-10 години работно искуство и 9 или (27,27%) со 11-20 години работно искуство и 13 или (39,40%) со над 20 години работно искуство. За категоријата ученици со слаб успех се определиле вкупно 16 наставници од кои 4 (25%) со 5 години работно искуство, 1 (6,25%) со 6-10 години работно искуство, 5 или (31,25%) со 11- 20 години работно искуство и 6 или 37,5% со над 21 години работно искуство. За категоријата со сите ученици се определиле вкупно 14 наставници од кои по 2 или (14,29%) со 5 години работно искуство, 7 или 50% од наставници со 11-20 години работно искуство и 3 или (21,42%) со над 21 години работно искуство.

Најголем број наставници со над 21 год. (32,26%) работно искуство успешноста на креативната работа ја оствариле со одлични ученици но исто така и со ученици од среден успех (39,40%) и ученици со слаб успех (37,5%) што може да се заклучи дека искуството на наставниците овозможува компетенции во остварување на успешна креативна работа со сите ученици.

Графикон бр.4 Реализација на креативната настава по успехот на учениците и работното искуство на наставникот.

Истото се реализира и со наставниците од 11-20 годишно искуство кој имаат капацитет да ја реализираат креативната настава со сите ученици без разлика на успехот. Со овој податок се потврдува сознанието дека и наставниците со подолго работно искуство се во состојба успешно да ја реализираат креативната настава.

Наставниците до 5 односно до 10 год. работно искуство и покрај недостатокот на искуство ја прифаќаат креативната настава при што најмногу се посветуваат на учениците со послаб успех (25%) очекувајќи да го извлечат максимумот од нив.

Со пресметување на хи-квадрат тестот не е утврдено дека постојат статистички значајни разлики во одговорите на наставниците од основното образование со различно работно искуство по однос на тврдењето дека реализацијата на креативната настава зависи од успехот на учениците.

Заклучок:

Податоците од табелата покажуваат дека реализацијата на креативната настава е прифатена во голема мера од сите наставници како перспективна форма во современото образование.

1.2. Видови на креативна работа на наставникот и работното искуство на наставникот

Табела бр.7 - Видови на креативна работа на наставникот и работното искуство на наставникот

		Видови на креативна работа							
		Самостојна креативна работа на наставникот		Поттикнување на самостојна работа на ученикот		Со заедничка соработка на наставникот и ученикот		Вкупно	
		f	%	f	%	f	%	f	%
Работното искуство на наставникот	До-5 год	2	1,6	2	1,6	24	19,2	28	22,4
	Од 5-10 год	2	1,6	3	2,4	10	8	15	12
	Од 11-20год	5	4	13	10,4	22	17,6	40	32
	Над 21год	4	3,2	11	8,8	27	21,6	42	33,6
	Вкупно	13	10,4	29	23,20	83	66,40	125	100

$$\chi^2=7,825 \quad df=6 \quad p > 0,05$$

Добиените податоци се презентирани на табела бр. 7. во бројки и проценти.

Графикон бр.5. Видови на креативна работа на наставникот и работното искуство на наставникот

Креативната работа на наставникот ја тестиравме преку овие категории: самостојна креативна работа на наставникот, поттикнување на самостојна работа на ученикот, и со заедничка соработка на наставникот и ученикот.

Категоријата самостојна креативна работа на наставникот ја избраа вкупно 13 или 10,4% наставника од кои по 2 или 1,6% се со 5 и од 6-10 години работно искуство, 5 или 4% од наставниците се со од 11-20 години работно искуство и 4 или 3,2% со над 21 год. работно искуство се определиле за оваа категорија.

За категоријата поттикнување на самостојна работа на ученикот се определиле вкупно 29 (23,20%) наставници од кои 2 или 1,6 % наставника со 5 год. работно искуство, 3 или 2,4% со 5-10 години работно искуство 13 или 10,4% со 11-20 год. работно искуство и 11 или 8,8% наставници со над 21 год. работно искуство.

За категоријата со заедничка работа на наставникот и ученикот се определна вкупно 83 или 66,40% од кои 24 или 19,2% со 5 год. работно искуство, 10 наставници или 8% со 5-10 год. работно искуство, 22 или 17,6% од 11-20 год. работно искуство и 27 или 21,6% наставници со над 21 год. работно искуство.

Податоците покажуваат дека најдоминантен вид на креативна работа се постигнува со заемна соработка на наставникот и ученикот со (66,40%), при што скоро подеднакво се применува кај сите наставници без разлика на годините на работното искуство.

Во истражувањето се покажува дека со значаен процент (23,20%) се применува поттикнувањето на самостојната работа на ученикот што ни наговестува дека се отвараат се поголеми можности за напуштање на стариот приод во наставата, кога наставникот е доминантен во наставната работа.

Во истражувањето дојде до израз и способноста за креативна настава на наставникот со (10,40%) и тоа пред и се кај наставниците со над 20 г. работно искуство (33,60%) и наставниците со 11-20 год. работно искуство (32%).

Креативната работа на наставникот претставува главниот водител и реализатор на овој нов процес во наставната работа, кој создава перспективи за повисоки дострели на учениците во образовниот процес.

Хи- квадрат тестот кој покажа вредност од 7,825 за $df=6$ потврдува дека не постои статистички значајна разлика во одговорите на наставниците со различно работно искуство по однос на оваа прашање.

Заклучок:

Креативната работа на наставникот се карактеризира со разновидни и динамични форми на креативната работа кој со тек на време како носечки дејности треба да се одликуваат со се поголема разновидност и динамичност.

1.3. Стремежите на ученикот и работното искуство на наставникот

Табела бр.8 Стремежите на ученикот и работното искуство на наставникот и

Работното искуство на наставникот	Стремежите на ученикот							
	Остварување на целите		Остварување на способностите на ученикот		Интересите на ученикот за програмските содржини		Вкупно	
	f	%	f	%	f	%	f	%
До-5 год	3	30	20	28,16	5	11,37	28	22,4
Од 5-10 год	2	20	4	5,63	9	20,45	15	12
Од 11-20год	3	30	22	31	15	34,09	40	32
Над 21год	2	20	25	35,21	15	34,09	42	33,6
Вкупно	10	100	71	100	44	100	125	100

$$X^2=9,909 \quad df=6 \quad p > 0,05$$

Стремежите на ученикот во истражувањето се тестирани преку следните категории: остварување на целите, остварување на способностите на ученикот и интересите на ученикот за програмските содржини.

За категоријата остварување на целите вкупно се определиле 10 наставника од кои по 3 или 30% се наставници до 5 години работно искуство и од 11-20 години работно искуство. Додека пак 2 или 20% од наставниците се со 5-10 години работно искуство и над 21 години работно искуство.

За категоријата остварување на способностите на ученикот се определиле најголем број од наставници или 71 наставника. Од нив 20 или 28,16 % се со 5 години работно искуство 4 или 5,63% со 5-10 години работно искуство 22 или 31% со 11-20 години работно искуство и 25 или 35, 21% со над 21 години работно искуство.

За категоријата интересите на ученикот за програмските содржини се определиле 44 наставници од кои 5 или 11,37% се со 5 години работно искуство; 9 или 20,45% се наставници со 5-10 години работно искуство, 15 или 34,09% се со 11-20 и над 20 години работно искуство.

Учениците во креативната настава не претставуваат пасивни субјекти кои ги интерпретираат само содржините од наставникот туку наставата треба да ги поттикне и насочи кон се поголемо оспособување за се поголемо активно присуство во наставниот процес.

Податоците во табелата покажуваат дека најголем број наставници сериозно ја прифаќаат оваа улога и успеваат да го проценат капацитетот на ученикот со цел нивните активности да постигнат поголеми ефекти кај учениците. Во истражувањето се покажа дека наставниците се насочени кон постапки кои ги поттикнуваат способностите на учениците кон креативна работа.

Наставниците со над 20 год. работно искуство најмногу се залагаат за остварување на способностите на учениците (35,21%) и за интересот кон програмските содржини со (34,1%) исто така и наставниците кои имаат 11-20 год. искуство се значително поамбициозни и скоро со подеднаков интензитет ги поттикнуваат стремежите на учениците кон креативните работи (32%).

Наставниците со пократок работен стаж најмногу се насочени кон подршка и насочување на учениците кон насочување на целите (30%) но и кон постапките за реализирање на креативните способности на учениците (28,16%).

Вредноста на хи-квадрат тестот (9,909) со $df = 6$ покажа дека не постојат статистички значајни разлики во ставовите кои ги завземаат наставниците со различно работно искуство по однос на тврдењето дека стремежите на учениците влијаат на креативната настава.

Заклучок:

Креативната настава како релативна нова и современа наставна метода која ги става учениците на одговорно место во наставниот процес бара стрплива и амбициозна творечка работа како од учениците, така и од наставниците. Се разбира дека остварувањето на успешни резултати има своја релативна перспектива која ќе завзема се поголем простор во групната и во индивидуалната работа и на наставниците и на учениците.

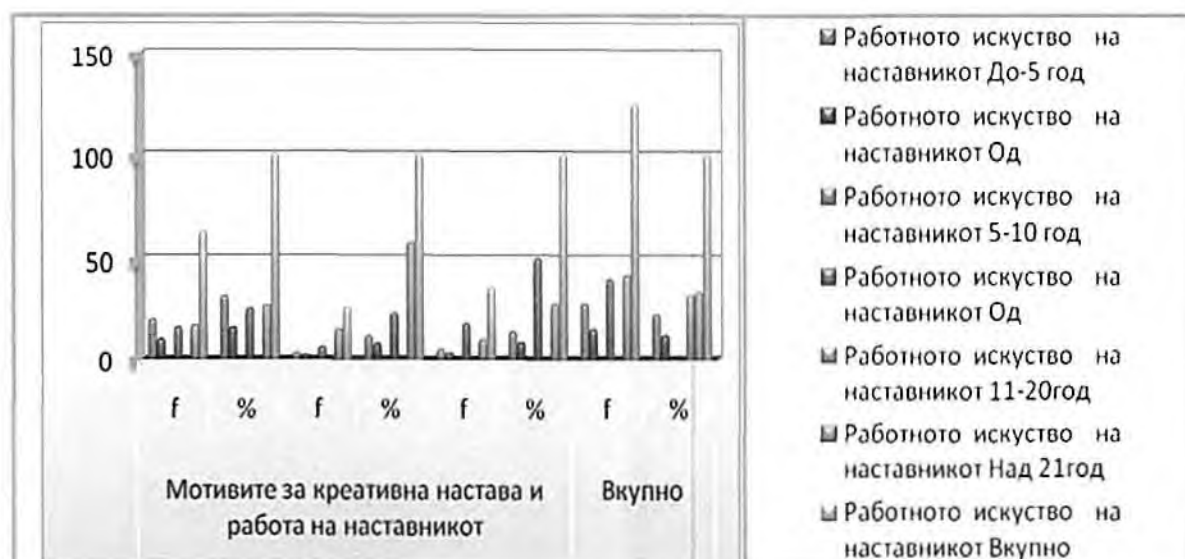
1.4. Доминантниот мотив за креативна настава и работа на наставникот и работното искуство на наставникот

Табела бр. 9. Доминантен мотив за креативна настава и работа на наставникот и работното искуство на наставникот.

		Мотивите за креативна настава и работа на наставникот						Вкупно	
		Прифаќање на наставникот да изведува креативна настава		Наставната програма		Проектните поттикнувања			
		f	%	f	%	f	%	f	%
Работното искуство на наставникот	До-5 год	20	31,74	3	11,54	5	13,89	28	22,4
	Од 5-10 год	10	15,87	2	7,7	3	8,33	15	12,0
	Од 11-20 год	16	25,4	6	23,07	18	50,0	40	32,0
	Над 21 год	17	27,0	15	57,7	10	27,78	42	33,6
	Вкупно	63	100	26	100	36	100	125	100

$$X^2=17,401 \quad df=6 \quad p < 0,01 \quad C = 0,34$$

Графикон бр.6. Доминантен мотив за креативна настава и работа на наставникот и работното искуство на наставникот.

Мотивите за креативната настава и работа на наставникот се тестирани преку следните категории: прифаќање на наставникот да изведува креативна настава, наставната програма, проектните поттикнувања.

За категоријата прифаќање на наставникот да изведува креативна настава се определиле 63 наставници од кои 20 или (31,74%) се со 5 год. работно искуство, од 5-10 год. работно искуство се определиле 10 или (15,87%) од наставниците. За оваа категорија се определиле 16(25,4%), наставници со 11-20 год. работно искуство и 17 наставници со над 20 години работно искуство.

За категоријата наставната програма како мотив за креативна настава и работа на наставникот се определиле вкупно 26 наставници од кои 15 или (57,7%) се со над 21 год. работно искуство, 6 или 23,07 % се наставници со 11-20 год. работно искуство, 2 или (7,7%) се од 5-10 год. работно искуство и 3 или (11,54%) со 5 год. работно искуство.

За категоријата проектните поттикнувања се определиле вкупно 36 наставници од кои 5 или (13,89%) со со 5 год. работно искуство, 3 или (8,33%) се од 5-10 год. работно искуство, 18 или (50%) се со 11-20 год. работно искуство и 10 или (27,78%) се наставници кои имаат над 21 год. работно искуство.

Работното искуство на наставникот се наоѓа во тесна врска со мотивите за наставна работа воопшто, а пред и се со мотивите за креативна настава.

Резултатите од истражувањето презентирани на табела бр. 9 во одредена мера го потврдуваат овој став кој покажува дека наставниците до 5 год работно искуство ја прифаќаат оваа наставна иновација со (31,74%) но исто така овој мотив е и покренувачка снага кај наставниците од постарите две категории со 25,40% и 27,78%. Во однос на наставната програма резултатите покажуваат дека вредносно припаѓаат кон реализирање на наставната програма со (57,70%). Но не се помалку застапени и мотивите во рамките на проектните поттикнувања (27,78%).

За разлика од нив наставниците од 11-20 год работно искуство како најак мотив ги прифаќаат проектните поттикнувања со (50%) и тоа ја потврдува и нашата претпоставка дека наставниците од 11-20 год работно искуство во најголем број случаи се носители на иновации во училиштата

како од аспект на својата лична промоција така и од аспект на подржување на учениците кон остварување на новите наставни ориентации.

Мотивите за креативна работа не ја достигнуваат својата моќ веднаш туку се плод на подолготрајна наставна и воннаставна активност насочена кон подигање не само на заинтересираноста на она што се учи туку и во согледувањето на перспективите во унапредувањето во образовниот процес.

Добиената вредност на хи-квадратот (17,401) ја преминува граничната вредност на ниво на значајност од 0,01 со $df = 6$ така што со сигурност може да се каже дека воочените разлики во мислењата на наставниците со различно работно искуство се статистички значајни по прашањето за влијанието на мотивите на креативната настава и работа на наставникот.

Коефициентот на контингенција ($C=0,34$) укажува на делумна поврзаност меѓу варијаблите.

Заклучок:

Мотивацијата во креативната настава претставува една од двигателните сили која има своја сегашност и иднина и во согласност со тоа претставува основен фактор во креативната наставна работа.

1.5. Компетенциите во креативните иновации и работното искуство на наставникот

Компетенциите на наставникот во креативните иновации претставува објективна варијабла, основна во реализација на креативната настава. Податоците во истражувањето се презентирани на табела бр.10 и се компарирани со работното искуство на наставниците, како значаен индикатор во креирањето на овој наставен пристап.

Табела бр.10. Компетенциите во креативните иновации и работното искуство на наставникот

		Компетенциите на наставникот во креативните иновации									
		Степенот на креативна способност на наставникот		Бројот на реализирани обуки за креат. наст		Интересите за примена на креат. настава		Барања за имплементација на современите трендови на наставната работа		Вкупно	
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Работното искуство на наставникот	До-5 год	12	24,49	4	18,18	8	28,57	4	15,39	28	22,4
	Од 5-10 год	7	14,29	2	9,10	3	10,71	3	11,54	15	12
	Од 11-20 год	15	30,61	6	27,27	13	46,42	6	23,07	40	32
	Над 21 год	15	30,61	10	45,45	4	14,30	13	50	42	33,6
	Вкупно	49	100	22	100	28	100	26	100	125	100
		$X^2=10,617$ $df=9$ $p > 0,05$									

Компетенциите на наставникот во креативните иновации ги тестиравме преку следните категории: степенот на креативна способност на наставникот, бројот на реализирани обуки за креативна настава, интересите за примена на креативна настава, барања за имплементација на современите трендови на наставната работа.

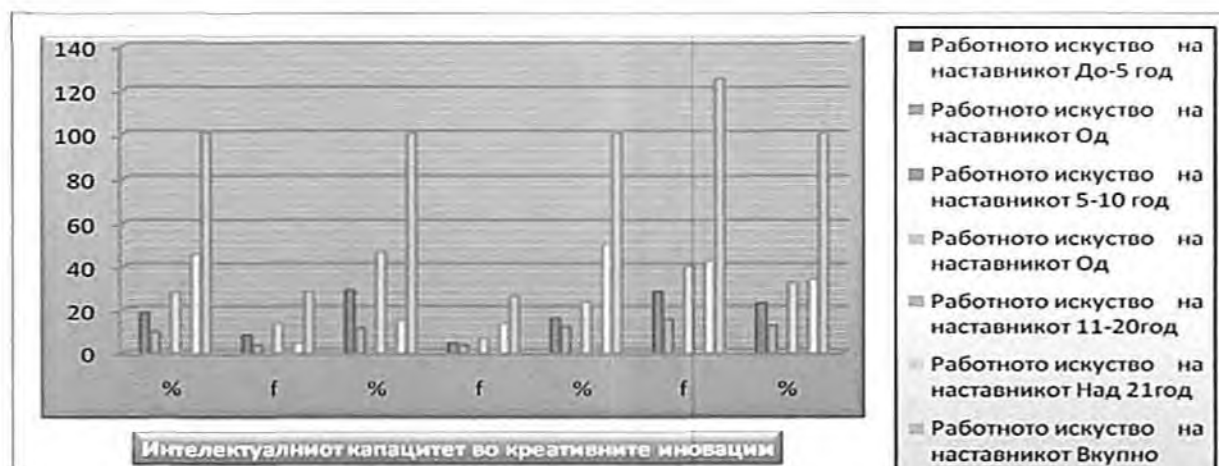
За категоријата степенот на креативна способност на наставникот вкупно се определиле 49 наставници од кои 12 или 24,49% се со 5 години работно искуство, 7 или 14,29% се со 5-10 години работно искуство и по 15 или 30,61 % се со 11-20 години и со над 21 години работно искуство .

За категоријата бројот на реализирани обуки за креативна настава се определиле 22 наставници од кои 10 или 45,45% се со над 21 години работно искуство, 6 или 27,27% се со 11-20 години работно искуство и со 5-10 години работно искуство се определиле 2 или 9,10 % од наставниците. За оваа категорија се определиле 4 или 18,8% наставници со 5 години работно искуство.

Вкупно за категоријата интересите за примена на креативна настава се определиле 28 наставници од кои 8 или 28,57% наставници со 5 години работно искуство, 3 или 10,71% наставници со 5-10 години работно искуство, 13 или 46,42% наставници со 11-20 години работно искуство и 4 или 14,30 наставниците со над 21 години работно искуство.

За категоријата барања за имплементација на современите трендови на наставната работа вкупно се определиле 26 наставници од кои најмногу или 13(50%) се со над 21 години работно искуство, 6 или 23,07% се со 11-20 години работно искуство, 3 или 11,54% се со 5-10 години работно искуство, и 4 или 15,39% се со 5 години работно искуство.

Графикон бр.7. Компетенците во креативните иновации и работното искуство на наставникот

Компетенците како значајна компонента или варијабла најмногу е поттикнат од наставниците со над 20 год работно искуство во однос на бројот на реализирани обуки за креативна настава (45,45%) и на наставниците од 11-20 год работно искуство во однос на интересите за примена на креативна настава (46,42%). Сепак највисок процент наставници со над 21 год работно

искуство потенцираат дека интелектуалните капацитети во креативната настава се пред се детерминирани со барањата за имплементација на современите трендови на наставната работа (50%).

Наставниците со помал работен стаж во значаен процент сметаат дека од значаен респект се и интересите за оваа наставна форма, како и степенот на креативни способности.

Во реализацијата на обуките за креативна настава во истражувањето се покажа дека најмасовно учество имаат постарите наставници што претпоставуваме дава помал поттик на помладите наставници за посмело и поактивно вклучување во овој образовен процес. Претпоставуваме дека оваа забелешка може да се надмине ако постои активна политика на вклучување на помладите наставни кадри не само во обуките туку и во проектните реализации во кои тие се повеќе ќе настапуваат како носители на креативните иновации.

Пресметувањето на хи-квадрат тестот покажува непостоење на статистички значајна разлика во мислењата и ставовите на наставниците во зависност од работниот стаж по однос на компетенциите на наставникот.

Заклучок:

Интелектуалните капацитети на наставникот во креативните иновации се присутни во сите четири индикатори и претсавуваат кадри кои ја согледуваат значајната улога на интелектуалниот капацитет на наставникот воопшто.

1.6. Влијанието на субјективните фактори во ограничувањето на креативната настава

Преглед бр. 1 Влијанието на субјективните фактори во ограничувањето на креативна настава

СУБЈЕКТИВНИ ФАКТОРИ	f	%
Страв од неуспех	35	28
Конформизам	12	9,6
Ниско ниво на аспирација	14	11,2
Слаба мотивација за креативност	90	72
Недостаток на лубопитност	20	16
Неиницијативност	45	36
$\chi^2 = 119,806$ $df=5$ $p < 0,01$		

Графикон бр.8. Влијанието на субјективните фактори во ограничувањето на креативна настава

Влијанието на субјективните фактори во ограничувањето на креативната настава ја тестиравме преку следните категории: страв од неуспех, конформизам, ниско ниво на аспирација, слаба мотивација за креативност, недостаток на лубопитност и неиницијативност. За

категоријата страв од неуспех се определиле 35 или 28% од наставниците, за категоријата конформизам се определиле 12 или 9,6% за категоријата ниско ниво на аспирација 14 или 11,2% за слаба мотивација за креативност се определиле 90 или 72%. За категоријата недостаток на лубопитност се определиле 20 или 16% и за неиницијативност се определиле 45 или 36 %.

Креативната настава како комплексен образовен процес го одликуваат голем број карактеристики, форми, приоди, методи и фактори.

Во основа факторите можат да бидат субјективни и објективни. Во нашето истражување субјективните фактори се оние индикатори кои се составен дел на субјектот на наставникот на неговите потенцијали, мотиви и фрустрации.

Проучувањето на индикаторите ни покажува дека највисок процент наставниц (72%) ограничувањето во креативната настава во основа ја реализира слабата мотивација за креативност. Овој податок ја наметнува потребата истражувањето да се прошири на проучување на улогата и значењето на улогата на мотивацијата во ограничувањето на креативната настава пред и се од аспект на егзистенцијалните и социјалните двигатели на наставникот во неговиот живот и во процесот на наставната работа.

Во истражувањето значаен број наставници како ограничување ја истакнале неиницијативноста со (36%) и стравот од неуспех со (28%). Обота индикатори како субјективни фактори претставуваат кочница во реализацијата на креативната настава кои ни даваат простор во потребата за барање и предлагање на посоефистицирани и посоевремени алтернативи во наставната работа кои ќе водат кон надминување на овие негативности

Пресметаниот хи-квадрат укажува дека разликата во одговорите на наставниците е статистички значајна на ниво на значајност од 0,01.

Резултатите покажаа дека се потврди поставената хипотеза дека субјективните фактори влијаат на ограничувањето во креативната настава.

Заклучок: Остварувањата на ограничувањата во креативна настава од аспект на субјективниот фактор треба да претставуваат сериозна заложба не само кај самите наставници туку и кај релевантните фактори во образовниот систем во потрага кон патишта и состојби во насоки на надминување на субјективните ограничувања.

1.7.Објективни фактори кои ја ограничуваат креативната настава

Како што споменавме во претходното поглавје субјективните ограничувања на креативната настава пред се лежат во личности на наставникот кој ја реализира оваа форма. Сепак значаен удел во ограничувањето на примената на креативната настава значајно е да се проучат и објективните фактори: класичниот (стереотипен) начин на работа, неадекватна стручна спремност од наставниците, голем број на ученици во одделението, традиционалниот распоред на часовите, недостаток на проблемски и истражувачки задачи, пренатрупаната програма, претежно примена на монологско- дијалогска метода, наставата најчесто се организира на ист начин.

Преглед бр. 2. Објективни фактори кои ја ограничуваат креативна настава

Објективни фактори	f	%
Класичен (стереотипен) начин на работа	46	36,8
Неадекватна стручна спремност од наставниците	30	24
Голем број на ученици во одделението	60	48
Традиционалниот распоред на часовите	35	28
Недостаток на проблемски и истражувачки задачи	32	25,6
Пренатрупаната програма	92	73,6
Претежно примена на монологско - дијалогска метода	40	32
наставата најчесто се организира на ист начин	38	30,4

$$X^2= 63,961 \quad df= 7 \quad p < 0,01$$

Објективните фактори во најголема мера, како надворешни фактори не зависат лично од наставникот, како учесник во наставниот процес.

Графикон бр.9. Објективни фактори кои ја ограничуваат креативна настава

Податоците изнесени на прегледот број 2. како објективни ограничувања во креативната настава наставниците пред и се ја потенцираат пренатрупаноста на програмата со (73,60%) и бројноста на учениците во одделението со (48%). Оваа состојба не е нова во Р.Македонија иако со години се прават напори за надминување на овој проблем сепак состојбата минимално се променува. Оваа состојба се одразува уште поевидентно во реализацијата на креативната настава во која и просторните можности и бројноста на учениците се уште поголема пречка во реализацијата на оваа наставна форма. Сите останати индикатори кои се проучуваа како ограничување во креативната настава се присутни во незанемерлив обем со просечна присутност од (24-32%)

Вредноста на хи-квадрат тестот (63,961) со $df=7$ покажува дека постојат статистички значајни разлики во ставовите на наставниците во однос на тврдењето дека објективните фактори влијаат на ограничувањето во креативната настава. Оваа покажува дека поставената хипотеза се потврдува.

Заклучок:

Отстранувањето односно намалувањето на негативното влијание на објективните фактори претставува значајна компонента во процесот на градење на современи соодветни услови во реализацијата на оваа мошне успешна и прогресивна наставна форма(креативна настава).

1.8. Видови на способности во поттикнување на креативноста на ученикот

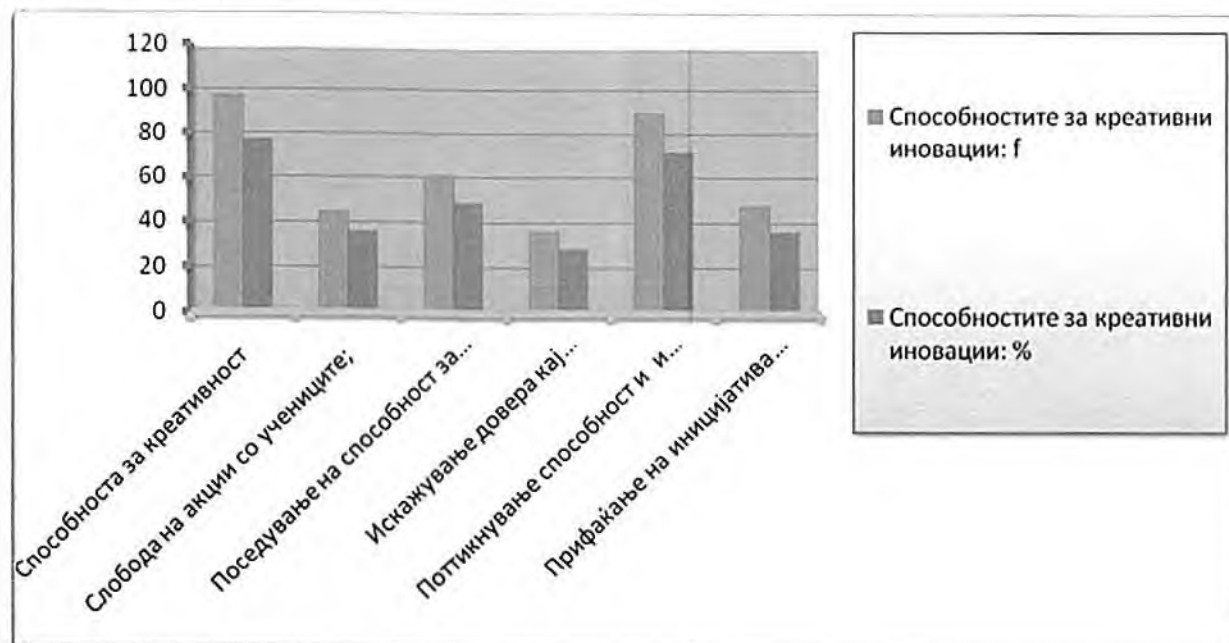
Способностите на наставниците за доминантни креативни иновации претставува значајна компонента во нашето истражување

Преглед бр. 3 Видови на способности за доминантни креативни иновации на наставникот

Способностите за доминантни креативни иновации на наставникот	f	%
Способноста за креативност	97	77,6
Слобода на акции со учениците;	45	36
Поседување на способност за охрабрување на учениците	61	48,8
Искажување доверба кај учениците,	36	28,8
Поттикнување способност за самостојност;	90	72
Прифаќање на иницијатива од учениците	48	36,4

$$X^2 = 50,403 \quad df=5 \quad p<0,01$$

Графикон бр.10. Видови на способности за доминантни креативни иновации на наставникот

Способностите за доминантните креативни иновации на наставникот ги тестиравме преку следните категории: способноста за креативност, слобода на акции со учениците, поседување на способност за охрабрување на учениците, искажување довера кај учениците, поттикнување способност за самостојност, прифаќање на иницијатива од учениците.

За категоријата способноста за креативност се определиле најголем број од наставниците и тоа 97 или 77,6% , за слобода на акции со учениците се определиле 45 или 36% од наставниците. За категоријата поседување на способност за охрабрување на учениците се определиле 61 или 48,8% од наставниците. Исто така голем процент на наставници се определиле за категоријата поттикнување способност за самостојност и тоа 90 или 72% од наставниците. За категоријата прифаќање на иницијатива од учениците се изјасниле 48 или 36,4% од наставниците.

Најмал број и процент од наставниците се определиле за категоријата искажување довера кај учениците и тоа 36 или 28,8%.

Креативноста на наставникот во основа се огледа во неговата насоченост кон иновации во наставата како и во поттикнување на учениците за иновации во текот на образовниот процес.

Податоците укажуваат на согледување на развивање, на сите способности на наставниците спомнати како индикатори но сепак два доминантни вида на способности се присутни со најголем процент и тоа способноста за креативност со (77,6%) и способноста за поттикнување на самостојност со (72%). Исто така со значаен процент наставниците сметаат дека треба да се манифестира и способноста за охрабрување на учениците со (48,80%).

Останатите показатели од прегледот ја наметнуваат потребата за едукација и оснажување на наставниците за изградување и манифестирање на способности кои ќе ги поттикнат учениците на креативни иновации.

Пресметаноит хи-квадрат тест покажува статистичка значајност на разликите во одговорите на наставниците по однос на тврдењето дека способностите на наставникот влијаат врз креативноста на ученикот.

Заклучок:

Во основа сметаме дека самиот процес на градење креативни иновации претставува резултат на меѓусебната интеракција ученик - наставник. Во овој процес на интерактивно делување обата субјекти и наставникот и ученикот имаат рамноправна улога. Во основа тоа е и целта на креативната настава.

1.9.Формите на работа во креативната настава и работно искуство на наставникот

Табела бр.11. Формите на работа во креативната настава и работно искуство на наставникот

		Форми на работа во креативната настава на наставникот									
		Фронтална работа		Групна работа		Индивидуализирана работа		Работа во пар (тандем)		Вкупно	
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Работното искуство на наставникот	До-5 год	3	37,5	20	23,81	3	25	2	9,53	28	22,4
	Од 5-10 год	1	12,5	7	8,33	1	8,33	6	28,57	15	12
	Од 11-20год	2	25	28	33,33	3	25	7	33,33	40	32
	Над 21год	2	25	29	34,53	5	41,67	6	28,57	42	33,6
	Вкупно	8	100	84	100	12	100	21	100	125	100

$$X^2= 0,864 \quad df=9 \quad p > 0,05$$

Формите на работа во креативната настава ги тестиравме преку категоријата : фронтална работа, групна работа, индивидуализирана работа и работа во пар (тандем).

За категоријата фронтална работа се определиле вкупно 8 наставници од кои 3 или 37,5% со 5 години работно искуство, 1 или 12,5% со 5-10 години

работно искуство по 2 или 25% се определиле за категоријата наставници кои имаа 11-20 и над 21 години работно искуство.

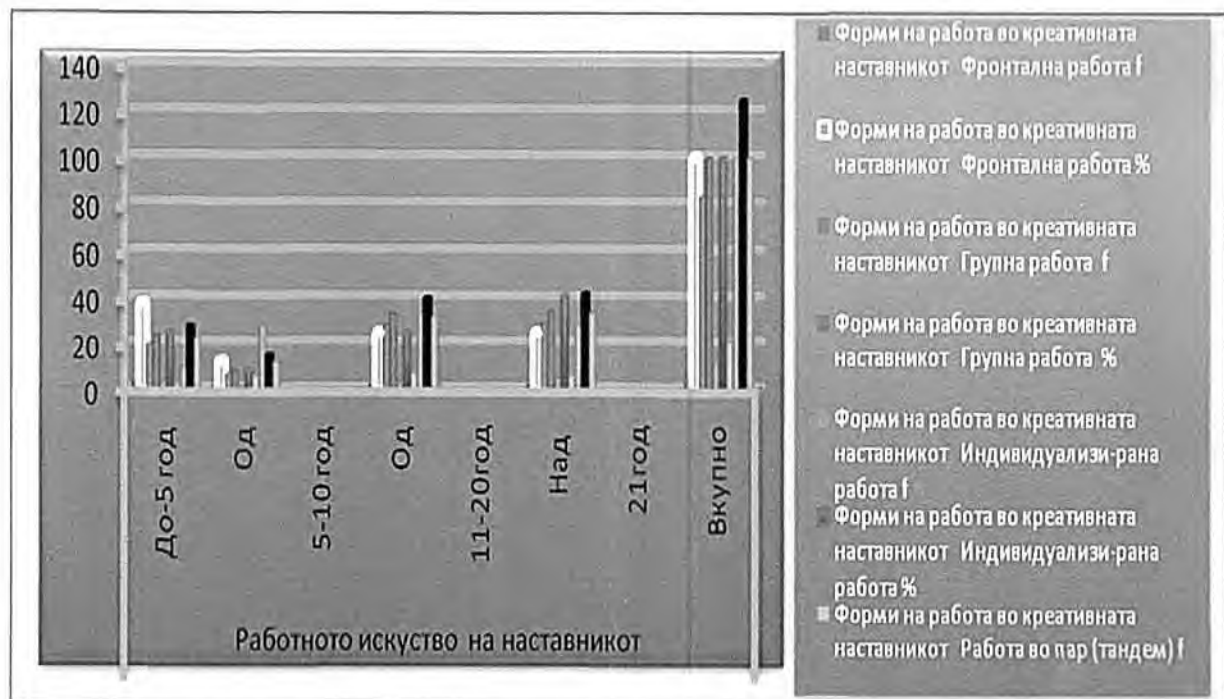
За категорија групна работа се определиле вкупно најголем број на наставниците и тоа 84. Од нив 29 или 34,53% се со над 21 години работно искуство, 28 или 33,33% се наставници до 5 години работно искуство и најмал број наставници и тоа 7 или 8,33% се наставници кои се со 5-10 години работно искуство за категориите индивидуализирана работа се определиле вкупно 12 од кои по 3 или 25% се со 5 години работно искуство и од 11-20 години работно искуство, 5 или 41,67 се наставници со над 21 години работно искуство и само 1 или 8,33% наставник со 5-10 години работно искуство за оваа категорија.

За категоријата работа во пар (тандем) се определиле вкупно 21 наставници од кои 6 или 28,57% се со 5-10 години работно искуство и над 21 години работно искуство, 7 или 33,33% се наставници со 11-20 години работно искуство и најмал број наставниците 2 или 9,53% наставници кои имаат 5 години работно искуство.

Податоците се компарирани во однос на работното искуство на наставникот. Од истражувањата може да се согледа дека фронталната работа во најголем процент ја применуваат наставниците со помало работно искуство во однос на наставниците со подолгогодишно работно искуство.

Сепак треба да се забележи дека оваа форма која често не кореспондира со креативната настава и покрај современите тенденции за современата воспитна работа сепак е присутна во значаен процент. Во однос на останатите форми на работа може да се забележи дека наставниците преферираат за нивно присуство пред сè оние со подолгогодишно работно искуство но и оние со помалку години работно искуство.

Графикон бр.11. Формите на работа во креативната настава и работно искуство на наставникот

За пресметување на хи-квадратот беа здружени фреквенции на категориите на работното искуство на наставникот до 5 год., од 5-10 год., и од 11-21 год., наспротив категоријата над 21 год. работно искуство. Пресметувањето на хи-квадратот покажува дека не постои статистички значајна разлика во мислењата и ставовите на наставниците по однос на оваа прашање и врз таа основа можеме да констатираме дека се отфрла хипотезата дека постојат разлики во мислењата на наставниците за тоа дали формите на наставната работа влијаат врз креативноста на наставникот.

Заклучок:

Затоа можеме да заклучиме дека во нашето училиште се чувствува стадиум на транзиција во која доминантноста на застарените форми не е напуштена и покрај тоа што прогресивните форми на креативна настава навлегуваат се повеќе во образовниот процес.

1.10. Имплементација на современите методи на работа и работното искуство на наставникот

Креативната настава се карактеризира со имплементација на современи методи на работа. Во основа следните современи методи се доминантни во реализацијата на креативната настава: работа на проекти, дискусија, решавање на проблем, непосредни активности, набљудување, играње на улоги, истражување.

Табела бр. 12. Имплементација на современите методи на работа и работното искуство на наставникот

Работното искуство и полот на наставникот	Имплементација на современите методи на работа:													
	работа на проекти		дискусија		решавање на проблем		непосредни активности		набљудување		играње на улоги		истражување	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Од 0-5 год	26	28,89	12	12,5	15	14,42	10	30,3	20	26,67	17	32,70	27	27,55
Од 5-10 год	14	15,56	9	9,38	12	11,54	8	24,24	13	17,33	11	21,15	13	13,26
Од 11-20 год	20	22,22	33	34,37	37	35,58	5	15,16	35	46,67	15	28,84	39	39,79
Над 21 год	30	33,33	42	43,75	40	38,46	10	30,3	7	9,33	9	17,31	20	20,4
Вкупно	90	100	96	100	104	100	33	100	75	100	52	100	99	100

За категоријата работа на проекти се определиле вкупно 90 наставници од кои 30 или 33,33% се со над 21 години работно искуство, 20 наставници или 22,22% се со 11-20 години работно искуство, 14 или 15,56% се со 5-10 години работно искуство и 26 или 28,89% се со 5 години работно искуство.

За категоријата дискусија се определиле 96 наставници од кои 12 или 12,5% со 5 години работно искуство, 9 или 9,38 % со 5-10 години работно искуство, 33 или 34,37% со 11-20 години работно искуство, и 42 или 43,75% со над 21 години работно искуство.

За категоријата решавање на проблем се определиле најголем број наставници и тоа 104 од кои 40 или 38,46% се со над 21 години работно искуство, 37 или 35,58% се со 11-20 години работно искуство, 12 или 11,54% се со 5-10 години работно искуство, 15 или 14,42% се со 5 години работно искуство.

За категоријата непосредни активности се определени најмал број наставници 33 вкупно од кои 10 или 30,3% се со над 21 години работно искуство, 5 или 15,16% се со 11-20 години работно искуство, со 8 или 24,24% со 5-10 години работно искуство, и 10 или 30,3% се со над 21 години работно искуство.

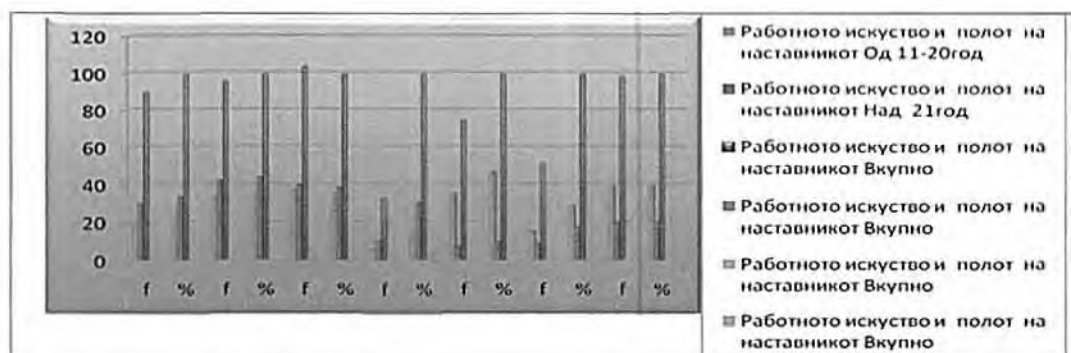
За категоријата набљудување се определиле 75 наставници од кои 7 или 9,33% се со над 21 години работно искуство, 35 или 46,67% со 11-20 години работно искуство, 13 или 17,33% со 5-10 години работно искуство, и 20 или 26,67 се со 5 години работно искуство.

За категоријата играње на улоги се определиле вкупно 52 наставници од кои 17 или 32,70% се со 5 години работно искуство, 11 или 21,15% со 5-10 години работно искуство, 15 или 28,84% се со 11-20 години работно искуство, и 9 или 17,31 се со над 21 години работно искуство,.

За категоријата истражување се определиле 99 наставници од кои 27 или 27,55% со 5 години работно искуство, 13 или 13,26% се со 5-10 години работно искуство, 39 или 39,79% се со 11-20 години работно искуство, и 20 или 20,4% се со над 21 години работно искуство.

Резултатите добиени од истражувањето се презентирани на табела бр. 12 и се компарираат со работното искуство на наставникот. Од презентираните податоци може да согледаме дека работата на проекти со пристоен процент се застапени во работата и на помладите (29%) и на постарите наставници (33,33%). Сепак најприсутна метода е дискусијата која во најголем процент (43,78%) ја реализираат наставниците со највисоко работно искуство. Исто така наставниците со 11-20год работно искуство со (46,67%) ја применуваат методата на набљудување.

Графикон бр.12. Имплементација на современите методи на работа и работното искуство на наставникот

Наставниците со најмало работно искуство ги применуваат со висок процент современите методи на играње на улога со (32,70%) поттикнување на непосредни активности со (30,30%), работа на проекти со (28,89%).

Заклучок:

Овие податоци покажуваат дека наставниците со најмал работен стаж и покрај тоа што претпоставуваме дека можда не се активно вклучени во едукации за креативната настава, сепак во практиката современите пристапи на наставата наоѓаат место на нивните часови.

Мошне значаен придонес во овие пристапи претпоставуваме дека имаат стекнатите знаења во процесот на редовните студии на факултетот.

1.11. Работно искуство на наставникот и формите на професионално усовршување

Имплементацијата на креативната настава неминовно ја наметнува потребата од креирање на нови едукативни форми.

Табела бр.13. Работното искуство на наставникот и формите(модел) на современите едукативни активности

	Форми на професионално усовршување во реализација на креативната настава:													
	Учество во разни обуки		Учество на семинари и работилници во рамките на проектите		Соработување со наставници од други училишта		Објавување прилози во стручниот печат		Правење мали истражувачки проекти		Презентирање и користење на стручна литература		Редовно учествување во интерните обуки во	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Работното искуство на наставникот														
Од 0-5 год	28	23,14	20	19,23	15	18,75	2	8,7	10	11,91	25	28,10	19	19,79
Од 5-10 год	14	11,57	10	9,62	13	16,25	7	30,43	9	10,71	12	13,49	8	8,33
Од 11-20 год	38	31,4	35	33,89	25	31,25	5	21,74	40	47,62	15	16,85	27	28,13
Над 21 год	41	33,89	39	37,5	27	33,75	9	39,13	25	29,76	37	41,57	42	43,75
Вкупно	121	100	104	100	80	100	23	100	84	100	89	100	96	100

Истражувањето на формите на современата настава се карактеризира со податоци презентирани на табела бр. 13 формите на професионално усовршување се проучувани во споредба со работното искуство на наставниците. Професионалното усовршување во реализација на креативната настава се проучува во 7 соодветни индикатори и тоа:

1. Учество во разни обуки
2. Учество на семинари и работилници во рамките на проектите
3. Соработување со наставници од други училишта
4. Правење мали истражувачки проекти
5. Објавување прилози во стручниот печат

6. Презентирање и користење на стручна литература

7. Редовно учествување во интерните обуки во рамките на училиштето

За категоријата учество во разни обуки се определиле вкупно 121 наставника од кои 28 или 23,14 % се со 5 години работно искуство, 14 или 11,57% се со 5-10 години работно искуство, 38 или 31,4 % се со 11-20 години работно искуство 41 или 33,89% со над 21 години работно искуство.

За категоријата учество на семинари и работилници во рамките на проектите се определиле вкупно 104 наставници од кои 20 или 19,23% се со 5 години работно искуство, 10 или 9,62% се со 5-10 години работно искуство, 35 или 33,89% со 11-20 години работно искуство, и 39 или 37,5% со над 21 години работно искуство.

За категоријата соработување со наставници од други училишта се определиле 80 наставници од кои 27 или 33,75% се со над 21 години работно искуство, 25 или 31,25% со 11-20 години работно искуство 13 или 16,26% со 5-10 години работно искуство и 15 или 18,75% со 5 години работно искуство.

За категоријата објавување прилози во стручниот печат се определиле помал број наставници и тоа вкупно 23 наставници од кои 9 или 39,12% се со над 21 години работно искуство, 5 или 21,74% со 11-20 години работно искуство, 7 или 30,43% со 5-10 години работно искуство и 2 или 8,7% наставници со 5 години работно искуство.

За категоријата правење мали истражувачки проекти се определи вкупно 84 наставници од кои 10 или 11,91% се со 5 години работно искуство, 9 или 10,71% се со 5-10 години работно искуство, 40 или 47, 62% се со 11-20 години работно искуство и 25 или 29,76% се со над 21 години работно искуство.

Вкупно 89 наставници се определиле за категоријата презентирање и користење на стручна литература од кои 25 или 28,10% се со 5 години работно искуство, 12 или 13,49% се со 5-10 години работно искуство, 15 или

16,85% се со 11-20 години работно искуство и 37 или 41,57% со над 21 години работно искуство.

За категоријата редовно учествување во интерните обуки во рамките на училиштето се определени 96 наставника од кои 19 или 19,79% се со 5 години работно искуство, 8 или 8,33% се со 5-10 години работно искуство, 27 или 28,13% со 11-20 години работно искуство и 42 или 43,75% се со над 21 години работно искуство.

Графикон бр.13. Работното искуство на наставникот и формите(моделите) на професионално усовршување

Податоците на табелата ни покажуваат дека професионалното усовршување на наставниците ги применува сите предложени форми. Сепак помладите наставници ги преферираат обуките со (23,14%) стручната литература со (28,10%) и учеството на семинари со (19,23%). Наставниците со работно искуство од 5-10 год ги преферираат објавувањата во стручниот печат со кои претпоставуваме дека тежнеат да ги презентираат своите достигнувања. Наставниците од 11-20 год работно искуство ги преферираат скоро сите форми на усовршување со што може да претпоставиме дека наставниците од оваа возраст покажуваат голем интерес и залажба во апликацијата на

современите наставни пристапи. Сепак наставниците со најголемо искуство се најактивни агенси во апликацијата на современите процеси во наставната работа.

Заклучок:

На крајот може да заклучиме дека формите на професионалното усовршување во реализацијата на креативната настава се многубројни и истовремени прифатени како реализатори на новите пристапи во креативната настава.

1.12. Примена на современи наставни техники во креативната настава

Креативната настава обилува со имплементација на најсовремените техники што резултира со достигнуањата не само во педагошките науки туку и во достигнуањата на современата технологија која наоѓа примена во воспитно-образовната работа.

Преглед бр.4 Доминантни техники во креативната настава

<u>Доминантни техники во креативната настава</u>	<u><i>f</i></u>	<u>%</u>
Презентација со графоскоп	21	16,8
Презентација со Power Point	56	44,8
Моделирање (правење модели)	66	52,8

$$X^2=35,042 \quad df=2 \quad p < 0,05$$

Примената на современите наставни техники во креативната настава ги тестиравме преку следните категории : презентација со графоскоп, презентација со Power Point, моделирање (правење модели).

За категоријата презентација со графоскоп се изјасниле 21 или 16,8% од наставниците, за категоријата презентација со Power Point се изјасниле 56 или 44,8% од наставниците и за категоријата моделирање (правење модели) се определиле 66 или 52,8% од наставниците.

Графикон бр. 14. Доминантни техники во креативната настава

Од изјавите на наставниците добивме податоци дека со најголем процент се присутни техниките за правење модели (52,80%). Како и презентациите со Power Point (44,80%). Овие податоци ни ги поткрепуваат современите ставови на наставниците за се посоефицицирана опрема во училиштата и со тоа и соодветната реализација на наставните часови.

Вредноста на хи-квадрат тестот (35,042) со $df=2$ покажува дека постојат статистички значајни разлики во мислењата и ставовите на наставниците од основното образование во однос на тврдењето дека примената на современите наставни техники влијае на креативноста на наставата. Овие резултати покажуваат дека поставената хипотеза се потврдува.

Заклучок:

Се претпоставува дека во иднина едукативната технологија ќе поседува се поголема присутност не само во училиштата туку и во домовите на учениците и другите институции и ќе бидат основни двигатели на изградба на креативни способности кај учениците.

1.13. Видови на креативни активности реализирани од наставниците

Табела бр. 14. Видови на креативни активности реализирани од наставниците

Стажот на наставниците	Соработка						Комуникација						Конструктивност					
	Meѓу наставници		Meѓу ученици		меѓу наставници и ученици		Meѓу наставници		Meѓу ученици		меѓу наставници и ученици		Meѓу наставници		Meѓу ученици		меѓу наставници и ученици	
	f	%	F	%	F	%	f	%	f	%	f	%	f	%	F	%	f	%
0-5	19	15,2	6	4,8	5	4	8	6,4	18	14,4	5	4	6	4,8	7	5,6	18	14,4
6-10	6	4,8	8	6,4	3	2,4	6	4,8	7	5,6	2	1,6	6	4,8	2	1,6	9	7,2
11-20	14	11,2	15	17,12	16	12,8	18	14,4	9	7,2	8	6,4	8	6,4	7	5,6	22	17,6
над 21	24	19,2	6	4,8	13	10,4	9	7,2	16	12,8	9	7,2	7	5,6	9	7,2	20	16
вкупно	63	65,76	35		27	21,6	41	32,8	50	40	34	27,2	27	21,6	25	20	73	58,4

Основна карактеристика на наставниците во одделенската настава е стремежот кон креирање на активности насочени кон креативност пред се од нивна страна но со цел да ги поттикнат учениците да ги развијат соодветните способности.

Во трудот сметавме дека е значајно да ги проучиме креативните активности на учениците насочувајќи се кон следните варијабли:

Соработка, комуникација и конструктивност. Од добиените податоци претставени на табела бр.14 може да се согледа дека во највисок процент наставниците ја преферираат соработката и тоа како меѓу своите колеги така и во поттикнување на соработка меѓу учениците.

Меѓу учениците и наставниците во истражувањето секоја креативна активност се проучува посебно низ 3 подваријабли наставниците, учениците и учениците и наставниците. Највисок процент наставници сметаат дека апликацијата на креативна настава треба да се остварува во соработка со наставниците како во рамките на соодветното училиште но и во меѓуучилишна соработка. Значаен број наставници ги потенцираат и активностите на наставникот во изградување на соработка меѓу учениците 35 (28%) како и соработка меѓу учениците и наставниците 27(9,6%.)

Во однос на комуникацијата највисок процент наставници смета дека треба да се посветат на изградување комуникација пред се меѓу учениците со 50(40%). Значаен процент наставници ја оценуваат вредноста од комуникацијата меѓу самите наставници пред се од аспект на изградување на креативни способности и реализација на креативната настава.

Во однос на конструктивноста највисок процент наставници ја оцениле како активност пред и се насочена кон соработката наставник- ученик од аспект на што поуспешно прилагодување на креативната настава. Значаен процент од наставници ја преферираат и меѓунаставничката конструктивност во сите етапи и елементи на креативната настава. Од аспект на стажот на наставниците соработката е пред и се присутна карактеристика меѓу наставниците со подолг работен стаж но не е мал и процентот на наставници со пократок работен стаж. Слични состојби можат да се согледаат и во процентуалната застапеност на подваријаблите комуникација и конструктивност.

1.14. Факторите за креативност на наставникот

Преглед бр.5 Фактори за креативноста на наставникот

Фактори за креативноста на наставникот	Високо		Средно		Ниско		Вкупно
	f	%	f	%	f	%	
1.Наследните предиспозиции	44	35,2	57	45,6	24	19,2	125
2.Средината	81	64,8	34	27,2	10	8	125
3.Активноста на наставникот	91	72,8	26	20,8	8	6,4	125

Проучувањето на факторите за креативноста на наставникот пред и се одлучивме да ги согледаме од класичниот пристап на факторите за развој на личноста и тоа:

наследните предиспозиции, средината и активноста на наставникот.

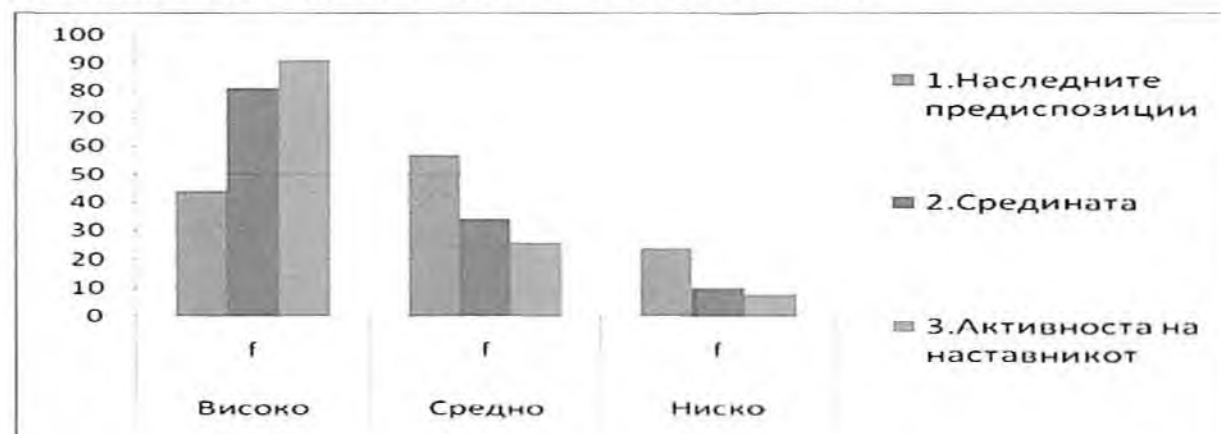
Проучување на факторите е проследено е низ три квалитативни разлики и тоа: високо, средно, и ниско делување на факторите.

Од прегледот бр.5 согледуваме дека наставниците пред и се го согледуваат влијанието на активноста на наставникот како фактор со највисок процент

но исто така го потенцираат и значението на средината на наставниците за реализацијата на креативната настава.

Сепак значаен процент од наставниците 57(45,6%) го искажуваат влијанието на наследните предизвици на наставникот пред и се од аспект на средно ниво на делување.

Графикон.бр. 15. Фактори за креативноста на наставникот

Заклучок:

Постои многу мал процент на нставници кои ниско го оценуваат делувањето на овие фактори претпоставувајќи дека ориентацијата кон развој на креативната настава ја согледуваат во други димензии.

1.15. Наставниците за креативноста на учениците

Преглед бр. 6. Наставниците за креативноста на учениците

Наставниците за креативноста на учениците	f	%
Многу (80%)	44	35,2
Делумно (50%)	76	60,8
Малку (20%)	5	4
Вкупно	125	100

Креативноста на учениците како комплексна воспитно образовна дејност се проучува во процесите на голем број димензии. Само со таков мултидимензионален пристап може да се стекнат соодветни знаења за уште

поуспешна апликација и развој на оваа наставна форма. Во таа насока сметавме да го проучиме и ставот на наставниците за креативноста на учениците изградена во процесот на креативната настава. Резултатите се презентирани на 3 квалитативни категории: многу, делумно и малку само со намера да добиеме основна проценка од наставниците без подлабоко навлегување на можностите на специфична квалитативна проценка.

Графикон.бр. 16. Наставниците за креативноста на учениците

Овој приод го оправдуваме со фактот дека креативната настава како образовна форма има релативно кратка апликација што не дава можност за проучување низ попрецизни и квалитативни категории.

Заклучок:

Во истражувањето се покажа дека највисок процент на наставници сметаат дека учениците делумно се адаптирани на креативната настава што значи дека овој процес треба да се поткрепи со понатамошни активности и содржини за да го достигне својот максимум.

Сепак во таа насока треба да потенцираме дека значаен број наставници сметаат дека наставниците позитивно ја оценуваат вклученоста на учениците 44 (35,2%) во формите на креативната настава.

1.16. Наставни предмети во кои се имплементира креативната активност на учениците

Табела бр.15 Наставните предмети во кои се имплементира креативната активност на учениците и работниот стаж на наставниците.

		Ниво на имплементирање на наставни предмети						Вкупно	
		Многу		Делумно		Малку			
		f	%	f	%	f	%	f	%
Работен стаж	0-5	14	11,2	10	8	4	3,2	28	22,4
	6-10	7	5,6	7	5,6	1	0,8	15	12
	11-20	22	17,6	11	8,8	7	5,6	40	32
	Над21	18	14,4	19	15,2	5	4	42	33,6
	Вкупно	61	48,8	47	37,6	17	13,6	125	100

Креативната настава, како нов пристап во образовниот процес во училиштето меѓу другото има за цел да го доближи ученикот до наставниот материјал од аспект на поттикнување на ученикот за креирање иновативни сознанија со кои од една страна ќе му го олеснат учењето а од друга страна ќе бидат применливи не само во учењето туку и во практиката.

Основните теориски насоки водат кон создавање можности за имплементација на креативната активност во сите наставни предмети но сепак овој процес на имплементација не оди така лесно. Наставниците често пати креативноста во наставата не можат да ја имплементираат по сите предмети или во сите лекции од еден предмет затоа во трудот се одлучивме да ја проучиме нивото на застапеност на креативните активности по наставните предмети. Од друга страна го проучуваме и влијанието на работниот стаж на наставниците т.е. дали искуството на наставниците влијае на апликативноста на креативната настава или пак наставниците со помал стаж се посмели во реализацијата на овој процес.

Во истражувањето се покажа дека највисок процент наставници 61(48,8%) ги имплементираат креативните активности многу но сепак оние со помал работен стаж 50% посмело навлегуваат во реализацијата на иновациите. Исто така и наставниците од 6-10 год работен стаж со (46,66%) ги применуваат креативните способности на училиштето што го поткрепува сознанието помладите наставници да се стимулираат во реализација на овој вид настава. Сепак мислењата на наставниците се поделени и во однос на големината на обемот на примената на креативните активности и во што постои значајна поделеност меѓу нив во однос на доминантна примена на креативноста и делумна примена на креативноста.

Заклучок:

Тоа не наведува на сознанието и покрај активноста и популарноста на имплементацијата на креативните активности во наставата сепак во сите предмети и сите наставни содржини не се подеднакво податни за продуктивна реализација.

1.17. Наставниците за причините на неможност за поттикнување успех во креативното учење

Преглед бр.7 Причина за неможноста за постигнување успех во креативното учење

Причина за неможноста за постигнување успех во креативното учење	Бод	$\bar{X}$	Ранг
а) Клима на недоверба	179	1,43	1
б) Ригидни норми	370	2,96	5
с) Слаб или лош систем на меѓусебна комуникација	330	2,64	4
д) Спречување на нови идеи	271	2,16	3
е) Неможност за следење на напредувањето на учениците	240	1,92	2

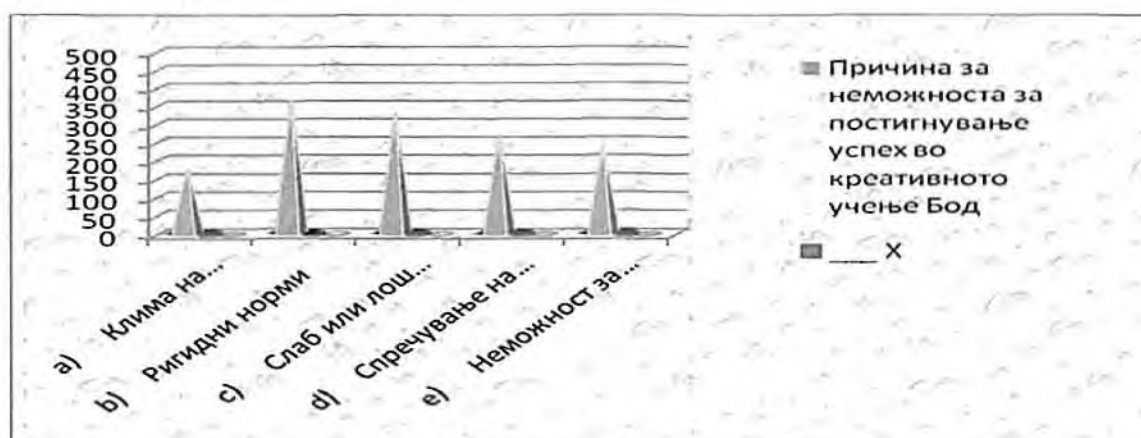
Во својот стремеж кон што поуспешна имплементација на креативната настава и поттикнување креативно учење кај учениците, наставниците забележале постоење на пречки во образовниот процес кои го намалуваат ефектот на креативното учење. Во истражувањето се проучени 5 основни кочници кои ги испречуваат учениците за да покажат неуспех и тоа:

клима на недоверба, постоење на ригидни норми, лош пристап на меѓусебна комуникација, спречување на влез на нови идеи и можност за следење на напредувањето на учениците.

Презентираните податоци се проучени во броеви со пресметување на аритметичка средина и рангирање со кои наставниците истакнуваат кои пречки за нив се кочници во успешно изведување на креативната настава.

Во истражувањето се покажа дека препреки се значајно присутни во сите наведени индикатори.

Графикон.бр. 17. Причина за неможноста за постигнување успех во креативното учење

Но сепак како пречки со највисок ранг се: климата на недоверба и неможноста за следење на напредувањето на учениците, и спречување на нови идеи. При тестирањето на она што го спречува успехот во креативното учење рангирањето на причините покажа дека не постои поголема разлика меѓу нив кои го попречуваат или го намалуваат ефектот на креативното учење.

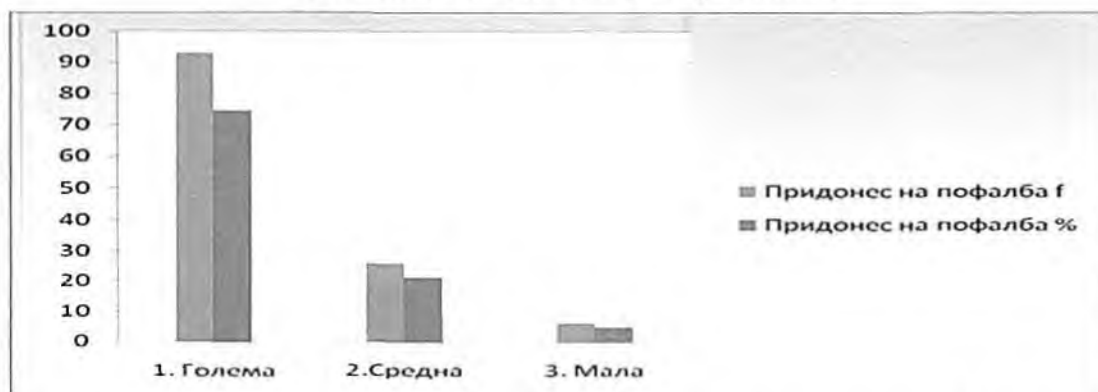
Заклучок: Овие податоци претставуваат значајно сознание кое треба да не води кон изнаоѓање патишта за намалување и надминување на овие пречки.

1.18. Наставниците за придонесот на пофалбите во успехот на креативната активност на учениците

Преглед бр.8. Наставниците за придонесот на пофалбите во успехот на креативната активност на учениците

Придонес на пофалба	f	%
1. Голема	93	74,4
2. Средна	26	20,8
3. Мала	6	4,8
Вкупно	125	100

Графикон бр. 18. Наставниците за придонесот на пофалбите во успехот на креативната активност на учениците

Во многу истражувања се согледува значајноста на пофалбата од наставникот врз успехот на учениците бидејќи се покажа како моќно стимулативно средство во прифаќањето на иновациите од страна на учениците.

Во истражувањето податоците се презентирани на преглед бр 8 и графикон бр.18

Изјавите за придонесот на наставниците се категоризирани во три квалитативни показатели голем среден и мал придонес. Во истражувањето се потврди нашата хипотеза дека пофалбата од страна на наставниците за успехот на учениците влија во голема мера со (74,41 %) на подобрување на успехот на учениците. Сепак значаен број на наставници (20,8%) сметаат

дека пофалбите се осетлива стимулативно средство и треба одмерено и умерено да се даваат на учениците.

Заклучок :

И едната и другата група наставници во пофалбите гледаат моќно стимулативно средство пред и се во современите состојби на имплементација на креативната настава кога таа ги чекори своите прави чекори во образовниот процес.

1.19. Способноста на наставникот за креативност

Преглед бр.9. Рангирање на способностите за креативност на наставникот

Рангирање на способностите за креативност на наставникот		Бод	$\overline{X}$	Ранг
1.	Можност за творечка преработка на материјалот	280	2,24	2
2.	Склоност кон прифаќање на нови идеи	324	2,59	4
3.	Смисла за експериментирање	358	2,86	5
4.	Критичност и независност на мислења	510	4,08	8
5.	Отвореност спрема нови идеи	210	1,68	1
6.	Стремеж за оригинално следење	445	3,56	6
7.	Да покаже нови и оригинални идеи	291	2,31	3
8.	Отворен и воодушевен од креативни постигнувања	494	3,95	7

Креативната настава во училиштето не е можно да биде успешна ако наставникот во било која карактеристика од својата личност не поседува елементарни манифестации на креативност.

Затоа во нашето истражување сметавме за значајно да ги проучиме способностите за креативност на наставникот пред се со рангирање на способностите за кои наставниците се произнесоа во истражувањето .

Рангирањето го сочинуваат 8 способности на наставниците за креативност кои во поголема или во помала мера ги манифестираат наставниците. Бидејќи податоците од рангирањето се презентирани во прегледот бр.9 се создава можност поединечно да се согледаат сите поседувани способности на наставниците со соодветна статистичка обработка.

Средната вредност е пресметана од дадениот ранг на испитаниците претворен во бодови.Согласно тоа, пониската вредност на аритметичката средина обилува највисока ранг позиција.

Сметаме за значајно да ги истакнеме способностите за креативност, кои во ранг низата се најприфатени од наставниците. Во согласност со тоа меѓу најприфатливите способности на наставниците т.е. најголем број наставници високо ги рангираат следните способности за креативност: отвореноста спрема нови идеи со аритметичка средина(1,68%), можноста за творечка преработка на материјалот со аритметичка средина (2,24%) и спремноста за презентирање на нови оригинални идеи во наставата со аритметичка средина (2,31%).

Малку понизок ранг имаат следните способности за креативност: склоност кон прифаќање на нови идеи, смисла за експериментирање и стремеж за оригинално следење. Сепак наброените способности за креативност во основа се најценети од страна на наставниците што може да не наведе до констатацијата дека наставниците ги ценат овие способности во најголем број случаи се трудат и ќе се трудат да ги култивираат што во голема мера влијае на унапредувањето на квалитетот на креативната настава. Значи способностите на наставникот овозможуваат поголема креативност во наставата.

Заклучок:

Сепак нужно е да истакнеме дека создавањето на рангот на способности се карактеризира со тесна разлика во рангирањето со што се истакнува значајноста на присутноста и поседувањето на сите наведени способности на креативност на наставникот.

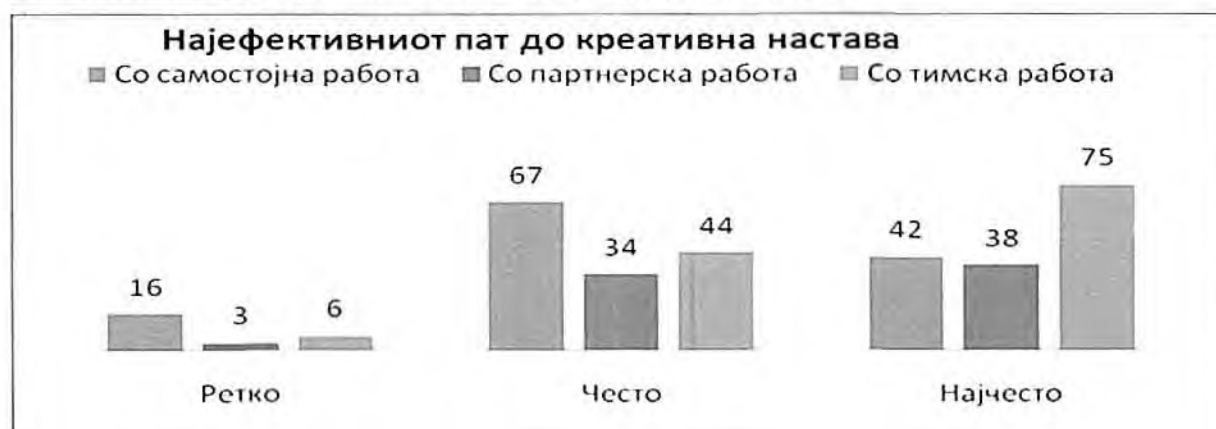
1.20. Најефективниот пат до креативна работа

Преглед бр.10 Најефективниот пат до креативна настава

Најефективниот пат до креативна настава	Ретко	Често	Најчесто	Вкупно
Со самостојна работа	16	67	42	125
Со партнерска работа	3	34	38	111
Со тимска работа	6	44	75	118
Вкупно	25	145	155	354

Патиштата за реализација на способностите на креативната работа на наставникот се карактеризираат со специфични пристапи и достигнувања. Сметавме дека е корисно да се проучи нивото на ефективниот пат за реализација на креативната настава врз основа на изјавите од наставниците со цел да се придонесе во извесна смисла, во согледувањето на ефективните патишта за голям број наставници во потрага кон се поголема апликативност на оваа наставна форма во образовниот процес. Во истражувањето се предложија 3 основни вида на креативна наставна работа и тоа: самостојна, партнерска и тимска од спект на нивната применливост во училиштето.

Графикон бр. 19 Најефективниот пат до креативна настава

Во истражувањето се покажа дека наставниците ја преферираат самостојната работа во креативната настава но со мошне висок процент ја подржуваат и партнерската работа со која се создаваат можности за

меѓусебно дополнување и подржување. Наставниците ја потенцираат и тимската работа како најчесто применета метода присутна во сите форми на едукација, зајакнување и креирање на наставата во училиштето.

Заклучок:

Затоа со право може да заклучиме дека сите три пристапи во настојувањата да се реализира квалитетна наставна работа се наоѓаат во субординиран однос и само така може да се согледа перспективата во успешната реализација на оваа форма.

**Листа на учесници во проекти вклучени во нашето
истражување**

Како потврда на се поголемата вклученост на наставниците во проектните активности а со тоа се поголемата и се помасовната примена на новите образовни технологии ја наведуваме листата на учество на проекти на наставниците вклучени во нешто.

Табела бр.16.

Бр	Учество во проекти	Работното искуство и полот на наставникот				
		До 5 год	Од 6-10 год	Од 11-20год	Над 21год	Вкупно
		f	f	f	f	f
1	Чекор по чекор	1	2	8	11	22
2	Училиште по мерка на детето	2	3	1	2	8
3	Еднакви образовни можности за децата роми	1	1	2	/	4
4	Животни вештини	2	2	4	3	11
5	Tool Kid	2	1	6	7	16
6	Мултикултура на образованието	/	1	1	/	2
7	Активна наст.интер. учење	1	1	13	5	20
8	Граѓанско образование			6	2	8
9	Основи на демократијата	1	/	6	3	10
10	Edubuntu	2	1	3	4	10

11	Модернизација на образованиет	4	1	8	10	23
12	Критичко мислење	/	/	1	/	1
13	Програмско образование					
14	Претприемничко учење- бизни	1	1	/	1	
15	Бизнис и афаризам					
16	Пеп -Усаид	6	/	4	4	14
17	Имплементација на детските права	1	/	/	2	3
18	Работа со компјутери		1			1
19	Креативна настава		1			1
20	Наст. Прог.Intell Clasmode	1	1			2
21	Обука за примена на образ. софтвер				1	1
22	Ефективно училиште				1	
23	Техники за учење				1	1
24	Училишна мрежа				1	1
25	Унапредување на наставата по математика и природни науки	1	/	3		4
26	Вреднување и оценување	3	/	2	1	6
27	Млади менаџери				1	1
28	Инклузија на деца со посебни потреби			3	1	4
29	Менторство на наставници	/	2	1		3
30	ИКТ во настава	/	2	/6	5	13
31	ВИП- компетенци	1				1
32	Сумативно и формативно оценување			2		2
33	Примена на истражувачки методи			1		1
34	Откривање и работа со надарени деца			1		1

2. Анализа и интерпретација на резултатите од скалата на проценка на наставниците за креативната настава

Преглед бр. 11 Скала на проценка на наставниците за креативната настава

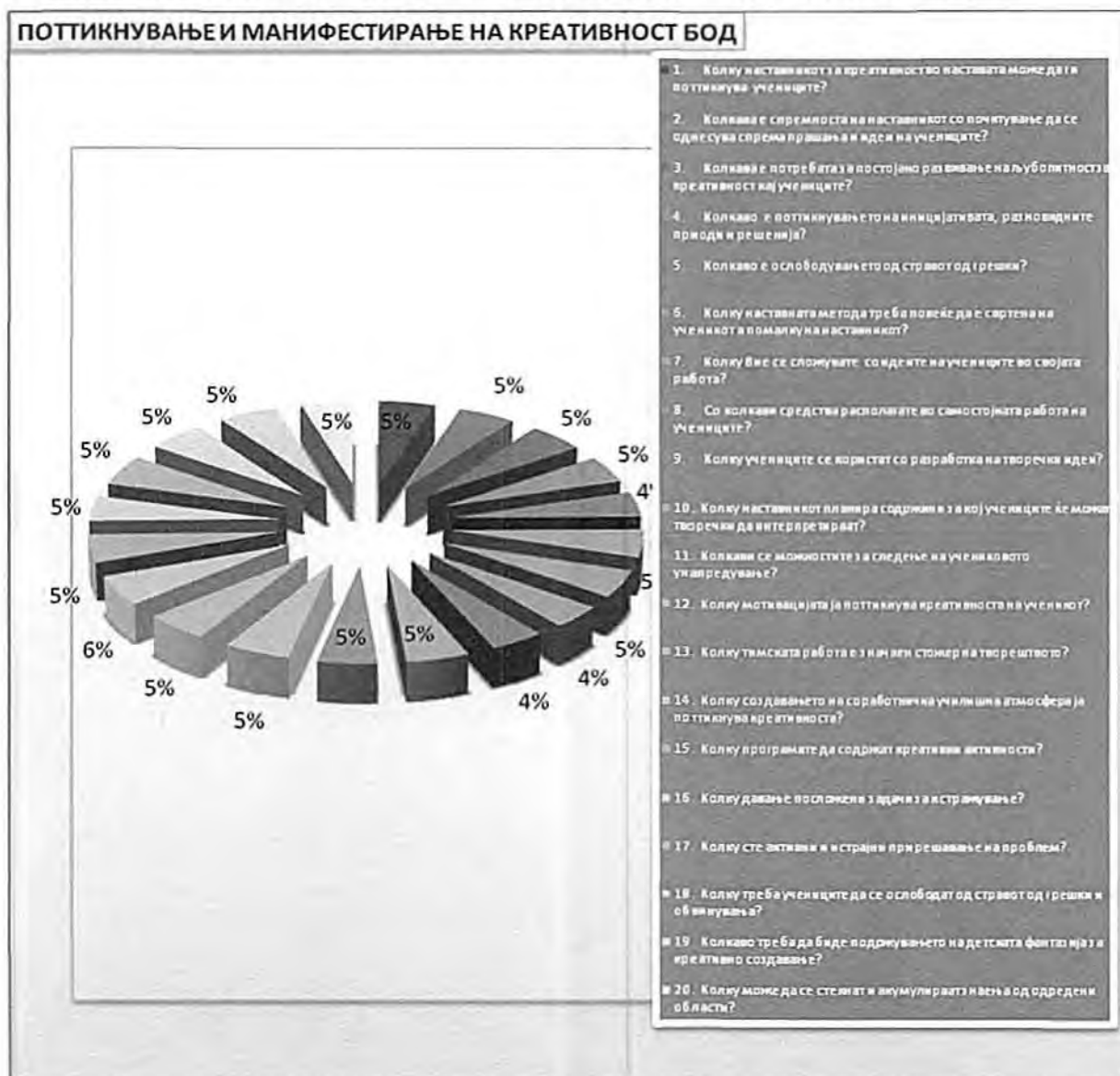
ПОТТИКНУВАЊЕ И МАНИФЕСТИРАЊЕ НА КРЕАТИВНОСТ	БОД	$\bar{X}$	РАНГ
1. Колку наставникот за креативност во наставата може да ги поттикнува учениците?	530	4,20	8
2. Колкава е спремноста на наставникот со почитување да се однесува спрема прашања и идеи на учениците?	532	4,26	7
3. Колкава е потребата за постојано развивање на љубопитност за креативност кај учениците?	537	4,30	6
4. Колкаво е поттикнувањето на иницијативата, разновидните приоди и решенија?	492	3,93	15
5. Колкаво е ослободувањето од стравот од грешки?	454	3,63	15
6. Колку наставната метода треба повеќе да е свртена на ученикот а помалку на наставникот?	530	4,24	8

7. Колку Вие се сложувате со идеите на учениците во својата работа?	518	4,14	10
8. Со колкави средства располагате во самостојната работа на учениците?	433	3,46	17
9. Колку учениците се користат со разработка на творечки идеи?	453	3,62	16
10. Колку наставникот планира содржини за кој учениците ќе можат творечки да интерпретираат?	520	4,16	9
11. Колкави се можностите за следење на учениковото унапредување?	487	3,90	13
12. Колку мотивацијата ја поттикнува креативноста на ученикот?	542	4,33	5
13. Колку тимската работа е значаен стожер на творештвото?	542	4,33	5
14. Колку создавањето на соработничка училишна атмосфера ја поттикнува креативноста?	566	4,53	1
15. Колку програмите да содржат креативни активности?	538	4,30	6

16. Колку давање посложени задачи за истражување?	465	3,72	14
17. Колку сте активни и истрајни при решавање на проблем?	560	4,48	2
18. Колку треба учениците да се ослободат од стравот од грешки и обвинувања?	544	4,35	4
19. Колкаво треба да биде подржувањето на детската фантазија за креативно создавање?	551	4,41	3
20. Колку може да се стекнат и акумулираат знаења од одредени области?	491	3,94	11

Скалата на процена на резултатите на наставниците за креативната настава содржи 20 скалери за поттикнување и манифестирање на креативноста, со популација од 125 наставници.

Графикон бр.20 Скала на проценка на наставниците за креативната настава

На 20-те поставени прашања на скала од 1-5 бода и се добиени следните резултати:

- 1) Првото прашање, колку наставникот креативноста во наставата може да го поттикнува кај учениците е оценето со средна вредност 4,24. Тоа покажува дека наставникот може да го поттикнува ученикот на креативност со висок степен на веројатност на исполнување.

Бод	X	Ранг
-----	---	------

530 4,24 8

- 2) Второто прашање колкава е спремноста на наставникот со почитување да се однесува спрема прашања и идеи на учениците, од страна на наставниците од можни пет степени е со средна вредност од 4,26 што покажува висок степен на проценка на наставникот спрема прашањата и идеите на учениците. Ова покажува дека проценката е на многу високо ниво.

	—	
Бод	X	Ранг
532	4,26	7

- 3) Третото прашање колкава е потребата за постојано развивање на љубопитност за креативност кај учениците, ја оценува проценката со 4,30% што ја одразува потребата за постојано развивање на љубопитноста за креативност кај учениците.

	—		
Бод	X	Ранг	
537		4,30	6

- 4) Четвртото прашање за проценка на иницијативата, разновидните приоди и решенија во примената на креативната настава наставниците проценија со 3,93 од скалата со пет единици. И овој показател е мошне висок и го отсликува настојувањето на наставникот за подтикнување на иницијатива.

	—	
Бод	X	Ранг
492	3,93	15

- 5) Петото прашање, колкаво е ослободувањето од стравот од грешки се однесува на проценката за ослободување на стравот од грешки за разлика од другите проценки испитаните наставници го проценуваат дека се ослободуваат од стравот од грешки во процесот на креативната настава но сепак како иновативен пристап во наставата сепак за одреден број наставници е присутен стравот од грешки што претпоставуваме дека

може да го отежне процесот на реализација на креативната настава од страна на тие наставници.

	—	
Бод	X	Ранг
454	3,63	15

- 6) Шестото прашање колку наставната метода треба повеќе да е свртена на ученикот а помалку на наставникот се однесува на проценка за прилагоденост на наставните методи кон капацитетот на ученикот. Од проучените податоци се гледа дека голем број наставници 424 се согласуваат наставните методи да се усмерени кон поттикнувањата на ученикот во совладувањата на наставната содржина со примена на креативната технологија.

	—	
Бод	X	Ранг
530	4,24	8

- 7) Седмото прашање - колку наставниците се сложуваат со идеите на учениците во нивната работа се однесува во проценка на наставниците со сложување со идеите на учениците во процесот на реализација на креативната настава.

Значителен број на наставници ги прифаќаат идеите на учениците за креативно творештво и со тоа ги поттикнуваат да бидат креатори во наставата. Обработката на податоците ни покажува средна вредност 4,14 бод 518 и Ригирање на 10-то место од 20 проценки.

	—	
Бод	X	Ранг
518	4,14	10

8. Осмата проценка на наставници со колкави средства располагаат во самостојната работа на учениците се однесува на средствата со кои располагаат во самостојната работа со учениците. Со оваа проценка

наставниците потврдуваат дека се малку задоволни од средствата со кои располагаат учениците во самостојната работа со средна вредност 3,46. Со тоа нивната проценка е многу ниско ниво т.е. е рангирана со ранг на 17 место.

Со тоа претпоставуваме дека ниското рангирање се однесува пред и се на располагање со современите технологии (компјутер, видео бим, пауер поинт).

Бод	X	Ранг
433	3,46	17

Горенаведените податоци ја презентираат реалната состојба на скалата на проценка на наставниците на ова прашање.

9. Деветото прашање од скалерот, колку учениците се користат со разработка на творечки идеи, исто така се рангира на ниско место од ранг листот 16 со средна вредност или аритметичка средина 3,62 што ни покажува дека наставниците проценуваат дека учениците ограничено се користат со разработка на творечки идеи. Добиените податоци ги презентираме со цел да биде појасна сликата за оваа проценка.

Бод	X	Ранг
453	3,62	16

10. Десетото прашање - Колку наставникот планира содржини за кој учениците ќе можат творечки да интерпретираат, го проценува наставниковиот капацитет во планирање на содржините за творечка интерпретација од страна на учениците. Иако наставниците проценуваат релативно високо 4,16 сепак рангирањето на девето место покажува пред и се дека тие не се само критични туку пред се реални во оваа проценка.

Бод	X	Ранг
520	4,16	9

- 11.** Единаесетото прашање колкави се можностите за следење на учениковото унапредување, се однесува на проценка на наставникот за можностите за следење на учениковото унапредување;

Оваа прашање од страна на наставниците е проценето на релативно ниско ниво со средна вредност 3,90 и рангирано 13 што покажува дека наставниците се критични туку дека се објективни во проценката за слабата можност и следење на учениковото унапредување.

	—	
Бод	X	Ранг
487	3,90	13

- 12.** Дванаесетото прашање колку мотивацијата ја поттикнува креативноста на ученикот се однесува на проценка на наставниците колку мотивацијата во наставата ја поттикнува креативноста на ученикот.

Во проценката на ова прашање со 4,33 е рангирано на петото место што ја потенцира реалноста на наставниците не само на значењето на мотивацијата во наставата туку и за недостатоците во креативната настава што може да се јават ако наставникот не ги мотивира учениците.

	—	
Бод	X	Ранг
542	4,33	5

- 13.** Следното прашање - колку тимската работа е значаен стожер на творештвото, во скалата на процена на наставниците се однесува на проценката од значението за тимската работа во креативната настава. Најголем број наставници даваат висока проценка на значението на тимската работа што претставува позитивен исчекор во процесот на реализација на креативната настава.

Проценката со средна вредност 4,33 на петтото место од рангот од 20 прашања ја потврдува неопходноста од примената на тимската работа. Оваа се потврдува со долунаведените податоци:

Бод	X	Ранг
542	4,33	5

14. Следното прашање колку создавањето на соработничката училишна атмосфера ја поттикнува креативноста, е значајно прашање во скалата на проценка на наставниците која се однесува на проценката на наставниците од потребата за создавање на соработничка училишна атмосфера која поттикнува на креативност. Сите испитани наставници истакнуваат дека градењето на соработничка училишна атмосфера е основниот двигател во процесот на реализација на креативната настава затоа процениле дека соработничката училишна атмосфера е рангирана на прво место со 4,53 средна вредност.

Бод	X	Ранг
566	4,53	1

Овој показател не поттикнува на заклучокот дека проценката на наставниците за значението на соработничката училишна атмосфера влева оптимизам во успешното реализирање на креативната настава.

15. Следното прашање на скалерот - колку програмите да содржат креативни активности, се однесува на процена на наставниците колку наставните програми даваат простор за реализација на креативни активности.

Со оваа проценка наставниците ја согледале реалноста во адаптирањето на програмските содржини кон креативната настава. Нивната проценка дека програмите во основа даваат простор за реализација на креативната настава сепак со рангирањето на шестото место , и средна вредност од 4,30 упатува на потребата да се стори уште многу во адаптирањето на програмите за овој вид настава.

Бод	X	Ранг
538	4,30	6

16.Прашањето колку давање посложени задачи за истражување, проценката на наставниците за присутноста на посложени задачи во истражувањата во доменот на креативната настава покажува дека наставниците сметаат дека посложените задачи за истражување не се нити адекватни нити стимулативни во сегашното имплементирање на креативната настава рангирајќи го на 14 место од рангираните прашања со средна вредност 3,72.

	—	
Бод	X	Ранг
465	3,72	14

17.Седумнаесетото прашање колку наставниците се активни и истрајни при решавање на проблем, се однесува за проценка на наставниците на нивната активност и истрајност при решавањето на проблемите при реализација на креативната настава.

Најголем број испитани наставници оценуваат дека посетуваат и активност и истрајност во процесот на примена на релативно новите пристапи во креативната настава бидејќи битно се разликуваат од претходната класична настава.

Оваа способност ја поседуваат наголем број од испитаните наставници со ранг на второто место и средна вредност од 4,48.

	—	
Бод	X	Ранг
560	4,48	2

18.Во однос на прашањето за проценка на наставниците колку треба наставниците да ги ослободат учениците од стравот од грешки и обвинувања се презентирани податоци кои покажуваат дека наставници не само што се свесни од опасноста од овој вид обвинувања туку исто така се свесни дека треба да сторат огромни напори да ги ослободат учениците во креативното мислење и делување пред се поради фактот што еден период од нивното образование па дури

и сега е присутно механичкото учење и интерпретирање . Важноста на овие проценки се презентирани на следните вредности:

Бод	$\bar{X}$	Ранг
544	4,35	4

19. Колкаво треба да биде подржувањето на детската фантазија за креативно создавање? - Значајно прашање во скалата на процена на наставниците се однесува за улогата и подржувањето на детската фантазија во креативното создавање.

Значаен број наставници оваа активност на учениците ја проценуваат како корисен двигател и основа во процесот на имплементација на креативната настава. Помогната не само од наставата туку и од можностите што ги нуди современата технологија која се повеќе е достапна на учениците наставниците ја оценуваат како можне значаен процес и ја рангираат на третото место од 20-те прашаања со средна вредност 4,48.

Бод	$\bar{X}$	Ранг
551	4,41	3

20. Последното прашање колку може да се стекнат и акумулираат знаења од одредени области во скалата за процена на наставниците се однесува на можноста за стекнување и акумулирање знаење од одредени области.

Имајќи во вид дека овој вид настава постепено навлегува во сите пори на наставните програми сметаме дека одговорот на наставниците не го подржуваат овој пристап само во одредени однапред дефинирани наставни содржини во училишните програми.

Затоа претпоставуваме дека тие овој пристап го сметаат за релативно малку соодветен а рангирајќи го на 11 односно 13-то место со средна вредност 3,94.

Бод	$\bar{X}$	Ранг
491	3,94	11

Проценката на наставниците за значајни прашања во реализацијата на креативната настава придонесува во овој труд да се согледат основните параметри за успешно спроведување на креативната настава. Основните рангови т.е првите највисоките рангови во скалата на проценка се однесуваат на соработничка училишна атмосфера. Истрајноста при решавањето на проблемите, подржувањето на детската фантазија за креативност и ослободувањето на учениците од грешки и обвинувања во процесот на творечката работа во училиштето ги поставуваат темелите на основните смерници во успешното имплементирање на креативната настава во училиштето.

Заклучок:

Во однос на основниот и носечкиот индикатор во скалата на проценка на наставниците за креативната настава а се однесува на поттикнување и манифестирање на креативноста испитаните наставници ја процениле со средна вредност 4,11 со што претпоставуваме дека ги согледале основните параметри во имплементација на креативната настава и со тоа го потврдуваат фактот дека нашите наставници имаат капацитет и знаење за реализација на креативната настава во нашите училишта.

Графикон бр.21. Влијанието на наставникот врз креативност на ученикот и полот и успехот на учениците

Категоријата поставува разбирливи прашања ја избраа вкупно 289 ученици или 30,74%. Од нив 106 (11,28%) се ученици од женски пол и 101(10,74%) ученици од машки пол со одличен успех; ученици со многу добар успех се определиле за оваа категорија 51 од кои 31(3,30%) се ученици од женски пол и 20 (2,13%) ученици од машки пол. Истата категорија ја избраа 12 (1,28%) ученици од машки пол и 14(1,49%) ученици од женски пол кои имаат добар успех и ученици со доволен успех се определиле за оваа категорија 3 (0,32%) ученици од машки пол и 2(0,21%)ученици од женски пол.

За категоријата поттикнува на давање одговори се определиле вкупно 78 (8,30%) од учениците. Од нив со одличен успех се 48 од кои 30(3,19%)се ученици од машки пол и 18 (1,91%) ученици од женски пол. Со многу добар успех се 6 (0,63%) ученици од машки пол и 5 (0,53%) ученици од женски пол. Од учениците со добар успех за оваа категорија се определија 9(0,96%)ученика од машки пол и 6(0,64%) од женски пол. Во најмал број и процент ученици се оние со доволен успех што се определиле за оваа категорија и тоа 3(0,32%) се ученици од машки пол и 1 (0,10%) ученик од женски пол.

За категоријата интересни лекции се определија вкупно 261 (27,73%)ученици. Од нив со одличен успех од машки пол се 81 (8,62%) од учениците и од женскиот пол 92 (9,78) ученика од женски пол.

Со многу добар успех од машки пол се 32 (3,4%)ученика и од женски пол 24 (2,55%) ученика. Со добар успех од машкиот пол 12 (1,28%)ученика и 13 (1,38%) ученика од женскиот пол. Со доволен успех од машки пол 5 (0,53%) ученици и од женски пол 2 (0,21%) ученика.

Категоријата лесно за учење ја избраа вкупно 155 (16,49%) од учениците од нив 51 (5,42%) се ученици од машки пол со одличен успех и 54 (5,74%)ученици од женски пол со одличен успех. Ученици со многу добар успех од машки пол се 23 (2,45%)и 8 (0,85%) ученика од женски пол. Со добар успех за оваа категорија се определија 9 (0,96%) ученика од машки пол 47 (0,74%)ученика од женски пол. Во мошне мал број се учениците со доволен успех и тоа 2 (0,21%)ученика од женски пол.

Категоријата се дискутира со наставникот ја избраа вкупно 157 (16,70%)од учениците од кои одлични од машкиот пол се 41 (4,36%)ученика и 50 (5,32%) од женскиот пол, со многу добар успех се 25 ученици од кои 15(1,60%)се од машки пол и 10 (1,06)од женски пол. Со добар успех за оваа категорија се определија 20 (2,13%) ученици од машки пол и 16 (1,70%)ученици од женски пол, од учениците со доволен успех 4 (0,43%) се определиле од машки пол и 1(0,10%) ученик од женскиот пол.

Табела бр.17.1. Влијанието на наставникот врз креативност на ученикот и успехот на учениците

Успех на учениците	Влијанието на наставникот врз креативноста на ученикот											
	Поставува разбирливи прашања		Поттикнува на давање одговори		Интересни лекции		Лесно за учење		Се дискутира со наставникот		Вкупно	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
5	207	22,02	48	5,10	173	18,40	105	11,17	91	9,68	624	66,38
4	51	5,43	11	1,17	56	5,95	31	3,29	25	2,66	174	18,51
3	26	2,76	15	1,59	25	2,65	16	1,70	36	3,83	118	12,55
2	5	0,53	4	0,42	7	0,74	3	0,31	5	0,53	24	2,55
Вкупно	289	30,74	78	8,30	261	27,77	155	16,49	157	16,70	940	100

$$X^2=31,007 \quad df=12 \quad p<0,05 \quad C=0,37$$

Графикон бр. 22. Влијанието на наставникот врз креативност на ученикот и успехот на учениците

Пресметаниот хи-квадрат тест со вредност (31,007), покажува дека постојат статистички значајни разлики во одговорите на учениците по нивниот успех во однос на прашањето за влијанието на наставникот врз нивната креативност.

Добиениот резултат покажува дека поставената хипотеза се потврдува.

Коефициентот на контингенција ($C = 0,17$) го означува интензитетот на поврзаноста помеѓу варијаблите и е статистички значаен на ниво од 0,05 т.е. тој укажува на поврзаност со слаб интензитет помеѓу овие варијабли.

Целиот процес на креативна настава не може успешно да се реализира без адекватна улога на наставникот но сепак доминантно влијание наставникот реализира во поставувањето на разбирливи прашања (30,74%) во предавање на интересни лекции со (27,77%) но и со презентирање на материјал лесен за учење (16,49%) но и материјал кој овозможува дискусија со наставникот (16,70%). Во однос на успехот на учениците (66,38%) се ученици со одличен успех, со приближно сличен процентуален резултат 32,81 за машките и 33,51% за женските.

Учениците со многу добар успех со (18,51%) го подржуваат влијанието на доминантноста на веќе споменатите независни варијабли.

Заклучок:

Овие податоци ја потврдуваат значајноста на наставникот пред се во однос на поставување разбирливи прашања во текот на наставата во избирање на лекции со интересни содржини кои ќе им го трасираат патот во креативното учење.

3.2. Поттикнувачи за активност на часовите и полот и успехот на учениците

Во процесот на проучување на креативната настава е вклучено и проучувањето на активноста на учениците на часовите. Активноста на учениците на часовите ја тестиравме преку категориите и тоа: клима на соработка, мотивација, прашања што поттикнуваат активност, желба за најдобра оценка, интересни лекции.

Табела бр .18. Поттикнувачи за активност на часовите и полот и успехот на учениците.

Пол и успех на учениците		Поттикнувачи за активност на часовите											
		Клима на соработка		Мотивација		Прашања што поттикнуваат активност		Желба за најдобра оценка		Интересни лекции		Вкупно	
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
5	м	150	15.96	14	1.49	70	7.45	51	5.42	24	2.55	309	32.87
	ж	146	15.53	9	0.96	59	6.28	62	6.60	39	4.15	315	33.51
4	м	45	4.78	11	1.17	23	2.45	15	1.59	13	1.38	107	11.38
	ж	30	3.19	7	0.74	14	1.49	7	0.74	9	0.96	67	7.12
3	м	30	3.20	5	0.53	7	0.74	15	1.60	5	0.53	62	6.60
	ж	18	1.90	5	0.53	7	0.74	20	2.12	6	0.64	56	5.95
2	м	6	0.64	1	0.10	3	0.32	4	0.43	3	0.32	17	1.80
	ж	2	0.21	1	0.10	1	0.10	2	0.21	1	0.10	7	0.74
Вкупно	м	231	24.57	31	3.30	103	10.95	85	9.04	45	4.78	495	52.66
	ж	196	20.85	22	2.34	81	8.62	91	9.68	55	5.85	445	47.34
		427	45.42	53	5.64	184	19.57	176	18.72	100	10.63	940	100

Графикон бр.23. Поттикнувачи за активност на часовите и полот и успехот на учениците.

Вкупно ученици од машки и женски пол ја избраа категоријата клима на соработка со 427(45,42%). Категоријата клима на соработка ја избраа 150(15,96%) ученици од машки пол со одличен успех и 146(15,53 %) ученици од женски пол со одличен успех.

Истата категорија ја избра 45(4,78%) ученици од машки пол и 30 (3,19%) ученици од женски пол со многу добар успех. Учениците со добар успех кои се определија за оваа категорија се 30(3,20%) од машки пол и 18(1,90%) од женски пол. Најмалку се определиа за оваа категорија ученици со доволен успех и тоа 6(0,64%) од машки пол и 2(0,21%) ученици од женски пол.

За категоријата мотивација вкупно се определиле 53(5,64%) ученици од машки и женски пол . Од нив за оваа категорија 14(1,49%) се ученици од машки пол и 9(0,96%) од женски пол со одличен успех и ученици со многу добар успех кои се определија за ова категорија се 11(1,17%) од машки пол и 7 (0,74%) ученици од женски пол. Истата категорија ја избраа и учениците со добар успех и тоа 5(0,53%) од машки пол и 5(0,53%) од женски пол. Со најмал и ист процент категорија ја избраа и ученици со доволен успех и тоа со 1(0,10%) од машки и од женски пол.

Категоријата прашања што поттикнуваат активност ја избраа вкупно 184 (19,57%), од кои машки 103 (10,95%) и женски 81 (8,62). Од нив со одличен успех се 70 (7,45%) ученици од машки пол и 59 (6,28%) ученици од женски пол.

Со многу добар успех за оваа категорија се определија 23 (2,45%) ученици од машки пол и 14 (1,49) ученици од женски пол, потоа со добар успех се определиле за оваа категорија по 7 (0,74%) ученика од машки и женски пол. Со доволен успех се 3 (0,32%) ученика и 1 (0,10%) ученик од женски пол.

За категоријата желба за најдобра оценка вкупно се определија 176 (18,72%) ученика од кои одлични се 51 (5,42%) од машки пол и 62 (6,60%) ученика од женски пол. Со многу добар успех се определија 15 (1,59%) ученици од машки пол и 7 (0,74%) ученика од женски пол, ученици со добар успех оваа категорија ја прифатија 15 (1,60%) ученици од машки пол и 20 (2,12%) ученика од женски пол и со доволен успех се 4 (0,43%) ученика од машки пол и 2 (0,21%) ученика од женски пол.

Категоријата интересни лекции ја прифатија 100 (10,63%) ученика од кои 24 (2,55%) ученици од машки пол и 39 (4,15%) ученици од женски пол, потоа со многу добар успех се 13 (1,38%) ученици од машки пол и 9 (0,96%) ученици од женски пол. Со добар успех се 5 (0,53%) ученици од машки пол и 6 (0,64%) ученици од женски пол, како и со доволен успех се 3 (0,32%) ученици од машки пол и 1 (0,10%) ученик од женски пол.

Табела бр.18.1 Поттикнувачи за активност на часовите и успехот на учениците.

Успех на учениците	Поттикнувачи за активност на часовите											
	Клима на соработка		Мотивација		Прашања што поттикнуваат активност		Желба за најдобра оценка		Интересни лекции		Вкупно	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
<u>5</u>	<u>296</u>	<u>31,48</u>	<u>23</u>	<u>2,44</u>	<u>129</u>	<u>13,72</u>	<u>113</u>	<u>12,02</u>	<u>63</u>	<u>6,70</u>	<u>624</u>	<u>66,38</u>
<u>4</u>	<u>75</u>	<u>7,97</u>	<u>18</u>	<u>1,91</u>	<u>37</u>	<u>3,93</u>	<u>22</u>	<u>2,34</u>	<u>22</u>	<u>2,34</u>	<u>174</u>	<u>18,51</u>
<u>3</u>	<u>48</u>	<u>5,10</u>	<u>10</u>	<u>1,06</u>	<u>14</u>	<u>1,48</u>	<u>35</u>	<u>3,72</u>	<u>11</u>	<u>1,17</u>	<u>118</u>	<u>12,55</u>
<u>2</u>	<u>8</u>	<u>0,85</u>	<u>2</u>	<u>0,21</u>	<u>4</u>	<u>0,42</u>	<u>6</u>	<u>0,63</u>	<u>4</u>	<u>0,42</u>	<u>24</u>	<u>2,55</u>
Вкупно	427	45,42	53	5,64	184	19,57	176	18,72	100	10,63	940	100

$$X^2=32,948 \quad df=12 \quad p<0,01 \quad C=0,18$$

Графикон бр.24. Поттикнувачи за активност на часовите и успехот на учениците.

Пресметаниот хи-квадрат тест покажува статистичка значајност на разликите во одговорите на учениците по однос на оваа прашање на ниво на значајност од 0,01.

Пресметаниот С коефициент (0,18) укажува на слаба поврзаност меѓу варијаблите.

При анализа на податоците од табелата се согледува дека со највисок процент (45,42%) како поттикнувач се јавува климата на соработка додека поттикнувањето на активност е застапено со (19,57%) и желбата за најдобра оценка со (18,2%). Останатите показатели се застапени со помалку проценти што може да се види од самата табела.

Во одговорите најмногу присутни и со највисок процент се застапени одличните ученици и тоа со (66,38%) како и многу добрите ученици со (44,89%) што го потврдува веќе изграденото сознание дека креативната активност најмногу е присутна кај учениците со одличен и со многу добар успех. Овие ученици и учениците со понизок успех сметаат дека основен поттикнувач за активноста на учениците на часот претставува климата на соработката на одделението.

3.3. Место на совладување на наставните содржини и пол и успех на учениците

Креативната настава како нов пристап во образовниот процес не ја подразбира само експликацијата од страна на наставникот туку во исто време и совладувањето на наставните содржини од страна на ученикот.

Табела бр.19. Доминантно местото за совладување на наставните содржини и пол и успех на учениците.

Пол и успех на учениците		Совладување на наставните содржини									
		на час		дома самостојно		дома со помош		дел на час дел дома		Вкупно	
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
<u>5</u>	<u>м</u>	113	12,02	84	8,94	41	4,36	71	7,55	309	32,87
	<u>ж</u>	122	12,98	99	10,53	29	3,08	65	6,92	315	33,51
<u>4</u>	<u>м</u>	26	2,77	32	3,40	26	2,77	23	2,45	107	11,38
	<u>ж</u>	28	2,98	12	1,28	8	0,85	19	2,02	67	7,12
<u>3</u>	<u>м</u>	21	2,23	8	0,85	23	2,45	10	1,06	62	6,60
	<u>ж</u>	16	1,70	12	1,28	12	1,28	16	1,70	56	5,96
<u>2</u>	<u>м</u>	3	0,32	4	0,42	8	0,85	2	0,21	17	1,80
	<u>ж</u>	2	0,21	2	0,21	2	0,21	1	0,10	7	0,74
Вкупно	<u>м</u>	352	37,45	128	13,62	98	10,43	106	11,28	495	52,66
	<u>ж</u>	168	17,87	125	13,30	51	5,43	101	10,74	445	47,34
		331	35,21	253	26,91	149	15,85	207	22,02	940	100

Хипотезата не постои значајна разлика по однос на успехот на учениците за местото каде се совладуваат наставните содржини ја тестиравме преку категориите што следат : на час, дома самостојно, дома со помош, дел на час дел дома.

Во категоријата на час вкупно се изјасниле 311 ученици од кои 113(12,02%) одлични ученици од машки пол и 122 (12,98%) одлични ученици од женски пол. За истата категорија се определиле 54 ученици со многу добар успех од кои 26 или 2,77% се ученици од машки пол и 28 (2,98%)ученици од женски пол.

Ученици со добар успех се 37 од кои 21 (2,23%) се ученици од машки пол и 16 (1,70%)ученици од женски пол. Во најмал број и проценти ученици кои се опрделиле за оваа категорија се учениците со доволен успех и тоа 5 ученици од кои 3 (0,32%)ученици од машки пол и 2 (0,21%)ученици од женски пол. Категоријата дома самостојно вкупно од машкиот пол ја избраа 253 (26,91%) ученици, и тоа 183 (10,53%) се со одличен успех од кои 84 (8,94%) ученици од машки пол и 99 (10,53%)ученици од женски пол.

Ученици со многу добар успех за оваа категорија се определиа вкупно 44 од кои 32 (3,40%) се ученици од машки пол 12 или 1,28% ученици од женски пол. За категоријата дома самостојно се определиа уште и ученици со добар успех и тоа 8 (0,85%) од машки пол и 12 или (1,28%) од женски пол и со помал број и процент за оваа категорија се определија учениците со доволен успех и тоа 6 ученици од кои 4(0,42%) се од машки пол и 2 (0,21%) се ученици од женски пол.

-Категоријата дома со помош ја избраа вкупно 149 или 15,85% од учениците од нив со доволен успех се 10 ученици од кои 8 (0,85%) од машки пол и 2(0,21%) ученик од женски пол и 12(1,28%) ученици од женски пол. Сомногу добар успех се определиле за оваа категорија 34 ученика од кои 26(2,77%) од машки пол и 8 (0,85%) од женски пол. Во најголем број и процент за оваа категорија се ипрределиа учениците со одличен успех и тоа 70 ученици од кои 41(4,36%) ученици од машки пол и 29 (3,08%) се ученици од женски пол.

За категоријата дел на часот дел дома се определија вкупно 207 или 22,02% од учениците. Со одличен успех се определија за оваа категорија 136 ученици од кои 71(7,55%) се ученици од машки пол и 65(6,92%) се ученици од женски пол. Со многу добар успех се 42 или 23(2,45%) од машки пол и 19(2,02%) се

ученици од женски пол. Со добар успех вкупно се 26 ученици кои се определни за оваа категорија и тоа 10 или 1,06% ученици од машки пол и 16 (1,70%) ученици од женски пол, и со најмал број се ученици со доволен успех и тоа 3 ученика од кои 2(0,21%) од машки пол и 1 (0,10%) ученици од женски пол.

Табела бр.19.1. Доминантно местото за совладување на наставните содржини и успех на учениците.

Успех на учениците	Совладување на наставните содржини									
	на час		дома самостојно		дома со помош		дел на час дел дома		Вкупно	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
<u>5</u>	235	25	183	19,46	70	7,44	136	14,46	<u>624</u>	<u>66,38</u>
<u>4</u>	54	5,74	44	4,68	34	3,62	42	4,47	<u>174</u>	<u>18,51</u>
<u>3</u>	37	3,93	20	2,12	35	3,72	26	2,76	<u>118</u>	<u>12,55</u>
<u>2</u>	5	0,53	6	0,63	10	1,06	3	0,31	<u>24</u>	<u>2,55</u>
<u>Вкупно</u>	331	35,21	253	26,91	149	15,85	207	22,02	<u>940</u>	<u>100</u>

$$X^2=45,359 \quad df=9 \quad p<0.01 \quad C=0,21$$

Графикон бр.25. Доминантно местото за совладување на наставните содржини и успех на учениците.

Врз основа на вредноста од пресметаниот хи-квадрат тест (45,359) можеме да заклучиме дека разликите во мислењата на учениците по однос на ова прашање се статистички значајни. Тоа значи дека

мислењата на учениците покажуваат дека местото на совладување на наставните содржини влијае на креативноста на часот. Пресметаниот коефициент на контингенција $C=0,21$ укажува на слаба поврзаност меѓу варијаблите.

Во истражувањето се покажа дека овој пристап се реализира со релативно висок процент од (35,21%) но сепак малку повисок процент на ученици училишниот материјал го совладуваат дома и тоа со (41,76%) што ни го сугерира заклучокот дека процесот на креативна настава е долготраен и дека во нашите училишта се уште е присутно при учењето дома како самостојно така и со помош на домашните.

Заклучок:

Сепак овој податок треба да не насочи кон остварување можности за учење во училиштето во процес на разновидни форми на учење т.е. совладување на наставната содржина.

3.4. Креативни способности на учениците поттикнати од наставникот и пол и успех на учениците

Основна цел на креативната настава е изградба на креативни активности на учениците. Креативните способности пред и се влијаат на успехот на учениците но исто така ги подготвуваат за голем број креативни пристапи во текот на животот и професионалната работа.

Табела бр.20. Креативните способности поттикнати од наставникот и успех и пол на учениците.

Пол и успех на учениците		Креативни способности на учениците поттикнати од креативната настава											
		разбирање на материјалот		поттикнување интерес за учење		истражуваш слични теми		самоиницијативност		самостојност		Вкупно	
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
5	м	153	16,28	73	7,76	44	4,68	5	0,53	34	3,61	309	32,87
	ж	142	15,10	106	11,28	32	3,40	8	0,85	27	2,87	315	33,51
4	м	44	4,68	34	3,61	13	1,38	5	0,53	11	1,17	107	11,38
	ж	15	1,60	23	2,44	17	1,80	3	0,32	9	0,95	67	7,12
3	м	18	1,91	21	2,23	12	1,28	5	0,53	6	0,63	62	6,60
	ж	12	1,28	26	2,77	9	0,96	3	0,32	6	0,63	56	5,96
2	м	8	0,85	4	0,43	2	0,21	1	0,10	2	0,21	17	1,80
	ж	2	0,21	1	0,10	1	0,10	2	0,21	1	0,10	7	0,74
Вкупно	м	223	23,72	132	14,04	71	7,55	16	1,70	53	5,64	495	52,66
	ж	171	18,20	156	16,60	59	6,28	16	1,70	43	4,57	445	47,34
		394	41,92	288	30,63	130	13,83	32	3,40	96	10,21	940	100

Графикон бр.26. Креативните способности поттикнати од наставникот и успех и пол на учениците.

Податоците во истражувањето се многубројни и може да се анализираат по хоризонтална и вертикална линија и сметаме дека секој показател е значаен за истражувањето.

Креативните способности на учениците поттикнати од креативната настава ги тестиравме преку категориите: разбирање на материјалот, поттикнување интерес за учење, истражување слични теми, самоиницијативност и самостојност.

Категоријата разбирање на материјалот ја прифатија вкупно 394 (41,92%) од учениците и тоа 223 (23,7%) ученици од машки пол и 171 (18,20%) ученици од женски пол. Учениците со одличен успех кое се определиле за ова категорија се 295 од кои 153 (16,28%) се ученици од машки пол и 142 (15,10%) се ученици од женски пол. Со многу добар успех се определиле 59 ученика од кои 44 (4,68%) се ученици од машки пол и 15 (1,60%) ученици од женски пол за оваа категорија се определиле 30 ученика со добар успех од кои 18 (1,91%) се ученици од машки пол и 12 (1,28%) ученици од женски пол. Помал број од ученици се со доволен успех и тоа 10 ученика од кои 8 (0,85%) ученици од машки пол и 2 (0,21%) ученици од женски пол.

За категоријата поттикнување интерес за учење вкупно се определиле 288 ученици од кои 132 (14,04%) се ученици од машки пол и 156 (16,60%) ученици од женски пол од кои 73 (7,76%) се ученици од машки пол и 106 (11,28%) се ученици од женски пол. Учениците со многу добар успех кои се определиле за оваа категорија се 57 од кои 34(3,61%) се од машки пол и 23 (2,44%) се ученици од женски пол.

Учениците со добар успех се 47 од кои 21(2,23%) ученици од машки пол и 26 (2,77%)ученици од женски пол и со доволен успех 5 од кои 4 (0,43%) ученици од машки пол и 1(0,10%) ученици од жански пол.

За категоријата истражува слични теми се определија вкупно 130 (13,83%)ученика, од нив со одличен успех се 76 од кои 44(4,68%) ученици од машки пол и 32(3,40%) ученици од женски пол. Со многу добар успех се 30 од кои 13(1,38%) се ученици од машки пол и 17 (1,80%) ученици од женски пол. За оваа категорија се определија исто така и 21 ученик со среден успех од кои 12 (1,28%) се од машки пол и 9 (0,96%) се ученици од женски пол. Во најмал број се учениците со доволен успех и тоа 3 ученика од кои 2 (0,21%) од машки пол и 1 (0,10%) ученик од женски пол.

Вкупно 32 ученика ја прифатија ктегоријата самоиницијативност од кои 13 се со одличен успех и тоа 5 (0,53%) од машки пол и 8 (0,85%) ученици од женски пол. Со иста застапеност се учениците со многу добар успех и тоа по 8 ученика од кои по 5 (0,53%) од машки пол и по 3 (0,32%) ученика од женски пол, со најмал број се учениците со доволен успех и тоа 3 од кои 1(0,10%) ученик од машки пол и 2(0,21%) ученика од женски пол.

Категоријата самостојност ја прифатија вкупно 96 (10,21%) учениците од кои 53 (5,64%) од машки пол 43 (4,57%) ученици од женски пол. Одлични ученици кои се определиле за оваа категорија се 61 од кои 34 (3,61%) се ученици од машки пол и 27(2,87%) ученици од женски пол. Учениците со многу добар успех се 20 од кои11(1,17%) се ученици од машки пол и 9(0,95%)ученици од женски пол, потоа со добар успех се по 6 (0,63%) ученика од машки и женски пол, и 3 ученика се со доволен успех од кои 2(0,21%) ученик од машки пол и 1(0,10%) ученик од женски пол.

Табела бр.20.1. Креативните способности поттикнати од наставникот и успехот на учениците.

Успех на учениците	Креативни способности на учениците поттикнати од креативната настава											
	разбирање на материјалот		поттикнување интерес за учење		истражуваш слични теми		самоиницијативност		самостојност		Вкупно	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
5	295	31,38	179	19,04	76	8,08	13	1,38	61	6,48	624	66,38
4	59	6,28	57	6,06	30	3,19	8	0,85	20	2,12	174	18,51
3	30	3,19	47	5	21	2,23	8	0,85	12	1,27	118	12,55
2	10	1,06	5	0,53	3	0,31	3	0,31	3	0,31	24	2,55
Вкупно	394	41,92	288	30,63	130	13,83	32	3,40	96	10,21	940	100

$$X^2=38,020 \quad df=12 \quad p<0,01 \quad C=0,19$$

Графикон бр. 27. Креативните способности поттикнати од наставникот и успехот на научениците.

Пресметаниот хи-квадрат вредност укажува дека разликата е статистички значајна на ниво на значајност од 0,01. Резултатите покажаа дека се потврди поставената хипотеза дека креативната настава го поттикнува развојот на креативните способности на учениците.

Пресметаниот коефициент $C=0,19$ укажува на слаба поврзаност меѓу варијаблите.

Сепак сметаме дека треба да ги истакнеме процентуално најзастапените индикатори и тоа разбирањето на материјалот со (41,92%) и способноста за интерес за учење со (30,63%).

Овие проценти се подржани пред се од одличните и многу добрите ученици во соодветен однос со полот.

Заклучок:

Сметаме дека една од основните задачи на наставникот е да го прифати (реализира) сознанието дека развојот на креативните способности претставува основа за креативната настава и креативните пристапи воопшто.

3.5. Фактори за спречување на креативноста на учениците и пол и успех на учениците

Табела бр. 21. Фактори за спречување на креативноста на учениците и успех и пол на учениците.

Пол и успех		на учениците	Фактори за спречување на креативноста на учениците																	
			страв од грешки		не ме интресира		не се истакнува		нема желба		наставникот цел час предава		неинтересни содржини		неразбирлив материјал		Наставникот не ме активира		Вкупно	
			F	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
5	М	55	28,94	15	14,15	13	15,66	20	23,80	21	23,86	33	28,20	48	26,81	20	21,50	225	23,93	
	Ж	56	29,47	11	10,37	28	33,73	13	15,47	14	15,90	22	18,80	66	36,87	28	30,10	238	25,32	
4	М	28	14,73	22	20,75	7	8,43	10	11,90	8	9,09	17	14,53	17	9,49	10	10,75	119	12,65	
	Ж	20	10,52	11	10,37	8	9,63	11	13,09	17	19,32	11	9,40	15	8,37	10	10,75	103	10,96	
3	М	16	8,42	26	24,52	8	9,63	11	13,09	12	13,63	9	7,69	9	5,02	9	9,67	100	10,64	
	Ж	9	4,73	12	11,32	8	9,63	11	13,09	9	10,22	11	9,40	17	9,49	9	9,67	86	9,16	
2	М	4	2,10	9	8,49	7	8,43	18	21,42	7	7,95	7	5,98	7	3,91	7	7,52	56	5,95	
	Ж	2	1,05	/	/	4	4,81	/	/	/	/	7	5,98	/	/	/	/	13	1,39	
	М	103	54,21	72	67,92	35	42,16	59	70,23	19	21,59	66	56,41	81	45,25	46	49,46	500	53,20	
	Ж	87	45,79	34	32,07	48	57,83	35	41,66	40	45,45	51	43,59	98	54,74	47	50,63	440	46,80	
Вкупно		190	20,21	106	11,28	83	8,28	84	8	88	9,36	117	12,45	179	19,04	93	9,89	940	100	

Иако креативната настава и креативноста кај учениците претставуваат современи пристапи во образовниот процес сепак овие процеси претставуваат новина која бара подолг процес на изградување на креативните способности.

Отежнувањето во градењето на овие процеси е условено од повеќе фактори но сметавме за значајно да проучиме само 8 од нив и тоа: страв од грешки, недостаток на лубопитност, неиницијативноста, немање желба, монолошко изведен час, неинтересна содржина, неразбирлив материјал, наставникот не го активира.

Графикон бр.28. Фактори за спречување на креативноста на учениците и успех и пол на учениците.

Резултатите од истражувањето се презентирани на табела бр.22 во кој се присутни факторите за спречување на креативноста на ученици во однос на полот и успехот.

За категоријата страв од грешки вкупно се определиле 190 (20,21%) од учениците, од нив во најголем број се одлични ученици и тоа 111 од кои 55 (28,94%) се ученици од машки пол и 56 (29,47%) се ученици од женски пол.

За оваа категорија се определиле и ученици со многу добар успех и тоа 48 ученици од кои 28 (14,73%) се од машки пол и 20 (10,52%) ученици од женски пол. Од учениците со добар успех за ова категорија се определиа 25 ученика и тоа 16 (8,42%) од машки пол и 9(4,73%)ученика од женски пол и учениците со доволен успех се определиле 6 од кои 4 (2,10%)ученика од машки пол и 2 (1,05%) ученика од женски пол.

Категоријата не ме интересира ја избраа вкупно 106(11,28%) од учениците , од нив 26 ученици се со одличен успех и тоа 15 (14,15%) од машки пол и 11 (10,37%) ученици од женски пол. Учениците со многу добар успех се 33 и тоа 22 (20,75%) се ученици од машки пол и 11 (10,37%) ученици од женски пол. Со добар успех за оваа категорија се определиле 38 ученици од кои 26 (24,52%) од машки пол и 12(11,32%) ученици од женски пол. Со доволен успех се определиле 9(8,49%) од машки пол додека ученици од женски пол нема ниту еден ученик.

За категоријата не се истакнува вкупно се изјасниле 83 (8,28%) ученика, од нив со доволен успех се 11 и тоа 7(8,43%) ученици од машки пол и 4 (4,81%) ученици од женски пол, со добар успех се изјасниле 16 ученици и тоа по 8 (9,63%) од машки и женски пол. Со многу добар успех се изјасниле 15 ученици од кои 7(8,43%) од машки пол и 8 (9,63%) од женски пол. Во најголем број во оваа категорија се учениците со одличен успех и тоа 41 ученик од кои 13(15,66%) од машки пол и 28(33,73%) ученици од женски пол.

Категоријата нема желба ја избрале вкупно 84 (8,93%) ученици од кои со одличен успех се 33 ученици 20 (23,80%) се ученици од машки пол и 13(15,47%) ученици од женски пол.

Со многу добар успех се определиле 21 ученика од кои 10(11,90%) се од машки пол и 11(30,09%) ученици од женски пол. Учениците со добар успех се изјасниле 22 од кои по 11(30,09%) од машки пол и од женски пол. Со доволен успех се изјасниле само учениците од машки пол и тоа 18(21,42%) од учениците.

Во категоријата наставникот цел час предава се изјасниле вкупно 88(9,36) ученици од кои одлични се 35 и тоа 21(23,86%) ученици од машки пол и 14 (15,90%) ученици од женски пол. Со многу добар успех се изјасниле за оваа категорија 25 ученици од кои 8 (9,09%)се ученици од машки пол и 17(19,32%) се ученици од женски пол, учениците со добар успех се 21 од кои 12(13,63%) ученици од машки пол и 9 (10,22%) ученици од женски пол, и од учениците со доволен успех се 7 (7,95%) ученици и тоа од машки пол.

Категоријата неинтересни содржини ја избрале вкупно 117 (12,45%) од учениците, со одличен успех се определиле за оваа категорија 55 ученици со многу добар успех се определиле 28 од кои 17(14,53%) од машки пол и 11 (9,40%) од женски пол. Ученици со добар успех за оваа категорија се определиле 20 од кои 9(7,69%) се од машки пол и 11(9,40%) ученици од женски пол и во најмал број се ученици со доволен успех и тоа 14 од кои по 7 (5,98%) од учениците се од машки и од женски пол.

Категоријата неразбирлив материјал се опрелиле вкупно 179(19,01%) од учениците од нив со одличен успех се во најголем број ученици и тоа 114 ученици од кои 48 (26,81%) се ученици од машки пол и 66 (36,87%) се ученици од женски пол. Ученици со многу добар успех кои се определиле за оваа категорија се 32 од кои 17 (9,47%) ученици од женски пол и со доволен успех се определиле 7(3,91%) од учениците и тоа од машки пол.

Категоријата наставникот не ме активира ја избрале вкупно 93 (9,89%) од учениците и тоа одлични се 48 од кои 20 (21,50%) ученици од машки пол 28 (30,10%) ученици од женски пол, со многу добар успех се 20 и тоа по 10(10,75%) од учениците од машки и од женски пол. Со добар успех вкупно се 18 или по 9 (9,67%) од машки и женски пол. Во најмал број се учениците со доволен успех и тоа 7 (7,52%)ученици од машки пол.

Во истражувањето анкетираниите ученици како основен фактор за спречување на нивната креативност на часот сметаат дека е стравот од грешки.

Креативната настава во основа се базира на учество на учениците а не во улога на пасивни слушатели.

Новите пристапи во наставата сеуште се новини за голем број на ученици поготово за оние со одличен успех и ги спречуваат на поголемо учество во часот поради стравот од грешки (24,44%м)и(23,53%ж). Исто така по критериумите на учениците како фактор во спречување на креативноста е неразбирливниот материјал (27,73%ж)и(21,33%) како и неинтересните содржини кои се обработуваат на часот(14,66%м)и(9,24%).

Учениците во своите изјави ги преферираат и останатите фактори споменати во табелата како незаинтересираноста на учениците, потребата да не се истакнува на час, и други фактори, наведени како варијабли во табелата.

Заклучок:

Од податоците можеме да согледаме дека учениците ги препознаваат факторите кои го спречуваат успешниот пристап во креативната настава. Овие податоци се од голема важност пред се за учениците за да настојуваат самите да ги надминат. Но исто така се од значење и за наставниците кој треба да вложат соодветни напори учениците да ги надминат факторите кои го спречуваат успешното вклучување во креативната настава и креативните активности.

3.6. Слободните активности како поттикнувачи на креативноста кај учениците и пол и успех на учениците

Слободните активности во училиштето традиционално ги привлекуваат учениците во активното поминување на слободното време. Во креативната настава слободните активности ги сметаме како основа во поттикнување и креирање на креативноста затоа во трудот проучивме повеќе варијабли на слободните активности како поттикнувачи на креативноста и тоа: работа со компјутер, спортски активности, проектна задача, литературни активности, екологија, проблемско учење, музички секции, истражување, ликовни активности и други.

Табела бр. 22. Омилени слободни активности и успех и пол на учениците.

Пол и успех на учениците		Омилени слободни активности – поттикнувачи на креативноста																					
		Работа со компјутер		спортски активности		проектна задача		литературни активности		екологија		проблемско учење		музички секции		истражување		други...		Ликовни активности		вкупно	
5	ж	51	5,42	100	16,06	14	1,48	17	1,80	9	0,95	2	0,21	53	5,63	12	1,2	8	0,85	43	4,57	30	3,27
	ж	60	6,38	71	7,55	40	4,25	20	2,12	14	1,48	2	0,21	36	3,82	23	2,4	2	0,21	42	4,68	31	3,31
4	ж	16	1,70	32	3,40	3	0,31	3	0,31	6	0,63	2	0,21	20	2,12	2	0,2	1	0,1	17	1,80	10	1,13
	ж	4	0,42	25	2,65	2	0,21	2	0,21	1	0,10	1	0,10	15	1,59	2	0,2	2	0,21	12	1,27	67	7,13
3	ж	15	1,59	12	1,27	2	0,21	2	0,21	2	0,21	2	0,21	4	0,42	6	0,6	2	0,21	10	1,06	62	6,59
	ж	4	0,42	4	0,42	12	1,27	4	0,42	4	0,42	2	0,21	6	0,63	3	0,3	2	0,21	15	1,59	56	5,95
2	ж	2	0,21	6	0,63	1	0,10	1	0,10	1	0,10	1	0,10	2	0,21	1	0,1	2	0,21	2	0,21	17	1,80
	ж	1	0,10	1	0,10	1	0,10	2	0,21	1	0,10	1	0,10	1	0,10	1	0,1	1	0,10	1	0,10	2	0,21
1	ж	84	8,94	150	15,96	24	2,55	23	2,45	18	1,91	2	0,21	79	8,40	26	2,7	1	0,1	72	7,66	49	5,26
	ж	69	7,34	101	10,74	55	5,85	28	2,98	20	2,13	10	1,06	58	6,17	28	2,9	2	0,21	69	7,34	44	4,73
Вкупно		153	16,2	251	26,70	79	8,27	51	5,43	38	4,04	17	1,80	13	1,45	54	5,7	1	0,1	14	1,5	24	2,5

Графикон бр.29. Омилените слободни активности и успех и пол на учениците.

Од анализата на податоците во табелата може да ја согледаме значајната улога на слободните активности во поттикнување на креативноста на наставата. Сепак најголем број испитаници ги истакнале спортските активности со (26,70%) а работата со компјутер (16,27%) ликовната и музичката активност.

- За категоријата работа со компјутер се определиле вкупно 153 (16,28%) ученици. Од нив со одличен успех се 111 од кои 51(5,42%) се ученици од машки пол и 60 (6,38%) ученици од женски пол, ученици со многу добар успех се определиле за оваа категорија се 20 од кои 16(1,70%) од машки пол и 4 (0,42%) ученици од женски пол. Со добар успех се вкупно 19 ученици од кои 15 (1,59%) од машки пол и 4 (0,42%) ученици од женски пол.

Во најмал број се учениците со доволен успех потоа 3 од кои 2 (0,21%) машки пол и 1(0,10%) се ученици од женски пол.

Категоријата спортски активности ја прифатија 251(26,70%) ученици од кои 100 (16,06%) се ученици од машки пол и 71(7,55%) се ученици од женски пол со одличен успех. Со многу добар успех вкупно се 57 ученика од кои 32 (3,40%) се од машки пол и 25 (2,65%) се ученици од женски пол, 16 ученици со добар успех се определија за оваа категорија од кои 12 (1,27%) се од машки пол и 4 (0,42%) ученици од женски пол. Со најмал број се застапени учениците со доволен успех и тоа 7 ученика од кои 6 (0,63%) од машки пол и 1(0,10%) ученик од женски пол.

Вкупно 79 (82,87%) од учениците од машки и женски пол ја избраа категоријата проектна задача од нив со одличен успех се 54 ученици од кои 14(1,48%) се ученици од машки пол и 40(4,25%) ученици од женски пол. Со многу добар успех се 5 ученици од кои 3(0,31%) од машки пол и 2 (0,21%) од женски пол; со добар успех се 19 ученика од кои 7(0,74%) од машки пол и 12 (1,27%) ученици од женски пол. Од учениците со доволен успех се определили само 1(0,10%) ученик и тоа од женски пол.

Категоријата литературни активности вкупно ја прифатија 51 или (5,43%) ученик. Од нив со одличен успех се 37 од кои 17(1,80%) се ученици од машки пол и 20(2,12%) се ученици од женски пол; Со многу добар успех се определиле само 5 ученика од кои 3 (0,31%) се од машки пол и 2 (0,21%) се ученици од женски пол. Во мал број се и учениците со добар успех и тоа 6 од кои 2(0,21%) се ученици од машки пол и 4 (0,42%) ученици од женски пол. Учениците со доволен успех кои се определиле за оваа категорија се 3 од кои 1(0,10%) од машки пол и 2 (0,21%) ученици од женски пол.

Категоријата екологија ја прифатија 38 (4,04%) и тоа 23 ученици со одличен успех од кои 9(0,95%) ученици од машки пол и 14(1,48%) ученици од женски пол, потоа 7 ученици со многу добар успех од кои 6(0,63%) ученици од машки пол и 1(0,10%) ученик од женски пол. Со добар успех за оваа категорија се определија 6 ученици од кои 2(0,21%) ученици од машки пол и 4 (0,42%) ученици од женски пол.

Со доволен успех се определија 2 ученика и тоа по 1(0,10%) од машки и женски пол. За категоријата проблемско учење вкупно се определија 17 (1,80%) ученици од кои 9 се со одличен успех и тоа 2 (0,21%) ученика од машки пол и 7(0,74%) ученици од женски пол 4 ученици со многу добар успех

и тоа 3 (0,31%) ученици од машки пол и 1(0,10%) ученик од женски пол . Со добар успех се определија 4 ученика од кои по 2 (0,21%) од машки и женски пол.

Вкупно од мажки и женски пол за категоријата музички секции се определија 137(14,58%) од учениците и тоа 89 ученици со одличен успех од кои 53(5,63%) од машки пол и 36(3,82%) ученици од женски пол, 35 ученици со многу добар успех од кои 20 (2,12%) ученици од машки пол и 15(1,59%) ученици од женски пол, 10 ученици со добар успех од кои 4(0,42%) од машки пол и 6 (0,63%) ученици од женски пол и 3 ученици со доволен успех од кои 2 (0,21%) од машки пол и 1 (0,10%) ученик од женски пол.

Категоријата истражување ја прифатија вкупно 54(5,75%) од учениците од кои 12(1,27%) ученици со одличен успех од машки пол и 23(2,44%) ученици со одличен успех од женски пол 9 ученици со многу добар успех и тоа 7 (0,74%) ученици од машки пол и 2 (0,21%) ученици од женски пол 9 ученици со добар успех од кои 6(0,63%) ученици од машки пол и 3(0,31%) ученици од женски пол.

Категоријата други активности ја прифатија вкупно 19(2,02%) ученика и тоа одлични 10 ученици 3 многу добри, добри 4 ученици и со доволен успех 2 ученика.

Во доста голем број и процент се изјасниле и за категоријата ликовни активности и тоа вкупно 141(15,00%) од учениците од кои 85 ученици со одличен успех и тоа 43(4,57%) ученици со одличен успех и 42(4,68%) ученици од женски пол, 29 ученици со многу добар успех од кои 17(1,80%) од машки пол и 12 (1,27%) од женски пол 25 ученици со добар успех и тоа 10(1,06%) ученици од машки пол и 15(1,59%) ученици од женски пол и на крај 2 ученика со доволен успех и тоа од машки пол.

Имајќи во предвид дека пристапот за компјутерски активности во овие училишта не е на завидно ниво можеме да истакнеме дека во иднина ова активност ќе биде присутна во уште поголем процент.

Заклучок:

Во овој контекст треба да се насочи и создавањето услови за непосредна примена или присуство на слободните активности во разни форми и содржини се повеќе и повеќе.

3.7. Со кого учи ученикот и неговиот пол и успех

Во проучувањето на креативната настава сметавме дека е потребно да се осврнеме и на начинот со кого учи ученикот.

Пред се поради потребата да се согледа самостојноста на ученикот во учењето последователно на тоа и на креативноста во наставата.

Табела бр.23. Со кого учи ученикот и неговиот пол и успех

Пол и успех на учениците		Со кого учи ученикот									
		Сам		со другарче		Во група		Со наставникот		Вкупно	
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
5	м	129	13,72	63	6,70	54	5,74	63	6,70	309	32,87
	ж	131	13,93	68	7,23	43	4,57	73	7,76	315	33,50
4	м	42	4,46	20	2,12	30	3,19	15	1,59	107	11,38
	ж	29	3,08	14	1,49	9	0,95	15	1,59	67	7,12
3	м	24	2,55	13	1,38	12	1,27	13	1,38	62	6,59
	ж	18	1,91	12	1,27	9	0,95	17	1,80	56	5,95
2	м	3	0,31	2	0,21	2	0,21	10	1,06	17	1,80
	ж	3	0,31	1	0,10	1	0,10	2	0,21	7	0,74
вкупно		379	40,31	193	20,53	160	17,02	208	22,12	940	100

Хипотезата со кого учи ученикот ја тестиравме преку категориите: сам, со другарче, во група, со наставникот.

Категоријата сам ја прифатија вкупно 379 (40,31%) од учениците и тоа 198(21,06%) од машки пол и 181(19,26%) ученици од женски пол. Од нив со одличен успех се 260 ученици од кои 129(13,72%) ученици од машки пол и 131(13,93%) ученици од женски пол. Со многу добар успех ја прифатија 71 ученик од кои 42(4,46%) се ученици од машки пол и 29 (3,08%) се ученици од

женски пол. Истата категорија ја прифатија 42 ученика со добар успех од кои 24 (2,55%) од машки пол и 18 (1,91%) ученици од женски пол со ист број и процент се определиле ученици од машки и женски пол со доволен успех и тоа по 3(0,31%) или вкупно 6 ученика.

Вкупно од машки и женски пол ја избраа категоријата со другарче и тоа 193 (20,53%) од кои 98 (10,43%) се од машки пол и 95(10,10%) се ученици од женски пол. Од нив со одличен успех се 131 ученик од кои 63 (6,70%) ученици од машки пол и 68 (7,23%) од женски пол. Истата категорија ја избраа и 34 ученик со многу добар успех од кои 20 (2,12%) се ученици од машки пол и 14 (1,48%) ученици од женски пол. Со добар успех се определиле 25 ученици од кои 13(1,38%) ученици од машки пол и 12(1,27%) се ученици од женски пол и 3 ученика се со доволен успех од кои 2 (0,21%) се од машки пол и 1(0,10%) се ученици од женски пол.

Категоријата во група ја избраа вкупно 160(17,02%) ученици од нив 97 се со одличен успех и тоа 54(5,74%) од машки пол и 43(4,57%) од женски пол; ученици со многу добар успех кои се определиле за оваа категорија се 39 и тоа 30(3,19%) од машки пол и 9 (0,95%) од женски пол. Со добар успех вкупно се 21 ученик од кои 12 (1,27%) ученици од машки пол и 9 (0,95%) ученици од женски пол. Најмал е бројот на ученици кои се со доволен успех и тоа 3 од кои 2(0,21%) од машки пол и 1(0,21%) од женски пол.

Категоријата со наставникот ја избраа 208(22,12%) ученици од кои најмногу се ученици со одличен успех и тоа 136 кои 63(6,70%) од машки пол и 73(7,76%) ученици од женски пол. Со ист број се определуваат за оваа категорија и ученици со многу добар и со добар успех и тоа 30 ученици, додека со доволен успех за оваа категорија се 12 од кои 10(1,06%) се ученици од машки пол и 2 (0,21%) се ученици од женски пол.

Табела бр.23.1. Со кого учи ученикот и неговиот успех

Успех на учениците	Со кого учи ученикот									
	Сам		Со другарче		Во група		Со наставникот		Вкупно	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
5	260	27,65	131	13,93	97	10,31	136	14,46	624	66,38
4	71	7,54	34	3,6	39	4,14	30	3,18	174	18,51
3	42	4,46	25	2,65	21	2,22	30	3,18	118	12,55
2	6	0,62	3	0,31	3	0,31	12	1,27	24	2,55
вкупно	379	40,31	193	20,53	160	17,02	208	22,12	940	100

$$X^2=18,279 \quad df=9 \quad p<0,05$$

Графикон бр. 30 Со кого учи ученикот и неговиот успех

Хи-квадрат тестот со вредност (18,279) за $df=9$ ја потврдува статистичката значајност на разликите во одговорите на учениците со различен успех по однос на ова прашање на ниво на значајност од 0,05.

Коефициентот на контингенција ($C=0,13$) укажува на слаба поврзаност меѓу варијаблите.

Од презентираниите податоци во табелата согледуваме дека најголем процент на ученици (40,41%) учат сами. Со претпоставка во семејството на значаен процент од (22,12%), имаат потреба од помош од наставникот а (20,53 %) учат со другарче.

Заклучок:

Ова претпоставуваме дека укажува на сложеноста во учењето кое се повеќе се ориентира надвор од семејството, со наставникот или со учениците. Во овие околности сметаме дека креативната настава има поголеми перспективи за реализирање на успешен наставен процес.

3.8. Чувства предизвикани кај креативните ученици од пофалбите на наставникот и пол и успех на учениците

Креативната настава како релативна форма е голем предизвик за учениците. Пофалбите водат кон зоснажување на учениците за поактивно вклучување во креативната настава. Затоа сметавме за значајно да го проучиме и овој индикатор.

Табелата бр.24. Чувства предизвикани кај креативните ученици од пофалбите на наставникот и пол и успех на учениците

Пол и успех на учениците		<i>Чувства предизвикани кај креативните ученици од пофалбите на наставникот</i>													
		гордост		радост		сигурност		среќа		оптимизам		задоволство		вкупно	
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
5	М	100	10,63	176	18,72	20	2,12	60	6,38	13	1,38	40	4,25	309	32,87
	Ж	122	12,97	66	7,02	38	4,04	49	5,21	10	1,06	30	3,19	315	33,51
4	М	24	2,55	34	3,61	8	0,85	28	2,97	3	0,31	10	1,06	107	11,38
	Ж	13	1,38	21	2,23	13	3,61	11	1,17	3	0,31	6	0,63	67	7,12
3	М	6	0,63	24	2,55	8	0,85	11	1,17	8	0,85	5	0,53	62	6,59
	Ж	6	0,63	22	2,34	4	0,42	12	1,27	4	0,42	8	0,85	56	5,95
2	М	4	0,42	2	0,21	2	0,21	6	0,63	1	0,10	2	0,21	17	1,80
	Ж	1	0,10	3	0,31	1	1	1	0,10	1	0,10	1	0,10	7	0,74
	М	134	14,25	236	25,10	38	4,04	105	11,17	25	2,66	57	6,6	495	52,66
	Ж	142	15,10	112	11,92	55	5,86	73	7,77	18	1,91	39	4,15	445	47,34
Вкупно		276	29,68	248	26,38	93	9,89	178	18,93	43	4,57	102	10,85	940	100

Графикон бр.31 Чувства предизвикани кај креативните ученици од пофалбите на наставникот и пол и успех на учениците.

Чувствата на учениците кои се јавуваат при пофалбите на наставниците за креативните активности ги тестиравме преку категориите: гордост, радост, сигурност, среќа, оптимизам и задоволство.

За категоријата гордост се определија вкупно 276 (29,68%) ученика од нив 22 се ученици со одличен успех од кои 100 (10,63%) се од машки пол и 122 (12,97%) се ученици од женски пол. Ученици со многу добар успех кои се определиле за оваа категорија се 37 од кои 24 (2,55%) ученици од машки пол и 13 (1,38%) ученици од женски пол. Учениците со добар успех се 12 од кои по 6 (0,63%) се од машки и женски пол и најмалку се учениците со доволен успех и тоа 5 од кои 4(0,42%) ученици од машки пол и 1(0,10%) ученик од женски пол.

Категоријата радост ја прифатија вкупно 248(26,38%) ученици од нив 242 се со одличен успех од кои 176 (18,72%) се ученици од машки пол и 66(7,02%) ученици од женски пол, со многу добар успех се вкупно 55 ученици од кои 34 (3,61%) се ученици од машки пол и 21 (2,23%) се ученици од женски пол истата категорија ја избраа 46 ученика со добар успех од кои 24(2,55%) се ученици од машки пол и 22(2,34%) се од женски пол и на крај со најмал број и процент се учениците со доволен успех 5 од кои 2 (0,21%) се ученици од машки пол и 3 (0,31%) ученици од женски пол.

Вкупно 93(9,89%) ученици од машки и женски пол се определени за категоријата сигурност од кои 58 ученици со одличен успех и тоа 20 (2,12%) од машки пол и 38(4,04%) ученици од женски пол. За истатата категорија се определија 21 ученик со многу добар успех од кои 8 (0,85%) се од машки пол и 13(3,61%) од женски пол, додека пак со среден успех вкупно се определиле 12 ученика и тоа 8 (0,85%) од машки пол и 4 (0,42%) ученици од женски пол и со најмал број се ученици со доволен успех и тоа само 2 (0,21%) ученика и тоа од машки пол кои ја избраа оваа категорија.

За категоријата среќа се определија 109 ученика со одличен успех од кои 60(6,38%) од машки пол и 49(5,21%) ученици од женски пол. Оваа категорија ја избраа и учениците со многу добар успех и тоа 39 од кои 28(2,97%) од машки пол и 11(1,17%) ученици од женски пол, учениците со добар успех се 23 и тоа 11(1,17%) од машки пол и 12(1,27%) од женски пол. Учениците со доволен успех кои ја избраа оваа категорија се 7 од кои 6(0,63%) од машки пол и 1(0,10%) ученик од женски пол. Значи вкупно од машки и женски пол за оваа категорија се определија 178 (18,93%) од учениците.

Категоријата оптимизам вкупно ја избраа 43(4,57%) од кои со одличен успех се 23 и тоа 13(1,38%) од машки пол и 10 (1,06%) од женски пол; со многу добар успех се 6 од кои по 3(0,31%) се од машки и женски пол; и со доволен успех вкупно се 12 од кои 8 (0,85%) од машки пол и 4(0,42%) од женски пол; и на крај со доволен успех се 2 од кои 1(0,10%) од машки и женски пол кои ја избраа оваа категорија.

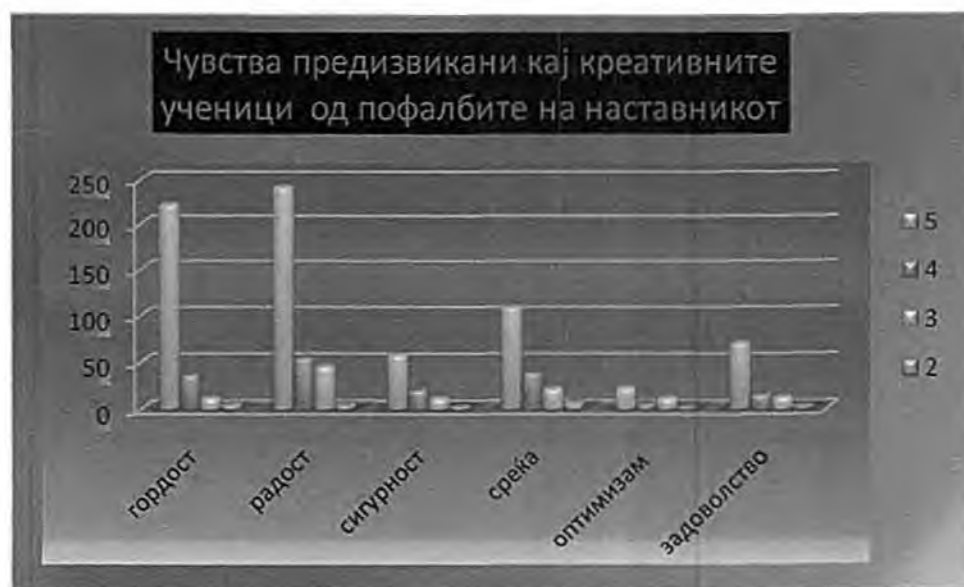
Категоријата задоволство ја избра 102 (10,85%) ученици од нив со одличен успех се 70 ученика од кои 40 (4,25%) од машки пол и 30 (3,19%) од женски пол; Со многу добар успех се 16 ученици од кои 10(1,06%) се ученици од машки пол и 6(0,63%) ученици од женски пол. Оваа категорија ја избраа 13 ученици со добар успех од кои 5 (0,53%) се од машки пол и 8 (0,85%) се од женски пол; учениците со доволен успех се 3 од кои 2(0,21%)ученика се од машки пол и 1(0,10%) ученик од женски пол кои се определија за ова категорија.

Табелата бр.24.1. Чувства предизвикани кај креативните ученици од пофалбите на наставникот и успех на учениците.

успех на учениците	<u>Чувства предизвикани кај креативните ученици од пофалбите на наставникот</u>													
	гордост		радост		сигурност		среќа		оптимизам		задоволство		вкупно	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
5	222	23,61	242	25,74	58	6,17	109	11,59	23	2,44	70	7,44	624	66,38
4	37	3,93	55	5,85	21	2,23	39	4,14	6	0,63	16	1,70	174	18,51
3	12	1,27	46	4,89	12	1,27	22	2,34	12	1,27	13	1,38	118	12,55
2	5	0,52	5	0,52	2	0,21	7	0,73	2	0,21	3	0,31	24	2,55
Вкупно	276	29,68	248	26,38	93	9,89	178	18,93	43	4,57	102	10,85	940	100

$$X^2=88,285 \quad df=15 \quad p<0,01 \quad C=0,29$$

Графикон бр.32. Чувства предизвикани кај креативните ученици од пофалбите на наставникот и успех на учениците.

Пресметаниот хи-квадрат тест покажува дека постојат статистички значајни разлики во мислењето на учениците во однос на тврдењето дека чувствата предизвикани кај креативните ученици од пофалбите на наставникот влијаат на креативната настава. Ова покажува дека поставената хипотеза се потврдува.

Коефициентот на контингенција $C=0,29$ укажува на делумна поврзаност меѓу варијаблите.

Пофалбата како оснажување во изградбата на креативните способности на учениците во најголем процент предизвикува гордост (29,60%); радост (26,38%) и среќа (18,93%). Сепак и другите категории се застапени во значаен процент. Значајно е да се истакне дека радоста и среќата од успехот се водечки чувства кај учениците со добар и доволен успех. Високата застапеност на чувствата од пофалбите на наставникот е проучена од аспект на доминантност на чувството, со цел да направиме дистинкција на чувствата.

Заклучок:

Очекуваме дека слични резултати би добиле и кога учениците би имале можност да се одлучат за два, три и повеќе чувства од пофалбите.

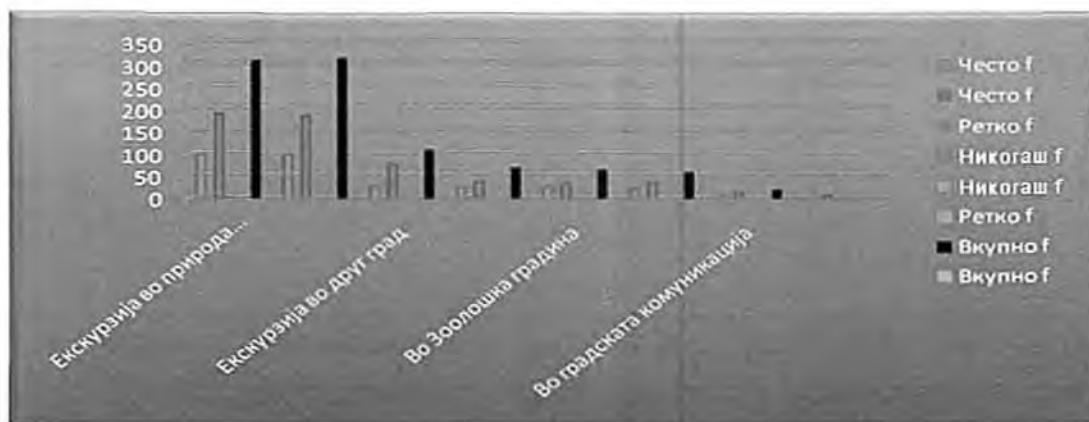
Во тој случај би ги сознале најприсутните чувства на учениците во вкупната популација. Во овој случај го добивме најприсутното чувство од пофалбата кај учениците поединечно.

3.9. Прошетки екскурзии во креативноста на наставата во природа и пол и успех на учениците

Табела бр.25. Прошетки екскурзии во креативноста на наставата во природа и пол и успех на учениците.

Пол и успех на учениците		Прошетки и екскурзии организирани од наставникот							
		Често		Ретко		Никогаш		Вкупно	
		f	%	f	%	f	%	f	%
Екскурзија во природа (излет)	м	97	10,31	190	20,21	22	2,34	309	32,87
	ж	97	10,31	185	19,68	33	3,51	315	33,5
Екскурзија во друг град	м	24	2,55	76	8,08	7	0,74	107	11,38
	ж	21	2,23	5	3,72	11	1,17	67	7,12
Во Зоолошка градина	м	25	2,65	33	3,51	4	0,42	62	7,12
	ж	18	1,91	34	3,61	4	0,42	56	5,95
Во градската комуникација	м	4	0,42	12	1,27	1	0,10	17	1,80
	ж	1	0,10	5	0,53	1	0,10		0,74
Вкупно	м	150	15,96	311	33,08	34	3,61	495	52,66
	ж	137	14,57	259	27,55	49	5,21	445	47,34
		287	30,51	570	60,63	83	8,82	940	100

Графикон бр.33. Прошетки екскурзии во креативноста на наставата во природа и пол и успех на учениците.

Хипотезата организирањето на прошетките и екскурзиите од страна на наставникот за креативност на наставата во природа го тестирава преку следните категории: често, ретко, никогаш.

За категоријата често вкупно се определиле 287(30,51%) од учениците од нив за екскурзија во природа (излет) се определиле 194 одлични ученици од кои по 97(10,31%) се од машки и женски пол.

За истата категорија и за екскурзија во друг град се определиле 45 ученици со многу добар успех од кои 24(2,55%) од машки пол и 21(2,23%) ученици од женски пол. Учениците со добар успех се определиле често да одаат во зоолошка градина и тоа 43 ученика од кои 25(2,65%) од машки пол и 18(1,91%) ученици од женски пол. Со најмал број и процент се учениците со доволен успех кои често се определиле во градската комуникација и тоа 5 ученика од кои 4(0,42%) се ученици од машки пол и 1 (0,10%) ученици од женски пол.

Категоријата ретко вкупно ја избрале 570(60,63%) од нив 311(33,08%) се ученици од машки пол и 259(27,55%) се ученици од женски пол ; со одличен успех за оваа категорија се определиле 375 ученици и тоа екскурзија во природа од кои 190(20,21%) од машки пол и 185(19,68%) ученици од женски пол. За ова категорија и за екскурзија во друг град се определиле 111 ученици со многу добар успех од кои 76(8,08%) се ученици од машки пол и 35(3,72%) се ученици од женски пол.

Ретко во зоолошка градина одат 67 ученици со добар успех и тоа 33(3,51%) од машки пол и 34(3,61%) ученици од женски пол.

Во градската комуникација ретко се определиле 17 ученици со доволен успех од кои 12(1,27%) се ученици од машки пол и 5(0,53%) ученици од женски пол.

За категоријата никогаш вкупно се определиа вкупно 83 ученика (8,82%) од кои 34(3,61%) се од машки пол и 49(5,21%) ученици од женски пол.

Екскурзија во природа никогаш се изјаснија 55 ученици со одличен успех од кои 22(2,34%) се од машки пол и 33(3,51%) се ученици од женски пол, потоа за екскурзија во друг град се изјаснија 18 ученици и тоа 7(0,74%) ученика од машки пол и 11(1,17%) ученици од женски пол. За ова категорија никогаш во зоолошка градина се определиа 8 ученици со среден успех од кои по 4 (0,42%) се од машки и од женски пол. И со најмал број и процент за никогаш во градската комуникација се определиа учениците со доволен успех и тоа 2 ученика со по 1(0,10%) од машки и од женски пол.

Со примена на хи-квадрат тестот не е утврдено дека постојат статистички значајни разлики во одговорите на учениците по однос на тврдењето дека прошетките и екскурзиите влијаат на креативноста на учениците во наставата.

Табела бр.25.1. Прошетки екскурзии во креативноста на наставата во природа и успех на учениците.

Успех на учениците и прошетки и екскурзии		Прошетки и екскурзии организирани од наставникот							
		Често		Ретко		Никогаш		Вкупно	
		f	%	f	%	f	%	f	%
<u>Екскурзија во природа (излет)</u>	<u>5</u>	<u>194</u>	<u>20,63</u>	<u>375</u>	<u>39,89</u>	<u>55</u>	<u>5,85</u>	<u>624</u>	<u>66,38</u>
<u>Екскурзија во друг град</u>	<u>4</u>	<u>45</u>	<u>4,78</u>	<u>81</u>	<u>8,61</u>	<u>18</u>	<u>1,91</u>	<u>174</u>	<u>18,51</u>
<u>Во Зоолошка градина</u>	<u>3</u>	<u>43</u>	<u>4,57</u>	<u>67</u>	<u>7,12</u>	<u>8</u>	<u>0,85</u>	<u>118</u>	<u>12,55</u>
<u>Во градската комуникација</u>	<u>2</u>	<u>5</u>	<u>0,53</u>	<u>17</u>	<u>1,80</u>	<u>2</u>	<u>0,21</u>	<u>24</u>	<u>2,55</u>
Вкупно		287	30,51	570	60,63	83	8,82	940	100

$$X^2=5,939$$

$$df=6$$

$$p>0,05$$

Наставата во природа претставува составен дел на наставата во училиштето. Низ прошетките и екскурзиите учениците не само што се запознаваат со креативноста на природата туку исто така имаат можност да собираат материјали од природата (лисја, цветови, плодоби, инсекти и др.) што можат да го применат во креативните форми на училиште. Затоа сметавме за значајно во трудот да ги проучиме и ставовите на учениците во однос на прошетките и екскурзиите како придонес во креативната настава. Во трудот се проучени ставовите на учениците во наставата во природа низ четири варијабли кои најчесто се практикуваат во училиштето и тоа во природа, во друг град, во зоолошка градина и во градската комуникација.

Заклучок:

Во истражувањето се покажа дека највисок процент на ученици (65,92%) ги преферираат екскурзиите во природа додека (18,40%) од учениците ги преферираат екскурзиите во посета на друг град. Во однос на прошетките во зоолошка градина учениците се помалку водени во зоолошка градина и во запознавање на градската културна и комуникациона средина. Наставните програми во училиштата потребно е да бидат позастапени со содржини од аспект на прошетки и екскурзии како непосредни презентери на содржини од значење на животот и културата на учениците.

3.10. Афинитет кон креативно учење и успех и пол на учениците

Учениците во настаниот процес влегуваат со разни афинитети кон креативното учење пред и се условени од нивните интелектуални способности, интереси, саканите активности и слично. Претпоставувајќи дека тие учествуваат во успешноста на креативната настава сметавме за значајно да ги проучиме со нашите инструменти во кои наведовме четири индикатори т.е афинитетите кон креативното учење го тестиравме преку

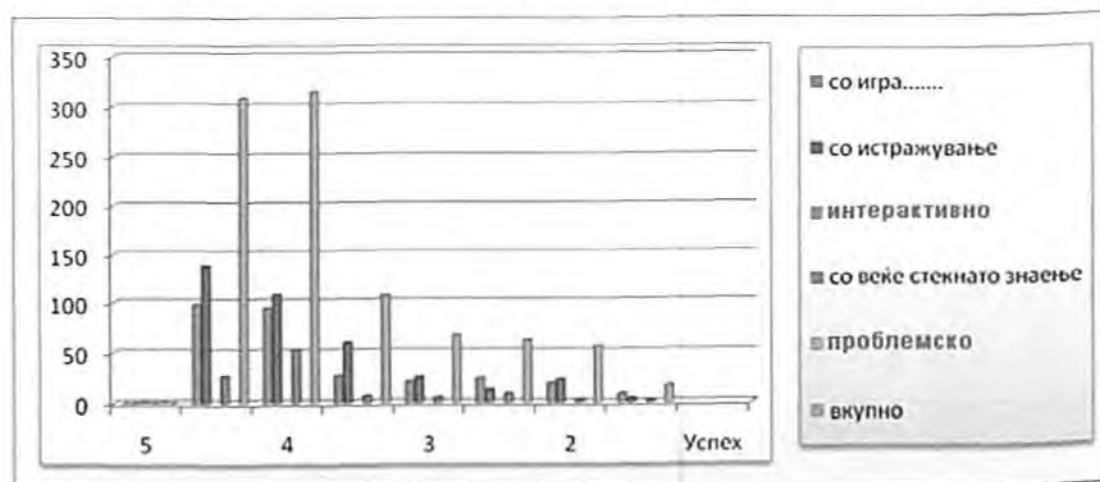
катеориите: со игра, со истражување, интерактивно, со веќе стекнато знаење и проблемско.

Во истражувањето се бараше кои од овие форми на креативно учење по изјавите на учениците се најактуелни и најзастапени. Податоците се презентирани на табела бр.26. во бројки и проценти.

Табела бр. 26. Афинитет кон креативно учење и успех и пол на учениците.

Пол и успех на учениците		Афинитет кон креативно учење											
		со игра.....		со истражување		интерактивно		со веќе стекнато знаење		проблемско		вкупно	
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
5	м	98	10,42	138	14,68	21	2,23	27	2,87	25	2,65	309	32,87
	ж	94	10	108	11,48	20	2,12	53	5,63	40	4,25	315	33,51
4	м	27	2,87	60	6,38	10	1,06	7	0,74	3	0,31	107	11,38
	ж	21	2,23	25	2,65	11	1,17	5	0,53	5	0,53	67	7,12
3	м	24	2,55	13	1,38	12	1,27	9	0,95	4	0,42	62	6,59
	ж	19	2,02	23	2,44	3	0,31	3	0,31	8	0,85	56	5,95
2	м	9	0,95	4	0,42	1	0,10	2	0,21	1	0,10	17	1,80
	ж	2	0,21	2	0,21	1	0,10	1	0,10	1	0,10	7	0,74
1	м	158	16,80	215	22,87	44	4,68	45	47,79	33	3,51	495	52,66
	ж	136	14,47	158	16,80	35	3,72	62	6,60	54	5,74	445	47,34
вкупно		294	31,27	373	39,68	79	8,40	107	11,38	87	9,25	940	100

Графикон бр.34. Афинитет кон креативно учење и успех и пол на учениците.

Категоријата со игра ја избраа вкупно 294(31,27%) ученици од кои 158(16,80%) се од машки пол и 136(14,47%) се од женски пол. Со одличен успех за оваа категорија се определија 192 ученика од кои 98 (10,42%) се од машки пол и 94(10,0%) се од женски пол; учениците со многу добар успех се 48 од кои 27(2,87%) се од машки пол и 21(2,23%) се од женски пол за истата категорија се определија 43 ученици со среден успех од кои 24(2,55%)се од машки пол и 19(2,02%) од женски пол, и со доволен успех се вкупно 11 ученика од кои 9(0,95%) од машки пол и 2(0,21%) од женски пол. Најголем број и процент од учениците вкупно 373(39,68%) ученици од кои со одличен успех се 246 и тоа 138(14,68%) ученици со машки пол и 108(11,48%) ученици од женски пол. Истата категорија ја прифатија учениците со многу добар успех и тоа 85 ученици од кои 60(6,38%) се ученици од машки пол и 25(2,65%) се ученици од женски пол, додека пак со среден успех вкупно се определија за оваа категорија 36 ученици од кои 13(1,38%) од машки пол и 23 (2,65%) ученици од женски пол. Учениците со доволен успех се 6 од кои 4(0,42%) се од машки пол и 2(0,21%) се од женски пол.Вкупно 79(8,40%) ученици од машки и женски пол се определиле за категоријата интерактивно. Од нив со одличен успех се 41 ученик од кои 20 (2,23%) од машки пол и 20(2,12%) ученици од женски пол; со многу добар успех се 21 ученик од кои 10 (1,06%) ученици од машки пол и 11 (1,17%) ученици од женски пол; со добар успех се определиле за оваа категорија 15 ученици од кои 12(1,27%) се од машки пол и 3 (0,31%) се ученици од женски пол и во најмал број се ученици со доволен успех и тоа 2 ученик од кои по 1(0,10%) од машки и од женски пол.Категоријата со веќе стекнато знаење ја прифатија вкупно 107(11,38%) од учениците од кои 80 се со одличен успех и тоа 27(2,87%) од машки пол и 53(5,63%) ученици од женски пол. По 12 ученици со многу добар и добар успех се определиа за оваа категорија 3 ученика се со доволен успех од кои 2 (0,21%) од машки пол и 1(0,10%) од женски пол.За категоријата проблемско се определија вкупно 87(9,25%) од учениците од кои 65 се со одличен успех и тоа 25(2,65%) ученици од машки пол и 40(4,25%)ученици од женски пол. Од учениците со многу добар успех за оваа категорија се определија само 8 од кои 3(0,31%)ученика се од машки пол и 5 (0,53%) ученика се од женски пол; 12 се ученици со добар успех и тоа 4 (0,42%) од машки пол и 8(0,85%) од

женски пол. Во најмал број се учениците со доволен успех и тоа 2 ученика од кои по 1(0,10%) ученик од машки и женски пол.

Табела бр. 26.1. Афинитет кон креативно учење и успех на учениците.

Успех на учениците	Афинитет кон креативно учење											
	со игра.....		со истражување		интерактивно		со веќе стекнато знаење		проблемско		вкупно	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
5	192	20,42	146	15,53	41	4,36	80	8,51	65	6,91	624	66,38
4	48	5,10	85	9,04	21	2,23	12	1,27	8	0,85	174	18,51
3	43	4,57	26	2,76	15	1,59	12	1,27	12	1,27	118	12,55
2	11	1,17	6	0,63	2	0,21	3	0,31	2	0,21	24	2,55
вкупно	294	31,27	373	39,68	79	8,40	107	11,38	87	9,25	940	100

$$X^2=28,306$$

$$df=12$$

$$p<0,01$$

Вредноста на хи-квадрат тестот (28,306) со $df=12$ покажува дека постојат статистички значајни разлики во мислењата на учениците по однос на ова прашање т.е. дека афинитетот кон креативното учење влијае на креативноста на ученикот. Пресметаниот $C=0,17$ укажува на слаба поврзаност меѓу варијаблите.

Графикон бр. 35. Афинитет кон креативно учење и успех на учениците.

Од табелата може да се види дека највисок процент ученици (39,68%) во креативното учење го преферираат учењето со истражување и тоа најмногу кај учениците со одличен и многу добар успех претежно кај машката популација. Исто така со висок процент е преферирано и учењето низ игра со (31,27%). Овие две форми на учење се застапени со околу (70%) што истакнува која форма наставниците би требало да ја искористат за да постигнат успешност во креативното учење.

Заклучок:

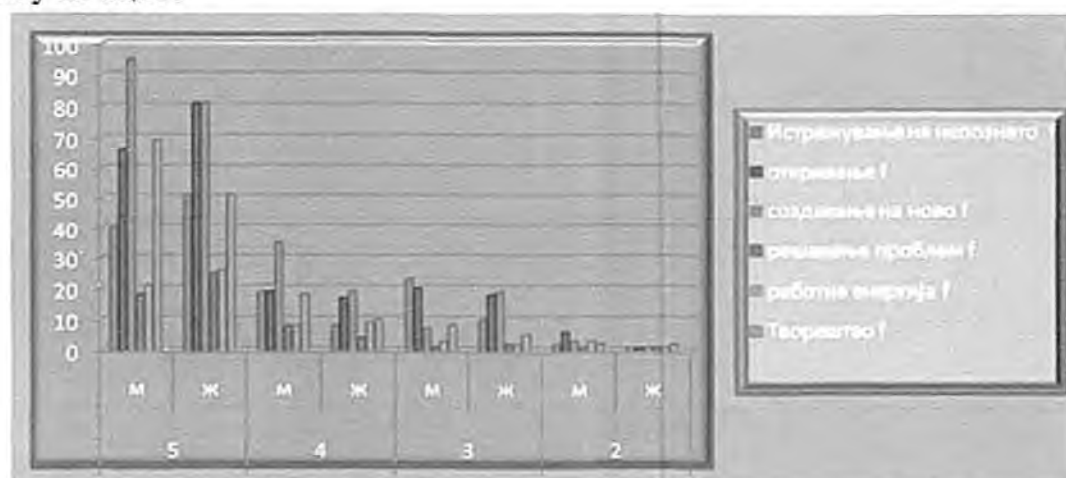
Афинитетот кон креативно учење претставува еден од основните податоци на креативната настава.

3.11. Сваќања на учениците за поимот креативност и пол и успех на учениците

Табела бр. 27 . Сваќања на учениците за поимот креативност и успех и пол на учениците

пол и успех на учениците	Сваќања на учениците за поимот креативност													
	истражување на непознато		откривање		создавање на ново		решавање проблем		работна енергија		творештво		Вкупно	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
м	40	4,25	66	7,02	95	10,10	18	1,91	21	2,23	69	7,34	309	32,87
ж	51	5,42	81	8,61	81	8,61	25	2,65	26	2,76	51	5,42	315	33,51
м	19	2,02	19	2,02	35	3,72	8	0,85	8	0,85	18	1,91	107	11,38
ж	8	0,85	17	1,80	19	2,02	4	0,42	9	0,95	10	1,06	67	7,12
м	23	2,44	20	2,12	7	0,74	1	0,10	3	0,31	8	0,85	62	6,59
ж	10	1,06	18	1,91	19	2,02	2	0,21	2	0,21	5	0,53	56	5,95
м	2	0,21	6	0,63	3	0,31	1	0,10	3	0,31	2	0,21	17	1,80
ж	1	0,10	1	0,10	1	0,10	1	0,10	1	0,10	2	0,21	7	0,74
м	84	8,93	111	11,80	140	14,90	28	2,98	35	3,72	97	10,31	495	52,66
ж	70	7,45	117	12,45	120	12,77	32	3,40	38	4,04	68	7,23	445	47,34
купно	154	16,38	228	24,25	260	27,65	60	6,38	73	7,76	165	17,55	940	100

Графикон бр.36. Сваќања на учениците за поимот креативност и успех и пол на учениците

Хипотезата сваќања на учениците за поимот креативност ја тестиравме преку категориите : истражување на непознатото, откривање, создавање на ново, решавање проблем, работна енергија и творештво.

За категорија истражување на непознатото вкупно се определија 154(16,38%) ученици од кои 84(8,93%) ученици се од машки пол и 70(7,45%) се ученици од женски пол. Од нив со одличен успех се 91 ученик од кои 40(4,25%) се ученици од машки пол и 51(5,42%) се ученици од женски пол. Оваа категорија ја прифатија 27 ученици со многу добар успех од кои 19(2,02%) се од машки пол и 8(0,85%)ученици се од женски пол; 33 ученици се со добар успех од кои 23(2,44%) ученика се од машки пол и 10 (1,06)ученици се од машки пол.

Во најмал број е определеноста за оваа категорија на учениците со доволен успех и тоа 3 ученика од кои 2 (0,21%)ученика се од машки пол и 1(0,10%)ученик се од женски пол.

Категоријата откривање ја прифатија 147 ученици со одличен успех од кои 66(7,02%) од машки пол и 81(8,61%)ученици од женски пол,потоа со многу добар успех се определиле 36 ученици од кои 19(2,02%)ученици од машки пол и 17(1,80%)ученици од женски пол.Со добар успех се изјаснија 38 ученици од кои 20(2,12%)ученици од машки пол и 18(1,91%)ученици од женски пол.Од учениците со доволен успех се 7 вкупно од кои 6(0,63%) ученика од машки пол и 1 (0,10%) ученика од женски пол, значи вкупно за оваа категорија се изјаснија 228 (24,25%).

За категоријата создавање на ново вкупно се определија 260 (27,65%) ученика од нив со одличен успех се 176 и тоа 95 (10,10%) од машки пол и 81 (8,61%) од женски пол; со многу добар успех се 54 ученици од кои 35(3,72%) се од машки пол и 19 (2,02%) се од женски пол; со добар успех се 26 ученици од кои 7(0,74%) се од машки пол и 19 (2,02%) од женски пол и ученици со доволен успех се 4 ученици од кои 3(0,31%) се ученика од машки пол и 1(0,10%)се ученици од женски пол.

Вкупно 60(6,39%) ученици од машки и женски пол се определија за категоријата решавање проблем. Во најмал број за оваа категорија се определија учениците со доволен успех и тоа 2 ученика од кои по 1(0,10%) од машки и од женски пол. Со добар успех се определија исто така мал број и тоа 3 ученика од кои 1(0,10%) од машки пол и 2 (0,21%) ученика од женски пол. Со многу добар успех се вкупно 12 ученици од кои 8(0,85%)ученика се од машки пол и 4 (0,42%) ученици од женски пол и учениците со одличен успех се определија за оваа категорија и тоа 43 ученици од кои 18(1,91%) ученици од машки пол и 25 (2,65%) ученици од женски пол.

Категоријата работна енергија ја избраа вкупно 73 (7,76%)ученици од нив со одличен успех се вкупно 47 и тоа 21(2,23%)ученика од машки пол и 26(2,76%)ученика од женски пол, потоа 17 ученици со многу добар успех од кои 8(0,85%) се ученици од машки пол и 9(0,95%) се ученици од женски пол; со добар успех се само 5 ученици од кои 3(0,31%) од машки пол и 2 (0,21%) се од женски пол и на крај за оваа категорија се определија и 4 ученика со доволен успех и тоа 3 (0,31%) од машки пол и 1 (0,10%) ученик од женски пол.

За категоријата творештво се определија вкупно 165(17,55%) ученици од кои 97 (10,31%)ученици се од машки пол и 68 (7,23%)ученици се од женски пол. Од нив со одличен успех се 120 ученика и тоа 69(7,34%) ученика од машки пол и 51(5,42%) ученик од женски пол. За истата категорија се определија 28 ученици со многу добар успех и тоа 18(1,91%)ученици од машки пол и 10(1,06%)ученици од женски пол. Вкупно 13 ученици со добар успех од кои 8 (0,85%) од машки пол и 5(0,53%) ученици од женски пол се определија за оваа категорија. Ученици со доволен успех се 4 од кои по 2(0,21%) се од машки и женски пол кои ја прифатија оваа категорија.

Табела бр. 27.1. Сваќања на учениците за поимот креативност и успехот на учениците.

успех на учениците	Сваќања на учениците за поимот креативност													
	истражување на непознато		откривање		создавање на ново		решавање проблем		работна енергија		творештво		Вкупно	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
1	91	9,68	147	15,63	176	18,7	43	4,57	47	5	120	12,76	624	66,38
2	27	2,87	36	3,82	54	5,74	12	1,27	17	1,80	28	2,97	174	18,51
3	33	3,51	38	4,04	26	2,76	3	0,31	5	0,53	13	1,38	118	12,55
4	3	0,31	7	0,74	4	0,42	2	0,21	4	0,42	4	0,42	24	2,55
Вкупно	154	16,38	228	24,25	260	27,65	60	6,38	73	7,76	165	17,55	940	100

$$X^2 = 28,895 \quad df = 15 \quad p < 0,05 \quad C = 0,17$$

Пресметаниот хи-квадрат тест покажува статистички значајна разлика во одговорите на учениците по однос на сваќањето за поимот креативност. Коефициентот на контингенција $C=0,17$ укажува на слаба поврзаност меѓу варијаблите.

Геафигон бр.37. Сваќања на учениците за поимот креативност и успехот на учениците.

Креативната настава во основа е насочена кон поттикнување на учениците кон нешто ново и продуктивно. Затоа сметавме за значајно во истражувањето да ја проучиме и содржината на креативноста со цел да ги согледаме разлчните аспекти на нејзината појавност. Во истражувањето се проучени шест индикатори кои претставуваат доминантни показатели на содржината на креативноста. Од табелата се гледа дека сите индикатори се прифатени од учениците како содржини но сепак неколку од нив имаат доминантно место и тоа создавањето на ново со (27,65%) и откривање(24,25%) како и предизвиците во истражувањето на непознатото со (16,38%). Значаен индикатор исто така е и творештвото на учениците како врв носител на креативните способности.

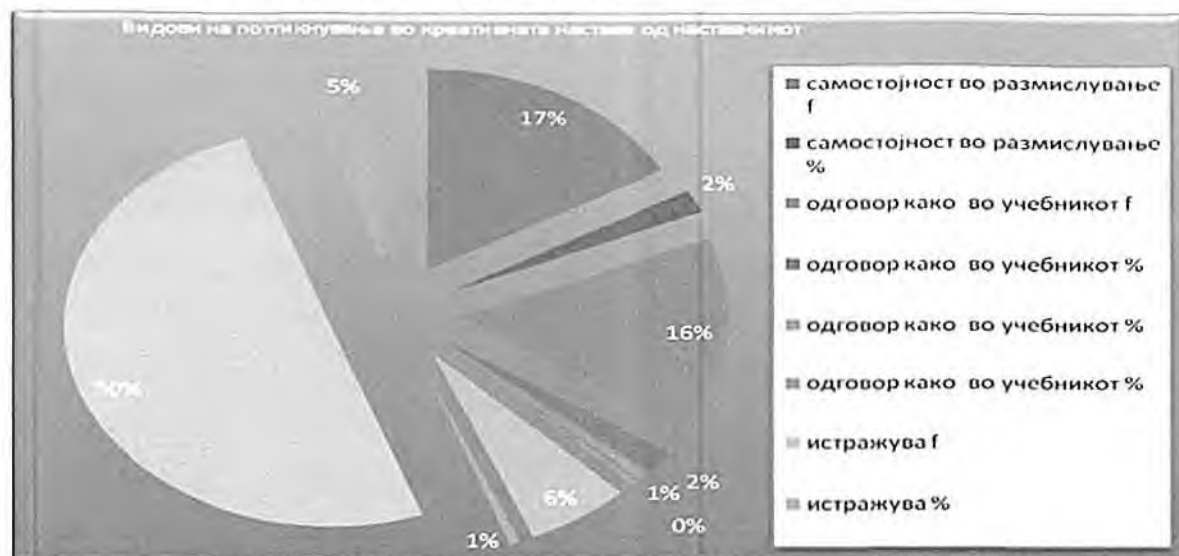
Заклучок: Анализата на индикаторите на поимот на креативноста му пружа можност да ги согледаме доминантните содржини на креативноста кои наставниците треба се повеќе да ги применуваат во реализацијата на образовниот процес.

3.12. Видови на поттикнувања на креативната настава врз развојот на креативната способност на учениците и пол и успех на учениците

Табела бр.28. Видови на поттикнувања во креативната настава од наставникот и успех и пол на учениците.

Пол и успех на учениците		Видови на поттикнувања во креативната настава од наставникот											
		самостојност во размислување		одговор како во учебникот		внимава на часот		решава проблем		истражува		Вкупно	
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
5	м	104	11,06	98	10,42	39	4,14	29	3,08	39	4,14	309	32,87
	ж	129	13,72	70	7,44	33	3,51	24	2,55	59	6,27	315	33,51
4	м	33	3,51	27	2,87	13	1,38	11	1,17	23	2,44	107	11,38
	ж	19	2,02	17	1,80	12	1,27	5	0,53	14	1,48	67	7,12
3	м	14	1,48	20	2,55	5	0,53	14	1,48	9	0,95	62	6,59
	ж	11	1,17	14	1,48	9	0,95	5	0,53	17	1,80	56	5,95
2	м	4	0,42	4	0,42	2	0,21	3	0,31	4	0,42	17	1,80
	ж	1	0,10	2	0,21	1	0,10	1	0,10	2	0,21	7	0,74
вкупно	м	155	16,49	149	15,85	59	6,28	57	6,06	75	7,98	495	52,66
	ж	160	17,02	103	10,96	55	5,85	35	3,72	92	9,79	445	47,34
		315	33,51	252	26,80	114	12,12	92	9,78	167	17,76	940	100

Графикон бр.38. Видови на поттикнувања во креативната настава од наставникот и успех и пол на учениците.

Анализата на податоците во бројки и проценти се презентирани во табел бр. 28.

Поттикнувањето на креативната настава врз развојот на креативните способности на учениците ја тестиравме преку категориите: самостојност во размислувањето, одговор како во учебникот, внимава на часот, решава проблем; истражува.

Категоријата самостојност во размислувањето ја прифатија најголем број на ученици 315(33,51%) од учениците. Учениците со одличен успех кои ја прифатија оваа категорија се 233 од кои 104(11,06%) ученици од машки пол и 129(13,72%) ученици од женски пол. Ученици со многу добар успех се 52 од кои 33(3,51%) се од машки пол и 19(2,02%) се од женски пол за оваа категорија се определија 25 ученици со добар успех од кои 14(1,48%) од машки пол и 11(1,17%) ученици од женски пол; 5 ученика со доволен успех ја прифати оваа категорија и тоа 4(0,42%) од машки пол и 1(0,10%) од женски пол.

За категоријата одговор како во учебникот се определија вкупно 252(26,80%) од учениците. Од нив со одличен успех се 158 од кои 98(10,42%) се ученици од машки пол и 70(7,44%) се ученици од женски пол; Потоа со многу добар успех се 34 ученици од кои 27(2,87%) се ученици од машки пол и 17(1,80%) се ученици од женски пол. Од учениците со добар успех се 34 од кои 20(2,55%) се од машки пол и 14(1,48%) ученици од женски пол. Во најмал

број за оваа категорија се определија учениците со доволен успех и тоа 6 од кои 4(0,42%) се од машки пол и 2 (0,21%) се ученици од женски пол.

Категоријата внимава на часот ја прифатија вкупно 114(12,12%) од учениците од кои со одличен успех се 72 ученика и тоа 39(4,14%) ученици од машки пол и 33(3,51%) ученици од женски пол;ученици со многу добар успех за оваа категорија се определија 25 ученици од кои 13(1,38%) се од машки пол и 12(1,27%) ученици од женски пол;14 ученици се со среден успех од кои 5(0,53%) се од машки пол и 9 (0,95%) се ученици од женски пол и во најмал број се застапени за оваа категорија учениците со доволен успех и тоа 3 ученика од кои 2(0,21%) од машки пол и 1 (0,10%) ученици од женски пол.

Вкупно 92 (9,78%) ученика се определија за категоријата решава проблем и тоа; со доволен успех 4 ученици од кои 3 (0,31%) од машки пол и 1 (0,10%) од женски пол; со среден успех 19 ученици од кои 14(1,48%) ученици од машки пол 45(0,53%) ученици од женски пол; со многу добар успех 16 ученици од кои 11(1,17%) ученици од машки пол и 5(0,53%) ученици од женски пол; со одличен успех 53 ученика од кои 29(3,08%) се ученици од машки пол и 24 (2,55%) се ученици од женски пол.

За категоријата истражување се определија 167(17,76%) од учениците и тоа 98 ученици со одличен успех и тоа 39 (4,14%) се ученици од машки пол и 59 (6,27%) се ученици од женски пол. Потоа оваа категорија ја прифатија 37 ученици со многу добар успех и тоа 23(2,244%) ученици од машки пол и 14(1,48%) ученици од женски пол, како и ученици со среден успех и тоа 26 ученици од кои 9(0,95%) се ученици од машки пол и 17(1,80%) се ученици од женски пол 6 ученици со доволен успех се определија за оваа категорија и тоа 4(0,42%) се од машки пол и 2(0,21%) се од женски пол.

Хи-квадратот со вредност 25,533 за $df=12$ ја потврдува статистичката значајност на разликите во одговорите на учениците со различен успех по однос на тврдењето дека видовите на поттикнувања на креативната настава влијаат врз развојот на нивните креативни способности.

Коефициентот на контингенција $C=0,16$ укажува на слаба поврзаност меѓу варијаблите.

Табела бр.28.1. Видови на поттикнувања во креативната настава од наставникот и успех на учениците.

успех на учениците	Видови на поттикнувања во креативната настава од наставникот											
	самостојност во размислување		одговор како во учебникот		внимава на часот		решава проблем		истражува		Вкупно	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
5	233	24,78	168	17,87	72	7,65	53	5,63	98	10,42	624	66,38
4	52	5,53	44	4,68	25	2,65	16	1,70	37	3,93	174	18,51
3	25	2,65	34	3,61	14	1,48	19	2,02	26	2,76	118	12,55
2	5	0,53	6	0,63	3	0,31	4	0,42	6	0,63	24	2,55
вкупно	315	33,51	252	26,80	114	12,12	92	9,78	167	17,76	940	100

$$X^2=25,533 \quad df=12 \quad p < 0,05 \quad C=0,17$$

Успехот во реализацијата на креативната настава често пати е условен и од видовите на поттикнувања од страна на наставникот. Затоа сметаме дека и овој показател е значаен за проучување.

Од табеларниот преглед може да согледаме дека учениците сметаат за најзначајно влијанието на наставникот за самостојност во размислувањето со 33, 51%. Исто така учениците истакнуваат дека значаен процент од наставниците 26,80 % влијаат на учениците да добиваат одговори како во учебникот. Со тоа сметаме дека и покрај иновациите во креативната настава сепак за значаен број ученици учењето на лекцијата како во учебник претставува основна цел во процесот на нивното учење.

Заклучок:

Значајното присуство на останатите индикатори кои произлегуваат од изјавите на учениците ни покажува дека наставниците сериозно треба да се посветат на проучување, на најадекватните видови на поттикнувања за успешност во креативната настава, под претпоставка дека и овој труд ќе биде во прилог на таа цел.

3.13. Вештини кај учениците поттикнати од креативната настава и пол и успех на учениците

**Табела бр.29. Вештини кај учениците поттикнати од креативната настава
и пол и успех на учениците**

Пол и успех на учениците		Вештини поттикнати кај учениците од креативната настава											
		подредување		споредување		набљудување		мерење		истражување		Вкупно	
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
5	М	<u>29</u>	<u>3,08</u>	<u>51</u>	<u>5,42</u>	<u>71</u>	<u>7,55</u>	<u>23</u>	<u>2,44</u>	<u>135</u>	<u>14,36</u>	<u>309</u>	<u>32,87</u>
	Ж	<u>33</u>	<u>3,51</u>	<u>49</u>	<u>5,21</u>	<u>59</u>	<u>6,27</u>	<u>20</u>	<u>2,12</u>	<u>154</u>	<u>16,38</u>	<u>315</u>	<u>33,51</u>
4	М	<u>8</u>	<u>0,85</u>	<u>14</u>	<u>1,48</u>	<u>23</u>	<u>2,44</u>	<u>11</u>	<u>1,17</u>	<u>51</u>	<u>5,42</u>	<u>107</u>	<u>11,38</u>
	Ж	<u>6</u>	<u>0,6</u>	<u>17</u>	<u>1,80</u>	<u>19</u>	<u>2,02</u>	<u>6</u>	<u>0,63</u>	<u>19</u>	<u>7,44</u>	<u>67</u>	<u>7,12</u>
3	М	<u>4</u>	<u>0,42</u>	<u>9</u>	<u>0,95</u>	<u>30</u>	<u>3,19</u>	<u>5</u>	<u>0,53</u>	<u>14</u>	<u>1,48</u>	<u>62</u>	<u>6,59</u>
	Ж	<u>15</u>	<u>1,59</u>	<u>15</u>	<u>1,59</u>	<u>10</u>	<u>1,06</u>	<u>6</u>	<u>0,63</u>	<u>10</u>	<u>1,06</u>	<u>56</u>	<u>5,95</u>
2	М	<u>4</u>	<u>0,42</u>	<u>4</u>	<u>0,42</u>	<u>4</u>	<u>0,42</u>	<u>2</u>	<u>0,21</u>	<u>3</u>	<u>0,31</u>	<u>17</u>	<u>1,80</u>
	Ж	<u>2</u>	<u>0,21</u>	<u>1</u>	<u>0,10</u>	<u>1</u>	<u>0,10</u>	<u>1</u>	<u>0,10</u>	<u>2</u>	<u>0,21</u>	<u>7</u>	<u>0,74</u>
Вкупно	М	<u>45</u>	<u>4,79</u>	<u>78</u>	<u>8,30</u>	<u>128</u>	<u>13,61</u>	<u>41</u>	<u>4,36</u>	<u>203</u>	<u>21,60</u>	<u>495</u>	<u>52,66</u>
	Ж	<u>56</u>	<u>5,96</u>	<u>82</u>	<u>8,72</u>	<u>89</u>	<u>9,47</u>	<u>33</u>	<u>3,51</u>	<u>185</u>	<u>19,68</u>	<u>445</u>	<u>47,34</u>
Вкупно		<u>101</u>	<u>10,74</u>	<u>160</u>	<u>17,02</u>	<u>217</u>	<u>23,08</u>	<u>74</u>	<u>7,87</u>	<u>388</u>	<u>41,27</u>	<u>940</u>	<u>100</u>

Вештините кај учениците поттикнати од креативната настава ги тестиравме преку категориите: подредување, споредување, набљудување, мерење и истражување.

Категоријата подредување ја прифатија вкупно 101 (10,74%) ученика од кои 62 се со одличен успех од кои 29(3,08%) ученици од машки пол и 33 (3,51%) од ученици се од женски пол, потоа 14 ученици со многу добар успех од кои 8 (0,85%) се од машки пол и 6(0,6%) се ученици од женски пол. Оваа категорија ја прифатија 19 ученици со добар успех од кои 4(0,42%) се од машки пол и 15(1,59%) се ученици од женски пол и 6 ученици се со доволен успех од кои 4 (0,42%) се од машки пол и 2(0,21%) се од женски пол.

За категоријата споредување се определија 100 ученици со одличен успех од кои 51 (5,42%) се од машки пол и 49(5,21%) ученици од женски пол, потоа 31 ученик со многу добар успех од кои 14(1,48%) се од машки пол и 17(1,80%) ученици од женски пол; со добар успех за оваа категорија се определија 24 ученици од кои 9(0,95%) ученика од машки пол и 15(1,59%) се ученици од женски пол и со доволен успех се определија 5 ученика од кои 4(0,42%) се од машки пол и 1(0,10%) ученик од женски пол.

Графикон бр.39. Вештини кај учениците поттикнати од креативната настава и пол и успех на учениците

Вкупно ученици од машки и од женски пол ја прифатија 217 (23, 08%) од кои со одличен успех се 130 ученици и тоа 71(7,55%)ученик од машки пол 59(6,27%) се од женски пол, со многу добар успех се 42 од кои 23(2,44%)ученика се од машки пол и 19(2,02%)ученика се од женски пол; со добар успех оваа категорија ја прифатија 40 ученици од кои 30 (3,19%)ученици се од машки пол и 10(1,06%)ученици се од женски пол и на крај со доволен успех вкупно се 5 ученици од кои 4(0,42%)ученици се од машки пол и 1(0,10%)ученик е од женски пол.

Значи вкупно за оваа категорија се определија 217(23,08%) од учениците.

-Категоријата мерење вкупно ја прифатија 74 (7,87%) од учениците и тоа со одличен успех се 43 ученика од кои 23(2,44%)ученици од машки пол и 20(2,12%) ученици од женски пол. Оваа категорија ја прифатија 17 ученика со многу добар успех 11(1,17%) ученици се од машки пол и 6(0,63%) се од женски пол;Потоа со добар успех се 11 ученици од кои 5(0,53%) се од машки пол и 6(0,63%) се од женски пол и 3 ученика со доволен успех од кои 2(0,21%) од машки пол и 1(0,10%) ученик од женски пол.

За категоријата истражување се определија вкупно 388(41,21%) од кои со одличен успех се 289 ученика и тоа 135(14,36%) од машки пол и 154(16,38%) ученици од женски пол; оваа категорија ја прифатија 51(5,42%)

од машки пол и 19(7,44%) од женски пол, потоа со добар успех се 24 од кои 14(1,48%) се од машки пол и 10(1,06%) се ученици од женски пол и во помал број за оваа категорија се определија 5 ученика со доволен успех и тоа 3(0,31%) од машки пол и 2(0,21%) ученика од женски пол.

Табела бр.29. 1. Вештини кај учениците поттикнати од креативната настава и успех на учениците

Успех на учениците	Вештини поттикнати кај учениците од креативната настава											
	подредување		споредување		набљудување		мерење		истражување		Вкупно	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
<u>5</u>	<u>62</u>	<u>6,59</u>	<u>100</u>	<u>10,63</u>	<u>130</u>	<u>13,82</u>	<u>43</u>	<u>4,57</u>	<u>289</u>	<u>30,74</u>	<u>624</u>	<u>66,38</u>
<u>4</u>	<u>14</u>	<u>1,48</u>	<u>31</u>	<u>3,29</u>	<u>42</u>	<u>4,46</u>	<u>17</u>	<u>1,80</u>	<u>70</u>	<u>7,44</u>	<u>174</u>	<u>18,51</u>
<u>3</u>	<u>19</u>	<u>2,02</u>	<u>24</u>	<u>2,55</u>	<u>40</u>	<u>4,25</u>	<u>11</u>	<u>1,17</u>	<u>24</u>	<u>2,55</u>	<u>118</u>	<u>12,55</u>
<u>2</u>	<u>6</u>	<u>0,63</u>	<u>5</u>	<u>0,53</u>	<u>5</u>	<u>0,53</u>	<u>3</u>	<u>0,31</u>	<u>5</u>	<u>0,53</u>	<u>24</u>	<u>2,55</u>
Вкупно	<u>101</u>	<u>10,74</u>	<u>160</u>	<u>17,02</u>	<u>217</u>	<u>23,08</u>	<u>74</u>	<u>7,87</u>	<u>388</u>	<u>41,27</u>	<u>940</u>	<u>100</u>

$$X^2=39,553$$

$$df=12$$

$$p < 0,01$$

$$C = 0,20$$

Графикон бр.40. Вештини кај учениците поттикнати од креативната настава и успех на учениците

Добиената вредност на хи-квадратот (39,553) со $df = 12$ покажа дека постои статистички значајна разлика во мислењата на учениците по оваа прашање

на ниво на значајност од 0,01 така што со сигурност може да се каже дека поставената хипотеза во пристапот кон изградување на креативни вештини на учениците поттикнати од креативната настава се потврдува.

Пресметаниот коефициент на контингенција укажува на слаба поврзаност меѓу варијаблите.

Круна во реализацијата на креативната настава е изградување на вештини кај учениците. Вештините на учениците за креативноста значи беа проучени низ пет индикатори во зависност од проценката на учениците за нивното посетување при што секој ученик ја потенцира доминантната вештина на креативност што ја поседува. Највисок процент ученици (41,27%) ја поседуваат вештината за истражување што сметаме дека не насочува кон заклучокот дека креативната настава во образовниот систем е прифатено од учениците и и дава простор за попрагматична примена во реализацијата на наставата.

Покрај истражувањето учениците истакнуваат дека во (23,08%) ја изградиле вештината за наблудување на сето она што има креативен карактер и води кон креативност.

Заклучок:

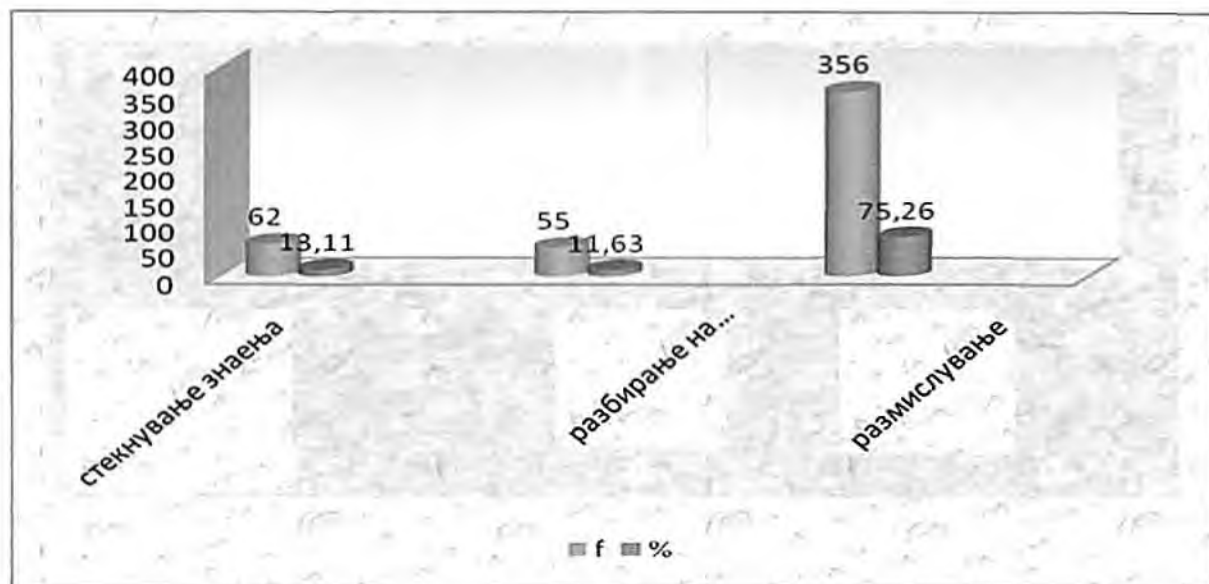
Сепак треба да истакнеме дека сите посочени вештини од учениците ги поседуваат во значаен процент што не води кон сознанието дека креативната настава е реализатор на соодветни вештини кај учениците кои ја прават оваа форма поатрактивна и перспективна во реализацијата на современиот образовен процес.

3.14. Поттикнувањето способности за учењето во креативната настава

Преглед бр.12. Поттикнување способности за учење во креативната настава

Поттикнување способности за учење во креативната настава	f	%
Стекнување знаења	62	13,11
Разбирање на предавањето	55	11,63
Размислување	356	75,26
Вкупно	473	100

Графикон бр.41. Поттикнување способности за учење во креативната настава

Успешноста во реализација на креативната настава и во креативното учење во голема мера е поттикнуто и од способноста која се стекнува за оваа образовна појава затоа сметавме дека е потребно во трудот да ги проучиме и ставовите на учениците за основните процеси во наставата и во учењето

(знаење, разбирање и размислување). Резултатите добиени од истражувањето ги презентираме во преглед бр. 12. и графикон бр.42.

Во проучувањето се вклучени следните категории: стекнување на знаења, разбирање на предавањето и размислување.

Вкупно за сите категории се изјасниле 473 ученици од нив за категоријата стекнување на знаења се изјасниле 62(13,11%) од учениците, за категоријата разбирање на предавањето се изјасниле 55(11,63%) од учениците и категоријата размислување ја избраа најголем број и процент ученици и тоа 356(72,26%) од учениците.

Презентираните податоците ни покажуваат дека учениците сметаат дека со креативната настава кај нив најмногу се поттикнува процесот на размислување (75,26%) кој претпоставуваме дека најдиректно води кон развој на креативните способности на учениците.

Релативно помал процент ученици но сепак од значење за истражувањето го преферираат стекнувањето на знаења на учениците со 13,11% и разбирање на предавањето со (11,63%) со овој показател можеме да го потврдиме сознанието дека со креативната настава се стекнуваат знаења што исто така е задача на креативната настава.

Заклучок:

Сите податоци во прегледот се од големо значење бидејќи презентираат реална состојба во реализацијата на креативната настава, за чии успешно спроведување постои поддршка и од учениците и од наставниците.

3.15. Способноста за концентрација кај учениците во процесот на креативната настава

Табела бр.30. Концентрација на учениците во процесот на креативна настава

Способност за концентрација	Нивоа на концентрација									
	Голема		средна		мала		вкупно			
	f	%	f	%	f	%	f	%	X	Ранг
концентрација на наставата во текот на часот	600	66,67	250	27,77	50	5,55	900	95,74	4,61	1
концентрација во процесот на учење	420	60	198	28,29	82	11,71	700	74,48	4,28	2
концентрација при одговарање пред наставникот	415	48,83	263	30,94	172	20,23	850	90,42	3,75	5
концентрација при дискутирање	300	47,62	244	38,73	86	13,65	630	67,02	3,76	4
концентрација при читање од учебник	530	60,22	180	20,45	170	19,32	880	93,61	4,21	3

Графикон бр.42. Концентрација на учениците во процесот на креативна настава

Концентрација на учениците во процесот на креативната настава претставува значајна димензија во реализацијата на оваа образовна форма. Концентрацијата на учениците е условена од повеќе агенсии (генетски, социјални, практикувањето и други).

Сепак сметаме дека креативната настава создава перспективи за изградување на поголеми способности за концентрација кај учениците и затоа во нашето истражување ја вклучивме и оваа димензија. Способноста за концентрација како показател на квалитетот во процесот на креативната настава ја проучивме низ пет индикатори и тоа: концентрација на наставата во текот на часот ,концентрација во процесот на учење, концентрација при одговарање пред наставникот, концентрација при дискутирање, концентрација при читање од учебник.

Сите споменати способности за концентрација се проучени преку следните три нивоа на концентрација и тоа : големо ,средно и мало.

Способностите за концентрација кај учениците во процесот на креативната настава се проучени и во бодови со пресметување на аритметичката средина и рангирање, согласно тоа пониската вредност на аритметичката средина обилува највисока ранг позиција.

Учениците имаат можност да го заокружат секој индикатор во соодветното ниво за кој сметаат дека е значаен. Од податоците согледуваме дека за најголем процент ученици е значајна концентрацијата во текот на часот, како и концентрацијата во процесот на учење.

Сепак учениците во своите изјави ја потенцираат значајноста и на останатите способности за концентрација и тоа:концентрација при читање од учебник, концентрација при дискусија, концентраци при одговарање пред наставникот.

Учениците истакнаа кои способности за концентрација и на кое ниво се најзначајни за успешна реализација на креативната настава.

Заклучок:

Податоците од табелата, претпоставуваме дека треба да претставуваат значајна насока и за учениците и за наставниците во процесот на изградување на оваа мошне значајна способност. Потребно е да се продолжи со понатамошно барање и изградување патишта за поттикнување на учениците во што поголема мера да ја поседуваат оваа способност во насока

на постигнување на се поголеми резултати во процесот на нивното образование.

3.16. Субјекти поттикнувачи на креативната настава

Преглед бр.13. Субјекти поттикнувачи на креативната настава

Креативност поттикнувата од креативната настава	f	%
креативност од наставникот	108	22,64
креативност од ученикот	111	23,27
заедничка креативност на наставникот и ученикот	258	54,10
Вкупно	477	100

$$X^2=92,491 \quad df=2 \quad p<0,01$$

Истражувањето на феноменот на креативната настава се однесува на голем број показатели кои влијаат на нејзината физиономија насочена кон поадекватно согледување на сите сегменти кои го сочинуваат нејзиниот опис. Во таа насока сметавме дека е значајно да ги проучиме и субјектите кои се јавуваат како поттикнувачи на креативната настава. Во постапката за дефинирање на овој поим ги вклучивме следните варијабли: креативност од наставникот, креативност од ученикот, и заедничка креативност од наставникот и учениците т.е. субјектите поттикнувачи на креативната настава ги тестиравме преку категориите: креативност од наставникот, креативност од ученикот, и заедничка креативност од наставникот и учениците.

Вкупно за овие категории се определиа 477ученици од кои 108(22,64%)ја избраа категоријата креативност од наставникот, потоа 111(23,27%) ја избраа категоријата креативност од ученикот и за категоријата заедничка

креативност на наставникот и ученикот се определија поголем број и процент од учениците и тоа 258 (51,10%) од учениците.

Добиената вредност на хи-квадратот (92,491) со $df = 2$ покажа дека постои статистички значајна разлика во мислењата на учениците по оваа прашање на ниво на значајност од 0,01.

Графикон бр.43. Субјекти поттикнувачи на креативната настава

Од добиените показатели согледуваме дека најдоминантни субјекти поттикнувачи на креативната настава се заедничките активности на наставникот и учениците со (54,10%) што треба да не води кон оснажување на овие субјекти за поголеми успеси во креативната настава. Исто така може да се види дека значаен процент ученици ја преферираат креативноста на наставникот во реализација на наставниот час и воннаставните активности со (22,64%).

Со оваа доверба од страна на учениците наставникот добива уште поодговорна задача да го организира наставниот процес поодговорно и попрофесионално.

Заклучок:

Од податоците се гледа дека учениците ја согледале и улогата на ученикот во реализацијата на креативната настава со 23,27% што не наведува на сознанието дека учениците наставата не ја сметаат како пасивен образован процес туку дека и ги согледуваат перспективите на примената на креативноста на учениците во наставата.

4. Анализа на резултатите од интервјуто со фокус групите

Креативната настава како релативно прогресивна и иновативна образовна работа во процесот на имплементација мобилизира голем систем на ученици во овој процес. Искуствата и знаењата од сите ученици го поставуваат темелот за успешната имплементација а со самото тоа и изградба на креативни субјекти како во доменот на организација на образовниот процес така и од страна на наставниците и учениците. Иако наставниците и учениците претставуваат директни учесници во креативната настава и видливо ги манифестираат позитивните страни од овој процес сепак во организацијата на креативната настава значајна улога има и стручната служба (професионалните работници-педагог , психолог) како и директорот на училиштето.

Затоа сметаме за значајно во истражувањето на оваа тема да вклучиме интервју со фокус група составена од директори, педагози и психолози. Секоја од овие три структури претставува посебна фокус група сепак сите три групи имаат заедничка основа т.е. истороден проток на интервју на фокус група, составена од седум базични прашања.

Протоколот на интервју се спроведува во три фокус групи. На секоја фокус група се поставува заедничко прашање за дискусија при што се забележува секој поединечен одговор на членовите на фокус групата и врз основа на тие изјави се изведува заеднички заклучок.

Резултатите од анализата на интервјуто на фокус групата ќе бидат презентирани во три вертикални колони.

Во првата колона е внесено административно професионалниот профил.

Втората колона претставува дескриптор на иницијалните прашања и третата колона претставува анализи и директни изјави на членовите од фокус-групата.

Фокусните точки што претставуваат основа на дискусијата или изјавите на фокус групата се :

1. Иницијативите за подобрување на креативната настава;
2. Причини кои ја отежнуваат креативната настава;

3. Задачи за унапредување на креативната настава;
4. Одлики на креативниот наставник;
5. Забелешки во процесот на креативната настава;
6. Основни носители на отпор во креативната настава и
7. Битни придобивки во реформата на училиштето со креативната настава.

Преглед бр.14. Презентирање на квалитативните аспекти на интервјуто

фокус субјект	Дескриптор на иницијалните прашања	Анализа и директни наводи
Директор		
	1. Задачи во унапредување на креативната настава	Во однос на ова иницијално прашање фокус групата ги наведува следните елементи на прашањето: - Унапредување на работата со наставниците - Создавање услови за компјутерска настава - Создавање услови за иновативни техники на учење - Со оваа прашање се мерат задачите на директорите и стручните работници (педагог, психолог, социолог) во унапредување на креативната настава.
		Директни наводи. <u>Д-1:</u> поблиска соработка со учениците; - создавање амбиент за учење <u>Д-2:</u> да биде тактичен, одговорен, соработник сослушувач; - да умее да издвојува приоритети, <u>Д-3:</u> да им се овозможат обуки на наставници и набавка на соодветни нагледни средства, <u>Д-4:</u> поттикнување на наставниците - мотивираност и организација за тимска работа <u>Д-5:</u> обуки, размена на искуства. <u>Д-6:</u> поттикнување за организирање на секаков вид на наставни активности преку посебно облици и содржини.

		<u>Д-7:</u> организирање на обуки за наставниците - обезбедување на физички и материјални услови. <u>Д-8:</u> имплементирање на современа технологија <u>Д-9:</u> организирање на семинари и поттикнување форми за непосредна соработка со учениците. <u>Д-10:</u> безрезервна поддршка на наставниците; - поттикнување на наставниците за вклучување во креативни часови - презентаци на успешни наставници <u>Д-11:</u> создавање на услови за поттикнување на наставниците и обезбедување на професионална литература <u>Д-12:</u> поддршка и унапредување на условите за реализација на креативната настава.
	2. Кои се иницијативите за подобрување на креативната настава?	Со ова прашање се мери степенот и видот на иницијатива за унапредување на креативна настава: Директни наводи: <u>Д-1:</u>- специјално опремени кабинети за работа по секој предмет <u>Д-2:</u> -поголема мотивација на наставниците; <u>Д-3:</u> -обука и нагледни средства <u>Д-4:</u> -оспособување за управување со компјутери <u>Д-5:</u> -организирање престој на наставници во понапредни училишта. <u>Д-6:</u> -информирање на наставниците за креативната настава; <u>Д-7:</u> -организирање на обуки- воведување посебни програми <u>Д-8:</u> -снабдување со средства; <u>Д-9:</u> -упатства и забелешки <u>Д-10:</u> -воведување иновации во наставниот процес <u>Д-11:</u> -намалување на бројот на ученици во одделението <u>Д-12:</u> -мотивација на наставниците.
	3. Причини кои ја отежнуваат креативната настава -Причини кои поттикнува од страна на наставникот. - Причини кои	Со оваа прашање се бара сознанија на директорите и стручните работници за причините кои ја отежнуваат релацијата на креативната настава како за учениците така и за наставниците. Директни наводи: <u>Д-1:</u> Несоодветно ги планира содржините во однос на реализацијата ; - Некористење на соодветни иновативни методи и техники за работа. Недоволно поттикнување на ученици да ја

	поттикнуваат од страна на ученикот:	активира способноста за креативно мислење и расудување; Непоседување доволен интерес. <u>Д-2:</u> -Не е доволно мотивиран -Не го интересира тоа -Тесно е врзан за својата програма; - Нема смисла за креативност Недоволно насочување; Немаат личен интерес Немаат услови; <u>Д-3:</u> -Необучени наставници -Немотивирани наставници Без навика за креативна работа Страв од омаловажување од соучениците. <u>Д-4:</u> -Погрешен пристап; -Недоволна мотивација -немање услови; -недоволна ангажираност -бегање од новото недоволна заинтересираност немање доволно значење <u>Д-5:</u> -отпор кон промени незаинтересираност; пренатрупаната програма <u>Д-6:</u> -материјално – техничките услови - структурата на учениците; несоодветни информации; <u>Д-7:</u> незаинтересиран наставник - недостаток на мотивација - недостаток на искуство незаинтересираност на ученикот монотонија од стереотипните часови недоволна мотивација <u>Д-8:</u> - недостаток на современа наставна технологија страх од грешки <u>Д-9:</u> - недоволно подготвување на наставниците -реализација на класична настава губење на самодовербата кај учениците <u>Д-10:</u> - недоволна подготвеност на наставникот -маската на наставниците; -недоволна мотивација -претерани барања од програмите; немање доверба во способностите на учениците; чувството на информираност во класот меѓусебното непочитување. <u>Д-11:</u> - Недоволна професионална подготовка;
--	--	---

		Несигурноста поради страв од појавување на грешки <u>Д-12:</u> - Условите во кои работи училиштето - Неподготвеност на наставникот Пасивност на часот
	4. Кои се одликите на креативниот наставник?	- Со ова прашање го испитувавме мислењето на фокус групата (педагог, психолог) на креативниот наставник како носител на наставно образовниот процес. Директни навод <u>Д-1:</u> - кретивниот наставник треба да : испитува , разгледува, истражува, советува, планира, предвидува, подржува, поттикнува, почитува, обединува, внесува иновации, превзема креативни акции и врши проценка на извршеното. <u>Д-2:</u> - полн со идеи и надежи смисла за соработка и успешна комуникација мотиватор; координатор, насочувач добар визионер и соработник <u>Д-3:</u> - трудолюбив, толерантен, комуникативен. <u>Д-4:</u> - смел, отворен, кооперативен, инвентивен <u>Д-5:</u> - отворен за промени - соработка, професионално несебичен <u>Д-6:</u> - лубезен, иницијативен <u>Д-7:</u> - иноватор; - поттикнувач на креативно мислење, соработник ; професионално усовршување <u>Д-8:</u> -да сугерира, - отворен љубопитен, динамичен <u>Д-9:</u>- вешт, -способен, самодоверлив, оригинален- креативен <u>Д-10:</u> - отворен за соработка; - прима и дава критики, креативен да има интерес за новото <u>Д-11:</u> поседува креативни способности и вештини - прецизен; - педантен, - толерантен и флексибилен стимулативен и охрабрувач поседува самодоверба; реален и објективен <u>Д-12:</u> - подготвен, -креативен; да има интерес за новото

	5. Кои се вашите забелешки и констатации во процесот на иновација во креативната настава?	-Со оваа прашање од директорите и стручните работници (педагог, психолог) се бара да ги изнесат своите забелешки и констатации за процесот на иновации во креативната настава. Директни наводи <u>Д-1:</u> поголема материјална подршка; <u>Д-2:</u> поголема мотивираност <u>Д-3:</u> недостаток од индивидуален пристап <u>Д-4:</u> постапна примена на иновациите; <u>Д-5:</u> континуирана примена на иновации; <u>Д-6:</u> соодветно насочување на наставата ; <u>Д-7:</u> недоволно посветено внимание; <u>Д-8:</u> примена на современа технологија <u>Д-9 :</u> развој на креативни способности <u>Д-10:</u> опременост со современа технологија <u>Д-11:</u> охрабрување во примена на современа технологија <u>Д-12:</u> почитување на улогата на ученикот.
	6. Кои се основните носители на отпор во реализацијата на иновациите во креативната настава?	Со ова прашање се испитуваат мислењата на членовите на фокус групата за носителите на отпор во реализација на иновациите во креативната настава. <u>Директни наводи:</u> <u>Д-1:</u> недоволно мотивирани; <u>Д-2:</u> скептиците; <u>Д-3:</u> непостоење услови за креативна настава; <u>Д-4:</u> неспремност за прифаќање на новитети, <u>Д-5:</u> отпор кон промени;

		<u>Д-6:</u> немање стратегија; <u>Д-7:</u> отпор кон промени; <u>Д-8:</u> отсуство на амбиција <u>Д-9:</u> неодговорни, некомуникативни <u>Д-10:</u> лоши (неадекватни) услови на работа <u>Д-11:</u> постарите наставници ја практикуваат традиционалната настава <u>Д-12:</u> несоодветна подготовка за реализација на креативната настава.
	7. Кои се битни придобивки во реформите на училиштето?	Со ова прашање се проучува мислењето на фокус групата во однос на битните придобивки во реформата на училиштето. Директни наводи: <u>Д-1:</u> Унапредување на наставата во образовниот процес <u>Д-2:</u> Создавање услови за активно учење <u>Д-3:</u> Осовременување на наставни процеси <u>Д-4:</u> Воведување на иновации во процесот на наставата <u>Д-5:</u> Изградување на самодоверба, доверба; <u>Д-6:</u> Стекнување на творечки знаења <u>Д-7:</u> Откривање и мотивирање на талентирани ученици; - Се постигнуваат поголеми резултати во наставата. <u>Д-8:</u> Се промовира училиштето <u>Д-9:</u> Зголемување на сботот на знаењата <u>Д-10:</u> Се подигнува угледот на училиштето <u>Д-11:</u> Позитивна и креативна атмосфера во училиштето; унапредување на методите и формите на работа во училиште; постигнување на поголем

успех; подобрување на квалитетот во воспитно-образовниот процес

Д-12: вклучување на соевените технолошки текови

Фокус субјекти

**Професионални
работници (педагог
Психолог)**

Педагог

1. Кои се ваши задачи во унапредување на креативноста?

Педагог-1: - давање подршка и стручна помош на наставниците

-Примена на адекватни методи

Педагог-2: активен однос на учениците

Педагог-3: следење на стручна литература;

Педагог-4: мотивација за унапредување на креативната настава;

**Педагог-5: поттикнување, помагање подржување на
учениците создавање услови**

Педагог-6: проучување на способностите на учениците за креативност

Педагог-7: презентација на иновациите во креативната настава

Педагог-8: обука на наставниците

- вреднување и наградување на наставниците
- работа со учениците во училиштето и надвор од училиштет

Педагог-9: - стваравање услови

- поттикнување на наставници
- снабдување со професионална литература

Педагог-10: користење на информативна технологија

- **општа подршка на наставниците**

Педагог-11: создавање услови и следење на креативната настава

Психолог 1:обука на наставниците

Психолог 2: пружење подршка на наставниците

- интерни семинари за креативност

Педагог	2. Кои се индикатори за подобрување на креативната настава?	Психолог 3: зголемување на мотивираноста на наставниците Психолог 4: континуирана и ефективна соработка со учениците Психолог 5: одржување на семинари Психолог 6: обука на наставниците, сугести, соработка и давање помош; Психолог 7: да ги подржува во креативната работа <u>Педагог1</u>: - обучување за примена на креативни методи <u>Педагог 2</u>: - перманентно внесување на нови иновативни постапки, форми и содржини - Внесување на современа образовна технологија <u>Педагог3</u>: - обезбедување дидактички материјали и обезбедување на технички услови за работа <u>Педагог4</u>: - подршка за учество на наставниците на семинари <u>Педагог5</u>: - подршка во примена на современата технологија за учење <u>Педагог6</u>: - поттикнување на наставници и учениците на креативност <u>Педагог7</u>: - обезбедување на средства и материјали за наставна работа <u>Педагог8</u>: - овозможување содржини за развој на критичко мислење <u>Педагог9</u>: - подршка на наставниците и учениците во процесот на креативната настава - понуда на соодветна литература. <u>Педагог10</u>: едукација на наставници за креативност - откривање на учениците со творечки потенцијали - градење на стратегија во реализација на креативна настава <u>Педагог11</u>: - подршка во прифаќање на креативна настава - подржување на користење на компјутерската технологија.
Психолог		Психолог 1: реализирање програми за подготовка за креативна настава Психолог 2: - снабдување на училиштето со литература и адекватни средства и помагала Психолог 3: - организирање на креативни работилници и поголема вклученост во

		унапредување на креативна настава - поддршка на наставниците во реализација на креативната настава Психолог 4:- обезбедување на соодветни услови и можности за работа - поттикнување на мотивот за работа на наставниците на било кој наставен предмет; Психолог 5:- поттикнување на слободно изразување - поттикнување на взаемна соработка наставник-ученик Психолог 6:-Поддршка на наставниците во формите и методите на креативната настава. Психолог 7:- Поддршка на наставниците во едукацијата за креативната настава - Идентификација и работа со креативно учење.
Педагог	3. Причини кои ја отежнуваат креативната настава -Причини кои поттикнува од страна на наставникот. - Причини кои поттикнуваат од страна на ученикот:	<u>Педагог1:-</u> реализација на наставата на традиционален начин - недоволна креативност на наставникот - отпор кон иновациите во наставата - недоволна мотивираност за работата <u>Педагог 2:-</u> пасивно учество на учениците во наставниот процес - доминантен отпор и наметлив наставник <u>Педагог3:-</u>несоодветни услови за работа немотивираност или необученост -недостаток на самоемоционална клима и услови во семејството и училиштето <u>Педагог4:-</u> материјално техничките услови - недоволно посветено време за креативна активност - прилагодување на креативната настава спрема возраста на учениците <u>Педагог5:-</u> немање интерес и иницијатива за индивидуално напредување во креативната настава - немотивираноста на учениците - немање поддршка и иницијативи од семејството и училиштето,

Психолог		<u>Педагог6:</u> - неангажираноста на наставникот - повлеченоста на ученикот <u>Педагог7:</u>недостаток на материјалот и извори за работа - повлеченоста на ученикот <u>Педагог8:</u> слаба мотивација, традиционална настава; - недостаток на креативни способности - незаинтересираноста на ученик; - недостаток на работни навики - слаба мотивација на учениците од страна на наставникот <u>Педагог9:-</u> условите во кои работи училиштето неподготвеноста на наставникот за одржување на креативната настава. - недоволна активност;немотивираност <u>Педагог10:-</u> недоволна стручна подготовка за работа со креативни ученици - отпор за работа со ученик кој е креативен <u>Педагог11:-</u> неможноста да се носи со промените - страв од изнесување на креативни идеи - несоодветна соработка кај учениците Психолог 1: - некреативен наставник со крути ставови - немотивираност Психолог 2:- недостаток на знаења за креативната настава - Недоволна обученост - материјална загрозеност и тенденција да се задржи традиционалната настава. - тешкотии во прилагодување на иновациите Психолог 3: слаба мотивираност на наставникот - нерационално користење на времето - недоволна индивидуална креативност

Педагог	4. Кои се одликите на креативниот наставник?	- субјективни слабости (недостатоци) - ниска интелектуална способност - незаинтересираност за креативна активност - нередовност во настава Психолог 4:-недоволна креативност - недоволна подготвеност за креативна настава - недостаток од информации - недостаток на интерес - недоволна мотивираност Психолог 5 :-недостаток на наставни средства за креативна настава; - неспособност на наставниците за креативност - неадекватна обука за настава (неквалитетна) - класична настава во класот - немање на доверба кај ученикот Психолог 6:- недостаток на услови - слаба мотивација - недостаток на литература - слаба креативност кај наставникот - недоволна соработка со другите наставници - недостаток на информации - слаба мотивација кај учениците - недостаток на училишни услови; Психолог 7: - непоседување базични познавања за природата на креативните ученици - несоодветни услови во кои учениците работат - <u>Педагог 1:</u> - трудолюбив, иновативен амбициозен, истраен <u>Педагог 2:</u> -отворен, кооперативен, мотиватор, динамичен, <u>Педагог 3:</u> -творечки способности, желба за работа <u>Педагог 4:</u>-превзема иницијативи, лубезен
----------------	---	---

		- талент во одредена област <u>Педагог 5</u>:-организатор, помагач, - реформатор, да учи - да се усовршува <u>Педагог 6</u>:способност за проценување на способностите на учениците. <u>Педагог 7</u>:владее со наставниот материјал. <u>Педагог 8</u>:интелектуални способности, соработник, комуникатор, мотиватор, реален, критичка способност. <u>Педагог 9</u>:креативен, интерес за иновации <u>Педагог10</u>:поттикнувач, истражувач, организатор, дебатира. <u>Педагог11</u>:отворен, способност за избор на адекватна содржина за креативна настава комуникативен, соработник.
<u>Психолог</u>		<u>Психолог1</u>:-апликативни наставни форми и методи - отворен за нови идеи и пристапи, <u>Психолог2</u>: интелигентен, флексибилен, коректен, сака да мотивира, иницијатор, трудолюбив, истраен, истражувач <u>Психолог3</u>: одговорен, подготвен за предизвици, комуникативен критички да размислува <u>Психолог4</u>:ведар, мотиватор,позитивен, критичар,респект кон личноста на ученикот, соработник. <u>Психолог5</u>: вешт, способен, самодоверба, оригинален, флуентен. <u>Психолог6</u>:отворен, комуникативен, добар соработник, продуктивен, интелектуален и креативни способности, мотиватор.
<u>Педагог</u>	5.Кои се вашите забелешки и констатаци во процесот на иновација во креативната настава	<u>Педагог 1.</u> - мотивирачка и динамична атмосфера на часот <u>Педагог2.</u> - овозможува активен однос на учениците. <u>Педагог3.</u> - реализација со позитивни ефекти. <u>Педагог4.</u> - потреба од насочување <u>Педагог5.</u> - потреба од соодветни ресурси <u>Педагог6.</u> - располагање со соодветни средства за креативна настава. <u>Педагог7.</u> - непосредно запознавање со иновациите <u>Педагог8.</u> - присутност на позитивна мотивација <u>Педагог9.</u> - воведување на актуелни иновации <u>Педагог10.</u> - поголема креативност поквалитетни иновации

		<u>Педагог11.</u> - иновацијата е основа во креативната настава.
Психолог		
Педагог	6.Кон се основните носители на отпор во реализација на иноваци во креативната настава	Психолог1.- организираниот пристап во креативната настава води кон иновација Психолог2. -наставникот - основен креатор на иновациите Психолог3. -натпреварот меѓу учениците битен поттикнувач за иновации Психолог4.-современите генерации поседуваат предиспозиции за иновации Психолог5.- интересот и љубопитноста во креативната настава водат кон иновации Психолог6.- надарените ученици се склони кон креирање на иновации Психолог7. - наставниковата поддршка една од основите за иновации во наставата <u>Педагог 1.</u> - несоодветни наставни содржини <u>Педагог2.</u> - недостаток на интерес на наставниците. <u>Педагог3.</u> - услови за работа и материјалната немотивираност <u>Педагог4.</u> -личноста на наставникот - несоодветна литература <u>Педагог5.</u> недостаток на мотивираност <u>Педагог6.</u> Недостаток на средствата за електронска комуникација <u>Педагог7.</u> недостаток на наставни средства и материјали <u>Педагог8.</u> условите, просторот, наставните средства - непостоење на желба за творечки активности <u>Педагог9.</u> несоодветните училишни услови <u>Педагог10.</u> - неспремност на наставникот да гради стратегии <u>Педагог11.-</u> неспремност за поголем и соодветен ангажман во креативната настава - неадекватното планирање на воспитно-образовниот процес.
Психолог		<u>Психолог1.</u> - неажурни личности, личности кои тешко прифаќаат иновации и промени <u>Психолог2.-</u> недостаток на организиран пристап - Недостаток на обуки и семинари

Педагог

7. Битна придобивка во реформата на училиштето

Психолог

Психолог3. - избегнување на поголем напор
Психолог4.- стереотипите
Психолог5. - недоволна афирмираност на креативната настава
Психолог 6. - несоодветни базични знаења на учениците за креативност
Психолог7. -непостоење на адекватни професионални кадри

Педагог 1: развивање на вештини и способности за современо живеење

Педагог2:- креативни наставници
- Креативни ученици

Педагог3:- потикнува самостојност и непосредност

Педагог4: поголемо присуство на креативната настава во образовниот процес

Педагог5:-унапредување и осовременување на наставниот процес и работа

Педагогб:- го поттикнува развојот на способностите и интересите

Педагог7:-снаодливи, работливи, независни ученици

Педагог8: -потикнува задоволство и волја за работа

Педагог9:-потикнува сигурност и самодоверба

Педагог10: соодветни можности за соочување со современа образовна технологија

Педагог11:-постигнува продуктивни резултати како основа за понатамошно успешно образование

Психолог1:- значајна улога на психологот во училиштето

Психолог2:-подготвеност за соочување со предизвиците на современото живеење

Психолог3:- подигање на степенот на иницијативност

Психолог4:-сестран напредок во градењето на моќта на учење

- способност за лесно, брзо и динамично учење

Психолог5:-подобрување на квалитетот на успехот на учениците

Психолог 6:-училиште спрема мерка на ученикот

Психолог7:-подигање на свеста за работа и изградување на продуктивни работни навики.

Севкупните истражувачки активности во рамките на евалуацијата се карактеризираат со квалитативна анализа на одговорите на директорите во 12 основни училишта кои се однесува на 7 основни тематски прашања насочени кон унапредување на креативната настава во училиштето.

Сите директори и стручни работници во своите дискусии се залагаа за унапредување на креативната настава во училиштето пред сè од два аспекта. Од аспект на опременоста на училиштето и од аспект на капацитетите на наставниците за имплементација на оваа наставна форма при што најчести одговори се однесуваат на обуките, усовршувањето, соработката и меѓусебната поддршка. Во однос на прашањето за сугестии за подобрување на креативноста директорите предлагаат голем број сугестии од што може да се согледа нивната спремност за успешна имплементација на оваа форма на современиот образовен процес.

Директорите и стручните работници дискутираа и за ликот на креативниот наставник од аспект на создавање простор за усовршување на наставникот изградувајќи професионална особина адекватна на креативната настава.

Во однос на иновациите на креативната настава директорите и стручните работници едногласно го согледаа значението на нова форма барајќи одговорност од наставниците во сè поголемо вклучување на наставниците во иновативните процеси како и лично нивно залагање во градење на сопствените капацитети за поддршка на овој вид настава.

Заклучок:

Присутноста на иновациите во креативната настава ги отвараат перспективите за реформи во училиштето, со што се согледува нивната мултимедијалност и сестраност. Но сепак директорите и стручните работници во дискусијата во фокус групите, дискутирајќи објективно за современите состојби во имплементација на истите ги согледуваа и тешкотите во имплементација на креативната настава барајќи и сугерирајќи патишта за надминување и совладување на основните проблеми.

ЧЕТВРТ ДЕЛ

- **Заклучни согледувања**
- **Прилози**
- **Литература**

Заклучни согледувања

Образованието на учениците претставува основна и битна задача на општеството во целина, но пред сè на образовните институции и кадрите кои учествуваат во тој процес.

Динамичниот општествен развој а пред сè развојот во современиот свет кој се карактеризира со глобализација и се поголема доминантност на современата технологија, на образованието воопшто ни ја наметнува потребата од проучување и реализирање на современи наставни форми кои ќе придонесат најсоодветно вклопување на учениците во наставниот процес и учењето, но и ќе создадат можности за попродуктивно прифаќање на предизвиците од современото образование воопшто. Во таа насока креативната настава како симбиоза на иновации е насочена кон тој предизвик т.е. кон предизвиците на современото образование воопшто.

Во докторската дисертација креативната настава симбиоза на иновации покрај сознанијата во анализата на теоретскиот дел резултатите од истражувањето ни даваат значајни сознанија како за наставниците така и за учениците како и за фокус групата од стручни работници во училиштето.

Во трудот се проучува креативната настава како симбиоза на иновации во рамките на основното образование што претставува основен темел на кој се надоврзуваат сите форми на континуирано односно перманентно образование.

Анализата на резултатите од сопственото истражување не упатува на следните заклучоци:

-Реализацијата на креативната настава е прифатена во голема мера од сите наставници како перспективна форма во современото образование.

- Креативната работа на наставникот претставува главниот водител и реализатор на овој нов процес во наставната работа, кој создава перспективи за повисоки дострели на учениците во образовниот процес.

Креативната работа на наставникот се карактеризира со разновидни и динамични форми на креативната работа кој со тек на време, како носечки дејности, треба да се одликуваат со се поголема разновидност и динамичност.

- Креативната настава како релативна нова и современа наставна метода која ги става учениците на одговорно место во наставниот процес бара стрпливост и е амбициозна творечка работа, како од учениците така и од наставниците. Се разбира дека остварувањето на успешни резултати има своја релативна перспектива, која ќе завзема се поголем простор во групната и во индивидуалната работа и на наставниците и на учениците.

- Мотивите за креативна работа не ја достигнуваат својата моќ веднаш туку се плод на подолготрајна наставна и воннаставна активност насочена кон подигање не само на заинтересираноста на она што се учи туку и во согледувањето на перспективите во унапредувањето во образовниот процес.

Мотивацијата во креативната настава претставува една од двигателните сили која има своја сегашност и иднина и во согласност со тоа претставува основен фактор во креативната наставна работа.

- Интелектуалните капацитети на наставникот во креативните иновации се присутни во сите четири индикатори и претставуваат кадри кои ја согледуваат значајната улога на креативниот капацитет на наставникот воопшто.

- Остварувањата на ограничувањата во креативна настава од аспект на субјективниот фактор треба да претставуваат сериозна заложба не само кај самите наставници туку и кај релевантните фактори во образовниот систем, во потрага кон патишта и состојби, во насоки на надминување на субјективните ограничувања.

- Отстранувањето односно намалувањето на негативното влијание на објективните фактори претставува значајна компонента во процесот на градење на современи соодветни услови во реализацијата на оваа мошне успешна и прогресивна наставна содржина. Иако како посебни индикатори сепак може да се согледа и врската меѓу овие два подиндикатори како причина и последица за ограничувања во креативната настава.

Проучувајќи ги компаративно наставните влијанија на објективните и субјективните фактори може да заклучиме дека тие претставуваат една целина со сериозни показатели кои во најблиска иднина ако не може да се отстранат во значаен процент да се намалат и ублажат.

-Во основа сметаме дека самиот процес на градење креативни иновации претставува резултат на меѓусебната интеракција ученик - наставник. Во

овој процес на интерактивно делување обата субјекти и наставникот и ученикот, имаат рамноправна улога. Во основа тоа е и целта на креативната настава.

- Треба да се забележи дека фронталната форма на работа која често не кореспондира со креативната настава и покрај современите тендеции за современата воспитна работа сепак е присутна во значаен процент. Во однос на останатите форми на работа може да се забележи дека наставниците преферираат за нивно присуство, пред се оние со подолгогодишно работно искуство, но и оние со помалку години работно искуство. Затоа можеме да заклучиме дека во нашето училиште се чувствува стадиум на транзиција во која доминантноста на застарените форми не е напуштена и покрај тоа што прогресивните форми на креативна настава навлегуваат се повеќе во образовниот процес.

- Наставниците со најмал работен стаж и покрај тоа што претпоставуваме дека можда не се активно вклучени во едукации за креативната настава сепак во практиката современите пристапи во наставата наоѓаат место на нивните часови. Мошне значаен придонес во овие пристапи имаат стекнатите знаења во процесот на редовните студии на факултетот.

- Формите на професионалното усовршување во реализацијата на креативната настава се многубројни и истовремено прифатени како реализатори на новите пристапи во креативната настава.

- Претпоставуваме дека во иднина едукативната технологија ќе поседува се поголема присутност не само во училиштата туку и во домовите на учениците и другите институции и ќе бидат основни двигатели на изградба на креативни способности кај учениците.

Како потврда на се поголемата вклученост на наставниците во проектните активности, а со тоа се поголемата и се помасовната примена на новите образовни технологии ја наведуваме листата на учество на проекти на наставниците вклучени во некој проект. Тоа не упатува на следните сознанија.

-Проценката на наставниците за значајни прашања во реализацијата на креативната настава придонесува во овој труд да се согледаат основните параметри за успешно спроведување на креативната настава.

Основните рангови т.е првите највисоките рангови во скалата на проценка се однесуваат на соработничка училишна атмосфера. Истрајноста при решавањето на проблемите, подржувањето на детската фантазија за креативност и ослободувањето на учениците од грешки и обвинувања во процесот на творечката работа во училиштето, ги поставуваат темелите на основните смерници во успешното имплементирање на креативната настава во училиштето како симбиоза на иновации.

Во однос на основниот и носечкиот индикатор во скалата на процена на наставниците за креативната настава, а се однесува на поттикнување и манифестирање на креативноста, испитаните наставници ја процениле со средна вредност 4,11 со што претпоставуваме дека ги согледале основните параметри во имплементација на креативната настава и со тоа го потврдуваат фактот дека нашите наставници имаат капацитет и знаење за реализација на креативната настава во нашите училишта.

- Податоците во истражувањето ја потврдуваат значајноста на наставникот пред се во однос на поставување разбирливи прашања во текот на наставата во избирање на лекции со интересни содржини кои ќе им го трасираат патот во креативното учење.

- Во одговорите на истражувањето најмногу присутни и со највисок процент се застапени одличните ученици и тоа со (66,38%) како и многу добрите ученици со (44,89%) што го потврдува веќе изграденото сознание дека во одделението се најзастапени одлични и многу добри ученици. Овие ученици и учениците со понизок успех сметаат дека основен поттикнувач за активноста на учениците на часот претставува климата на соработката на одделението.

- Процесот на имплементација на креативна настава е долготраен и дека во нашите училишта се уште е присутно вообичаеното учење дома, како самостојно, така и со помош на домашните. Сепак овој податок треба да не насочи кон остварување можности за учење во училиштето во процес на разновидни форми на учење т.е. совладување на наставната содржина.

- Една од основните задачи на наставникот е да го прифати (реализира) сознанието дека развојот на креативните способности кај учениците

претставува основа за креативната настава и креативните пристапи воопшто.

- Од истражувањето добивме сознанија дека највисок процент ученици (58,08) сметаат дека постои креативност во секој наставен предмет. Овој податок се однесува како на одличните и многу добрите ученици, така и на учениците со послаб успех.

Во однос на полот не постојат значајни разлики меѓу одличните машки и женски ученици, додека кај учениците со останатиот успех релативно повисока процентуална застапеност среќаваме кај машките ученици. Овој показател не поттикнува кон потребата од подржување и оснажување на наставниците во примената на креативноста во секој наставен предмет.

- Учениците ги препознаваат факторите кои го спречуваат успешниот пристап во креативната настава. Овие податоци се од голема важност пред се за учениците за да настојуваат самите да ги надминат. Но исто така се од значење и за наставниците кој треба да вложат соодветни напори учениците да ги надминат факторите кои го спречуваат успешното вклучување во креативната настава и креативните активности.

- Од анализата на податоците во табелата може да ја согледаме значајната улога на слободните активности во поттикнување на креативноста на наставата. Сепак најголем број испитаници ги истакнале спортските активности со (26,70%) додека работата со компјутер (16,27%) како и ликовната и музичката активност. Имајќи во предвид дека пристапот за компјутерски активности во овие училишта не е на завидно ниво можеме да истакнеме дека во иднина ова активност ќе биде присутна во уште поголем процент. Во овој контекст треба да се насочи и создавањето услови за непосредна примена или присуство на слободните активности во разни форми и содржини се повеќе и повеќе.

- Креативната настава има поголеми перспективи во реализирањето на успешен наставен процес.

- Значајно е да се истакне дека радоста и среќата од успехот се водечки чувства кај учениците со добар и доволен успех. Високата застапеност на чувствата од пофалбите на наставникот е проучена од аспект на доминантност на чувството, со цел да направиме дистинкција на чувствата.

Очекуваме дека слични резултати би добиле и кога учениците би имале можност да се одлучат за два, три и повеќе чувства од пофалбите. Во тој случај би ги сознале најприсутните чувства на учениците во вкупната популација. Во истражувањето го добивме најприсутното чувство од пофалбата, кај секој од учениците.

- Во истражувањето се покажа дека највисок процент на ученици (65,92%) ги преферираат екскурзиите во природа додека (18,40%) од учениците ги преферираат екскурзиите во посета на друг град. Во однос на прошетките во зоолошка градина учениците се помалку водени во зоолошка градина и во запознавање на градската културна и комуникациона средина. Наставните програми во училиштата потребно е да бидат позастапени со содржини од аспект на прошетки и екскурзии како непосредни презентери на содржини од значење на животот и културата на учениците.

- Највисок процент ученици (39,68%) во креативното учење го преферираат учењето со истражување и тоа најмногу кај учениците со одличен и многу добар успех претежно кај машката популација. Исто така со висок процент е преферирано и учењето низ игра со (31,27%). Овие две форми на учење се застапени со околу (70%) што истакнува која форма наставниците би требало да ја искористат за да постигнат успешност во креативното учење.

- Анализата на индикаторите на содржината на креативноста му пружа можност да ги согледаме доминантните содржини на креативности кои наставниците треба се повеќе да ги применуваат во реализацијата на образовниот процес.

- Наставниците сериозно треба да се посветат на проучување, на најадекватните видови на поттикнувања за успешност во креативната настава, под претпоставка дека и овој труд ќе биде во прилог на таа цел.

- Креативната настава е поттикнување за развој на соодветни вештини кај учениците, кои ја прават оваа форма поатрактивна и перспективна во реализацијата на современиот образовен процес.

- Со креативната настава се стекнуваат знаења што исто така е задача на креативната настава. Сите податоци во прегледот се од големо значење бидејќи презентираат реална состојба во реализацијата на креативната

настава, за чие успешно спроведување постои поддршка и од учениците и од наставниците.

- Податоците од истражувањето, претпоставуваме дека треба да претставуваат значајна насока и за учениците и за наставниците во процесот на изградување на оваа мошне значајна способност. Потребно е да се продолжи со понатамошно барање и изградување патишта за поттикнување на учениците во што поголема мера да ја поседуваат оваа способност во насока на постигнување на се поголеми резултати во процесот на нивното образование.

- Учениците ја согледале и улогата на ученикот во реализацијата на креативната настава со 23,27% што не наведува на сознанието дека учениците наставата не ја сметаат како пасивен образован процес, туку дека и ги согледуваат перспективите на примената на креативноста на учениците во наставата, како симбиоза на иновации.

Во однос на иновациите на креативната настава директорите и стручните работници едногласно го согледаа значението на новата форма, барајќи одговорност од наставниците во се поголема вклучување на наставниците во иновативните процеси, како и лично нивно залагање во градење на сопствените капацитети за поддршка на овој вид настава.

Присутноста на иновациите во креативната настава ги отвараат перспективите за реформи во училиштето, за што ја согледуваат нивната мултимедијалност и сестраност. Но сепак директорите и стручните работници во дискусијата во фокус групите дискутирајќи објективно за современите состојби во имплементација на истите ги согледуваа и тешкотите во имплементација на креативната настава барајќи и сугерирајќи патишта за надминување и совладување на основните проблеми.

Како генерален заклучок во истражувањето изјавуваме дека креативната настава, согледана од сите три групи на испитаници претставува симбиоза на иновации и поттик кој води кон настава со современи карактеристики.

2. ПРИЛОЗИ

Прилог

Бр.1

АНКЕТЕН ЛИСТ ЗА НАСТАВНИЦИ

За потребите на едно индивидуално истражување, Ве молиме да одговорите на поставените прашања. Прашалникот е анонимен и затоа, Ве молиме, на поставените прашања да одговарате, колку што е можно поточно.

Целта на ова истражување е да се соберат податоци за вашите мислења и ставови во врска со креативноста во наставата како симбиоза на иновации.

Однапред ви благодарам за соработката!

Општи податоци:

1. Реден број на анкетираниот _____ Пол: М Ж
2. Училиште _____
3. Општина: _____ Дата: _____ 2011
4. Работно искуство:
 - ☐ До-5 год
 - ☐ Од 5-10 год
 - ☐ Од 11-20год
 - ☐ Над 20год

Податоци кои се однесуваат на проблемот кои се проучува:

1. Креативната работа во наставата треба да се реализира со
 1. Одличен ученик;
 2. Ученик со среден успех;
 3. Ученик со слаб успех;
 4. Со сите ученици;
2. Доминантна креативната работа во наставата се реализира :
 1. Со самостојна креативна работа на наставникот;
 2. Со поттикнување на самостојна работа на ученикот
 3. Со заемна соработка на наставникот и ученикот;

3. Креативната настава во поголема мера е ориентирана кон следните стремежи:
 1. Кон остварување на целите на ученикот;
 2. Кон остварување на способностите на ученикот;
 3. Кон остварување на интересите на ученикот за програмските содржини;

4. Доминантен мотив за креативна наставна работа :
 - a) Прифаќањето на наставникот да изведува креативна настава;
 - b) Наставната програма;
 - c) Проектните поттикнувања;

5. Креативна иновација на наставникот зависи од компетенциите на наставникот:
 1. Степенот на креативна способност на самиот наставник;
 2. Бројот на реализирани обуки за креативна настава;
 3. Интересите за примена на креативна настава;
 4. Барања за имплементација на современите трендови на современата настава;

6. Субјективни фактори кои ја ограничуваат креативната настава се:
 - a) Страв од неуспех;
 - b) Конформизам ;
 - c) Ниско ниво на аспирација;
 - d) Слаба мотивација за креативност;
 - e) Недостаток на љубопитност;
 - f) Неиницијативност;

7. Објективни фактори кои ја ограничуваат креативната настава се:
- a) Класичен (стереотипен) начин на работа;
 - b) Неадекватна стручна спремност од наставниците;
 - c) Голем број на ученици во одделението;
 - d) Традиционалниот распоред на часовите;
 - e) Недостаток на проблемски и истражувачки задачи;
 - f) Пренатрупаната програма;
 - g) Доминантност на монолошка метода ;
 - h) Наставата најчесто се изведува шаблонски;
8. Способности за доминантни креативни иновации на наставникот:
- 1. Способноста за креативност;
 - 2. Слободата на акции со учениците;
 - 3. Поседување на способност за охрабрување на учениците;
 - 4. Искажување доверба кај учениците;
 - 5. Поттикнување способност и самостојност;
 - 6. Прифаќање на иницијатива од учениците;
9. Креативната работа на наставникот воглавно се применува во следните форми:
- 1. Во фронтална работа;
 - 2. Групна работа ;
 - 3. Индивидуална работа на ученикот;
 - 4. Работа во пар (тандем);
10. Во креативната работа наставникот главно ги применува следните методи:
- a) Работа на проекти;
 - b) Дискусија;
 - c) Решавање проблеми;
 - d) Непосредни активности;
 - e) Набљудување;
 - f) Играње на улоги;
 - g) Истражување;

11. Остварување на професионалното усовршување со современи едукативни активности:

1. Со учество во разни обуки;
2. Со учество на семинари и работилници во рамките на проектите;
3. Со соработување со наставници од други училишта;
4. Со објавување прилози во стручниот печат;
5. Со правење мали истражувачки проекти;
6. Со презентирање и користење на стручна литература;
7. Со редовно учествување во интерните обуки во рамките на училиштето ;

12. Во креативната работа наставникот ги применува следните техники:

- а) Презентација со графоскоп;
- б) Презентација со Power point;
- с) Моделирање (правење модели)

13. Креативната настава во одделението поттикнува креативна активност реализирана од наставниците.

Креативна активност	меѓу наставници	меѓу ученици	меѓу наставници и ученици
Соработка			
Комуникација			
Конструктивност			

14. Фактори за креативноста на наставата.

Фактори за креативноста на наставата	Високо	Средно	Ниско	Вкупно
1. Наследните предиспозиции				
2. Средината				
3. Активноста на наставникот				

15. Проценка на креативноста на учениците од страна на наставниците

1.	Секогаш (до 80%)
2.	Понекогаш (до 50%)
3.	Никогаш (до 20%)

16. Нивоа на наставни предмети во кои се имплементираат елементи кои се користат во развојот на творечките активности на учениците:

- a) Многу
- b) Делумно
- c) Малку
- d) Не дава можност за креативност

17. Според вас надареноста за креативност на ученикот не може да постигне вистински ефекти поради следните пречки:

1. Во клима на недоверба
2. Ригидни норми
3. Слаб систем на меѓусебна комуникација
4. Поттикнување на нови идеи
5. На континуирано следење на напредувањето на учениците
(Утврдете го редоследот на приоритетите - битни за надареноста, обележувај ги најзначајните ставови за критериуми од 1-5
Рангирај од 1-5; 1- најзначаен; 5- помалку значаен)

18. Придонесот на пофалбата во успехот на креативните активности на учениците од страна на наставникот:

1. Голема (80%)
2. Средна (50%)
3. Мала (20%)

19. Способности на наставникот за креативно учење на учениците важни се следните скалирања:

- ___ можност за творечка преработка на материјалот
- ___ склоност кон прифаќање на нови идеи
- ___ смисла за експериментирање
- ___ критичност и независност на мислења
- ___ отвореност спрема нови идеи
- ___ стремеж за оригинално следење
- ___ да покаже нови и оригинални идеи
- ___ отворен и воодушевен од креативни постигнувања

(Рангирај од 1-8) 1- најзначаен, 8-помалку значаен

20.

До творештво според вас најефективно се доаѓа:	Ретко	Често	Најчесто	Вкупно
Со самостојна работа				
Со партнерска работа				
Со тимска работа				
Вкупно				

21. Во кои проекти сте учествувале ?

Наслов на проектот:

Прилог

Бр.2

2.СКАЛА НА ПРОЦЕНА НА НАСТАВНИЦИТЕ ЗА КРЕАТИВНАТА НАСТАВА

Име на училиштето,, _____ ”

Место _____ 2011

Почитувани,

Со ова истражување би сакала да дојдам до информација за процесот на поттикнување и манифестирање на креативноста во наставата.

Истражувањето е анонимно и од искреноста на Вашите одговори ќе зависи неговата успешност.

Ве молиме да одговорите на следните прашања проценувајќи ја значајноста по следната скала.

ПОТТИКНУВАЊЕ И МАНИФЕСТИРАЊЕ НА КРЕАТИВНОСТ	Најмало Најмалку		Најголемо Најмногу		
	1	2	3	4	5
1. Колку наставникот креативноста во наставата може да го поттикнува кај учениците?	1	2	3	4	5
2. Колкава е спремноста на наставникот со почитување да се однесува спрема прашања и идеи на учениците?	1	2	3	4	5
3. Колкава е потребата за постојано развивање на љубопитност за креативност кај учениците?	1	2	3	4	5
4. Колкаво е поттикнувањето на иницијативата, разновидните приоди и решенија?	1	2	3	4	5

5. Колкаво е ослободувањето од стравот од грешки?	1	2	3	4	5
6. Колку наставната метода треба повеќе да е свртена на ученикот а помалку на наставникот?	1	2	3	4	5
7. Колку Вие се сложувате со идеите на учениците во својата работа?	1	2	3	4	5
8. Со колкави средства располагате во самостојната работа на учениците?	1	2	3	4	5
9. Колку учениците се користат со разработка на творечки идеи?	1	2	3	4	5
10. Колку наставникот планира содржини за кој учениците ќе можат творечки да интерпретираат?	1	2	3	4	5
11. Колкави се можностите за следење на учениковото унапредување?	1	2	3	4	5
12. Колку мотивацијата ја поттикнува креативноста на	1	2	3	4	5

ученикот?					
13. Колку тимската работа е значаен стожер на творештвото?	1	2	3	4	5
14. Колку создавањето на соработничка училишна атмосфера ја поттикнува креативноста?	1	2	3	4	5
15. Колку програмите да содржат креативни активности?	1	2	3	4	5
16. Колку давање посложени задачи за истражување?	1	2	3	4	5
17. Колку сте активни и истрајни при решавање на проблем?	1	2	3	4	5
18. Колку треба учениците да се ослободат од стравот од грешки и обвинувања?	1	2	3	4	5
19. Колкаво треба да биде подржувањето на детската фантазија за креативно создавање?	1	2	3	4	5
20. Колку може да се стекнат и акумулираат знаења од одредени области?	1	2	3	4	5

Прилог

Бр.3

3.АНКЕТЕН ЛИСТ ЗА УЧЕНИЦИ

За тоа какво е значењето на креативните активности во креативната настава во твоето училиште т.е. одделение ќе откриеме само ако искрено одговараш на поставените прашања, а со тоа ќе ни овозможиш да ги добиеме потребните податоци за ова истражување.

Анкетирањето е анонимно. Ти си избран по случаен избор, те молам на поставените прашања да одговараш колку што е можно поточно .

Однапред ти благодарам!

ОПШТИ ПОДАТОЦИ

Во кое училиште учиш? _____

1. Место _____ Град _____
Општина _____

2. Кое одделение си _____ Пол: М Ж

3. Успех во претходното одделение:

Податоци кои се однесуваат на проблемот кој се проучува:

1) Ти си креативен во наставата ако наставникот:

1. Ти поставува разбирливи прашања;
2. Те поттикнува на давање одговори;
3. Лекцијата е интересна;
4. Лекцијата лесно ја научуваш;
5. За лекцијата дискутираш со наставникот;

2) Активноста на часовите се поттикнува:

1. Со клима на соработка;
2. Со мотивација;
3. Ако наставникот поставува прашања кој те поттикнуваат на активност;
4. Ако сакаш да добиваш добра оценка;
5. Ако лекцијата ти е интересна;

3). Лекциите ги научувам:

- а).на час;
- б).дома-самостојно;
- в).дома со помош на родителите и други;
- г).дел на час,а дел дома;

4). Наставникот на часот ти помага да ги изградиш следните способности:

- 1. Разбирање на материјалот;
- 2. Поттикнување интерес да го научиш материјалот;
- 3. Да истражуваш слични теми;
- 4. Самоиницијативност;
- 5. Самостојност;

5. Кој од наведените фактори те спречуваат да бидеш креативен?

- 1. Страв од грешки;
- 2. Не ме интересира;
- 3. Не се истакнува;
- 4. Нема желба;
- 5. Наставникот цел час предава;
- 6. Ненинтересна содржина;
- 7. Неразбирлива содржина;
- 8. Наставникот не ме активира;

6. Кои активности во училиштето ти се омилени?

- а) Работа со компјутер
- б) Спортска активност
- в) Проектна задача
- г) Литературни активности
- д) Екологија
- е) Проблемско учење
- ж) Музички секции
- з) Истражување
- и) Ликовни активности
- ј) Други

7. Дали повеќе сакаш да учиш?

- a) Сам
- b) Со другарче;
- c) Во група;
- d) Заедно со наставникот во класот;

8. Како се чувствуваш кога наставникот ве пофалува за некоја активност?

- 1.Горд;
- 2.Радосен;
- 3.Сигурен;
- 4.Среќен;
- 5.Оптимист;
- 6.Задоволен;

9. Колку наставникот ве води на прошетка и екскурзии во природа:

Прошетка и екскурзии	Колку наставникот ве води на прошетка		
	Често	Ретко	Никогаш
Екскурзија во природа (излет)			
Екскурзија во друг град			
Во зоолошка градина			
Во градска комуникација			

10. Кои видови на учење го сакате најмногу:

- a. Учење преку игра;
- b. Учење со истражување;
- c. Учење еден од друг (интерактивно);
- d. Со веќе стекнатото знаења;
- e. Учење преку решавање проблем;

11. Ти под поимот креативност подразбираш:

1. Истражување на непознатото;
2. Откривање на ново;
3. Создавање на ново;
4. Решавање на проблем на свој начин;
5. Работна енергија ;
6. Творештвото;

12. Кога наставникот го цени твоето знаење ти во наставата обично се поттикнуваш на:

- 1) Самостојно размислување;
- 2) Даваш одговор како што е напишано во книгата;
- 3) Слушаш и набљудуваш што прави наставникот;
- 4) Решаваш некој проблем;
- 5) Истражуваш;

13. Преку креативните активности кај тебе се поттикнуваат вештини за:

1. Подредување;
2. Споредување;
3. Набљудување;
4. Мерење;
5. Истражување;

14. Креативната настава ме поттикнува на стекнување способност:

1. Да знаеш многу работи (години, места, имиња...);
2. Да знаеш помалку работи ама да ги разбереш;
3. Да размислуваш сам/а за се што сакаш да знаеш;

15. Додека решаваш задача или учиш лекција ти имаш:

Способност за концентрација	Нивоа на концентрирани		
	Голема	средна	Мала
1. на наставата во текот на часот			
2. во процесот на учење			
3. при одговарање пред наставникот			
4. при дискутирање			
5. при читање од учебник			

16. Успешна креативна работа во наставата се реализира со:

1. Самостојна креативна работа на наставникот;
2. Самостојна креативна активност на ученикот;
3. Заедничка креативна работа и активност на наставникот и ученикот;

Прилог

Бр.4

4. ПРОТОКОЛ ЗА ИНТЕРВЈУ НА ФОКУС- ГРУПА ДИРЕКТОРИ И СТРУЧНИ РАБОТНИЦИ ВО УЧИЛИШТЕТО

Цел на ова интервју е да ги создаеме вашите сваќања, погледи, ставови и мислења за креативната настава и креативните активности кои се реализираат преку воведување на проектите во Вашето училиште.

1. Интервјуист : _____

2. Град/Село: _____

3. Основно училиште: _____

4. Директор _____

5. Стручна служба: 1. Педагог _____

2. Психолог _____

6. Датум: _____

ПРАШАЊА:	ОДГОВОР:
1. Ваши задачи во унапредување на креативноста?	
2. Кои се иницијативите (сугестиите) за подобрување на креативната настава?	
3. Причини кои ја отежнуваат креативната настава: - Причини кои потекнуваат од страна на наставникот:	

-Причини кои потекнуваат од страна на ученикот	
4.Кои се одликите на креативниот наставник?	
5.Ваши забелешки и констатации во процесот на иновација во креативната настава?	

6. Кои се основните носители на отпор во реализацијата на иновациите во креативната настава?	
- 7. Битна придобивка во реформата на училиштето?	

3. КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Адамческа Снежана(1998),Образованието во транзиција и (или) транзиција во образованието, Зборник- Општествена транзиција и образованието, Научен собир – Струга 3 и 4 ноември '97.
2. Адамческа Снежана (2005), Проектните процеси во основното образование во Република Македонија, Образовни рефлексии, бр.2 .
3. Адамческа Снежана (2004),Педагошка експертиза , Филозофски факултет- , Скопје :Институт за Педагогија.
4. Адамческа Снежана (1996),Активна настава, Скопје: Легис.
5. Altars Ana (2006), Darovitost i podbacivanje, Beograd: Studio MS.
6. Alan Dž.Rou (2008), Kreativna intelegencija, Preveo s engleskog:Goran Erdei, Београд: Clio .
7. Ацески И. (1998), Општеството во транзиција, човекот и образованието Зборник:Општествена транзиција и образованието, Филозофски факултет,Скопје.
8. Ангеловски Крсте (2000), Стратегија за воведување на иновации во образованието и воспитанието, Зборник на трудови од тематска расправа ,Традиционалното и современото во воспитно образовната теорија и практика, Скопје: Маринг.
9. Арнаудова Виолета, Улогата на слободните активности за развој на креативноста, Зборник: Надарени и талентирани креатори на прогресот – теорија и пракса, Битола: Киро Дандаро.
10. Арнаудова Виолета, Ачкова Лешковска Елена (1992) , Психолошки аспекти на третманот на надарените ученици во изминатите општествено - демократски услови, Зборник- Општествено- демократските промени и нивното влијаније во сферата на воспитанието и образованието, Институт за педагогија- Скопје:Просветно дело.
11. Арнаудова Виолета (2000), Приори кон визуелното размислување Зборник: Традиционалното и современото во воспитно образовната теорија и практика, Скопје: Маринг.
12. Арнаудова Виолета(1996), Понтикнување и развивање на креативното мислење со техники на дивергентна продукција ,Скопје: Просветно дело

13. Арнаудова Виолета (1992), Развивање на способноста за согледување на проблеми со примена на „ BRAINSTORMING”, Зборник на трудови од стручно научен собир на тема : Современите тенденции во воспитанието и образованието и нивното влијание врз поставувањето на нова платформа –Струга, 1991, Институт за педагогија, Списание- Просветно дело, Скопје.
14. Ангеловски Крсте (1992), Некои противречности во современите развојни тенденции и движења во образованието и иновациите, Зборник на трудови од стручно научен собир на тема : Современите тенденции во воспитанието и образованието и нивното влијание врз поставувањето на нова платформа -Струга 1991, Институт за педагогија Скопје,Списание- Просветно дело,Скопје .
15. Ангеловски Крсте(1985),Наставниците и иновациите, Скопје: Н.И Стденски Збор.
16. Арсоска Роза (2009), Новата улога на наставникот и неговата стручна оспособеност „Реафирмација на воспитната функција на училиштето- Зборник на трудови од стручната расправа на симпозиум, Скопје:Технопринт.
17. Алис Мајл (1968) ,Креативност во наставата, Сараево: Светлост.
18. A.M Huberman(1973), Unterstenidig, change in education, UNESCO, no. 5. Paris.
19. Ангеловска Наташа (1994), Креативноста на децата во предучилинните установи Битола: Киро Дандаро.
20. Bakovlijev Milan (1971), Inovacije u nastavnoj tehnologiji, Nasa Skola, Sarajevo: 3-4/71. god.
21. Bezdanov Stevan, Obrazovanje i strategije tehnoloskog razvoja Jugoslavije. Ekonomika obrazovanja, Beograd, br. 1/87. god.
22. Бошевски Владимир (2002), Креативна математика во I одделение, Образовни рефлексии 1/2002, Скопје, БРО.
23. Баракоска Анета (2005),Педагогија на слободно време.Скопје:Доминант.
24. Бренд Доротеа (2009) , Креативно пишување , Скопје:Ѓурѓа MMIX.
25. Buzan Toni (2007), Mali genijalac - kako pametni roditelji stvaraju pametnu decu, Beograd: Logos Art.

26. Вујасин Биљјана, Висока школа за образовање васпитача, „Михаило Палов“, Вршац-Србија во: Зборник -Надарените и талентираните креатори на прогресот -Универзитет „Св.Климент Охридски“ Битола, , Киро Дандаро-Битола
27. Вилотијевић Младен, Вилотијевић Нада (2008) Иновације у настави, Врање: Учитељски факултет- Врање.
28. Вилотијевић Нада (2006), Интерактивна настава природе и друштва, Београд: Папирус.
29. Vigotski S. Lav (2005), *Dečja mašta i stvaralaštvo*, Beograd:Zavod za udžbnike i nastavna sredstva. Prevela s ruskog Ljubinka Milinič.
30. V.Lovenfeld (1958), *The importance of art education for the unfolding of General Creative abilities* Fea-Congress Report, New York.
31. Виготски Лав (1977) , Мислење и говор, Белград.
32. Vodopija Irena, Bakota Lidija,Majdenic Valentina.Jezicno - Umjetnicka Darovitost / Nadarenost u Nastavi Materinskoga Jezika.,Uciteljski fakultet u Osijeku. Во Зборник Надарените и талентираните креатори на прогресот ,Универзитет „Св.Климент Охридски“ Битола, , Киро Дандаро-Битола.
33. Vujaklija M. (1954),*Leksikon stranih reci i izraza*, >>Prosveta<<,Beograd.
34. Ветероска Силвана (1994), Иновации во наставата со примена на компјутер во изучувањето на странски јазик, Просветно дело, март-април,Скопје бр.2, Година XLVII.
35. Ветероска Силвана,(1994), Иновации во наставата со примена на компјутер во изучувањето на странски јазик,Просветно дело,март-април,Скопје бр.2,Година XLVII.
36. Vojislav Durič (1975), *Inovacije u nastavi*,Gradina.
37. G.Morphy, (1937), *Perssonality-a biosocial Approch of origins and Structure*, New York.
38. Gojkov Grozdanka ,Upotreba strategije,metakognicija i izvrsna kontrola kod darovitih-metodoloski ugao, Srbija:Vrsac- во Зборник: Надарените и талентираните креатори на прогресот. Универзитет „Св. Климент Охридски“ Битола, Битола: Киро Дандаро.
39. Гаговска Божна (2010), Стручното усовршување- потреба за работна ориентација и егзистенција во променливи животни услови, Педагошка

- ревија-Научно списание за образовни прашања, Година 1,бр.1/2010,ПФ „Св.Климент Охридски“-Скопје, Ри-Графика-Скопје.
40. Дамјановски, А. (1970), Креативноста нејзиното поттикнување и формирање кај децата, Одбрани трудови, Скопје: Просветно дело.
41. Дамјановски Анатоли (1989), Ученикот во наставата,Скопје : Просветно дело.
42. Dickinson,D.(2000),”Community Learning Centers”,New York:Routledge .
43. Дураковиќ Мехмед (1985), Рзвивање на творечки способности во проблемско- креативна настава, Пула: Истарска наклада.
44. David Best (1982), Jurnal of educational studies, Britich: Vol.XXX,no.3 Oktober.
45. Дедић Ђуро, Станимировић Бора (1998), Настава убрзаног педагошког напредовања, Врање Учителски Факултет,Ниш :Свен.
46. De Bono. E (1989),The direct Teaching in Education and Cori Method. OECD
47. Дамовска А. Лена (1998), Промените во образованието и колку е тоа подготвено за нив, Зборник - Општествена транзиција и образованието, Научен собир –Струга 3 и 4 ноември '97,
48. Delors,J. (1996),Ucenje, Ljubljana:Skriti zaklad.
49. Džokič Zvonko(2007), Kreativni proces i psihoanaliza -eseji-,Beograd:Dereta.
50. Džumbur Zuko (1985), Put oko svijeta za 65 godina,>>Vjesnik<<,Panorama subotom,XI.
51. Диздаревиќ - Делчева Јасмина (1997), Креативноста на учениците и наставниците во одделенската настава, Скопје: Годишен Зборник-ANNUAIRE, Книга 24(50) Volume Филозофски фскултет, Скопје.
52. Диздаревиќ Д. Јасмина (1995), Наставникот- реализатор и креатор на педагошката дејност во училиштето, Современото училиште и неговите предизвици-Зборни,Скопје: Просветно дело.
53. Ѓорђевић,B.(2003), Svetska konferencija o darovitim i talentovanim u Adelaida(Australija),Pedagoška stvarnost,50(7-8).
54. Ѓорђевић Jovan (1986), Inovacije u nastavi, Beograd:Institut za pedagoška istraživanja,Prosveta.
55. Ѓорђевић Bosilka (2005), Darovitost i kreativnost dece i mladih,Tuli:Vršac.

56. Европска Комисија (2003) –Имплементација на “Образование и обука 2010“ Програма за работа, “Подобрување на образованието на наставниците и обучувачите“. Ноември 2003.
57. Enciklopedijski recnik pedagogije, (1963), Zagreb :Matica Hrvatska.
58. Ерих Фром (1969), Бегство од слобода, Београд: Полит.
59. Eipon Dorthy,(2005), Igre stvaralice za djecu 2-5 godina, Zagreb:Nacionalna i sveučilišna knjižnica.Prevela: Ivana Zima Galar.
60. Жута Сабаудин, Илјази Миесер (2010), Успешноста на функционалната мотивација во наставниот процес со учениците, Педагошка ревија- Научно списание за образовни прашања, Година 1, бр. 1 /2010, ПФ „Св. Климент Охридски“ -Скопје, Скопје: Ри-Графика.
61. Зајаззи Тахир (2000) Од традиционалното кон модерното во образованието, Зборник на трудови од тематска расправа : Традиционалното и современото во воспитно образовната теорија и практика, Скопје: Маринг.
62. Зајаззи Тахир (1998), Транзиција на општеството и рамноправноста на можностите за образование, Зборник- Општествена транзиција и образованието, Научен собир –Струга: 3 и 4 ноември '97.
63. Zajazi Tahir (2003), Metodologji të mësimdhënies dhe mësimnxënies, Shkup: Vinsent Grafik.
64. Илиевски Александар (2003), Квалитетна настава- квалитетно училиште, Зборник- Процесите на депедагогизација и политизација во образованието, Битола: Киро Дандаро.
65. Илиоска Поликсена (2009), Нашата актуелна практика захтева реафирмација во воспитната улога на училиштата „Реофирмација на воспитната функција на училиштето- Зборник на трудови од стручната расправа на симпозиум, Скопје: Технопринт.
66. Илић Станко (2009), Креативно образовање, школа будућности, Београд : Draslar Partner.
67. Ivana Cirković Miladinović- Identification of the gifted and talented in elt , Зборник: Надарени и талентираниите креатори на прогресот – теорија и пракса, Битола: Киро Дандаро.
68. Илија Лешковски,(2002), Педагошки речник,Скопје: Вековишнина .

69. Иванов Генaдиј(1999), Формула стваралаштва Како постати проналазач, Превод с руског Мирослава Пецовиќ. Београд: Графипроф, Креативен Центар.
70. Jack Getzels,(1969), Creativity, Encyclopedia of Educational Research, Fourth Edition.
71. Jensen, E.(2003),Супер настава, Zagreb:Educa
72. Jovanovska Petrova Marieta, Petrov Nikola, Stevanović Marko (2004), Kreativno vođenje u vrtiću i školi,Tuzla: R& S.
73. Ју Кам Кеонг (2010), Бидете креативни,Скопје: Издавачки центар ТРИ, Превод Маргарита Маленкова.
74. Јеровшек и др...(1986), Криза, блокаде и перспективе, Загреб: Глобус.
75. Карнилов, М.Н.Смирнов, АА. Теплов, Б.М.(1984) Психологија, Москва: Учпедгиз.
76. Креативно Воспитање (1998) Часопис за теорију и праксу креативног васпитања бр. 3, 1 септембар, Београд: Креативен центар.
77. Knežević-Florič Olivera (2006), Interaktivna pedagogija, Izbor tekstova i završna studija, Novi Sad :Krimel Budisava.
78. Камберски Киро (1998), Општествената транзиција и образованието, Зборник- Општествена транзиција и образованието,Научен собир – Струга 3 и 4 ноември 1997.
79. Костова Марија (1992), Основните претпоставки на промените на системот на воспитанието и образованието, Зборник на трудови од стручно научен собир на тема : Современите тенденции во воспитанието и образованието и нивното влијание врз поставувањето на нова платформа -Струга 1991, Институт за педагогија Скопје,Скопје: Списание-Просветно Дело.
80. Kvaščev,R.(1981), Psihologija stvaralastva, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
81. Ковзан Тадеуш (1988), Авангарда, модернизам, креативност,-Списание трета програма-го издава Радио Скопје ,Избор од емитуваните содржини на третата програма на Радио Скопје:бр.35 Јули,Август, Септември.

82. Кирков Рауник, Маја (2007), Аспекти на креативен ликовен израз во цртежите на учениците во одделенската настава, Педагошка практика, Година 6, бр. 1-2, Скопје „ПФ “Св.Климент Охридски“- Скопје.
83. Квашчев, Р.(1977), Како да се развијат творечки способности, Белград.
84. Корнилов Смирнов (1950) ,Психологија, Београд: Научна књига.
85. Кречова Иванка (1984),Креативност во наставата по странски јазик, Годишник на трудови, Универзитет во Битола, Факултет за туризам и угостителство -Охрид.
86. Кеверески Љупчо , Стратегија за развој на надарените и талентираниите во РМ, Зборник: Надарени и талентираниите креатори на прогресот – теорија и пракса, Битола: Киро Дандаро.
87. Каскарова – Попова Розалина (1998), Перманентно образование на наставниот кадар Зборник: Општествена транзиција и образованието, Научен собир –Струга 3 и 4 ноември '97.
88. Квашчев, Р.(1976) ,Психологија на творештвото, Белград.
89. Кирков Рауник Маја , Креативната и наставната програма по предметот ликовно образование, Зборник: Надарени и талентираниите креатори на прогресот – теорија и пракса, Битола: Киро Дандаро.
90. Ковзан Тадеуш (1988), Авангарда, модернизам, креативност,-Списание Трета програма-го издава Радио Скопје ,Избор од емитуваните содржини на третата програма на Радио Скопје, бр.35 Јули, Август, Септември.
91. Klaić, (1966), Veliki Rječnik stranih riječi i izraza,>>Zora<<,Zagreb.
92. Kvaščev. R(1974), Razvijanje stvaralačkih sposobnosti“, Beograd.
93. Knežević- Florić Olivera (2006), Interaktivna pedagogija, Novi Sad: Krimel Budisava.
94. Louise Stoll and Dean Fink (1996), Changing our schools, Open University Press, Buckingham, Philadelphia.
95. Лакинска- Камчева Благородна(1992), Самостојната работа на ученикот во наставата,Скопје:А.Д. Гит “Гоце Делчев.
96. Lenin:V.I.(1955),Filozofski tetratki, Beograd:Kultura.
97. Maksić Slavica (2006), Podsticanje kreativnosti u školi, Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.

98. Максић Б. Славица (2007) Даровито дете у школи, Завод за уџбенике, Београд: Репрограф.
99. Маринковић Симеон (2003), Методика креативне наставе српског језика и књижевности, Београд: Интеграф, Креативни центар.
100. Miljević Svetozar (1993), Pedagoške inovacije u teoriji i nastavnoj praksi, Banja Luka: Glas.
101. Миноски Југослав (2000), Современи трендови во унапредувањето на одделенската настава,Зборник на трудови од тематска расправа : Традиционалното и современото во воспитно образовната теорија и практика, Скопје: Маринг .
102. Митревска Цветанка, (2009), Оспособеноста и мотивираноста на наставниците за воспитна работа, „Реафирмација на воспитната функција на училиштето- Зборник на трудови од стручната расправа на симпозиум, Скопје: Технопринт.
103. Мицковска Горица (2000), Отпорност кон прифаќање промени, Зборник на трудови од тематска расправа : Традиционалното и современото во воспитно образовната теорија и практика, Скопје: Маринг .
104. Mooney,R.(1963), A conceptual model for ihtegrating four approaches to the identification of creative talent, in: Taylor, C.,Barron, F.(eds), Scientific creativity: its recognition and development(331-340).New York:Wiley .
105. Митровиќ Даринка (1963), Проблем стваралаштва у педагошкој теорини и пракси, Беоргад: Утисак из зборника Филозофског Факултети Књига VII-2.
106. Murati Xheladin (2005), Ndryshimi i arsimtarit dhe nxënësit në shkollë, Tetovë: Çabej.
107. Miel,A.(1968), Креативност во наставата, Сарајево.
108. Moris,B.(1969), Kretivni odgoj, umjetnost i dijete, Zagreb,br 1.
109. Миовска-Спасева, Сузана (2009),”Научи ме да бидам човек ”Воспитната моќ на наставникот , „Реафирмација на воспитната функција на училиштето- Зборник на трудови од стручната расправа на симпозиум, Скопје: Технопринт.

110. Михајлоски Владимир(1995), Воспитувачот во функција на воспитување на креативноста кај децата: Современото училиште и неговите предизвици, Зборни-Скопје: Просветно дело.
111. Миовска Сузана (1998), Некои аспекти на демократизацијата на образованието и воспитувањето, Зборник: Општествена транзиција и образованието, Научен собир –Струга 3 и 4 ноември '97,
112. Милица Милошевска(2000), Воспитни крстопати, год.V бр.47. Скопје: Свезда.
113. Mlinarevic Vesnica, Brust, Maja. Uciteljski fakultet u Osijeku.Republika Hrvatska во Зборник: Надарените и талентираниите креатори на прогресот -Универзитет „Св.Климент Охридски” Битола, Битола: Киро Дандаро.
114. Montgomery, D.(1997), Teaching teachers for creativity, High Ability Studies, 8(1).
115. Мужик, В. (1968), Програмирана настава алгоритмизација на наставата, Београд: Педагогија,4,
116. Марчева Пенка (2007), Користење на некои интерактивни техники за развој на детската креативност на часовите по литература во I-IV одделение, Педагошка практика, Година 6,бр. 1-2,Скопје: „ПФ “Св.Климент Охридски“- Скопје
117. Миленко С. Стојник, Обид – предизвик за ученички гениј и двигател на општествените промени, Зборник: Надарени и талентираниите креатори на прогресот – теорија и пракса,Битола: Киро Дандаро.
118. Микунувик, Лубо (1990), Современ лексикон на странски зборови и изрази,Скопје: Наша книга.
119. Maksič Slavica (2006) Podsticanje kreativnosti u školi,Beograd: Čigoja štampa.
120. Максич,С.(2003),Уважавање образовних потреба даровитог детета у школи; Уважавање различитости и образовање; Београд:Институт за педагошка истраживања.
121. Никодиноска Благородна (1992), Современи гледишта и некои насоки за развој на одделенската настава како дел од системот, Зборник на трудови од стручно научен собир на тема : Современите тенденции во воспитанието и образованието и нивното влијание врз поставувањето на

- нова платформа -Струга 1991, Институт за педагогија Скопје:Списание-Просветно дело.
122. Никодиновска Благородна (2009), Потреба и значење на стручното усовршување на наставниците, Зборник на трудови:„Реафирмација на воспитната функција на училиштето- стручната расправа на симпозиум, Скопје:Технопринт.
123. Necka, E. (1986), On the nature of creative talent, in:Cropley,A., Urban, K.,Wagner,H.,Wieczerkowski, W.(Eds.),Giftedness:A continuing worldwide challenge (131-140). New York:Trillium Pres.
- 124.Nickovič,R. Prodanovič,T (1978), Didaktika, zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
125. Ничковиќ Р. (1968),Учење у настави и негови ефекти, Младо поколење, Београд.
126. Нацрт Национална Програма за развој на образованието во Република Македонија 2005-2015/ претседавач Тале Герамитчиоски, (2004), Скопје: Министерство за образование и наука.
127. Основно воспитание и образование (2006),Образовни рефлексии, 1-2,Списание за теоријата и практиката во воспитанието и образованието, Скопје :БРО,.
128. OECD-CERI, Kembridz, 29. Juni-5.jula (1969),god.zavrsni izvjestaj o radu seminara.
129. Оливер Зајков и Боце Митревски – Are there enough potential tallented students, Зборник: Надарени и талентираниите креатори на прогресот – теорија и пракса,Битола: Киро Дандаро.
130. Озимец С.(1987), Одгој креативности, наша дјеца, Вараждин
131. Петрова Ј. Мариета (1999), Креативноста на учениците низ слободните активности во основното училиште, Битола: Биангл.
132. Петрова Мариета (1995), Педагогот нужност и потреба на современото училиште, Зборни: Современото училиште и неговите предизвици-,Скопје: Просветно дело.
133. Петрова- Јовановска Мариета (2001),Надареност и креативност, Просветно дело год. LIV Бр. 1, Скопје.

134. Петковска Благица (2008), Методика на креативната настава по предметот македонски јазик во нижите одделенија на основното училиште, Скопје: Магор.
135. Петров Никола, Михајловски Владимир, (1994), Креативноста и воспитувањето. Битола: „Биангл“ .
136. Петров Никола (1992), Новите системски предизвици во образованието и неговата демократизација, Зборник на трудови од стручно научен собир на тема : Современите тенденции во воспитанието и образованието и нивното влијание врз поставувањето на нова платформа -Струга 1991, Институт за педагогија Скопје, Скопје :Списание-Просветно дело.
137. Петров Никола (2006), Образование за новиот милениум,Скопје: Цетис принт.
138. Петров Никола ,Стевановиќ Марко, Вениќ Стојан (2006), Креативната настава во природа, Скопје: Цетис принт.
139. Попоски Киро (2010), Промените во образованието и нивните ефекти, Педагошка ревија-Научно списание за образовни прашања, Година 1,бр.1/2010, ПФ„Св.Климент Охридски“-Скопје, Скопје: Ри-Графика.
140. Поповски Киро (1998), Како до саканите промени во образованието?, Зборник: - Општествена транзиција и образованието,Научен собир – Струга 3 и 4 ноември '97.
141. Петковски Константин, Јаневска Весна, Спасовски Ласте, Коцева Софка (2005), Проектни активности проектен менаџмент : Проект прирачник, Битола: Херакле-комерц.
142. Puzevski Valentin, (1989), Osnovna skola-pojava, razvoj i perspective, Institut za pedagogijska istrazivanja, Zagreb: Filozofski fakultet.
143. Poljak Vladimir (1987), Stvaralaštvo i školi, Zagreb: Pedagoško-književni zbor.
144. Pielov W.-Sanner, R. (1973), Kreativitat und Deutschunterricht, Klett, V. Stuttgart
145. Prtljaga Snezana,Visoka skola strukovnih studija za obrazovanje vaspitaca <<Mihailo Palov>> Vrsac, Srbija во:Зборник Надарените и талентираниите креатори на прогресот ,Универзитет „Св.Климент Охридски“ Битола, , Киро Дандаро-Битола

146. Попоски Киро(1984),Оспособување на учениците за самостојно учење, Скопје: Просветно дело.
147. Попоски Киро (1998), Успешен наставник, Скопје: НИРО „Просветен работник“.
148. Попоски Киро (1992), Знаењето и неговото усвојување, Скопје: Просветно дело.
149. Попоски Киро (2005), Сознајните интереси на учениците – значаен фактор на внатрешната мотивација за учење, Скопје: Образовни рефлексии,бр.4, БРО.
150. Прирачник за менторство на наставници – Компонента за стручно усовршување на наставници(2006), Скопје: УСАИД
151. Прангоски Ристо, Спасеска Милева, Андоноски Петар (2004), Интегрирање на наставните содржини преку тимската настава, Образовни рефлексии бр.3/4, БРО Скопје.
152. Петровска Даниела, Наставникот и надарените ученици во средното образование, ,Зборник: Надарени и талентирани креатори на прогресот – теорија и пракса, Битола: Киро Дандаро.
153. Петровска Соња , Education of gifted and talented, Зборник: Надарени и талентирани креатори на прогресот – теорија и пракса,Битола: Киро Дандаро.
154. Петрова-Јовановска Мариета (1998), Креативноста и надареноста во функција на едукацијата,Скопје :Просветно дело, год. LI Бр.4.
155. Петровска Надица и Илиевска Џулијана (2006),Креативно учење, Воспитни Крстопати, Година XI, бр.104 Списание за современо образование, воспитание и настава, Скопје: Маринг.
156. Петрова Мариета(1997), Наставниците и учениците- партени во воспитувањето на креативноста, Скопје: Просветно дело Бр. 3.
157. Renzully,Y.,(1978), In The international Encyclopedia of Edukation,Hussen Postelthwaite, Pergamon Press,Vol IV.
158. Родак, И.И.(1959),Суштината на работната активност на учениците во образовниот процес,Советска педагогија 4.
159. Renak Salomon (1960), Mlado pokolenije, Beograd:Apolo.
160. Strugar Vlado (1992), Biti ucitelj,PKZ,Zagreb
161. Стевановиќ Борислав(1961), Творечко мислење, Београд.

162. Stevanović, M. (1986), *Kreativnost nastavnika i učenika u nastavi*, istarska naklada, Pula.
163. Stefanović Marko, Papotnik Amanda, Gumzej Gorazd (2002), *Stvaralacka i projektna nastava*, Pula: Letis.
164. Stevanović Marko, (1997), *Edukacija za stvaralaštvo*, Varazdanske Toplice: Tonimir.
165. Stevanović Marko (2003), *Kreatologija, znanosti o stvaralaštvu vrtić-škola-fakultet*, Rijeka: Digital point.
166. Stevanović Marko (2003), *Modeli kreativne nastave*, Rijeka: Andromeda
167. Stevanović Marko (2003), *Interaktivna stvaralacka edukacija*, Zagreb, Rijeka: Andromeda.
168. Стевановиќ Марко, Мурадбеговиќ Анда, (1990), *Дидактичке иновације у теорији и пракси*, Дневник, Нови Сад.
169. Стефановиќ Марко (2003/04), *Творечката личност и креативноста во наставата*, Воспитание, списание за теорија и практика, Педагошки Факултет „Гоце Делчев“-Штип, бр.4-5.
170. Стефановиќ Марко, Радевска Нела (2001), *Креативните модели за примена на учебникот како современа тенденција во наставата*, Скопје: Просветно дело, Септември-октомври, годин LIV бр.4.
171. Стефановиќ Марко, Радевска Нела (2003), *Креативните модели за примена на учебникот како современа тенденција во наставата*, Зборник- Процесите на депедагогизација и политизација во образованието, Сојуз на просветните работници на РМ, Скопје.
172. Supak, R. (1970), *Некои психолошки диспозиции на детската креативност, уметноста и детето*, Загреб.
173. Supak, R. (1987), *Природа на човековата креативност во: детето и креативноста*, Глобус.
174. Стојановска Вера (1992), *Улогата на педагогот во откривањето и професионалната ориентација на талентираниите ученици*, Зборник на трудови од стручно научен собир на тема: *Современите тенденции во воспитанието и образованието и нивното влијание врз поставувањето на нова платформа –Струга, 1991*, Институт за педагогија Скопје, Списание- Просветно дело, Скопје.

175. Стојановска Весна, *Motivation of gifted and talented children*, Зборник: Надарени и талентирани креатори на прогресот – теорија и пракса, Битола: Киро Дандаро.
176. Стојановска Вера (2004), *Дидактички аспекти на соработката меѓу училишниот педагог и наставниците*, Скопје: Форум.
177. Стојановска Вера (1998), *Оспособување и стимулирање на наставниците за примена на современа наставна технологија*, Зборник - Општествена транзиција и образованието, Научен собир – Струга 3 и 4 ноември '97.
178. Sternberg, R., Lubart, I. (1993), *Creative giftedness: a multivariate investment approach*, *Gifted Child Quarterly*, (1).
179. Стефановиќ Борислав (1956), *Педагошка психологија*, Београд.
Стојаноска Гордана, *Емоционалната интелигенција на наставниците и родителите и нејзиното влијание врз надарените деца*, Зборник: Надарени и талентирани креатори на прогресот – теорија и пракса, Битола: Киро Дандаро.
180. Spijunovic, K. (2004), *Uloga nastavnika u identifikaciji i radu sa potencijalno darovitim učenicima*, *Zbornik 10 „Strategije podsticanja darovitosti“*, *Visa škola za obrazovanje vaspitača*, Vrsac.
181. Сенцански Томислав (1998), *Како треба учити, списание- Креативно воспитување Бр.3*, Београд: Креативен центар.
182. Suchodolski Bogdan (1988), *Permanentno obrazovanje i stvaralaštvo*, Zagreb: Školske novine.
183. Тодорова Софија (1998), *Промените во образованието во процесот на транзиција*, Зборник- Општествена транзиција и образованието, Научен собир – Струга 3 и 4 ноември 1997.
184. Terman, M. L. (1964), *Discovery and Encouragement of Exceptional Talent, Educating the Gifted*, Revised Edition, Stanford, California, Stanford University Press.
185. Torrance Paul (1975), *Guiding creative talent*, New York.
186. Тодорова -Цвијиќ Илина (1992), *Образовниот систем и креативноста*, Зборник на трудови од стручно научен собир на тема: Современите тенденции во воспитувањето и образованието и нивното влијание врз

- поставувањето на нова платформа – Струга, 1991, Институт за педагогија Скопје, Списание-Просветно дело, Скопје.
187. Тодорина Ј. Добринка (2002), Улогата и квалитетите на наставниците и родителите во процесот на работа со надарените ученици, Педагошка практика, година- 1, бр.1, Педагошки Факултет, Скопје: Бис графика
188. Тодорова - Цвенќ Илина (1992) , Демократизацијата на општеството и автентичноста на личноста на ученикот, Зборник- Општествено-демократските промени и нивното влијаније во сферата на воспитанието и образованието, Институт за педагогија- Скопје: Просветно дело.
189. Тјерлов, В.М. (1948), Psihologija Znanje, Beograd.
190. Филиповиќ, Н. (1969), Стваралаштво у настави, Сарајево
191. Н. J. Eysenck, W. Arnold, R. Meili (1972) , Enciklopedia of. psychology search Press, London
192. Н. Matisse, (1953), Nature de l'activite creatice, Art et education. Paris: UNESCO .
193. Чудина Обрадовиќ Мира (1990), Надареност -разумијевање, препознавање, развијање, Загреб: Школска книга.71; Божин, А.(2005): Улога породице у развоју даровитих, Зборник 11, Виша школа за образовање васпитача. Вршац.
194. Ćudina- Obradović Mira (1987), Razvoj osobina ličnosti kao pretpostavka kreativnosti, Zbornik radova, Zagreb :Andragoškog centar.
195. Цокиќ Звонко (2009), Креативен процес и психоанализа-трето издание, Скопје: Магор.Едиција Современа мисла.
196. Џон Дјуј (1934), Педагогика демократија, Београд:Гоца Кон.
197. Шефер Јасмина (2008), Евалуација креативних активности у тематској настави, Београд:Институт за педагошка истраживања.
198. Шилкоска Соња (2007), Значењето на ликовно- проектната творечка активност, Образовни рефлексии 1/2007, Скопје:БРО.
199. Шеху Азис (2000) , Современата образовна технологија во функција на модернизирање на наставата, Зборник: Традиционалното и современото во воспитно образовната теорија и практика, Скопје: Педагошки Факултет .

200. Шефер Јасмина (2005), Креативне активности у тематској настави, Београд.
201. Шпијунович Крстивоје, Маричич Сања, Реформисање проблема као компонента критичког мишљења ученика потенцијално даровитих за математику; Учитељски факултет у Ужицу во: Зборник - Универзитет „Св. Климент Охридски“ Битола, Надарените и талентираните креатори на прогресот, Битола: Киро Дандаро.
202. Witty.P.A. (1951), The Gifted Child Lexington, Mass., D.C. Health.
203. <http://toolbox.pep.org.mk/Files/Sozdavanje%20sredina%20na%20uchenje%20na%2021-ot%20vek%20sreken%20za%20web.pdf>
204. <http://www.okno.mk/sites/default/files/039-Sozdavanje-inovativni-ucilista-za-21-vek.pdf>.
205. www.algoritamcentar.edu.mk
206. <http://www.graganskisvet.org.mk/default.asp?ItemID=04FD543AFD9DAB4DBDD1BDA05BD844CE>).
207. http://toolbox.pep.org.mk/Files/MK_Nastava%20i%20uchenje%20na%2021-ot%20vek.pdf.
208. <http://toolbox.pep.org.mk/Files/Sozdavanje%20sredina%20na%20uchenje%20na%2021-ot%20vek%20sreken%20za%20web.pdf>
209. <http://www.umd.gov.mk/shtoc.aspx>.
210. <http://www.stepbystep.org.mk/OBUKA/obuka%201.htm>.
211. www.dijete.com
212. <http://www.algoritamcentar.edu.mk/programi/sovremeniikrativnimetodi.pdf>
213. <http://www.mojedijete.com/darovito-dijete-kako-ga-razumjeti-i-odgajati.html>